

МАМУТ КАЛЕНДЕРОВ

ҚАРАҚАЛПАҚ
ТИЛИ
СИНОНИМЛЕРИНИҢ
ҚЫСҚАША
СӨЗЛИГИ

«ҚАРАҚАЛПАҚСТАН»
НӨКІС—1990

Усынылып отырған бұл синонимлік сөзлік қарақалпақ тил билими тарихында биринши тәжірийбе болып, бұл тилимиздеги синонимлер байлығын топлауды, оны бир системаға салып сөзлик етип шығаруы, яғний бұл келешектеги иске асырылатуғын үлкен синонимлик сөзликтин дәслепки дүзилип атырған басламасының тийкары болып есапланады. Синонимлик сөзлик тилдеги сөзлерди мәнилик жақынлығына қарап, бир синонимлик қатарға уйымластырып, оның доминантын, бас сөзин тауып, ҳәр бир синоним сөзге мысаллар берилди. Сөзлик мектеп оқыушылары менен муғаллимлерине, сондай-ақ жоқары оқыу орынларындағы студентлер менен оқытушыларға, аспирантларға, журналистлерге, жазушыларға аудармашыларға улыўма жәмийетшилигимиз ушын да жүдә пайдалы қолланба бола алады.

Рецензентлері: О. Доспанов
Е. Дәйенов
Қ. Байназаров

К 4602030000—126 245—90
М—357 (04)—90

ISBN 5—8272—0787—X

© «Қарақалпақстан» баспасы 1990.

ҚАРАҚАЛПАҚ ТИЛИНИҢ СИНОНИМЛЕР СӨЗЛИГИ ТУУРАЛЫ ҚЫСҚАША ТҮСИНИК

Әсиресе соңғы жыллардың ишинде қарақалпақ халқының әдебияты, оның әдебий тили ҳәр тәреплеме раўажланбақта. Қарақалпақ тилинин тарийхында бурын болмаған үлкен-үлкен прозалық, поэзиялық тағы да басқа әдебияттың жанрлары күн санап оқыушылардың пайдаланыўына берилип атыр. Усындай әдебият шығармаларында жәмийет ағзаларының ең өткир қуралы болған тилдин ҳәр түрли байлықларын көриўге болады. Қайсы бир халықтың болмасын тил байлығы қаншелли раўажланған болса, оның мәдениаты да сондай раўажланған болады. Тилимиздин байлығын көрсететуғын белгилердин бири ретинде усы сөз етип отырған қарақалпақ тилинин синонимлерин көрсетиўге болады. Қарақалпақ тили де басқа туўысқан халықлардың тиллери сыяқты синонимлерге оғада бай тилдин бири болып есапланады. Буны тилдеги синонимлик қатарлардың көплиги менен дәлиллеў мүмкин. Мәселен, үлкен, нәхән, гидиман, тайнапыр, әйдик т. б. синонимлик қатарлар ой-пикирлерди стильлик жақтан көркейтип бериўде күтә керекли жағдай туўғызады. Ал, синонимлер хәм синонимлик қатарлар қаншама көп болса, ой-пикирдин көркем болыўы, жийнақлы болыўы, тыянақлы болыўы ушын ең қолайлы жағдай туўады, жазатуғын, сөйлейтуғын пикирлер стильлик жақтан көркемленеди.

Әсиресе, тилдеги синонимлерди үйренип пайдаланыў мектеп оқыушылары ушын күтә пайдалы. Орта мектепти питкерип шығатуғын оқыушылар белгилли муғдарда сөзлик байлыққа ийе болыўы керек. Минен, тилдеги ҳәр бир синоним сөзлерде оқыушылардың сөзлингине ҳәр қайсысы бир сөз ретинде қосылып барады. Сондықтан, мектепте оқыушылардың тилин синоним сөзлердин есабынан байытып барыў керек. Олардың тилдеги тутқан орнын хәм бир-биринен парқларын танытуы лазым. Соңғы ўақытларға шекем мектептерде тилди оқытуўға лексикаға жүдә аз орын берилип келди. Бұл оқыушылардың сөзлингинин байыўына тосқынылық жасады. Соның ушын оқыушылардың тил байлығын раўажландырыўда үлкен әҳмийети бар синонимлерди танытуўға айрықша дыққат аударылыўы тийисли.

Синонимлерди үйрениў, оннан пайдаланыў барлық мәдениатлы адамлар ушын да керекли. Адамның тили сөзге қанша бай болса, оның мәдениаты да сонша жоқары болады. Ондай адамлар өзинин айтажақ, жазажақ ой-пикирин көркем етип аңсатғана баянлай алады. Демек, синонимлерди үйренип оннан пайдаланыў оқыушылар, сондай-ақ улыўма жәмийетшилигимиз ушын да ең зәрурли ис деп есаплаймыз. Бұл жағдай КПСС

Орайлық Комитетиниң хәм СССР Министрлер Советиниң мектептер ҳаққындағы қарарлары, елимизде «Улыўма билим беретуғын хәм кәсип мектеплери реформасының тийкарғы бағдарларында», КПСС XXVII съездиниң халық билимлендириўи тараўындағы қарарларында, ЦК КПСС тиң февраль пленумының материалларында баянланылған, сондай-ақ Ташкентте өткерилген пүткил союзлық илимий-практикалық конференцияда мектептерде сапалы дүзилген сабақлықлар менен көмекши методикалық қолланбалардың әҳмийети айрықша атап көрсетилген. Сонлықтан да, тилимиздеги синонимлердин жоқарыдағыдай әҳмийетин еске ала отырып, қарақалпақ тилиниң усы синонимлик сөзлигин қосымша қолланба ретинде көпшиликтиң пайдаланыўына усынып отырмыз. Биз бул сөзликте синонимлерди қолланыўдың барлық жолларын көрсете алмадық тек сөзликти пайдаланыўда керекли деп есапланған төмендеги жоллары ғана көрсетилди.

1. Базы бир синонимлер айырым түсиникти хәр тәрәплеме сүүретлеп көрсетиў ушын қолланылады. Мәселен, **Онай-ансат, бос-сылбыр-сими́р, жа́на-таза, шаққан-зәбердес, азғырыў-айнытуў, абайлаў-байқаў** хәм тағы басқалар.

2. Базы бир синонимлерде гәпте бурын бир рет қолланылғанлықтан оны екнши рет тәкирарлаў ой-пикирлердин стильлик жақтан көркемлігин төмендететуғын болғанлықтан оның басқа синонимин қолланылады. Мысалы: Атамурат орнынан турып көргенлерин баянлады. (Т. Қайыпбергенов). Әне, Ақбийке сулыўға қарап Шолпанай көрген түсин усылай **тәрийпледи** («Бозуғлан»). Қазы алдында сықмар байды сөзден утып, үйинне қайтыпты («ҚҚ. х. лег. хәм анекд.»). Сөйтп, Жийреншениң хаялы ханды сөзден жеңип өзин хаяллықтан, Жийреншени өлимнен қутқарыпты («ҚҚ. х. лег. хәм анекд.»). Мен сизлерди жесин деп мәйек писирип, сүтке ийлеп жабылған шөреклер алып келдим, **үлесип** жеңлер! — деп Палзада әкелген базарлығын береди (Ж. Аймурзаев). Сәрбиһазжан Парахат келгеннен кейин бирге **бөлесип** жейик (Ж. Аймурзаев).

3. Базы бир синонимлер тыңлаўшыларға аўыр тийетуғын сөзлерди сыпайы түринде бериў ушын да қолланылады. Мәселен, **соқыр** деўдин орнына **көзли**, **мықыры** деўдин орнына **келте**, **қурезек** деўдин орнына **аты жақсы** деп қолланылады.

4. Синонимлер барлық ўақытларда стильлик жақтан бириниң орнына бири қолланыла бермей, ой-пикирди күшейтип бериў ушын хәм басқаларға толық түсиникли болыў мақсетинде бир неше қатар, биргелки болып та қолланылады. Мысалы: **Түси суўық, сур** Ержан сыйпац Ерполаттың анасына бәрхамма гәзеп пенен қарайтуғын еди (М. Дәрибаев). Сәлийманың сымбаты, келбети хеш кимнен кем емес... (Қ. Султанов). О! Әдил муғаллимим; **устазым, педагогим**, Сен болған соң сонда илим бағманы, Бас-

лап алып кетип мектеп бағына, Жегиздиң турмыстан шийрин мийўаны (И. Юсупов).

Мәнилери бир-бирине жақын гез келген сөзлер синоним болā бермейди. Синоним болыў ушын да белгили шәрт болыў керек. Синоним болыўдағы баслы белгилер, бириншиден, синонимлер бир ғана түсиникти аңлатады, екншиден, бир түрли сөз шақабанан болады, үшиншиден, бир түрли грамматикалық формада турады, төртиншиден, ой-пикирди баянлаўда оларды бир-бириниң орнына аўмастырып қоллана бериўге болады. Сонлықтан, тилимиздеги айырым сөзлердин хәр қыйлы қолланылыўына байланыслы сөзликке кирген базы бир синонимлерди хәр ким өзинше түсине бериўи де мүмкин. Соның ушын синонимлер көп таңланып алыныўлары зәрүр. Тилимиздеги синонимлик сөзлик тек ғана қарақалпақ тилинде ғана исленбеген, басқа түрк тиллеринде де соңғы ўақытларда ғана синонимлик сөзликлер жарыққа шықты. Биз бул сөзликти дүзиўде рус тилиндеги синонимлик сөзликлерди ислеў тәжирийбесине сүйенип, олардың үлгилеринен пайдаландық.

Бул сөзлик 4332 шамасындағы синонимлерди өз ишине алып, 1337 ден артық синонимлик қатардан қуралып, 8 мыннан аслам синонимлерге тийисли картотекаларды өз ишине алады. Хәр бир қатарда сөзлер доминанттан басланып, басқаларды сол доминант дөгерегине топланады, яғный орналастырылады. Синонимлик сөзликтеги доминант (бас сөз) ири шрифт пенен баста берилип, оның синонимлери қара хәрип пенен алынды. Кейин хәр бир синонимлерди әдебий текст ишинде келтирип мысаллар бериледи. Мәселен, **1. АДЫМ, қәдем, 2. БӘХӘР, көклем. 3. ЗҮРӘӘТ, өним** хәм т. б. Мысалы:—Жигит дәриў алға қарай алты, жети адым атты (Қ. Айымбетов). Жер жүзине бахыт нурын таратып, Алға барар еркин қәдем тасласып (Т. Сейтжанов). Сол жылдың **бәхәри** қатты суўық болып, халық егин еге алмады (Қ. Айымбетов). ... шаруаларды **көклемде** отарға шығаратуғын еди («Қыз. ққ.» г.). Колхоз атызында өсип ақ пахта, Хәр жыл сайын мол **зүрәәт алынды** (Х. Сейтов). Қөк өзек жерлери **өним** бергендей, Бәхәр болса дөнер моншақ дизгендей (Өтеш), Айырым сөзлер көп мәнили болғанлықтан, сөзликте бир неше орында ушырасып келеди, буларды айырыў ушын доминантларына да (д!) кеўил бөлиў керек. Мәселен, **Қәдем** (д! адым), **көклем** (д. бәхәр), **өним** (д. зүрәәт) т. б.

Бул синонимлер сөзлиги қарақалпақ тилиндеги барлық синонимлерди өз ишине ала алмайды. Себеби, бул өзиниң аталыўы жағынан қысқаша сөзлик делинеди. Бунда синонимлердин тийкарғы бир бөлеги ғана алынды. Минне, бул сөзликтеги сөзлердин мәни жағынан өзгешелигине хәм гейбир сөзлердин мәни оттенка

1 Жоқарыдағы скобка ишиндеги «д» доминант деген сөздин қысқартылымын алынып бастағы биринши хәриби екенлигин көрсетеди. айырмашылығына да кеўил аўдарыў менен ғана шегараланады.

Бул сөзликте тилимиздеги актив қолланылып жүрген лексикалық синонимлер ғана алынды. Бундай қолланбалар оқыушылардың сауаттылығын арттыруда, тил байлығын өсириуде унамлы тәсірлин тийгизетуғынлығы сөзсіз.

Ал, бул сөзликтин үстінде ислегенде қолдағы материаллардан басқа, Өзбекстан ССР Илимлер академиясы Қарақалпақстан филиалының Н. Дәуқараев атындағы тарийх, тил хәм әдебият институтының сөзликлер хәм терминология бөлимнин картотекасынан аз муғдарда болса да пайдаланылды хәм усы институттың илимий хызметкерлери жумыстың қол жазбасы менен танысып, өзлеринин бақалы кеңеслерин берди. Сондай-ақ ӨзССР педагогикалық, илим-изертлеу институтының Ж. Орымбаев атындағы Қарақалпақстан филиалының рус тили хәм қарақалпақ тили менен әдебиятын оқытуу лабораториясының илимий хызметкерлери Б. Қутлымуратов, У. Ембергенов, Қ. Дәнияров, А. Панабергенов, З. Айжанова, А. Шайықова, Т. Кенжебаевалар жумысқа өзлеринин пайдалы пикирлерин көрсетти. Соның менен қатар Нөкис қалалық билимлендириу бөлимнин № 19 Карл Маркс хәм № 30 Бердақ атындағы орта мектеплеринин муғаллимлери Т. Нуратдинов, Б. Төребаева, Қ. Т. Базаров, Ж. С. Султановлар да бул қолланбаға өзлеринин қунылы рецензиялары менен қатнасты. Жоқарыдағы жолдасларға өзлеринин жәрдемлерин көрсеткен ушын, автор рахмет айтыуы менен бир қатарда оларға шын кеуілден миннетдаршылық билдиреди.

Қарақалпақ тилинин бул қысқаша синонимлер сөзликтин дүзиуде биринши тәжирийбе болғанлықтан бунда айырым кемшиликлердин болыуы мүмкин. Бул кемшиликлер, сөзликтин келеси басылуында еске алынып дүзетилип толықтырылады. Усы сөзлик бойынша сезилген кемшиликлерди хәм өз пикирлеринизди көрсетип авторға ямаса «Қарақалпақстан» баспасына жиберуиңизди сораимыз.

АБАИ, СИЯСАТ. Керек емес бос абайын, Тек тур—деди Ай-дос баба (Бердақ). Шық дәрриу, болмаса атаман,—деди ханнан келген жасауыл шопанларға қатал түрдеги сиясат пенен (Ө. Хожаниязов).

АБАИЛА, БАЙҚА, АҢЛА, АҢҒАР, СЕЗ. Абайла! Өристе тууып қалмасын желин қозғады,... (Ж. Сейтназаров). Байқа сен!—жақында келип сайлау өткеремен,... (Қ. Ирманов). Сәуленин сөйлеуге тартынып турғанын аңғардым, себеби, ол күтә жас еди (Қ. Айымбетов). Аңла, қосшым, деп бай сақлық етти (Т. Қайыпбергенов). Оның айтажақ ойын сез, оннан кейин өзин ойлап-парсаң,... (А. Бегимов).

АГИТАЦИЯЛАУ, ҮГИТЛЕУ, ТҮСИНДИРИУ, ТАРАТЫУ, ЖАЙЫУ. Муғаллимлер хәр күни колхозшылар арасында агитациялау жумисларын алып бармақ та («Қыз-ққ.» г.). Атамурат оны үгитлеп те көрди. (Т. Қайыпбергенов). Николай Бөрибайдың айтқанларын Алексейлерге түсиндирди (А. Бекимбетов). Ирнарар буа сөзлерди де бирден ядлап алып, полицейскийлердин арасына таратты (А. Бекимбетов). Баланың ислеген барлық хәрәкетлерин хәммеге бирден жайып жиберди,—ғарры («Ққ. ж. е.»).

АҒЗА, МҮШЕ. Тез күннин ишинде ВЛКСМ ағзаларының саны үшеуге жетти (Т. Қайыпбергенов). Ғауашаны тәрбиялауды тезлетуу ушын хәр бир бригада мүшесине бөлип берилди,... («Қыз-ққ.» г.).

АДАМ, ҚИСИ, ИНСАН. Бир адамға ойынның қызығы бола ма? (Т. Қайыпбергенов). Ол байларға жалланды, балықшы болды, қиси жумысын иследи (Қ. Ирманов). Украинлар, қолынды бер, Тууысқан дос, батыр инсан, Опат болып қарамылар, Азат болсын путкил жәхән! (Ж. Аймурзаев).

АДАСЫУ, ШЫҒЫНЫУ, АЛЖАСЫУ, ЖАҢЫЛЫСЫУ. Бизлер мынадан бурылып жүрейик, қуу далаға кетип, адасып кетермиз,—деди Айтым (Ж. Аймурзаев). ...булар екеуи шығынып кетип, тәуір-ақ жерге барғанда ғана гүзар жолға түсти. (Ж. Аймурзаев). Булар жолдан алжасып киятырған жолаушылар,—дестти топарласып турған адамлардың ишинен биреуи (Ж. Аймурзаев). Силтеген жолдан жаңылысып басқа бир жол менен кетип қалғанын жаңа ғана сездди (Ж. Аймурзаев).

АДЫМ, ҚӘДЕМ. Жигит алға қарай алты, жети адым атты (Қ. Айымбетов). Жер жүзине бахыт нурын таратып, Алға барар еркин қәдем тасласын (Т. Сейтжанов).

АЗ, КЕМ, ТАҚ-ТУҚ. Бирақ комсомоллардың саны аз болғандықтан гезек тез-тез жетіп, оларға қыйын соғатуғынын билдірді (Т. Қайыпберген). —Жоқ бай аға! Олай емес дәрьяның өзінде балық кем болып тұр,—деді Қаллибек (А. Бегимов). Ол жыллары балалар үйінде тәрбияланыушылар үшін да аұқат тақ-туқ еді («Әмиүдәрья» ж.).

АЗА, ҚАРА. Ерназардың анасы өліп, оны жайластыруу үшін азасына хеш нәрсе болмады (А. Бекимбетов). Қанзада бір нәрселерді айтып өз бетінше пақырдың өлимине қара табылды-мекен,—деп гүбірленді (А. Бекимбетов).

АЗАЙТЫУ, КЕМИТИУ, ШЕГИРИУ, ҚЫСҚАРТЫУ, ҚАЙТАРЫУ. Хұрлиман мениң мийнет күнимди азайтып таслаған ба?—деп те ойланып қалды (С. Нурымбетов). ... балықтың патасылығына көп килограммды кемитип приёмщик алса да Жәнибек заводқа планын зият тапсырып, орындап шықты. (К. Султанов). Колхозшылар арасында, Бузылыпты мийнет тәртіп, Мийнет хықсын шегирип, Мәслик пенен жүр ғой шалқып (М. Мәтсапаев). Пахта егиси ала болған, Егис жерин қысқартқан, Тәрбиясы шала болған, Билмеймен не бәле болған? (А. Дабылов).—Табельщик пахтаның жаслығына қайтарып өлшеп алып, тезден колхозшыларды үйлерине қайтарып атыр (Ж. Сейтназаров).

АЗАПЛАУ, ЖӘБИРЛЕУ, ЕЗИУ. Барлық батырды азаплау да, зиндан да, дар да қорқыта алмады (К. Мақсетов). Мениң басым тири тұрғанда сени хеш те жәбирлеп қыйнай алмайды (Ө. Айжанов). Сорлы ол езип халықты, салды хәм нобай салықты (Бердақ).

АЗҒЫН, САТҚЫН. Қысылғанда қол бермеген, тарыққанда жәрдем етпеген азғын төлди жүндей түтсе қәйтеди (К. Султанов). Базыбир еллердин сатқын хәрекетлери иске аспай отыр,... («Сов. ҚҚ.» г.).

АЗҒЫНЫУ, БУЗЫЛУУ, АЙНЫУ. Алданып тұрыпсаң шыннан берилип, азғынып сөзине бабаның ерип («Мәспатша»). Нардек болып сөз билдиниз, Қызыл көрип бузылдыңыз (Өтеш). Қәдирбай тисин қайрап, ашыулы түрде қатты—бул моллада айнып кеткен,—деп бақырды (А. Бекимбетов).

АЗЛАУ, КЕМЛЕУ. Бул маған аздау балам,—деді ғарры жигитке,... («Жас Ленинши» г.). Дүкәншынын набатты кемлеу етип өлшегенін сезген Наржан сыр билдірмеді,... (Сов. ҚҚ.» г.).

АЗ-МАЗ, АЗЫ-КЕМ, АЗЫН-АУЛАҚ. Қалбай... басын қасып-қасып қойып: оның бергенін аз-маз көрседі, илажсыз алып кетти (Т. Қайыпберген). ... балаларға азы-кем қауын-ғарбыз да ектим (Ә. Тәжимуратов). Азын-аулақ дийқаншылығымыз да бар (Ә. Тәжимуратов).

АЗСЫНЫУ, НАЗЫРҚАНЫУ, КЕМИССИНИУ.—Қырман қызылласын!... аға,—деп Жумаш қырманның қызылын азсынып: ... (Н. Дәуқараев).—Усы болғаны ма?—деп назырқанды Турымбет жазлықтың үйілген қырманына қарап:... (Н. Дәуқараев).

ев). Ол алып келген дәстүрқанын кемиссинген түрде назырқанып қарады (Ә. Шамуратов).

АЗЫҚЛАНДЫРЫУ, ТӘРБИЯЛАУ, ӨСИРИУ. Бул бригадада пахтаның азықландырыу, сууғарыу хәм культивациялау жұмыстары агротехникалық қәделерге мууапық жүргизилмекте («Сов. ҚҚ.» г.). Колхозшылар алдында бағды тәрбиялауға Палауанияз үәдесин берди («Қыз. ҚҚ.» г.). Қарақалпақстан салыкешлери салы егип өсириу жұмыстарының барлық түрлерин табылы жүргизди («Сов. ҚҚ.» г.).

АЗЫУ, АРЫҚЛАУ, ЖҮДЕУ.—Балам,—деген еди бир күни баласының азып кеткенлигин көрген Оразгүл жеңгей, жайшылық пенен исле,—деди оған (Т. Қайыпберген). Жәмийла күннен-күнге арықлап баратыр,—деді кемпир (К. Султанов). Алламберген балам сен едид палым, Сен кеткен соң жүдер жожалық халым (Қ. Ирманов).

АЙБАТ, ҚӘХӘР, АШЫУ.—Хо, хо! Мынаұсы да айбат ететугын болып киятыр маған (Т. Қайыпберген). Оның албырағанын сезген Әмет дәслепки қәхәринен қайтып жайма шууақлана түсти (Т. Қайыпберген). Ашыу алдынан ақыл кейнинен келер... («ҚҚ. х. н.»).

АЙЛАНЫШ, БУРЫУ. Еңсен түсип хәги кеткен тоғындай, Қысдауға айланыш жолдан жүрген усайсаң (С. Нурымбетов). Балашағасын бурюу жол менен батпақлы, қамыслық шөллердин жалғыз өткелинде бағдар алған еди (Қ. Досанов).

АЙНЫҒАН, БУЗЫЛҒАН.—Иштейн алмасада ашып, айныған айранды симирип ишти де жатып дем алды,—бала (Ж. Аймурзаев). ... көп тұрып ашып бузылған қатықты жетимге берди де, балапы отынға жиберди,... («ҚҚ. х. е.»).

АЙНЫТЫУ, АЗҒЫРЫУ, БУЗЫУ. Бара қойсаң келинимди айнытпаға келди,—деп паталайды (Т. Қайыпберген). Көпшилик ағайин азғырып, ақыры Сарыгүлдин де үәдесин алды (К. Султанов). ... ақсақаллар, болыстар хәм уламалар халықтың ауыз биршилигин бузып жиберди (А. Бекимбетов).

АЙРАЛЫҚ, АЙРЫЛЫСЫУ, АЖЫРАСЫУ, АЙРЫЛУУ, АЖЫРАУ. Сәл-пәл қыял салсаң ышқы соқпағын, Айралық отына жағар да кетер (И. Юсупов). Ертеңги айрылысыу екеуимизге де ацсатқа түсип киятырған жоқ (Т. Изимбетов). Минне, сол күннен баслап Сержан Атамураттан қол үзип, дослықтан ажырасты (Т. Қайыпберген). Айрылды жарлылар суу менен жерден, Нан сорап тентиреп жөнелди елден («Әд. алым.»).—Қәмекбай оны ала алмайды, хәзир олар бир-биринен ажырап бөлекленип кетти (Ж. Аймурзаев).

АЙТЫС, ТАРТЫС, ТАЛАС. Жыйналыстағы сонша айтыста биле тура, сени қорғайын деген нийет пенен айтқаным жоқ (Т. Қайыпберген). Биреуи киндик шешемен, Биреуи өзим кесемен, Өзим бесикке бөлеймен, Деп тартыстар болған екен (Бердақ). Сондағы екеуимиздин таласымыз не? (Т. Нәжимов).

АЙЫҒЫУ, ДҮЗЕЛИУ, ЖАЗЫЛУУ. Булттан шыққан айдай

болып стахановшы Бердимураттың көзи жарқ етип тез арада айығып кетті (С. Нурымбетов). ..Гүлнигар қолына аптечкасын алып, көзін емдеп көп жәрдем етип, Айша кемпирдің көзі дүзелип кетті. (С. Нурымбетов). Бірақ сағыралық минез еле бойынан, ... наўқас атасының жазылып кетіуіне ынтығып жүрсе де, изинің не болатуғынын билмеди (К. Султанов).

АЙЫРЫУ, АЖЫРАТЫУ, БӨЛИУ, БӨЛШЕКЛЕУ. Бірақ өзи келмесе де Дүйсенбайды және еки сыйырынан айырды (Т. Қайыпбергенев). Ҳазир китапханаға секретарь менен барың, милиция басқармасынан бизлер ушын көп китаплар, журналлар ажыратыпты (А. Бекимбетов). Мына нанды үшке бөлип жеймиз (К. Султанов). ...хәр бир адамның затларын хәр жерге бөлшеклеп қойды (К. Айымбетов).

АЙЫРЫМ, ГЕЙБИР, БАЗЫБИР. Қарақалпақ жерине хызметке келген, келип ислеген айырым рус адамлары да үлкени үйреніу менен шұғыллана баслады (Б. Исмаилов). Гейбир адамлар рабочий халатларын кийип, завод дәрүазасынан топар-топар өтип атыр (К. Султанов).

АҚСАҚАЛ, ОТАҒАСЫ.—Бизики соның ғамы. Ақсақалыңның үйіне неге жәрдем бермейсең? (Т. Қайыпбергенев). Қысқасын айтқанда жасы кишини нәсиятлау отағасының парызлы жумысы болып кетеди екен (Т. Қайыпбергенев).

АҚСАУ, СЫЛТАУ. Ақсап зорға жүретуғын едим (Ә. Шамуратов). Ал жаўынгер аяғын аўырсынып сылтып басып, хәмменің соңында келе берди (Ө. Хожаниязов). Ол тағы да артқы аяғынан сылтып жүрсин буза баслады (Стефан Зарьян).

АҚЫЛ, ЕС. Сөйтип өзіндей баладан ақыл үйренгеніне, ге-жирлиги тутып қалып қойған еди (Т. Қайыпбергенев). Еси барлар алды артын ойланар, Жигерли жас пйгиликке сайланар, ... (К. Ирманов).

АҚЫЛЛЫ, ЕСЛИ, САНАЛЫ. Ол Жийреншениң ақыллық, шешендик пенен патшадан алған дүньяларын қызғанады екен («ҚҚ. х. лег. х. анекд.»). Жетинши класстың если балалары басшылыққа да бөлинип кеткен (Т. Қайыпбергенев). Пионер шөлкеминіе кириуши балаларды таза, тәртипли хәм саналы болыуын талап етнұ керек («Жас Ленинши» г.).

АҚЫЛСЫЗ, ЖАРЫМЕС. Еки көзін төрт болып, Пияда қалған сол жаман, Ақылсыз болса ул жаман, Бәринен де халайық Жарлышылық, сол жаман («ҚҚ. х. н.»).—Неге қарап тұрсаң, атсаң болмай ма, жарымеспесең өзи,—деп Турдықылыш әмир етти қасындағыларға (А. Бегимов).

АҚЫРЫ, СОҢЫ, ҚЕГНИ, АЯҒЫ, ИЗИ. Истин ақыры еле тексерилнұде еди (Т. Қайыпбергенев). Ол мектептен хәмменің сонынан қайтты (Т. Қайыпбергенев). Гүлим кейнин айтпай әнги-мени гүмилжи қалдырды. (Т. Қайыпбергенев). Суу аяғы қайсы жерде жоғалса, Сол жерден сиз басланасыз қууарып (И. Юсупов). Көзине ағып тұрған жастың изи тыйылмады (К. Ирманов).

АЛБЫРАУ, АЛБЫРАҚЛАУ, САСЫУ, САСҚАЛАҚЛАУ. Оның

албырағанын сезген Әмет дәслепки қәхәринен қайтып жайма шуақлана түсти (Т. Қайыпбергенев). Шабазым неге жылайсаң, Жаулығып хәм албырақлап, ... (К. Ирманов). Бизлер бәримизде, әлбетте дурыс,—деп сасып молламызға жууап қайтардық (Ә. Шамуратов). Жигит не деп жууап берерин билмей сасқалақлап қалды (Т. Қайыпбергенев).

АЛҒА, АЛДЫНА. Жүзге толған планыңыз мүбәрек, Алға басқан қәдеминиз мүбәрек (К. Султанов). Солдат алдына қарай еки адым атлады (А. Бекимбетов).

АЛҒАРЫ, ИЛГЕРИ. Және олар алғары жүре баслады, ... («Әмудәрья» ж.). Сауаш күни ер жүреклер бас қосса, Қолға-қол уласып, илгери басса, ... (К. Ирманов).

АЛҒЫР, ҚЫРАҒЫ. Қулашлап пәрин тараған, Әлемди шалқып ораған, Қатты қыйыр, алғыр қыран, Тастан қайтпас кескир жауҳар («Бозуғлан»). Сен едиң көзимде нурым, қырағым, Енди кимлер болар халдан сорарым, Сени маған енди қайтып көрмек жоқ, Сен едиң басымда жанған шырағым («Бозуғлан»).

АЛДАНЫШ, АЛДАНШЫҚ, ЖУБАНЫШ, ЕРМЕК. Бул Сәдуллада жоқ, әкесинен де алданыш болғандай хеш ким дүнья ямаса зат қалған жоқ, жерди исләуге (Н. Дәуқараев). ...ал сен болсаң, алпыстан астың алданшық перзентің бар, не кемсин бар, тек малынды сыйғыза алмайтуғын болған соң айтып отырсаң ғой (Ә. Өтепов). Жау!... Шәлеке болса абыройлы бир адам хәм байлығы бар, мен болсам, мынау балықшылық кәсип жубанышымы, өзим менен өзим күнимди көрп отырмап (Ә. Өтепов). ... қарап отырғанша ермек болсын,—деп дегдинің үзілген жерлерин Тиллахан байластырып тоқып тұр (К. Султанов).

АЛДАСТЫРЫУ, ЖУБАТЫУ, АЛДАУ, АРБАУ. Сизлер мени алдастырып жүрген екенсизлер (Ж. Аймурзаев). Амангелди Әметтиң жубатып алдастырғанына ерип кетти («Жеткиншек» г.). Ол үнесіне анау-мынау нәрселерди берип, апасы келгенше алдап отырды (Ж. Аймурзаев).—Ауа, сөйдеп еситтим, ... Ажар қарсы алдындағы халды хәр қыйлы сөзлер менен арбады (К. Султанов).

АЛДАУ, ПӘНТЛЕУ. Үйге барып ойлае анады көрп, Сырттан үзде берме алдауға ерип (К. Ирманов). Шопан ғаррыны пәнуген кетипти, ... («ҚҚ. х. е.»).

АЛЖЫУ, АЙНЫУ, БУЗЫЛЫУ. Сен алжыпсаң бир кемисің сол еди (Г. Есемуратов). Сәл жерде даңғара қылып алса, кейиннен күйеу айнып кетсе, оннан қорлықлы не болсын (Т. Қайыпбергенев). Нардек болып сөз билдиңиз, Қызыл көрп бузылдының (Өтеш).

АЛЫСЫУ, ЖАНЫУ, ТУТАНЫУ. Жумабай ошаққа қуман қойып от жағып, жаңа оты алысып еди, апасыда жумыстан келди («Жеткиншек» г.). Жанып болған отты дөгереклеп балалар отыра кетти, ... (Н. Дәуқараев). Өртенип тутанған иштиң өрти бар, Ушқыннан өрт болар, хәммеге белли (К. Ирманов).

АМАҢ, САЛАМАТ, САУ, ЕСЕН. Өзлериниз аман болсаңыз

болғаны (Т. Қайыпбергенов). Көкке жетер кеулимнің наласы, Өскен жерім Халқабаттың қаласы, Мен ағамды айра айтып кетейін, Аман келгей хәмме халықтың баласы («ҚҚ. х. қ.; қ. қ.»). —Оның өзи саламат болса болғаны ғой, бір жағдай болып қалмай,—деді ғарры жигитке («Жас Ленинши» г.). Сизлер сау болсаңыз буйырған дүз-дәмді татып келерсиз (А. Әлийев). ...иштен шыққан киси менен Айтым қол алысып, есен жүрсизбе,—деп кейін шегинди (Ж. Аймурзаев).

АМАНЛЫҚ, САЛАМАТЛЫҚ, ЕСЕНЛИК, САУЛЫҚ. Бай аттың аманлығын билген соң барып оның менен әңгимеге киришти (Т. Қайыпбергенов). ...хәр бир адамның саламатлығы жақсы болуы үшін медициналық жағдайлар тууғызыу керек («Сов. ҚҚ.» г.). Олар сол кетистен кетип баратуғын жерине сау-саламат жетип, есенликте жасап атыр («ҚҚ. кем. атл.»). Балаңның саулығын тиле,... (Қ. Ирманов).

АНЫҚ, АЙҚЫН, АШЫҚ. Усы болған хәдийсениң барлығын Атамурат гезек пенен анығын билди (Т. Қайыпбергенов). ...адамды өзине тартыушылық белгилери айқын көринип турды (А. Бекимбетов). Ашық сөйлесип, пикирлесип алуға қамаудағыларды қоршап турған солдатлардан қорықты (Қ. Ирманов).

АНЫҚЛАУ, ТАҚЫЙЫҚЛАУ. Кем-кем айыпкерден мәселени анықлау үшін хәр түрлі сорауды бере баслады (Т. Қайыпбергенов). Ол мәселени тастыйықлап бир жағына шығараман,—деген ой менен Дәнехан Ниязды көриуден кейинлеп қалды (Ж. Аймурзаев).

АНҚАУ, МЕНІРЕУ, АУЫШ, АУАН. Батыр анқау ер гөдек, Айдос бийликти алып ақыбети не ис болды (К. Султанов). Мийден өтті, меніреу қылды ашшы сөз (Ж. Аймурзаев). Бир ауышқа тенгердин, Тоқтаполат өзинди («Ер Зийұар»). Халықтың атын арламаса, Бары жоқты барламаса, Аш хәм тоққа қарамаса, Ауан басшы неге керек (Күнхожа).

АНЛАУ, АНҒАРЫУ, БАЙҚАУ. «Чайникти қайта-қайта қайната берсек сырттағы жүрген адамлар бул хийлени аңлап қалар» деп ойлады (Қ. Ирманов). Түн тастай қараңғы болғандықтан бұрын көрип кеткен төбени хәзир аңғару қыйын еди (Ш. Сейтов). Парызынды питкерсең үш жерден байқап, Заминнің астынан алар ұсайсаң (С. Нурымбетов).

АПАРЫУ, ЖЕТКИЗИУ, ЖЕТКЕРИУ, ҚУУЫСТЫРЫУ. Үкесі Орынбекти өзи бақшаға апарып, алып қайту бұрыннан әдеті. Комсомоллардың санының көбейуі үшін, жасларды тез-тезден жеткизип турудан ибарат: (Т. Қайыпбергенов). ...көлдегі балықшыларға түні менен пішенди жеткеріуді өз мойнына алды (К. Султанов).—Жайша, өзим,...мине, қапшығыңызды аман есен қууыстырдым,—деп кемпирге көрсетти де шығып кетти (Қ. Айымбетов).

АПАТТАЙ, ЕНЕПАТТАЙ, КЕНЕПАТТАЙ. Арадан көп уақыт өтпей-ақ Қуғаншбай менен Әмет, тап бир жерден жасырып қойғандай, апаттай металл сынықтарын әкелди (Т. Қайыпберге-

нов). Пахта атызларында еле өнім енепаттай... (Т. Қайыпбергенов). Бул сапары жетімге кенепаттай етип нанды бере салды кемпир («ҚҚ. х. е.»).

АПАТШЫЛЫҚ, ҚЫРҒЫНШЫЛЫҚ. Бул не апатшылық, бул не мийнет палұанлар, Сенде жапым бул сауда да бармысаң?... (Қ. Ирманов). Бул жылы халықты еки рет қырғыншылыққа ушыратты (А. Бегимов).

АР, НАМЫС, ХҮЖДАН, УЯТ. Сөзинде тур қорқып сөз айтпа басқа, Уәдеге опа қыл сенде ар болса: (Қ. Ирманов). Класс намыс ушын құлперен болып қара терге түсіп атырған Атамуратта оны байқамады. Барлығының иси хұжданы жауға қарсы қаратылған! (Т. Қайыпбергенов). Өзимди мақтатпай қалғаным уят, Дийхандай болмаға кимнің хәдди бар (С. Мажитов).

АРАЛАСТЫРЫУ, ҚАРЫСТЫРЫУ, БЫЛҒАСТЫРЫУ. Төгин төгиу, намбар аудару хәм араластыру жаслардың ұазыйпасы. Қамбадағы ылайды қарыстыруға комсомоллар жигерли мийнет етпекте. Комсомоллар намбарды аударып былғастыруда үлкен мийнет көрсетти (ҚҚ. кем. атл.).

АРАЛАСЫУ, ҚАТНАСЫУ. Хәқыйқатында да ол усы тойға араласыуға қумар. ...Қуғаншбай аға да класстағы жәмийетлик жумысқа актив қатнасып жақсы оқыған балаға сондай қуанады (Т. Қайыпбергенов).

АРАШАЛАУ, АЙЫРЫУ, АЖЫРАТЫУ. Арашалаған Раушанды апасына қоса аяусыз сабады (Ж. Аймурзаев). Айыруды ұмытып қызып кеткен Атамурат өзинің араласқанын сезбей-ақ қалды. ...урланып қараған нәзерин Атамурат оннан ажыратты (Т. Қайыпбергенов).

АРҒЫМАҚ, ЖҮЙРИК. Бир жаптан суу ишкен жериміз жалпақ, Бир мақсетке шапқан үш ат-арғымақ (И. Юсупов). Жүзден жүйрик, мыннан тулпар, Адамзаттан шыққан сұңқар (А. Муұсаев).

АРҚАЙЫНЛЫҚ, БИЙҒАМЛЫҚ, БИЙПАРҒАЛЫҚ. Қыдыр арқайынлыққа салып чайын ишип алды (С. Хожаннязов). Енди бийғамлық болды деп уйықлай бере ме? Мылтық бар жерде қаза бар! ...бийпарғалықтың нәтижесинен, улына кейип таслады (Т. Қайыпбергенов).

АРҚАЛАНЫУ, ТЫРМЫШЛАНЫУ. Арқаланып қиятырған затларын шелдің басына қойып аз-маз дем алды (Қ. Айымбетов). ... Тырмышланып тырбаңлап, Азап көрдік өлмелік («ҚҚ. поэз. ант.»).

АРЛАНЫУ, НАМЫСЛАНЫУ. Өзи де (Турымбет) арланып ата-баба биліспейтуғын жақларға кетти (Т. Қайыпбергенов). ...Гүлсараның тракторшы болғанын, мени адамлар кемситпей ме?—деп Мурат намысланатуғынын кемпирине айтып ызаланды (Ө. Хожаннязов).

АРТҚА, КЕЙИНГЕ, ИЗГЕ. Басын тартып алып артқа бұрылды. Атамурат Досан аға менен сөйлесип қиятырып кейинге бу-

рылды да және алғары жүре берди. Алған бағдарын қойды, изге қайтты... (Т. Қайыпбергенев).

АРШЫЛ, НАМЫСШЫЛ. Басқаларға қарағанда Турымбет жүдә аршыл еди. Сәнемнің жығырданы қайнап, намысшылығынан сыртқа шығып кетти (Т. Қайыпбергенев).

АРЫҚ, АЗҒЫН, ЖҮДЕУ, КӨТЕРЕМ. Арық, ақ қубадан келген бала табуреткадан түскенде қып-қызыл қалың еринлери жыбырласып кетти. Тез күннің ишинде азғын болып, тек гәүкййген муры қалған (Т. Қайыпбергенев). ...фермадағы жүдеу маллардың санын азайтатуғын илаж көриу керек. Фермадағы бузауы сыйырлар, от шөптин кемислигинен көпшлиги көтерем болып зорға ерисип жүр («Сов. ҚҚ.» г.).

АСПАН, ЭЛЕМ, КӨК. Аспан горизонтының ернегинде көринген қара булт демде-ақ тас төбеге келип, селлетип жиберди. Элемди усылай болып кете береді деп ойлап жүрме (Т. Қайыпбергенев). Бұрынғыдан қалған сөз, «Қыбырлаған қыр асар», Көпке салық туұра сөз, Серменсе, көкке уласар (Қ. Ирманов).

АСПАНЛАУ, ШАРЫҚЛАУ. ...аспанлап ушып жүрген шымшықлар кешқурын өз ойындарын ойлайды (Т. Қайыпбергенев). Шадлық табысы, Ашып зейинди, Тауды толқынды шарықлап, Төңізди басты өтті (Ж. Аймурзаев).

АСТЫРТЫН, ЖАСЫРЫН. Сайлау үшін жүргизилген астыртын гүреслер тынбады (Қ. Ирманов). Меннен жасырын қандай сырлары бар олардың?... (Т. Қайыпбергенев).

АСЫҒЫС, ҚЫСТАУ. Асығыслығымды қайдан билесең? (Т. Қайыпбергенев). Хәзир бір жерде қыстау жұмысым бар еди (Х. Сейтов).

АСЫРАУ, САҚЛАУ, ТӘРБИЯЛАУ, ӨСИРИУ. Жоқары билім алып бизди әлпешлеп өсирген халыққа өмиримше хызмет етсем деймен («Сов. ҚҚ.» г.). ...мен сени асырап камалға келтирдим... (Қ. Айымбетов). Ери жоқ келинди сақлап сен де абырой алалмасең... (К. Султанов). Жасларды тәрбиялау мәселесін жақсы жолға қойыла басады... («Жас Ленинши» г.).

АТ, ИСМ.—Аға, бизиң ауылда сондай ат бیرهу өзи (Т. Қайыпбергенев). Мусылман исми пәк еди, Патшаның атқан оғы едим, Адалатлығың бар болса, саған гүнайым жоқ еди («Бозуғлаң»).

АТАҚ, ДАНҚ, ДӘРЕЖЕ, МӘРТЕБЕ Сен атаққа ийе болдың. Әдил болып халқыма, Данқым елге жайылды («Ер Зийұар»). Әлбетте сонша дүньясынан, өзине боларлық дәрежесинен айырылды (К. Султанов). Кийик, қулан тууып өсер қыяда, Жалғызым мәртебен болғай зыяда («Алпамыс»).

АТҚАРЫУ, ЖАЙҒАСТЫРЫУ. Бул тойды да кеуілдегидей атқарып, кеулин жәмледі... (Қ. Айымбетов).—Хәрне барын жайғастырып атырмыз, Парахат хәзлесе берің,—деди Нурым (Т. Қайыпбергенев).

АТЫЗ, АҢЫЗ. Соңғы ой оның алымын флаг желбиреп турған

атызға қарай жетеледи (Т. Қайыпбергенев). Гей жерлерде бийдай аңыз көринеди («Әмүдәрья» ж.).

АУҚАМЛАСЫУ, БИРГЕЛЕСИУ, ЖӘБДИЛЕСИУ, КОЛЛЕКТИВЛЕСИУ. Гүнайым көбейди, жоқ оның саны, Жолдасларым ауқамласып турыпты (Қ. Ирманов). Анар кемпір әри-бери баласы Муратқа келин Гүлсараға екеуиңиз биргелесип ислеи берсеңиз гой,—деп қайта-қайта айтқан менен баласы тыңламады (Ө. Хожаниязов). Қирди сәуір, бәхәр болды, Жәбдилесер мәхәл болды, Районға буұдай толды, Артель болып ұйымласың! (А. Дабьлов). Ол мугаллимлер коллективлесип, оқыушылар коллективи арасында да хұрметке ийе (Т. Қайыпбергенев).

АУҚАТ, ТАМАҚ, АС, ТАҒАМ. Мал сойдырып, ауқат таярлады (Қ. Ирманов). Ол (Сәнем) ойланған менен, тамақ ишиудің зәрүрлиги орнынан турғызбай қоймайды (Т. Қайыпбергенев). «Приставты бизлерде шақырамыз, қонақ асы береміз, хұрмет етемиз, кенесемиз,» деди ол (Қ. Ирманов). Олардың алдына түрлі тағамлар қойылды... (Қ. Айымбетов).

АУЫРЫУ, НАУҚАС, СЫРҚАУ, СЫРҚАС, БИЙТАП, ХӘСТЕ, КЕСЕЛ.—Ауырыу диккемди қуртып, влажсыздан жатырман, аға,—деди Шерип дастығынан басын сәл қозғаңқырап...**Науқастың** шиңкилдеген дауысы болмаса, онда дикке жоқ. **Сырқаудың** үйден шығуы ауырласа баслады (Қ. Ирманов). Мынау Меңлибай аға сырқас болып жатыр еди,—деди төре Қайыр сынықшыға (Ж. Аймурзаев). Тек Турымбет бийтап (Т. Қайыпбергенев). «Әй қудая бір хәсте ауырыу бергейсең—өлимнен жырақ, сол ауырыудан тәуір болғайман, бийдай егистен соңырақ,—дейди (И. Юсупов). Әмет тауықлардың кеселлерин өз алдына айырып бақты («Жеткиншек» г.).

АУЫР, ЗИЛ, ЛАБЫР. Мойнында ауыр жүк бардай сезеди (Т. Қайыпбергенев). Дәрьядай кеуилинди тасқынлатып, Түсинди бе сен мени қара зил деп (Әжинияз). Мынау кегей ағашын жайыңа лабыр болар,—деди Әмет ғарры («ҚҚ. ксм. атл.»).

АУЫСЫУ, СҮЙИСИУ. Кемпирі қонсы-қобаларға айраншылап кетсе алмаз ойлыңиң алыуға уақыты ауысады (Т. Қайыпбергенев). Дурыс, бизиң совхозымыздың шараятында ақша сүйисиу инсат өмес («Ленин жолы» г.).

АШАРШЫЛЫҚ, ЖОҚШЫЛЫҚ, ҚЫТКЕРШИЛИК. Онда зорлық-зомбылық, ашаршылық хұким сүретугиң еди («Сов. ҚҚ.» г.). Менің беретугиң қызым жоқ, Жоқшылықта жасасамда, Ондай кишиге бермеймен, Аштан өлин қалсам да (Ө. Өтепов). Қыткершиликтен, күнликтен қутылыу айдын анық нәрсе,—деди Турсын қызларға қарап: (Ө. Өтепов).

АШҚЫЛТЫМ, ҚЫШҚЫЛТЫМ, ТҮРШИК. Жүзим еле ашқылатым писип жетиспеген («Жас Ленинши» г.). ...ауқаттың дузы қышқылтым болғанлықтан Есен аз жеди (Қ. Ирманов). ...дузланған қыярдың түршик дәмни сезгеннен кейин Жалғас аздау жеди (К. Султанов).

АШЫҚ, СҮИИУ, МУХАББАТ. Ғәрип айтар шын ашықдан

бил мени, Алар болсаң құл жайына ал Сәнем! («Ғәрип-ашық»).
Хәркимнің көзине көринер ысық, Өзи таңлап сүйип қосылған
яры (Ә. Өтепов). Сәнем айтар, әмирим жели, Келди мухәббат
жолы («Ғәрип-ашық»).

АШЫҚЛЫҚ, СҮЙИУШИЛИК.—Ат шаптым таудың өрине,
Ашықлық түсти теңиме,... («Алпамыс»). Кем-кемнен сүйиушили-
ги артты (Ө. Айжанов).

АШЫНЫУ, КҮЙИНИУ, ҚЫЙНАЛЫУ, ҚЫНЖЫЛЫУ. ...ди-
ректор балалардың тарқасып кеткенине ашынып бірден турып
кетти (Т. Қайыпбергенев). Булар бизлерге жақсылық етпейди,—
деди күйинип сөйлеп,—бизлер ендигиден былай мийнеткешлер-
дин қайтпас күшине, өсип баратырған қууатына ғана исенейік.
Буннан басқа олардың қыйналып келетуғын жорасы жоқ еди.
Байлардың зулымлығына қатты қынжылып қапа болды, қый-
налды (Қ. Ирманов).

АШЫУШАҚ, ТЫРЫСҚАҚ. Сержанның ашыушақлығын ес-
кермей Атамурат сөзін дауам ете берди (Т. Қайыпбергенев).
Пристав Құлмураттың жағдайсыз тырысқақ екенін соң сезип
қалыпты (Қ. Ирманов).

АЭРОДРОМ, АЭРОПОРТ. Ташкенттен қауа суңқарына ми-
нип, Төрткүл аэродромаға түстим (С. Нурымбетов). Сол күни
екеуимиз де Фрунзедеги аэропортқа келип түстик,... (Г. Төреева).

**ӘӘБЕШИИ, СЫҚЫЛСЫЗ, ӘЖЕПТӘУИР, ПИШИМСИЗ, КЕ-
ЛИСИКСИЗ.** Мениң көзиме Қунназар әбеший болып көринди,—
деди де Қожан ашыуланып, қанасына сыймай баратырғанда ал-
дына полиция шығады (С. Мажитов). ...бизлер жол тартып келе
бергенде алдымыздан бір байталдың үстінде түри қып-қызыл
сықылсыз бір киси шықты (Б. Кербәбаев). Болмаса қыздың бул
күлкисі оған әжептәуір көринип шымбайына батып кеткен еди
(Т. Қайыпбергенев). Шәрдәра құрып, еки жеңгеси менен, төрт
қыз отыр, чай иштик пишимизде исик қабақ көмпекеуден келген,
өзи бір пишимсиз жигит бар еди,... (И. Юсупов).—Мынаған қа-
рашы, әзиниң түрине қарағанда келисиксиз көринеди (А. Бе-
гимов).

ӘБИГЕРЛЕНИУ, ҚОРЫҒЫУ. Әй шабазым, әбигерленип
отыраанда қара тақанда палау емеспе?—дейди Марьям Султа-
муратқа (Ә. Өтепов). Байдың үйінде әмирим қорығып өтетуғын
болды,—деп Қожан Самеке менен әзиниң муңы қаққында сөйле-
седі (С. Мажитов).

ӘДЕПЛИ, ТӘРТИПЛИ, КӨРГЕНЛИ, ИИБАЛЫ, ИКРАМЛЫ.
Роза үкелерин ойнатып, ата анасының да айтқанларын истейди,
ол әдепли болыуға тырысады («Жеткиншек» г.). Турып қалған
балаларды көрип, класском оларды тәртипли болыу үшін буй-
рық берди. Ал, көргенли адам сыншыл болады, бул жағында
есаплау керек бәлким айтқаны дурыс келер (Т. Қайыпбергенев).
Олар ийбалы, биринің-бири қолын услап, сүйкимли қолын услап

сүйкимли көз бенен бир-бирине қарап қояды (С. Хожаниязов).
Лайжамал перийзаттан жол болсынға араластырып, кеулин алып
барластырып, шийрин шекер тил менен икрамлы түрде, излеген
жорының дәрегін сорап турған усайды («Ер Зийуар»).

ӘДЕТ, ПЕШЕ, ҮРДИС. Үкеси Орынбекти өзи бақшаға апа-
рып алып қайтыу бұрыннан әдети (Т. Қайыпбергенев), Пешеннен
көп жеңи жұрттың таяғын, Отырсаң астыңа сыймас аяғың (С.
Нурымбетов). Кемпирлер бир жерге қыдырып бара ғойса, дәс-
турхан алып барыуы үрдис ғой («Жас Ленинши» г.).

ӘДЕТЛЕНИУ, ДӘМИГИУ, ҮРДИСЛЕНИУ. Абат бос уақыт-
ларында көп ғана кітаптарды оқып, түсінгенлерин үкелерине
сөйлеп беріуге әдетленди («Жеткиншек» г.). ...болыслықтан дәми-
гип жүрген ақсақалар менен байлар дәрқал таярлық көрди
(Қ. Ирманов). Өзи қарақалпақ болса да хийуалыларша сөйлеуді
өзине үрдисленип алған, хәр сөйлегенде қалың қабағы ашылып-
жабылып жуқа еринлериниң бир жағы көтерілиңкіреп турады
(Ө. Хожаниязов).

ӘДЕТТЕГИШЕ, ҚӘДИМГИШЕ, БУРЫНҒЫША. Кемпир дәс-
тығын сәл жылыстырып әдеттегіше жата берди. Күн өз уясына
қәдимгіше жарқырауы менен көз қамастырып батты (Т. Қайып-
бергенев). Сәдулла, ...бұрынғыша отырысын бұзбай ойнап қалған
(А. Бекимбетов).

ӘДИЛ, ДУРЫС, САДЫҚ. Мийнеткешлер ел басқарған адам-
лар әдил болыуын талап етеди. Насурулла дурыс айтады, биз-
лердей езилген адамлар мәнилі нәсият:—деди Тенел (Қ. Ирма-
нов). Әуладлары бабасына садық болған (Т. Қайыпбергенев).

ӘДИЛЛИК, ДУРЫСЛЫҚ. Бизге әдиллик, теңлик керек,—
деди Приставқа пәтленип сөйлеген Шерип... Булардың да кеулин
алыуымыз дурыслық нәрсе ғой (Қ. Ирманов).

ӘЖИМ, ЖЫҒЫРЫҚ. Узын бойлы хаялдың жүзине әжим ене
баслапты (Қ. Әбдиреймов). Өзин сәл еркин тутып отырған мол-
даның бетіндеги жыйрық белгилі болып тур (Т. Қайыпбергенев).

ӘЗЗИ, ӘЗИЗ, НӘЗИК, ӘЛЖУУАЗ, ХӘЛСИЗ, КҮШСИЗ. Булар
әззині қоллайлайды.—деди Бийби (Т. Қайыпбергенев). Өзиниң
нүши әзиз деп ойлағандай-ақ ол ең ғайратлы деген бир қолхоз-
шыға ұсынып, сүйменди суқтырып қарады (Д. Назбергенев). Мол-
дә нәзик балаларды да аямай, қызыл шыбық пенен сабайтуғын
еди (Ә. Шамуратов). Атамураттың дауысы оғада хәлсиз шықты.
Әлжууаз еки нашар бирзға шекем сарсылып белгилі жуумаққа
келе алмады (Т. Қайыпбергенев). Төменги класс оқушылары
күшсиз болғанлықтан жәмиетлик жұмысты кеуилдегидей истей
алмады («Жеткиншек» г.).

**ӘЗЗИЛИК, ӘЗИЗЛИК, ХӘЛСИЗЛИК, НӘЗИКЛИК,
КҮШСИЗЛИК, ӘЛЖУУАЗЛЫҚ.** Сағымлардан жалт етсе емес,
ышқы алдында боларың әззилік («Әмүдәрья» ж.). Жәнибек
Жийемуратов дәслепки күнлери балық аулауда әзизлик етип жүр-
седе, соның ала балық аулаудың хәр түрлі усылларын үйренип
денеси бекемлесе баслады (К. Султанов). ...жарыста хәлсизлик

еткени көринип турды. Онын бети, ажары томпақлау, жауырынлы, ири денесине, өткір көзлерине карап, қандай қыйыншылық болса да жеңип шығатуғын нәзікliği билмейтуғын төзімлі жигит болып шығады (Ө. Хожаниязов). Айырым группалар күшсизлік етседе, жарысқа қосылып тийісли орынға ийе болды, ... ауыр жұмысқа әлжуазлық етті, айырым комсомол ағзалары («Жас Ленинши» г.).

ЭЙЕМГИ, АЛҒАШҚЫ. Тау суының әйемги жолы ашылды, ол енди туұры Алтынсай жерлерине карап ағады («Өзбек совет әдебияты»). Адамлар алғашқы дәуірде дийханшылықты қол менен егетуғын болған («СССР тарихы»).

ЭНДАМЛЫ, ЭНЕДЕЙ, ПӘКИЗЕ, ЭП-ЭНЕДЕЙ. ...суушылар ҳәр күни 0,70 — 0,80 гектар жердеги пахтаны шербет усылында эндамлы ғана қандырып сууғарып жүр. Хаял ол ауырыудан энедей болып жазылып шыққан («Жас Ленинши» г.). Сапаржан сен армиядан келгенше келин энедей болып бизлерди бақты, ... (К. Султанов). Сабырбай пәкизе иске киристи, жәмийетшилик пенен астыртын байлапысты күшейтти («Сов. ҚҚ» г.). Соннан баслап олар эп-энедей хожалық болса керек (Т. Қайыпбергенов).

ЭҢГИМЕ, ГҮРРИҢ, ГЭП, СӨЗ, АҢЫЗ. Эңгимениң негизги темасы фронт жөнннде. Класста ғана емес үйлеринде де жий-жигит барып ата-аналары менен гүрриң өткерип туратуғын еди (Т. Қайыпбергенов). ...жоқ қыдырған жоқшыман, — деп гәп тымсалларын аңлап, өмириң баянлап Бозуғланға карап бес-алты ауыз жырлап танытып турған ким екен қәне («Бозуғлан»). Жол баслаушы ғаррымыз. Айтты тағы бир сөз. Балаларым мине сол. Мергеннен қалған аңыз сөз (И. Қурбанбаев).

ЭҢГИМЕЛЕСИУ, ГҮРРИҢЛЕСИУ, ГЭПЛЕСИУ, СӨЙЛЕСИУ. Қууанышбай аға ҳәр келген сайын эңгимелесип, кемпирдин кеуиллин тапты. Бай енди неден гүрриңлесиуди билмей төмен карап отыр. Хаял бир жолаушы менен гәплести де илгери жүрип кетти. Олар бир аз нәрселерде сөйлесип киятыр (Т. Қайыпбергенов).

ЭҢГИМЕШИЛ, СӨЗШЕҢ, СӨЗШИЛ, ГЭПШИЛ, СӨЙЛЕМШЕК. ... бул ижепер жүдә қызық гүрриңлер айтып берип адамдарды қызықтырып дөгерегине жыятуғын эңгимешил жигит еди (Д. Назарбергенов). ...Мишка қоржыннан алып, нан менен чай ишиуге кирисер, сөзшен кисидей ҳәр нәрсени бир сөйлеп, нанды үсти-үстине жеп отыр (С. Мажитов). ...келген қонақ ғарры туни менен қызық эңгимелер айтып, оның сөзшиллиги соншелли, тыңлап отырып тәсип қаласаң жүдә қызықтырады кисини (С. Салийев). Атам чай ишип отырып түрли қызықлы сөзлер айтып бериуши еди, ол сондай гәпшил киси еди, мен ҳеш қайда кетпей тыңлаутуғын едим (Ә. Шамуратов). Усы күнде дым сөйлемшек болып кетти, — деди Сабыр Дилбарға жутыныңқырап (Ж. Аймурзаев).

ЭПИУАЙЫ, ҚАРАПАЙЫМ, ЖАЙ, ЖАЙДАРЫ. Сениң эпийауайы көз қарасың, көк көзлериниң күлимсиреуи таң қалдырды (Қ. Айымбетов). Қарапайым адам екен, жайдары жүз атқан тандай (И. Юсупов). Түсиникли, — деди Атамурат жай дауыс пе-

леп (Т. Қайыпбергенов). Сонлықтан олар өзиниң мақсетлерин жайдары сөзләр менен айтысуға душпанлар билеп қояр деп тартынды да, ... (Қ. Ирманов).

ЭСКЕР, ЖАУЫНГЕР. Оларды патшаның әскерлери сол елдиң шегарасына дейин шығарып салады (Қ. Айымбетов). Алды кеш болған соң бизиң жауынгерлер қайта айналды, ... (А. Бегимов).

ЭСТЕ, ЖАЙ, ТОСАҢ, АҚЫРЫН. Есикти эсте ашып ишке кирдим (К. Султанов). Жайың менен ислегенде де сени қууып жибере алмайды. Бирақ буларды уйқы қысып, жүриулері жүдә тосаң бола баслады (Т. Қайыпбергенов). Айрықша бир жерден ақырын ғана отырып жапқа шолпы салды (Ж. Аймурзаев).

ЭТИРАП, АЙНАЛА, ДӨГЕРЕК, ЖӘН-ЖАҚ, ТУМ-ТУС. Этирап нуу қарағай қамыс пенен қоршалған. Айнала тастай түнек, басын тартып алып артына бурылды (Т. Қайыпбергенов). Бизиң Марғуланда бир қыз бар, ... бул дөгеректе оған тең келетуғын қыз жоқ шығар, деп ойлайман! (А. Кадрий). Сумлығы басым Айдостың, бул жерде биреу барма деп, дөгерекке қарады (Бердақ). Бағанадан берли арқамнан түспей қыңырлық етип жүрген Разия жанжағыма қарады да «Түйениң» үстинең жылысып түсти де апамның алдына барып: (С. Салийев). ...бир уйқыдан кейин далаға шықсам тум-тустың хәммесин думан басып алыпты (С. Мажитов).

ӘУЕЛ, ДӘСЛЕП, ОЗАЛ. Кисиниң әуел бахыты болсын (Т. Қайыпбергенов). Дәслеп ол қорққанлықтан дайысының мойнынан қаттырақ қысты (С. Дәулеталиев). Қожан бул салма озалда 15 адамның салмағы еди, 15 белдар болып қазыу қазатуғын еди, жерлердин хәммеси сизге өткеннен бермаған бир өзим қазамаң (С. Мажитов).

ӘУЕЛДЕН, ОЗАЛДАН, ДӘСЛЕПТЕН, БУРЫННАН, ӘЗЕЛДЕН, ОЗАЛ БАСТАН. Әуелден ол дайысының үйине апасы менен баратуғын еди. Зәриптиң минезине апасы озалдан-ақ түсинген еди, ... (С. Дәулеталиев). Оның дәслептен киятырған минези кой, — деп ғарры жигитке жалт карап қойды («Жас Ленинши» г.). Үкеси өмирбекти өз бақшаға апарып қайтыу бурыннан әдети (Т. Қайыпбергенов). Жоқ жерлерден, жармасып, Хәр бәле табылар, Әзелден бахты караға (Бердақ). Бұлбил айтар усы бастан, Мени тартты озал бастан (И. Юсупов).

ӘУЛАД, ЗҮРЯД, УРПАҚ. Бийтаптың қайсы әулады Сәнемнен мөмин, тия алған иекер болады дейсен? (Т. Қайыпбергенов). Табынбай урыс қалыпты. Мына мөмин зүряды («Қоблан»). Биз Ленинниң урпағы. Хәр уақытта таярмыз. (Ә. Шамуратов).

ӘУЛИЙЕ, МАЗАР. —Сорым қурсын, әулийеде шырақ жанады деген усы ма? — деп сорады (Ә. Тәжимуратов). Ерполат жолдасларына баяғы кишкене мазарды көрсетти (М. Дәрибаев.).

ӘУЛИЙЕШИЛИК, ҚОЙЫМШЫЛЫҚ. Көп қыйналып атанды, әулийешиликке қойдырдық. («Қырқ қыз»). Этирапында қойымшылықтар да онша алыс емес (Т. Қайыпбергенов).

ӘХМИЙЕТ, МАҢЫЗ, МӘНИС, ТӘСИР... сиясий консультатив

комитетинин қарарларына үлкен әхмийет берди («Жас Ленинши» г.) Үндеудің маңызын түсинбей қалдың ба? (Т. Қайыпбергенов). Бір түр мәнис пенен неге қарадың, мыйық тартпасам да неге күлдің сен? (М. Сейтниязов). Апам өзіне тәсир еткен жерлерин қайта-қайта оқыуға мәжбүр етеди (Ә. Шамуратов).

ӘХМИЙЕТЛИ, МАҢЫЗЛЫ, МӘНИСЛИ, ТӘСИРЛИ, ТҮЙИРЛИ. Социалистлик елдердин беккемленип атырған бирлигинин жаңа әхмийетли көриниси ретинде бақалайды («Жас Ленинши» г.). Зөрип оларға таңлана қарап, дайысына хәр қыйлы маңызлы сауаллар береді: Зөрип марапатланып тәсирли етип, бир күлин қойды. (С. Дәулеталиев). Сонша менің кеулимди хошлады, сол ұақлары мәнисли етип сөйледі... (М. Сейтниязов). Жәмийла көпшилик алдында түйирли етип ғана бир еки ауыз сөз сөйледі (К. Султанов).

ӘШИРЕПИ, ҚЫМБАТЛЫ, ҚӘДИРЛИ, БАҚАЛЫ, ҚУНЛЫ. Чайбуриш көкнарынан әширепи етип, 3 дийханға зордан дегенде құрттай берди. (С. Мәжитов). Суу деген дийхан ушын қандай қәдирли (Қ. Досанов). Мен сени ең жақсы қымбатлы досларымынның қатарына санап жүрмен. Директор комсомол шөлкеминин жұмысы бақалы екенлигин атап өтті (Т. Қайыпбергенов.). Қуныл мине бизиң Уатанда өнип өскен жоңышқа (Ж. Аймурзаев).

ӘШИРЕПИЛЕУ, ӘЛПЕШЛЕУ, ҚӘДИРЛЕУ, ХҰРМЕТЛЕУ, БАҚАЛАУ, ӘДИУЛЕУ. Китапханашы Зийнеп апай китап алыушы оқыушыларға әлпайым түрде китапты әширепилеп сақлауды ескертип берип атыр, және де әкеткен китабын жүдә таза сақлайды, әлпешлейди, түсингенлерин толық айтып та береді деди — Гүлсара. Баян республикалық балалар китапханасынан алып оқыған китапларын қәдирлеп сақлайды хәм оны өз ұақтында тапсырады. («Жеткеншек» г.). Батырлықты әдиүледің жанындай. Кең әлемди гездің бәхәр таңындай (Ж. Дилмуратов). Оны хұрметлеп құлпырған көк. Теңселсип басып ийген (Ж. Аймурзаев). Әмет 6 хәм 7-класс оқыушыларының исин бақалап жүриуши болып белгиленди (Т. Қайыпбергенов).

Б БАҒЫНЫУ, БОИСЫНЫУ, МОЙЫНСЫНЫУ. Абат батырға 40 мың ләшкери бағынып баратыр буларды қылыштан өткерди («ҚҚ х. е.). ...бойсыныудан көре үстем болыуы кереклигин мен әлде қашанлары-ақ билетугын едим (А. Бекимбетов). Душпанға мойынсыныуды хош көрмеді, дәрриу атына ғарғып минип кейин қашты (Қ. Досанов).

БАҒЫТ, БАҒДАР. Бизлердин бул жүрисимиз болмайды екен, — деди Муртаза, алған бағытымыздан қайтыуымыз керек. (Қ. Ирманов). Турымбет кийин сала бағдары белгисиз бир жаққа кетти (Т. Қайыпбергенов).

БАИ, ҚУРҒЫН, ҚОТЛЫ. Бурынлары бир бай болыпты, оның қойы оғада көп екен («ҚҚ х. е.). Қурғын колхоз тоқ хожалық болыуға жағдай да көтерди, молдан қол барды (Ж. Аймурзаев.). Шырағым күйеуим жетпiske келген ғарры адам, түрмысы өз қа-

тарлы адамлардан қотлы, хәммесі өзинен табылып турады (А. Бекимбетов).

БАЙЛАСТЫРЫУ, ШАТЫСТЫРЫУ. Баяғы бир кеште урыс-қалы Әмет пенен Сержанның арасындағы қарама-қарсылық кескилесип, сонын ала жәнеде жүдә қатнасықлы байланысып кетти. (Т. Қайыпбергенов). Айдайгүл менен Темирбекти шатыстырған сол ауылдың көтқудалары еди (Ж. Аймурзаев).

БАЙРАҚ I, СЫЙЛЫҚ, СЫИ, САУҒА. Партия шөлкеминин секретары фермадағы алдыңғы сауыншыларға байрақ беретугынлығын айтып кетти, — деди Қалбай (С. Салиев). Қутқарды деп тил қатпады, Үлкен сыйлық — сол маған — (Т. Жумамуратов.). Чай-қантқа пулым болмай турыпты, мынаған көбирек етип дәнесин қоспай ғана көкнар бере ғой, сизден бизге берген сый болсын, бир жазылысайық, — деди 3-дйхан (С. Мәжитов). Сиз хәзирше менни берген мынау сауғамды алып кете берипиз, — деп Құлмурат болыс, өтиниш етти (Қ. Ирманов).

БАЙРАҚ, ЖАЛАУ, ТУУ. Бүгин жумыр жерди қызыл нур шулар, Байрақ, байрақларға басларын ырғар. (И. Юсупов.). Бизлер жалау турған жайға шамаласып келгенде, колхозшылар балықларын тапсырып, маз-майрам болып үйлерине қайтып атыр екен (К. Султанов). Россия патшасының тууын көтерип, приставтың өтиниши бойынша Музаппат хәким ауылға келди (Қ. Ирманов).

БАЙЫУ, ҚУРҒЫНЛАСЫУ. Жыйналыстың ақырында председатель хәзир колхозшылардың түрмысы жақсыланып, байып тақиятыр — деп сөзин жуумақлады («Қыз» ққ г.). Демек хожалықларда қурғынласып мәдениетлы жасайды, — дейди («Сов. ққ» г.).

БАЛА, ПЕРЗЕНТ. Қазан — табақ бетке барып бир жиликти әкелип баласының алдына қойды. Анасы перзентиндеги өзгеристи сезбеди. (Т. Қайыпбергенов).

БАЛАЛЫҚ, ЖАСЛЫҚ. Ал, тезирек кете бер жолда балалық етип иркилип жүрме? шырағым, — деп кемпир баласына қатты түрде тапсырды (Т. Қайыпбергенов). **ТАШГУ** — мың-мың қыз-өнгилер жаслығы, менни жигит ұақтым сениң қыз ұақтың (И. Юсупов).

БАРЛЫҒЫ, БӨРЖУҒЫ, БӨРИ, ЖӘМИ, ГҮЛЛӘНИ, ХӘМ-МЕСИ, ПҮТКИЛ, ПҮТИИ, ТҮЗЕЛ, ТЕГИС, ТАМАМ, ДУБИМ-ЖУРТ, ГАЛАВА. Бүгин оқыушылардың барлығын жыйнап үндеуді додалауымыз керек. (Т. Қайыпбергенов). Колхозшылардың бәржугыда түсаниске шықты. («ҚҚ. ксм. атл.»). Бул өмирде бари табылады, ырақ кеуил табылмайды дейди журт (Ө. Хожаниязов). Олардың несин сораисең жәми болып онға жеткен жоқ, сонда да кемеге минип өз ауылына қарай киятыр (Қ. Ирманов). Сондай-ақ гүлләни болып, 1070 тонна ири от шөп, 2557 тонна силос бастырылды. Бийылғы жылы өзиме бекитилген ХТ — 1,2 машинасы менен хәммесі болып 230 тонна пахтаны колхоз қырманына төктим. Бизин бригаданың ағзалары пүткил совет халқындай уллы Октябрьдин 50 жыллық мерекесін алдынан социалистлик жарысты ең жайдырып қара маллардың бас санын 1114 басқа жеткеріу хәм 340

бас бузау алыуға еристик. Таярлау пунктлерине хэм сауда тарауларына 9 мил. 42 мың тонна овощ келип түсти, бул пүтин 1966-жылдың ишинде сатып алынғанына қарағанда 1 мил. 88 мың тонна көп. Хәзир коллектив өткен 10 ай ишинде ири қара малдың бас санын 1234 басқа жеткереди хэм ўаде еткен 340 бас бузау түүел алынды. ...сауданың қайсы түри болмасын, олардың тегис орысланып шығыуына кеўил бөлиў керек. Быйылғы жылы республикамыздың тамам механизаторлары пахтаның мол зүрәтин жыйнап алыуға өз үлеслерин қосты. Усы ўақытларда бизиң мәмлекетлик хэм кооперативлик ғалаба сауда хызметлеримизде халыққа хызмет көрсетиўди туп-тамырынан жақсылау бойынша үлкен жумысларды әмелге асырып отыр («Сов. ҚҚ.» г.). Оның мынаў жотасын өзи Темирбекке қарағанда төрт есе үлкен деп, дуйым журт оны улы бердиге алады (Ж. Аймурзаев).

БАРМАҚ, САУСАҚ. Зергерге буйырдық фируза жүзик, Қайсы бармағына салған усайсан (С. Нурымбетов). Ядыца салып қойып отырғаным ғой, жамапдық айтпай жақсылық жоқ, — деген, бес саўсағың бирдейме адам инанып бола ма?... (А. Бегимов).

БАС, ГЕЛЛЕ. Түни менен уйқыдан қалып басы мең-зең болған Атамурат жартыўлы жуўап бере алмай «2» ни дневникке биринши рет түсирди (Т. Қайыпбергенов). Геўдемиз үстине гелле кесилсин, Төцкерип, лық толы раўға қылады (Омар Хаям).

БАСҚА, БӨТЕН, ӨЗГЕ. Басқа турып тоқаллыққа кеткеннен, Өлеңши буннан арыў Бийбайша (Омар). Сен бөтен жумысты қой, оқыўға кете бер, ата-анаң хэм бизлер жәрдемлесемиз, — деди оқыў бөлиминин баслығы Гүлимбетова (С. Салиев). Уйде өзимиз бар, өзгесин келген соң бахтыңнан көре берерсен, — дейди қатын (Қ. Айымбетов).

БАСҚАША, ӨЗГЕШЕ. Сержанға басқаша усыл менен сөз айтўды ойлады (Т. Қайыпбергенов). Қолына бир дәсте гүл алған қыздың бул киятырғандағы түри-түси оғада өзгеше еди. (Ж. Аймурзаев).

БАСҚАРЫУ, БИПЛЕУ, МЕНГЕРИУ. Төремурат туў услап, нәкерди басқарса, Есенгелди елден қарыў-жарақ жыйнады (Қ. Султанов). Айтажақ сөзин бирден айттырмаған соң Атамурат дәслеп албырасада соң өзин бийледи (Т. Қайыпбергенов). Жарлықтың салдарынан жан балам, кетпекшиңсең өз-өзинди менгерип (Қ. Ирманов).

БАСЛАНЫУ, АШЫЛЫУ. Сабақ жаңа ғана басланып еди, кешиккен оқыўшылар да кирип келди («Жеткиншек» г.). Жыйналыс ашылып хэмме тым-тырыс докладқа кеўил бөлип отырды (Қ. Ирманов).

БАСПАШЫ, БАСҚЫНШЫ, ТАЛАУШЫ. Елес-қапаста баспашылар да келип ауылға араласты (Қ. Ирманов). ...жаўыз басқыншылар хэм харама сатқынларға қарсы гүресийге баратырғанын түсинди (А. Бекимбетов). Уллы Октябрь революциясының дәслепки жылларында, жеккежарым жүрген адамларды талаушылар да бар еди («ҚҚ. ксм. атл.»).

БАСШЫ, ЖЕТЕКШИ. Қумар еткен өзге басшы болуўға, өндирис зүрәт молдан алыўға (А. Дабылов). Бул ўақытта хәр бир класс жетекшиси өз оқыўшылары менен қумбыл исте еди (Т. Қайыпбергенов).

БАСШЫЛЫҚ, БАСҚАРУШЫЛЫҚ, МЕНГЕРИУШИЛИК. Басшылық ететуғын жигит бес жасынан белгиле, — деп қойды ғарры. Ақылға жетик, өзиниң аз-маз шайырлығы болған соң көп қызларға басқарыўшылық исинен бас тартпастан қайыл болды (Т. Қайыпбергенов). Ол жумысларды қалай менгерийшилигин, дурыслық жолларын көрсетип берди (А. Бегимов).

БАТПАҚ, ЫЛАҒИ, БАЛШЫҚ. Суўғарылған жерлер еле батпақ, — деди бригадир. Тандыр ошақтың ылайы кеппеген, бүгин салдырған усайды (Т. Қайыпбергенов). Жол балшық болғанлықтан, бизлер арбаға минип алдық (С. Салиев).

БАХА, НЫРҚ, ҚУН. ...кейиннен қандай жағдай да қандай баха қойылатуғынын айтты кемпирге узақ ўақыт еринбей түсиндирди... (Т. Қайыпбергенов). Баха системасын бирдейине жақсылау, хожалық буйымларының нырқын кемитиў коммунизм дүзийдиң тийкарғы сиясаты болып есапланады («Сов. ққ. газ.»). Менин бала алып қалыўға халым келмейди, тур шығыңыз, кесини жолдан қалдырмаңыз, буларды жумсаған менен ишип-жеп кийгенлериниң қунына турмайды, — деди Дәўлен (А. Бегимов).

БАЯНЛАУ, ТӘРИПЛЕУ. Атамурат орнынан турып көргенлерин баянлады (Т. Қайыпбергенов). Әне Ақбийке сулыўға қарап Шолпанай көрген түсин тәрийиплеп турған усайды («Бозуғлан»).

БӘНЕ, СЫЛТАУ. Себепсиз бәне болмайды, бәнесиз пайыз болмайды («ҚҚ. х. н.»). Жүрген хәр нәрсени сылтау етип, Бригадир Мәмбет бизниң (М. Мәтсапаев).

БӘХӘР, КӨКЛЕМ. Сол жылдың бәхәри қатты суўық болып, халық егин еге алмады (Қ. Айымбетов). Шарўаларды көклемде отарға шығаратуғын еди («Қыз. ққ.» г.).

БЕЗГЕК, ЫСЫТПА, ҚАЛТЫРАТПА. Күн батыўға қарағанда етине қалтыратпа тийип, безгек болды (Т. Қайыпбергенов). Иван Никифоровичниң ысытпасы услаған ўақытта Агафия Федосевна, өз қолы менен оның басынан аяғына шекем скипидар хэм сирке менен сыйпайтуғын еди (Гоголь Н. В.). Күн батыўға қарағанда етине қалтыратпа тийип ауырыў болды (Т. Қайыпбергенов).

БЕЗЕУ, БӨРТПЕШ. Бәхәрдин арықлығы менен бетинди безеу басып кетипти ғой, ... («Қыз. муг.» ж.). Ержеткенниң белгиси ме Нәзигүлдин бети бөртпеш болып кетипти, ... (Қ. Айымбетов).

БЕЗЕУ, СӘНЛЕУ, ҚӨРКЕМЛЕУ, СУЛЫУЛАУ, ҚӨРКЕЙТИУ. Гүлнағыслы обой менен безеп шыққан екен жайды (И. Юсупов). Атасы берген мәканға, Тикти сәнлеп отаўын («Қырқ қыз»). Попович атындағы баслаўыш мектеби жаңадан салынып, оның ишин түрли сүүретлер менен көркемлеп, жаңа оқыў жылына толық таярланды («Сов. ққ.» г.). Мынаў ясли-еки гектар бақшасы, Тап қатырып сулыўлаған қаншама (И. Юсупов). Совхоздың орайындағы салынған жайлардың дегерегине терек егин көркейттириў

ушын, аўыллық советниц депутатлары мойынларына алды (Ө. Хожаниязов).

БЕЗИУ, ТҮҢИЛИУ. Уай ақылсыз Палұан-ай, сен Жәмийладан емес, балацнан да **бездиң** ғой, мынауың журттан асқан тас бауырлық емес пе (Ө. Айжанов). Қарауылдың бул сөзинен Хәбийбулла түңилейин деди (С. Нурымбетов).

БЕКИТИУ, ЖАБЫУ, ҚАҰСЫРЫУ. Усыманға келгенде усы қудыққа таслап аўызын тас етип бекитип кетти («ҚҚ х. е.). Алдындағы дәстурханды еки қолы менен қаўсырып алып маған тикленип қойды (Т. Қайыпбергенов). Кемпир кирип келиўдеи Алеша китабын жаўып қойды (И. Груздов).

БЕККЕМ, БЭНТ. Топылған жаўларды нешше саўашта. Беккем бирлик пенен етти тасталқан (Т. Сейтмамутов). Қоблан келместей жайлаўда бэнт болды,—деп хабар салды («Қоблан»).

БЕТ, ЖҮЗ. Айшагүлдің бети гүлдей қызарып кетти. Жүзи суўға басқан қағаздай солыған Әмет хеш нәрсе деп жуўап қайтара алмады. (Т. Қайыпбергенов).

БЕТПЕ-БЕТ-ЖҮЗБЕ-ЖҮЗ, ШЫРРАЙМА-ШАРРАЙ. Студентлер бул мәселе үстинде бетпе-бет сөйлесип, бир жағына шығарыў ушын хәрекет етиўди мақул көрди (Ө. Тәжимуратов). Ал еки қатын-хаққындағы мәселени халық алдында жүзбе-жүз отырып шешермиз, отағасы (Ж. Аймурзаев). Хаяллар менен еркеклер бири-бири менен шыррайма-шаррай айтысып отыр (Т. Қайыпбергенов).

БИЙИК, ЖОҚАРЫ, БЭЛЕНТ, АСҚАР, ТӨБЕ, ШЫҢ, ХАҰАЛЫ. Мен үйдің қасындағы бийик теректиң уша басына минип олардың сыртынан бақлап отырдым (Т. Нәжимов). Самолет жоқары көтерілди... («Сов ҚҚ» г.). Неше бәлент таўларды, асты майдан ишинде («Ер Зийўар»). Асқар таў басынан мың-мың жырадан суў жыйылып бәри қуйса дәрьяға (И. Юсупов). Бизлер бийик төбеден түсип шуқырлардың иши менен путалардың арасы менен душпан бетке қарап еңбеклеп жылжыдық (И. Дәўқараев). Ерлик шыңларына, шың шарықлаўға Азат өмириң бәрхә жол ашар саған (И. Юсупов). Көпшиликке төтепки бере алмай Пристав, Қулмурат болыстың хәуалы хәўлисине барып тығылды (Қ. Ирманов).

БИЙИКТЕ, ЖОҚАРЫДА, БЭЛЕНТТЕ, ШЫҢДА, ЭЛАСПАНДА, ЭЛХАҰАДА. Хәмме бийикте турып этирапына кеўил бөлип қарады. Мылтық дәриниң түтيني жоқарыда буйраланып көринди оның көзине..... (Қ. Айымбетов). Бәлентте йоштырып инсан кеўилди, қуўантып дүньяның қызыў — келинин (И. Юсупов). Өзим пасманда болсамда, кеўлим эласпанда (А. Бегимов). Элхәуада дәрежеңиз, Тал жипектей режеңиз, (Бердақ). Қурбанда бар хәзир күшли еки ой. Биреўи шыңда бири-түпсиз бермес ой (И. Юсупов).

БИЙМАЗА, ТЕНТЕК, ТЫНЫШСЫЗ. Тамның ийесиде тереңлеген биймаза киси еди..... (Қ. Айымбетов). Биреўи тентек, урысқақ, болса, екіншиси сыпайы, элпайым болады (Қ. Айымбетов). Хан халыққа жүдә тынышсыз болды, халықты аяўсыз ездиди («Қыз. ққ.» г.).

БИЙМӘЛӘЛ, БИЙАЗАР, ЖӨНЛИ, ӘНДӘМЛИ, АЗАРСЫЗ, СЫПАЙЫ. Хәқ сөзлер болар биймәләл. Тыңлағанға сол жағымтал (Қ. Ирманов). Жүдә бийазар жүр, бирақ екеўи дым сөйлеспейди (Т. Қайыпбергенов). Шақул Муратты жөнли сөз бенен жумсайтуғын еди, Мураттың күшине хайран қалды (С. Айний). Абат жүдә әндамлы жигит, ол қандай жұмыс болсада пухталық пенен ислейди, — дейди ғаррылар (Х. Сейитов). Алеша азарсыз хожайынның жумсаған жерине барып, тапсырған жұмысларын орынлап жүре берди (М. Горький). Сыпайы келсе соймай мал, Атам белли сықмар екен («Алпамыс»).

БИЙПАЙДА, БИЙХИҰДА, ПАЙДАСЫЗ, БИЙҚАР. Улының бийпайдалығы себепли, үйинен чай пулы табылмайды (Т. Қайыпбергенов). Палұанда бийхиўда жүрип, ойына не келсе, соны ислеп, аўылдың арасын бүлдирди (У. Хәмийдов). ...булардың талаплары, ислеген ислери, ойлаған ойлары кеўилге муўапық болмай қуры пайдасыз болып шықты («Әмиўдәрья» ж.). Билип ислеген не қалай? Бийқарға жүрдик бир талай (С. Мәжитов).

БИЛГИР, АЛҒЫР, ИЛГИР, СЕЗГИР. Хәр ким өзиниң сабақтан билгир болыўын ойлаў керек, —деп Атамурат оқыўшыларға ескертти (Т. Қайыпбергенов). Ол көпти көрген жүдә алғыр ғарры еди (Қ. Айымбетов). Илгир зейин болсаң хәм шын ұапалы, Хинжи маржанларын тағар да кетти (И. Юсупов). ...сезгир адамлар арап хәриби менен ақ саўатын ашып кетти. («Қыз. муғ.» ж.).

БИЛИМ, САҰАТ. Таўдан аққан яки булақ. Билим жағы суў яңлды (Өтеш). Қайта саўатымды ашатуғын түрим бар (Т. Қайыпбергенов).

БИЛИМЛЕНДИРИУ, САҰАТЛАНДЫРЫУ, АҒАРТЫУ. Октябрь аўдарысағынан баслап-ақ билимлендириу жұмысына кеўил бөлинди («Қыз. муғ.» ж.). ...халықты саўатландырыу ушын дәслең арап хәриби менен шағлыстырып үйретиу керек («Қыз. муғ.» ж.). Халық бәрхәма әдиўлейди сениңдей. Ағартыўдың тунғыш қарлығашларын (И. Юсупов).

БИЛИМЛИ, САҰАТЛЫ, ИЛИМЛИ, ОҚЫМЫСЛЫ. ..қайта билимли инсине көз сүзди болып, буның арқасынан аўқат етти (С. Мәжитов). Оларда мендей саўатлы болыўды жақсы көреди. (Ж. Аймурзаев). Хәр ким өзиниң илимли болғанын жақсы көреди. (Қ. Ирманов). Аралскийден шыққан суў хожалығынан оқымыслы инженерлери Тахтакөпир районына қарай бет алды (К. Султанов).

БИЛИМПАЗ, ИЛИМПАЗ, АЛЫМ. Вильямс пенен Мичурин. Атақлы бизиң билимпаз, үйрен исти солардан. Бол балам уллы оперпаз (Х. Тәжимуратов). Болмаса илимпаз. Әдепли екен түсимпаз (И. Қурбанбаев).... Ал врач болса өзин алым кисидей сестралар алдында өз беделин асырды: (К. Султанов).

БИРАЗ, ӘДЕУИР, БИР ТАЛАЙ, БИР ҚАНША, ЕНЕПАТ, ҚӨНЕПАТ. Бираз ұақыттан кейин зорға дегенде кирпичлери айкасты. Усылайынша арадан әдеуир күнлер өтти. Еки нашар бир талай сөзлерди сөйлесип, белгили жуўмаққа келе алмады (Т. Қайыпбергенов). Еле бир қанша жұмыс ислеу керек; деди де брига-

дир сыртқа шығып кетти. Старший бухгалтер Л. Толстова, Жумагүлдің демнің арасында **енепат** пахта тергеніне Ұайран қалысты. Олар этирапына сүйсініп қарап тұрғанда, совхоз директорының **кенепат** орылған салыны қушақлап киятырғанын көрді. («Сов ҚҚ» г.).

БИРДЕН, АҢСЫЗДАН, ТОСЫННАН, ТОСАТТАН, КҮТПЕГЕНДЕ, ҚӨПЕЛИМДЕ. Қалбай **бірден** не дерін билмей сасқақлақлап қалды. Өзінің бұл іске **аңсыздан** болғанына қатты қыйналып басына қолын апарғанын аңғармады (Т. Қайыпбергенов). Қатты керилип есней бергені жағы **тосыннан** гилт етип тайды да кетти («Әмиұдәрья»). Бір күні **тосаттан** мени көрдің бе? Бірсақ сенбісең, сенбісең? деді (И. Юсупов). **Күтпегенде** олардың алдынан бір адам шыға кетті.... («ҚҚ х. е.»). Мынау биің ағай-ниміз Қаллибек ағаның әкеси қайтыс болып, қарызға болсада ақша сорап келдік, **қәпелимде** болмас іслер бола қалды, — деді Алламбергенов (А. Бегимов).

БИРЖӨН, БИРГЕЛКІ, БИРСЫПЫРА, БИРЫҢҒАЙ, БИРСАРА. Ол **бір жөн** кийімлерін кийді де ауыл советтің кеңсесіне қарай кетті (Қ. Айымбетов). Бұл командасының ағзалары **биргелкі** жаслардан дүзілген екен, — деді мектеп директоры («Жас Ленинши» г.).**бирсыпыра** кемшиліктер ядқа алынды («Қыз ққ» г.). Егерде бұл жерде **бириңғай** жас жигиттер қалағойса онда жоман болмаспыз, — деді председатель. Қара өзекке кеткен іскер топтарымыздың **бирсаралары** біраз жұмыс іслеген.... (ҚҚ ксм атл.).

БИРИГИУ, ЖӘМЛЕСИУ, БИРЛЕСИУ, БИРГЕЛЕСИУ, УЙЫМЛАСИУ, ШӨЛКЕМЛЕСИУ, ЖӘБДИЛЕСИУ. Ұзайр күшлер қайта **биригип** атыр. Бай менен **жәмлесип** бурыннан хәммесін таярлап қойса керек (Т. Қайыпбергенов). Буннан кейін балалары атасының ақылын алып, **бирлесип** жұмыс іслепти. («ҚҚ. х. е.»). Жигиттер ел аралап жүріп, болыслар менен ақсақалларға қарсы халықты ашық гүреске таярлау, оларды **биргелесип** іслеуге уйымластырып ісін және дауам еттирді (Қ. Ирманов). Пашшайыдан көйлек кийіп, шашларының ушын түйіп, хаяллар іске қунтығып, **уйымласып** іслеп атыр (М. Мәтсапаев). ...жыйын терімді **шөлкемлескен** түрде өткерді хәм мәмлекетке оwoшь сатыудың жыл бойлық планын табыссы орынлады («Сов, ққ» г.). Мәселен балық аулаушылардың ишинде **жәбдилескен** хожалыққа зыян келтирүү-шилдер де табылады. («ҚҚ. ксм атл.»).

БИРИМ-БИРИМ, АЙЫРЫМ-АЙЫРЫМ, ЖЕККЕ-ЖЕККЕ. Мектептегі ауғалды **бирим-бирим** баян қылады. (Х. Тәжимуратов). Хожайын хаялларын **айырым-айырым** шақыртып оларға тәртіп беретугын еді. ... («ҚҚ. х. е.»). Оны директорда, муғаллимдерде **жекке-жекке** шақыртып алып біраз нәсиятлады (Т. Қайыпбергенов).

БОЗАРЫУ, КӨГЕРИУ, СУРЛАНЫУ, ҚУБАРЫУ, ҚУУАРЫУ. Қып-қызыл помидордай болған жүзінде қан қалмай **бозарды** (Қ. Айымбетов). ..сөзге шыдамаған Қәдир, түрн **көгерип** хеш

кимнің сөзін тыңламай кетип қалды (К. Султанов). ...Төре Меңлибайға **сурланған** түрде қарап қойды («Әмиұдәрья» ж.). Қәне, не қылып жүрген адамсыз?—деп Дәуленнің жүзи **қубара** түсти (А. Бегимов). Сенің қапалығың хәдден асыпты. Ажарың **қууарып**, қаның қашыпты (Қ. Ирманов).

БОЛАСЫНЛЫ, БОЛЫМЛЫ. Ол жасынан-ақ ауыр минезлі, салмақлы, **боласынлы** болды (Н. Дәуқараев). Быйыл қауын-қәмек хәм басқада егинлериміздің **болымлы** болғанына жүдә қууанышлымыз (Ә. Тәжимуратов).

БОРАН, ҚАҚАМАН, ЫСЫРАПЫЛ. Боранлар келип оны жулқығанда, Қорықпас ол бирақ хеш бір гүлгуладан (И. Юсупов). Күн **қақаман** сууық болса да Муздың үстінде жатырған шапаның бас жибин усады. (К. Султанов). Ыңыранған дауыл болып күн бірден **ысырапыл** сууыққа айланды, дәрьяның толқынлары жағаға қарап шапшыйды, ... («Жас Ленинши» г.).

БОСАНЫУ, ТУУЫУ, КӨЗ ЖАРЫУ. Жоқ, бийкешим еле оған ертерек, **босаныуға** еле күним жеткен жоқ (Г. Есемуратова). Бәхәр баслануудан малларда **тууып**, шаруалардың жұмысы көбейди (Т. Қайыпбергенов). Булар биринен соң бири үйленди, арадан узақ жыллар өтпей-ақ екеуі де **көз жарып** еки қызы болды (Ж. Аймурзаев).

БӨГЕУ, БАЙЛАУ, БЕКИТИУ. Машинаның жолын **бөгеп** еркіз. Солар еді алып кеткен Гүлжанды (И. Юсупов). Арызынды питкерсең үш жерден **байлап**. Заманның астынан алар усайсаң (С. Нурымбетов). Усыманға келгенде усы қудыққа таслап ауысын тас етип **бекитип** кетти («ҚҚ. х. е.»).

БӨЛЕК, АУЛАҚ, ЕРЕКШЕ. Құсқананың алды **бөлек** тас қырман, Мәгер туп бабан салған Есетсең (С. Нурымбетов). Аулаққа биз шығып хәуірді жазып, қысқыда биз жүрдік налыдық азып (Өтеш). ...ауыл адамларынан үш атлы жигит **ерекше** шықты (Т. Қайыпбергенов).

БӨЛЕКЛЕНИУ, АЙЫРЫЛЫУ, ОҢАШАЛАНЫУ, ЖЕККЕЛЕНИУ, ШЕТЛЕУ, ДАРАЛАНЫУ. Көрсетілген жерге хәр бир адамның затлары қойылды, ал мен болсам ол адамлардан **бөлекленип** кеттім. (Қ. Айымбетов). **Айырылды** жарлылар суу менен жерден, Нан сорап теңтиреп жөпелди елден («Әд. алым»). Сондықтан мен хәр бир сабаққа тыңлаушылардың толық хәм актив қатнасыуына көп итибар берип олардың өз үйлерінде **оңашаланып** сабақтың үстінде көп іслеуіне кеуіл бөлдім («Сов. ҚҚ» г.). Бұл ауғалды көрген Мурат **жеккеленип** не қыларын билмей қалды, қолында қурал жоқ еді, ... (С. Айний). Бирақ мынау хаял үйді басқалардан гөре күн батар бетке **шетлеу** тикти (Т. Қайыпбергенов). Сыртқы есик ақырын ашылды Тимур кирип келип, хәзир хәммемиз **дараланып** жән-жаққа кетиуиміз керек, болмаса қәуип деді, ... (А. Гайдар).

БӨЛИМ-БӨЛИМ, БӨЛЕК-БӨЛЕК. Дәрья абыржы **бөлим-бөлим** болып қалған суулар да я қатқан емес, я қатпаған емес.

... (Н. Бөрекешов). Арқадан жауған қардайын, **бөлек-бөлек** қалады («Мәспатша»).

БӨЛИСИУ, ҮЛЕСИУ, АЛЫСИУ, ПАЙЛАСЫУ. ...баланың екі ағасы, патшаның екі қызын **бөлесип** алады («ҚҚ. х. е.»). ...оқыушылар азық-ауқат товарларын **үлесип** алып, оны тез күнде сатып болып, жыл бойлық планын артығы менен орынлап шықты. («Сов. ҚҚ. г.»). Ауыл адамлары жыйналып бөлінген жайынды өзлеріне тийісіннің ғана **алысты** (ҚҚ. х. е.). Бул хызметти **пайласып** тең, жаға болсын бیرهуі жең (Қ. Ирманов).

БУЗАУ, БАСПАҚ. Тәжибай Адаұбаев 100 бас сыйырдан 90 бас **бузау** алып жақсы көрсеткішке еристи (Д. Бекназаров). Он сыйыр бір жүрмел, алты **баспақты**. Сени беріп алып отыр Тиллахан (С. Нурымбетов).

БУРАУЛАУ, БУРҒЫЛАУ. Усылайынша геолог хәм геофизиклердің бириккен күши бизің Үстирт қырымыздан нефть хәм газ алыу үшін **бураулау** орынларын анық көрсетіп берди. «Ферғана нефть комбинаты» рабочий техник хәм инженерлері тәрепинен Қарақалпақстанда жерди **бурғылау** жұмыстарын баслап, ислеп атыр (Оразов Қ.).

БУУМА, БАЙЛАМ, БУУАТ. ...ғәзійнедеги қызылларды қапшықларға салып, олардың ауызларын **буума** қылып толтырып, қоя берди бала. Хәммесин бир **байлам** етип бууды (О. Айжанов). ...қызыл жыңғылдан да бир **бууат** етип, алып оны да түйеге артты («ҚҚ х. е. »).

БҮКИР, ҚУНЫШ. Арқасы болса да **бүкир**. Халын биліп етпес шүкир (Қунхожа). Мине бүгінде мал сойылып зияпат беріліп атыр, бул зияпатқа кәмбағал **қуныш** кемпирде келип хызмет иследи... (Ө. Хожаниязов).

БЫЖЫҚ, ПӘТИУАСЫЗ, МЫЛЖЫН. Турдыгүл **быжық** еле ауызы тынбай отыр екен. ...**пәтиуасыз** кемпир хәр нәрселерди айта берме, пахтаның қаны суу, зүрәти гүллеуі деди Халмурат (Ж. Аймурзаев). Жасыңда қылжың болсаң қартайғанда **мылжың** боласаң («ҚҚ х. е.»).

БЫЛЫҚТЫРЫУ, БҮЛДИРИУ, БЫЛҒАСТЫРЫУ, СУҒЫЛЫСТЫРЫУ. Уақияның ашылуына жәрдем ететуғын хабар емес, керісінше олар исти **былықтырып** жиберіуін мүмкин. ... (А. Бекимбетов). Ханларыңыз минекей, Ноғайдың елин **бүлдірген** («ЕрЗийұар») ...Олар ис **былғастыратуғын**, түсиниксиз, қайғылы пәрсе екен (А. Бекимбетов). Бир күни құрылыстың бас инженері жолдас Милинский келди де жұмыс үстине және бир жұмысты **суғылыстырып** кетти (Д. Назбергенов).

БЫРШЫУ, АШЫУ, ҚАҢСЫУ. Олар мийман жайға қайтып келди, **быршып** кеткен қатықты ишип тауыса алмай столдың үстине қойды. Порхан ашып турған айранды ишип алды да жолға түсти... (С. Дмитриев). ...Сара кесаларға бир ретте ернин тийгизбеди, тек кесадағы **қаңсып** кеткен айраннан бир екі жуғым ғана уртлады (С. Айний).

Г ГӘРДИИИУ, ТӘҚҚАБИРЛЕНИУ, МЕНМЕНСИУ. Олардың бул **гәрдийиуін** хәр түрлі нәрселерге жорыды. (К. Султанов). Бул **тәққабирлениуін**н өзине қаншелли зыян екенін хәзир билмеген менен соң билесең (Хәмийдов У). Келди патшадан жәлладлар, **менменсиген** жауыз олар (Бердақ).

ГӘУМИС, НӘХӘН, ИРИ, ЛӘУЗЕ. Гәүмисин шыға бермей, мына еки бирдей, баланы жат үйир етпе (С. Салийев). Муртлаш киси оған қасындағы **нәхән** аршаны көрсетти (У. Хәмийдов). Аяқлары қағысқан **ири** арық өгиз екен. ... (Қ. Айымбетов). Солай **етип** жапбақлар қара **ләүзени** үйлерине алып келипти. (Б. Кербабаев).

ГЕЗЕК, РЕТ, ТӘРТИП, ДИЗБЕК, НӘУБЕТ. Енди **гезек** таллық болысына келди (К. Ирманов). Қонып қалған жағдайда **рет** пенен уйықлауымыз керек, — деди ол (Т. Қайыпбергенов). Табелши пахтакешлердің пахталарын **тәртип** пенен өлшеп алып атырған уақытта Базаргүлде қанарын арқалап жетип келди (Ж. Сейтназаров). Азаан менен бизің кәруан узын **дизбек** болып созылып, сапар жүриуге киристи. Ал **нәубет** бизден болды деп. Алшағыр атты қояды («Қурбанбек»).

ГЕЗЕКЛЕСИУ, ТӘРТИПЛЕСИУ, ДИЗБЕКЛЕСИУ, НӘУБЕТЛЕСИУ, РЕТЛЕСИУ, ҚАТАРЛАСЫУ. Барлық ВЛКСМ ағзалары **гезеклесип** директордың кабинетинен шығып кетти. Баяғы қой урланғалы мектепте де **тәртиплесип** қарауыллайтуғын болды. Бәхәрдің самалы менен шашы желпидеген бақшаның балалары **дизбеклесип** қосық айтып көшени жаңғыртып жүр. Енди сениң **нәубетлесип** жұмысты қыздыратуғын жағдайға келдің (Т. Қайыпбергенов). Қызлар тәрезиге толы қанар пахталарын **ретлесип** өлшете баслады (Ж. Сейтназаров). Балалар топты бир-бирине **қатарласып** өткеріп тұрды («Жеткиншек» г.).

ГЕЗИУ, АРАЛАУ, ШОЛЫУ. Чаржаудан жүклесен тауар мауытты. Үлектей бурқырап гезер усайсаң (С. Нурымбетов). Көп жылқыны **аралап**, әкесинің малындай, қырқ атты услап алады (Бердақ). Хәрма қарындасым, — деди күтілмеген жерден дауыслап бригадир Айымға қарап, ол ерте менен барлық пахта атызындағы ислеп атырған адамларды **шолып** киятырып: (Ж. Сейтназаров).

ГЕЙДЕ, АНДА-САНДА, ХӘРДАИЫМ, СИЙРЕК, АРА-ТУРА, БАЗДА, НӘГАНДА, НАБАДА. Шеп жақта Бийби қолында кәса, гейде бир урлап қояды (С. Хожаниязов). Төренизда **анда-санда** ала ғарғадай көринеди. Директор **хәрдайым** оны гезлестирмей сөйлетип, сынап көретуғын еди (Т. Қайыпбергенов). Асханада адамлар жүдә **сийрек** (Г. Изимбетов). **Ара-тура** екеуіміз, үнді қосып майданда, Айтамыз муңлы қосықты (Қ. Дәулетов). **Базда** Данияр менен Жәмила бийик таудың басына шығып сейіл етип келетуғын еди (Ч. Айтматов). Қарындасымды нәғанда көргенликтен бә онша танымай қалдым (Ә. Тәжимуратов). Набада мәртебеси жоқары тақсыр шербат талап ете қойса, шербатшы әне сол кәсаны ұсынады (С. Айний).

ГЕНЖЕ, КЕШ. Мал оты болар деп жүүерини де генже ектим, —деди ғарры (Қ. Айымбетов). Кеш болса да туқым қалмасын, — деп тарыны ектим, ... (А. Бегимов).

ГЕНЖЕЛЕУ, КЕШЛЕУ. Мениң еншиме тийген бир ғана туўшам бар еди, өзи де генжелеу туўған еди, —деди бала («ҚҚ. х. е»). Бул көлемдеги ғауаша кешлеу егилди, — деди бригадир секретарға («Сов. ҚҚ. г.»).

ГЕРЕҢ, ГЕР, САҢЫРАУ, САҰЫР. Ол герең болса керек, сөз бенен иси жоқ, тек болғаны қарайды да отыра береді, — деп. Айханға қарады Жийемурат (Т. Қайыпбергенов). Есик төрлі жердегін илмейді, Бақырмасаң гер құлағым билмейді («Алпамыс»). Саңырауға сәлем берсең, — атаңның басы дер («ҚҚ. х. н.»). Еки көкнаршы мәс болып көкнар ишип отырғанының үстине бир құлағы сауыр адам келипти; («ҚҚ. х. е.»).

ГЕҮГИМ, ЫМЫРТ, ИҢИР. Геүгимде бағанағы мама кирип келди (Т. Қайыпбергенов). Ымырыт түскенде урланып келип, Жуманазардың шомылып атқанын (И. Юсупов). Иске ерте шығып, кеш қайтыу керек, мен хәр күни иңир болып тас қараңғы болғанша пахта термен деди достына Айым (Ж. Аймурзаев).

ГЕҮДЕ, ТҮРҚЫ, ТУЛҒА, ТҮРПАТ, ДЕНЕ, ЖОТА. Мен бир геүде, сен едін жан, Жан шығар күн келди маған. Бул залымлардың темир тырнағының зәхәри менен денеси жараланған бизлердей езилген адамлар үшін мәңили нәсият, —деди Тенел (Қ. Ирманов). Гүлбийке кемпир хәр сөйлеген сайын мардандай тулғасын зорға қозғайды (Т. Қайыпбергенов). Мен Мийригүлдің турқына қарап тоймағандайман, — деп Ерполат ишнен гүбирленди (М. Дәрибаев). Мынау айырым сауын сыйырлардың тек ғана турпаты қалыпты, ... («Әмиүдәрья» ж.). Өтеғасы мына еки баланы алып қалсаңыз ғо, жаныңызға сауап, жота жағынан хеш кимнен кем емес, — деди Атажан Дәуленге (А. Бегимов).

ГЕҮДЕЛИ, ДЕНЕЛИ, ТҮРПАТЛЫ, ТУЛҒАЛЫ, ЖОТАЛЫ. Дәудей ири геүдели кемпир хасаны есикке шыңғытты (К. Судтанов). Полковник Александров ири денели киси еди, ол дәрниу пакетти ашып оқыды да ашыулы түрде сыртқа шығып кетти (А. Гайдар). Мен ишкериге кирсем үстине ақ халат кийген турпатлы доктор еки жигиттің қолын ақ шибек пенен орап байлап қойған екен («Қыз. муғ». ж.). Арбалы төгин төгиу үшін гилен тулғалы жас жигитлерди жыйнал, колхоздың баслығы мәжилис өткерди («ҚҚ. ксм. атл.»). Иван Никифорович келтелеу, бірақ оның есине жууан толық жоталы киси еди, ... (Н. В. Гоголь).

ГЕШШЕ, МИЙЛАН, ЕСАҰАН, АҰАН, АҰЫШ, ШАЙМИЙ, КӨКМИЙ, МИЙСИЗ. Япырмай мен гешше болдым ба? ямаса усы сен тууралы рас-ақ жаңылысқаным ба? (Қ. Айымбетов). «Мине мийлан ақмақ қатын! бул көп узамай енди Иван Никифоровичтин өзінде шамал қақтырууға алып шығар! — деп ойлады Иван Иванович (Н. В. Гоголь). Әй ата, малыны шашқан, журтынан қашқан, ақылсыз есауан, онындай ладанда қатын үстине миясарма еди, ... («Қурбанбек»). Аш хәм тоққа қарамаса, Ауан басшы неге керек

(Күнхожа). Сержан ауыш сыяқлы аузын ашып аңқайып турып қалғанлары тарап кетти (Т. Қайыпбергенов). Хау, шаймий бунда неқылып отырсаң малларды түүеллеп қораға қамасаң болмайма, — деди Гүлсим (А. Бегимов)... Жоқ сениң дымнан мийиң жоқ, нағыз көкмиий екенсең, — деди Осип Хлестаковқа (Н. В. Гоголь). Мен сен мийсизге қызлар ер жетти, — деп қашшан-ақ айтпадым ба, сиз тыңламаған едiniz алдыңызға келдime («ҚҚ. х. е.»).

ГИРИПТАР, САЗЫҰАР, ДУҰШАР. Кимлерди бүлгиншилкке гириптар еткенсең, — деп алтынды таслап өз жөнине кетип қалыпты («Жеткеншек» г.). Залым ашлыққа сазыуар болып, аш-әптада болып киятырмыз, хәр кимнен нан тамақ сораймыз, қолайына келсе талапта қыламыз (А. Бегимов). Бул турмысқа ескише көз бенен қарап, мени усындай жағдайға қарап, мени усындай жағдайға дуушар еттиниз (Ә. Қутый).

ГӨДЕК, САДА, АҢҚАУ, НАДАН, АЛАҢҒАСАР, АҢГӨДЕК. Сөз сөйлесем сөзге түшмеш гөдеклер (Әжинияз). Сада Хатыйра Сәлекениң бул гәплерине жаңа ғана түсинди (А. Бегимов). Хәй! аңқау, қыс күнinde қайда барасаң (М. Горький). Надан екен сиңиң Тайшаханыңыз, Көринбейди ау сирә мениң көзиме («Алпамыс») Алаңғасар Әлип дәу менен ушырасқанда батыр Қоблан («Қоблан»). Аулақ жер шаршаған адамға қолайлы шығар, — деди аңгөдек Қараматдин (Ж. Аймурзаев).

ГӨЗЗАЛ, СУЛЫҰ, АРЫҰ, КӨРКЕМ. Қызың гөззал болсын, шайыр болсын. Аты хәм өзи хәм Зульфия болсын. Яки қыз ба. Жәмийетлик, шарбаққа. Сән бериуди күсеген? Ким болса да, Ким болса да сулыу жөнли киси екен? Азатлық гүзеткен Куба арыуы. Нық услап қолына тутқан қарыуын (И. Юсупов). Көркем ай жүз-ли Айжамалым, Жумыры келген жотасы күши тасқан (Ж. Аймурзаев).

ГӨЗЗАЛЛЫҚ, СУЛЫҰЛЫҚ. Адамның рауан жол тартып кетеберетуғын тасирли сөзи кеуил аулағыш гөззаллығы бар (С. Салийев). Ол хәмме нәрседе қалай да болса өз турмысына сулыулық кыргизуіге умтылады, — деди (А. М. Горький).

ГӨНЕ, ЕСКИ. Бәхәр шыға Палуан ауылдан әдеуір сыртта биреудің таслап кеткен гөне тамның қасына көшип барды (У. Хәмидов). Ески сай Кегейли беттеп шығып, сол үйдің арты менен өтеди екен, ... (Т. Қайыпбергенов).

ГӨНЕРИҰ, ЕСКЕРИҰ, ТОЗЫҰ. Алды кеш болған соң бизиң жауынгерлер қайта ойланып гөнериуп, қулау алдында турған жайдың жанына келди (А. Бегимов). ... князлардың заманында салынған бир ескерип қалған қала болған, ... (Н. Островский). Жолаушылар тозып, қалған шыптаның үстінде отырып дем алды, ... («ҚҚ. х. е.»).

ГӨРҚАҰ, ТАМАҚСАҰ, МЕШКЕЙ, АШҚӨЗ. Гөрқау бар нәпсини тыймаған, ишсе тамаққа тоймаған (А. Дабылов). Оның тамақ ишиуине қарағанда, нағыз тамақсау усы екен, — деп ойлады өзимнен-өзим («Қыз. муғ». ж.). Урылар тамақларын мешкейдей

бәрин жеп болып «Уйқымыз келди» деп жата баслады («ҚҚ. х. е.»). Қай жерде қытымар, ашкөз, сүтхор, иштей жемей дүнья мал жыйнайтуғын бақыл байлардың уламалардың үйне барып бақасын кемитип абырайын төгийге пұқта екенмен (А. Бекимбетов).

ГҮБИРЛИ, ГҮҢКИЛДИ. Хаял бир нәрселерди айтып киятырған гүбирлини еситип сәл иркилди. Гүңкилди ауызлары тобарысқан балалардың ким екені Сержанға, кими Әметке кейинип ислерине тарқады (Т. Қайыпбергенев).

ГҮЗЕТИУ, ҚАРАУ, БАҒЫУ, ҚАРАУЫЛЛАУ. Гүзетиудің дәслепки минутларында Базарбаевтың қызғын жүрегі дүрсилдеп өткір көзлери оттай жанып, қас, кирпичи қыймылдамай қалды (А. Бекимбетов). Улбосын уйықлай алмай, Турымбеттің басында түни менен қарап танды атырды (Н. Дәуқараев). Жана қарап көрсем үш күннен бери мениң баққан сайлаушы адамларым бизиң үйлерден шығып, дағып кетип баратырған сыяқлы (Қ. Ирманов). Әмет түни менен ауырыу қойлардың қасында қарауыллап отырды, ... (Т. Қайыпбергенев).

ГҮНА, АЙЫП. Қешир гүнамды деп, еки қолын көкирегине салды (Ж. Аймурзаев). Класс басқарушысы класста айып ислеген оқушыларды директордың алдына әкелди (Т. Қайыпбергенев).

ГҮНАКАР, АЙЫПКЕР, ЖАЗЫҚЛЫ. Ғарры уста кемпири ушын гүнакар болып қалмайын, — деп белди сапала берди (И. Юсулов). Кем-кем айыпкер апықлана баслады (Т. Қайыпбергенев). Бирақ өзін ол жазықлыман деп айтыудан бас тартады (А. Бекимбетов).

ГҮНАСЫЗ, АЙЫПСЫЗ, ЖАЗЫҚСЫЗ, БИЙГҮНА. Жоқ мен гүнасызбан, маған ондай нәрселерди айтпаң, ... (А. Бекимбетов). Фазыл сонда көпшилікке қарап, өзиниң айыпсыз екенін билдирмекши болып, мынаны айтты. ... (Қ. Ирманов). ... хожайын жазықсыз Алешаға кейип таслады (И. Груздов). Хәм мәрмер текшеден ырғып түстинде, Кеттин... Мен сен ушын бийгүна едим (И. Юсулов).

ГҮҢ, ГҮҢЕЛЕК, ТИЛСИЗ. Гүң болғаны менен ол хәмме нәрсеге түсинеди (Қ. Айымбетов). Дурысында оның тили сизиквидей, зәхәр болғаннан гөри гүңелеги менен қалғаны да жақсы (Б. Қербабаяв). ... қыз тилсиз адамдай көпке дейин Гөрүглыға тигилип қарап отырды («Гөрүглы»).

ГҮРЕСИУ, АЛЫСЫУ, АЙҚАСЫУ, ТУТЫСЫУ. Барып қараса еки адам гүресип атыр екен («ҚҚ. х. е.»). ... дәслеп ашырым алысып, соң аяғынан қағын жиберип, жамбастан шалып жықсам да пышықтай аунап түседі де, дус төменине жығылады. Арзыу менен айқаса жүзип киятырған Лизаның денесі Арзыуға тийген сайын оның денесін түршиктирип түрлі ойларды ядына түсирди. Уллы сауаш майданында, фашист пенен тутысқан Ербай батыр фашистлерди, ныт-шыт етти айуан-жайуан (Ж. Аймурзаев).

ГҮҮЕНЛЕУ, ДИЗИУ. Залым жау Турдықылыш Бала гүуенлеп қойған ылақтай жасларды бестен, оннан байлап бир оқтан өткеріуге қарады (А. Бегимов). Ылақ-қозыларды үйдің алдына, жипке дизип байлады (Қ. Айымбетов).

ҒАБЫРЫСТЫРУУ, АЛЖАСТЫРУУ, ШАТАСТЫРУУ, ЖАҢЫЛЫСТЫРУУ. Әй, Есен! — деди Тилемис кирер-кирместен, бир шетте отырған жигитке бурылып квитанцияларды неге габырыстырып жүрсіз. ... маған тәсір еткен қасымдағы қонақ қыздың албырап, мениң оны алжастырып хайран қалдырғаным (А. Әлиев). Егер дурыс емін буйырмасаң, соңын ала хәр қыйлы дәртке айналып та кетеді, соның ушын врачты шатастырып алмау керек, — дести сестралар (Қ. Султанов). Мурат Бекмуратты жаңылыстыруу ушын жолдан шығып төрт тәрепін тоғай басқан кишкеңе майданлықтан өтип, екінші тоғайға кирер жерде тоқтады (Ж. Аймурзаев).

ҒАБЫРЫСЫУ, ЖАҢЫЛЫСЫУ, АЛЖАСЫУ, ШАТАСЫУ, ҚӘТЕЛЕСИУ. Қәдир, ... баратуғын жерин габырысып, жолдан шығып бүк қамысларды жапырып, өңмениң алға таслап, жүрип киятыр. Баратуғын жерине бара алмай жаңылысып, бир соқпаққа түсіп жүрип, қолдың ишине шықты, ... (Қ. Султанов). Бир алжасып кеткен шығар тексерип көремиз (С. Салиев). Бир жерге барып, бир нәрсені шатасып қалғандай жән-жағына қаранып тыпырылдап тыным таппаса керек, сол ушын оған «Темирбек тыпырылақ» деп қойған (Ж. Аймурзаев). Ғарры қәтелесип баратырғанын жаңа ғана сезейин деди, — деп жигит қызға қарады («Жас Ленинши» г.).

ҒАЙРАТ, ҚАРЫУ, КҮШ, ҚУУАТ. Быйылғы жылы жылдағыға қарағанда мектептер қапталындағы оқушылардың өндирилдик бригадалары да жақсы ғайрат салып үлкен табысларды қолға киргизди. Жолдас ағаның қарыуына шыдамай... хулиганның биреуін ушын түсти хәм «уай-уай, қолым сынды деуін менен бүккесинен түсти («Жас Ленинши» г.). Мен де 1962 жылдан бери пахта теріу машиналары менен колхозшыларға көп күш салып жәрдем берип киятырман, — деди Беруний районы Науайы атындағы колхоздың механик айдаушысы жолдас Роман Аллабергенев («Сов. ҚҚ.» г.). ... денесине қууат киргендей. Қәдир ауларды шапаның үстине үйин белінен шандып байлады (Қ. Султанов).

ҒАЙРАТКЕР, ИСКЕР. ... кейин ала балық аулауда Қәдир жүлдә ғайраткер болып, колхозға алдыңғы қатардағы колхозшылардан есапланатуғын болды (Қ. Султанов). Жорабаевтың искерлиги хәм ақыллы екенлиги тууралы район газетасына жазып баянлаған, ... («Әмиүдәрья» ж.).

ҒАЙРАТЛЫ, КҮШЛИ, ҚАРЫУЛЫ, МЫҚЛЫ, ҚУУАТЛЫ, ПӘТЛИ. Колхозда бар ғайратлы 350 билек күш, Барлығы да жақсы турмыс, жақсы түс (Ж. Аймурзаев). Енди кимди сайласада, халықтың күшли екенін ұмытпас... (Қ. Ирманов). Шамурат әкесиндей қарыулы жигит болды (Қ. Досанов). Күн бетине этирапқа тун көрпесі толық жайылғаннан кейин арқа тәрептен азлап самал турды, кейин ала мықты дүбелейге айналды («Жас Ленинши г.). Ғарры еле қууатлы ақлық қызы менен көп нәрселерди ислеп шаршау дегенди билмейди сирә: («Әмиүдәрья» ж.). Жигит ғаррының

еле пәтлi екенлигин, қандай жұмыс болмасын ислей алатуғынлығын мийманға баянлап берип айтып атыр (А. Назаров).

ҒАЛАБА, ЖУМЫЛА, ХӘММЕ, БӘРИ, БАРЛЫҒЫ (БАРЖУҒЫ), УЛЫҰМА, ГҮЛЛӘН), ЖАБЫЛА. Мийнеттиң майданында ғалаба халық, Бауырманлық бірлікте күши тасты. Атызда—сол ушын, **Жумыла** исте, Зүрәт майданы. Гүлистан қылмақ (Ж. Аймурзаев. Бай хәммесин жәмлеп, бурыннан таярлап қойса керек. Оқушылардың барлығы дерлик қолы бос уақытта колхоздың жұмысына барып халының келгенинше ислеп жүр. Қим келсин, бәри атызда. **Баржуғы** ойлағаны халық ийгилиги, азат өмир сүриу, еркин жасау, парахатшылық! (Т. Қайыпбергенев). **Улыұма** адам сизди айтар сөз етсе, Сен изин дүньяға келдің ерекше (С. Нурымбетов). Фазылды да шақыртты. Хабар жеткен адамлардың гүлләни келип болды (Қ. Ирманов). ...колхозласуу басланды, халық жабыла колхозға кирип атыр («Жас Ленинши» г.).

ҒАЛАҰЫТ, АЛАҒАДА. Бул ғалауыт Тайшахан патшаның қулағына тийди («Алпамыс»). Айтбай қанша алағадаға түскен менен өз қарабасының ойын хеш кимге сездирмейтуғын (Т. Қайыпбергенев).

ҒАМХОР, ҚАЙЫРҚОМ, ҚӘУЕНДЕР, МЕХРИБАН, МИИРМАН. Қетеримде көрмедим, Ғамқорым атам қайдасаң? (Қ. Ирманов). Тәживжан, балаларға қайырқом бол, билмейтуғынын үйрет!—деди жүдө бир кишипейиллик дауыс пенен (Т. Қайыпбергенев). Науқас қабағын тастай түйип, қыйнала ғойса түнерип пешанасы жадырап ашылса, олда қууанып, қарсы алдында апасындай қәуендер болып отыр. Совет врачы, Не деген кең мехрибан ғамқор жан едің! Сениң шийрин уйқың бөлинбеген столыңда асың шала қалмаған күнің сийрек шығар!... (К. Султанов). ...Жолдас аға болып бул қызға Мийирман болып, хулиганлардан қутқарып қалды хәм олардың жазаларын берди («Жас Ленинши» г.).

ҒАМЛАНЫУ, ТАЛАПЛАНЫУ, ТЫРБАНЫУ, УМТЫЛЫУ, ТАЛПЫНЫУ, ТЫРЫСЫУ, ҚАРМАНЫУ, КҮТИНИУ, ТАЯРЛАНЫУ. Үлмекен үндеместен түргелип, кешки ауқаттың гүртигін салыу ушын ғамланыуға кетти. Қапталында бирге киятырған Жәлмен шабарманың Жийемуратқа қандай хат тапсырғанлығын биліуге талапланып сорап еди. Жийемурат әңгименни бағытын аңлағанынан кейин өз атына қамшыны урып жиберип еди, Жәлмен менен Темірбекте қатты айдауға талпынды. Лаппа иркилип, қызды күтпим, қәпелімде кеулимде қысыныспа пайда болып, сөйлесіуге умтылдым (А. Әлийев). Жұртқа дәстүр болса қатын арқама мин деген, мениде жаз, бир тырбанып көрейин.—деди гөне постыңды дийхан қолын шошайтып (Т. Қайыпбергенев). Ерназар қазы ийшанды қоя берип, полицейскийди услап алыуға тырысып, изинен қууды... қашып кеткен қызын излеп табууға, анда-мында шауып қарманды Қанзада. Тақсыр жарлы дийханлар енди қазы ийшанларға қарсы көтерилюге күтиніуде,—деди хаткер: (А. Бекимбетов). Солай етип, Хожели районлық емлеуханасының хирурге

врачлары Максим Алексеевич Цой хәм Жәримбетов Алланияз жолдаслар аяғыма операция ислеуге таярланды. («Сов ҚҚ» г.).

ҒАРРЫ, КЕКСЕ. Мине сөйтип ғаррыға өзиниң ески қыялының бир бөлегинен қутылды (Т. Қайыпбергенев). Ушынсам жазыларман үш күн жатып, Өзиндей кексе қызға ушықлатсам (Әжинияз).

ҒӘЗЕП, ҚӘХӘР, ҒУЖЫР. Қайнаған жас жүректе, Ғәзептиң отлы кеги бар (Ж. Аймурзаев) Уақтында неге айтпадың деп Атамураттың қәхәри Қалбайға қатты батты. Гейпараларына Мамбет молла ғужырлы түрде қабағын үйип қарап қояды. (Т. Қайыпбергенев).

ҒӘЗЕПЛЕНИУ, ҚӘХӘРЛЕНИУ, ҒУЖЫРЛАНЫУ. Ашыу қысса көзлеринде от жауып, ғәзепленсе, қамшысынан қан тамып (Н. Юсупов). Қалмаққа кеткен ярынан хабар еситкен екен, бир мақсетти ойлап қәхәрленип балам нийет пенен атқа минген екен («Алпамыс»). Тисин қайрап, ғужырланып: Егер келсе, бир жекпек (Ж. Аймурзаев).

ҒӘЛЛЕ, ДӘН. Сөйтип орыслардың пахта планды, Ғәлlege толтырдық кеңшен қамбарды (Ж. Аймурзаев). Хәр айдың өз саулаты бар, сәни бар. Октябрийдің телек толы дәни бар («Әмиудәрья» ж.).

ҒӘРЭЗЛИ, БАҒЫНЫШЛЫ, ҚАРАСЛЫ. Буринғы ғәрезли болми жүрген сана сезими жоқ аңқау қара дийхан мәсирген, қандай желіккен... қушағындағы полицейскийди жоқары көтерип алып жерге урды да қара дийханның жигерин көриң! мұдамы бағынышлы болып өлдик ғой. деп шошаның бақырып жиберди (А. Бекимбетов). Құлмурат болыстың қауими деп апаған адамлардың өзине қарасам етип алды (Қ. Ирманов).

ҒӘРИП, ЖУҰАС, МҮСӘПИР, БИЙШАРА, ПАҚЫР. Кеше ғәрип Айтжан қазаланды, енди мине Жийемуратқа ауыз салдыңыз деп райком алды менен басшы жигитлерди соның ишивде мени туталды. Айтжан бир жууас киси еди, бийшараның қазаланған күни мен болғанымда сол күни ақ гунакарды тауып өкшесине дуз қуйған болар едим (Т. Қайыпбергенев). Мен тилермен елде сен бермесен, Бизлердей мүсәпирди көзге илмесен (Әжинияз). Бирақ, қуғыншылардың биреуи бийшара қыздың билегинен тәп берип улады. ... («Жас Ленинши» г.). Врач басындағы көпшигін сәл көтерипкиреп қойды да аузына суу тамызды пақыр, науқас тамсанып жутып, кепкен ерилерин жалады (К. Султанов).

ҒОДДАСЛАУ, ШАЛЖАҚЛАУ, АЛШАҚЛАУ, УАИРАҚЛАУ, ТАЛТАҚЛАУ, МАРДЫЙЫУ, ШАЛҚАЙЫУ. Айдархадай ғоддаслап, Жау жағадан асылды (Т. Жумамуратов). Ол тынбай шалжақлап, биресе 6—классқа, биресе 7—классқа кирип жүр. Аузын ашып турған бир топар адамлар жапқа қарай талтақлап жүрип кетти. Шала буурыл шашлы киси үй ийесиниң сөзине мардыйып шалғаяқлап барып жамбаслады. (Т. Қайыпбергенев). Хәмме Көмекбайдың уайрақлап жүргенине күлисип қойды да жақынлап келіуден жым-жырт болды. Көмекбай үйип таслаған тоғындай отырған жеринен алшақлап жүрип кетти. (Ж. Аймурзаев). Удлий

билмей ат үстінде шалқайып, Шомақ қызға бір ым қаққан ұсайсаң (С. Нурымбетов).

ГОЗА, ЖАНҒАҚ. Чай менен бирге **гоза** да әкелінди... (Қ. Айымбетов). Бізлерди изине ертип, **жаңғақ** ағашлығының арасы менен егислікке алып барды... (А. Бекимбетов).

ҒЫРЫСТАЙ, ДАРДАЙ, ЕНГЕЗЕРДЕЙ. Бойлары сәррийіскен **ғырыстай** екі жигит бір қызды ортаға алып, қарамы нийетлерін әмелге асыруға қарекетленіп атыр екен («Жас Ленинші» г.). Өзімди жас, еле хеш нәрсе көрмеген дейін десем, Гулжамалдың көркем көрнісін **дардай** адамлардың да тамсанып әңгіме етип туратуғынын талай сапар еситтім (А. Әлийев). Ишкі қуанышын сыртқа шығарып біреу менен ортақласқанша асығып **енгезердей** денесін зорға көтеріп, орнынан турды (Т. Қайыпбергенов).

ДАДАЛАН, ТЫС, СЫРТ, МАЙДАН. Мен сол түнде далаға шығып екі адам сытырласып киятыр екен (Т. Қайыпбергенов). Муғаллим Абаттың қолындағы ғазды терезеден **тысқарыға** ылақтырып жиберди... («Жеткеншек» г.). Колхозшы жұмысқа пәтлі кирип, сип капалдың уатанында сүйменди қатты-қатты ұрып, дем алыуға **сыртқа** шықты (Д. Назбергенов) **Жәмийла** апай үйінен **майданға** шығып, малларын жайғастыруға, олардың астын тазалауға кирипти. (А. Қарлыбаев).

ДАРА, ЖЕККЕ, АЙЫРЫМ, ДАРАУАРА. Төрт түрлі ошақ ойдырып, Қасында барған беглерге, **Дарадан** табақ қойдырды («Алпамыс»). Директорда, муғаллимдер де, оқыушылардың хәр бір қайсысын **жеккелей** шақырып алып біраз нәсиятлады (Т. Қайыпбергенов). Гүлнigar Айшаның көзін көриу үшін оны **айырым** қабылады (С. Нурымбетов). Мектеп устаханасында оқыушылар өздеріне белгіленген орында өз алдына **дарауара** іске кирипти... («Жеткеншек» г.).

ДАУКЕС, ШАТАҚ, ЖӘНЖЕЛПАЗ, УРЫСҚАҚ. Бийпат нағыз **даукес** еді. Ақсулыдың қазанын ерине қарамай жулып алып кетти (А. Бегимов). Иван Иванович **шатақ** адам еді, енді бул киіс күтә қызып кетти. Баланың өзі сондай **жәнжелпаз** және әлде қалай қолына пышақ түссе хәр түрлі нәрсе іслеуі мүмкин. Иван Иванович болса, жүдә ашыушақ болғаны менен турмай, ол дым **урысқақ** **шатақ** адам еді (Н. В. Гоголь).

ДАУЛАСЫУ, ЖӘНЖЕЛЛЕСИУ, АЙТЫСЫУ. Хақ не үстінде әкен менен **дауласыуға** болады (Т. Қайыпбергенов). Сөйтип, Миргородтың екі хұрметлі адамы, абырайлысы менен көрнеклісі өз-ара **жәнжеллесип** қалды! (Н. В. Гоголь). Қанша ұақыт жұмыс іслегенін **айтысып**, мийнет қақыларын алды (Қ. Ирманов).

ДАУЫЛ, ДҮБЕЛЕЙ, ҚУЙЫН. Ысқырған **дауыл** қапыны ашсақ ошақтың ауызындағы, күлди де шыйратылдырып кетеди (Т. Қайыпбергенов.) Талай жауын жауды, талай қар жауды, талай **дүбелей** **дауыллар** болып өтті. (Қ. Ирманов). Уламалар менен ауылдың көтқудалары хөзге қашып сөйлесип отырғанда арқа тәрептен бірден **қуйын** турды... (Ө. Хожаниязов).

ДАУЫСЛАУ, ШАҚЫРЫУ, БАҚЫРЫУ, ҚЫШҚЫРЫУ (АҚЫРЫУ). Олардың изинен Нурым **дауыслады** (Т. Қайыпбергенов). **Шақырып** бирин-бири, Әжептәуір оның түри (Бердақ). Аямаңлар тез,—деп **дауысының** жеткенінше **бақырды** (Қ. Ирманов). Аздан кейін ол бірден жууырып, **дауысының** барынша: Алты—на-а-ай! деп **қышқырды** (Ч. Айтматов). Серкапқа барып минип, төрт тәрепке қарап бір **ақырды**, сестине жер тербенип, аспаны пәлек ләрзем берди («Бозуғлан»).

ДӘЛ, ТАП, НАҚ. **Дәл** өкпенің тусы деп, Пулемет қурып оқ атты («ҚҚ. Фольк»). **Тап** «өлер жериң ұсы деп, көк желкенің тусы деп», Шанышқыны мерген урыпты, Жайынға салып қурықты (И. Қурбанбаев). **Нақ** тийгизди! Бәлент қорған үстинен, Ушты қазақ қызыл қаңға жууылған (М. Ю. Лермонтов).

ДӘЛБИРЕУ, ЕЛПИЛДЕУ, ЕЛБИРЕУ. Сен қорқасаң, **дәлбиреп** жүрип, адамның құдиретлі күшине ісенбейсең (Ө. Хожаниязов). Ол да адамларға ерисип, **елпилдеп** киятыр (Ә. Тәжимуратов). Оның күйеуі Оразбай мийнеткеш жигит болған менен семьяны басқаруға уқыбы кеміслеу жигит еді, бірақ Орал болса семьяда **елбиреп** хамме нәрсені өзі іслеитугын уқыпты келиншек еді (Қ. Жуманиязов).

ДӘНЕКЕРЛЕУ, КЕПСЕРЛЕУ. Патша болса ләгенди **дәнекерлеп** әкеліуді буйырды («ҚҚ. х. е»). Уста бір печти дәрриу кумарланып **кесерлеп** болды да, жигит ұақтындағы бастан кеширгенлерін қызық сөздер менен түррін қылды (И. Юсупов).

ДӘПІНИУ, УМТЫЛЫУ, ЖЕКІРИНИУ. Патшаның алдына жүрсең,— деп **дәпінити** жаңағы адам... («ҚҚ. х. е»). Қолына илннген затты алып **умтылды** (Қ. Ирманов). Хеш қандай әрұақ жоқ, таяқтан болған.—деди турғанлардан біреуін **жекиринип** (Т. Қайыпбергенов).

ДӘРЕКЛЕСИУ, ИЗЕРТЛЕСИУ, СОРАСЫУ, ҚУУДАЛАСЫУ. Милиция хызметкерлери Сейтектің қайта кеткенін **дәреклесе** баслады («Сов. ҚҚ». г.). Айшагүлдің теңін тауып кеткеніне мен сондай қуғанаман, ал Қанзаданың сонша **изертлесип** хәлекленгені менен пайдасы болмады... (А. Бекимбетов). Кемі жоқ ұсы жигиттің, майы бар жалғыз жигиттің. Ерк сүйген гошшақ жигиттің изинен халқы **сорасар** (Қ. Ирманов). **Қуудаласып** колхоздың бағыры ерлері, Киятыр кешікпей аттың үстінде (Ж. Аймурзаев).

ДӘРИС, ҚЫЙ. Атызға **дәрис** шығарууда колхозшылар жигерлі мийнет етип, хәзир бригада бойынша төгпүйге тийісели болған жерлерди шамаластырды. Рабочий пахта атызына **қый** шығарууда жигерлі мийнет іслеп атыр («Сов. ҚҚ». г.).

ДӘРТ, ӘРМАН, КҮЙИК. Дәрман кетип **дәрт** қалды, Дуым журт тинтип Аралды (И. Қурбанбаев). Ат шаптық, қус салдық қалмады **әрман**, Мен билемен жети пуштыңнан берман (С. Нурымбетов). ...Иван Ивановичке бул Иван Никофоровичтің сөзі үлкен **күйик** болды (Н. В. Гоголь).

ДӘРТЛЕСИУ, МУҢЛАСЫУ. Екі бала бір-бирине қосылып, сол жерде **дәртлесип** қала берипти («ҚҚ. х. е»). Хей менің муң-

ласып жүрген досым, мен қыйланбай ким қыйналсын (Қ. Ирманов).

ДӘРТЛИ, ЭРМАНЛЫ. ...балалардың әкесі дәртлі өліп кетіпті, ... («ҚҚ. х. е»). Жүректен қайнап шығып тұрған эрманлы ағысы, әмиудей толқынларын толып таса берді (Қ. Ирманов).

ДӘСЛЕП, ӘУЕЛ, БУРЫН, БАСТАН, ӘДЕП. Айтажақ сөзін бірден айттырмаған соң Атамурат дәслеппен албыраса да соң өзін бийледі. Әуел сол жағына бек болыу керек (Т. Қайыпбергенов). Жәмийла Дәниядан бұрын келип отыр екен олардың үстине биздерде кирип келдик. Бираздан кейін ол бастан қосығын баслап жибергенде мен оған шыным менен-ақ разы болдым (Ч. Айтматов). Әдеппен қойларды төбешіктен өткеріп алыуымыз керек,—деді Самбай баласына («Сов. ҚҚ.» г.).

ДӘСЛЕПКИ, ӘДЕПКИ, ӘУЕЛГИ, БУРЫНҒЫ, БАСЛАПҚЫ, ӘЗЕЛГИ. Әметтің терек бүртіклеріне көзі түсіп, өзінің дәслепкі ойының хәммесін тағы да ұмытты. Әмет әдепкі күндері оның гүрсингеніне шыдамайтуғын еді, шығып кетіп те жүрді (Т. Қайыпбергенов). Олардың ғайратының да исінің де кемі жоқ, бұл ушын әуелгі ойланған нәрселердің хәммесі де дурыс шешілді («Жас Ленинші» г.). Айтайын дегенім: адамлар бірдей емес, сенің бұрынғы айтқан сөзлерің үделерің жоқ болды... (Әдил Қутый). Доктор баслапқы жұмысын баслады хәм шуғыл киристи («ҚҚ. ксм. атл.»). Әзелгі киятырған салт-сананы бұзбай хәр жылы жаздың шығысы менен ол әкемнің өзі сүйегін іслеген алты қанат ақ отауды қораның ишине тигіп түтін түтетіп ыслайтуғын еді (Ч. Айтматов).

ДӘСТАН, ҚЫССА. Бұл дәстандағы шешіуші роль ойнайтуғын—хадал дослық, азатлық, қахарманлық, адамгершілік («Алпамыс»). Қолыма дуғтар алғанда, Ақдәрәя бетке барғанда, Бір қыссаны оқығанда, Бір ұақыя билген едим (Бердақ).

ДӘСТЕ I, ПӘТТЕ. Бір дәсте гүлі бар Қууат кирди. (Ж. Аймурзаев). Атыздағы пәттелерди бір жерге жыйнапты (А. Әлиев).

ДӘСТЕ II, САП. Комсомол ағзалары белдің дәстесіне қайымлап, бір нешіше дузиу ағашты кесіп, оны устаға тапсырды («ҚҚ. ксм. атл.»). Улбосынның күйеуі қамшының ашыуына шыдамай гүректің сабы менен Жумашты салып жиберди (Н. Дәуқараев).

ДӘСТЕЛЕУ, ПӘТТЕЛЕУ. Алыстан оның дәстелеп қойылған жүөри шиңгириктері менен сабан қырманы да көринди (А. Әлиев). Ахун буны тыллап болып, келгеніне бәрекелла айтты да, шабылған шеңгелди пәттелеуіге киристи. (Т. Қайыпбергенов).

ДӘСТҮР, САЛТ, ҮРИП-ӘДЕТ. Бундай дәстүрди апасы-ақ үйретіп таслаған (Т. Қайыпбергенов). Дослық хәм поэзия қауазы менен алған Әмиу үлкен әзелгі миймайдослық салты менен және бір бауырының жолына айдай қарап отыр (Сов. ққ. г.). Минне усы дәуірден баслап өз семьясын гүллендірүіге, семья ағзаларын тәртіпті, ұқыпты етіп тәрбияләу үрип-әдетіне ай-

ланды (Қ. Жуманиязов).

ДӘУЛЕТ, МӘРТЕБЕ, БАЙЛЫҚ, БАҒ-ДӘУЛЕТ, БАҒ-БАҚЫТ. Жат елдерден азат етіп, Дәулетім, Шубарым келдің бе? («Алпамыс»). Мен соған қарап екеуіміз де бақытты боламыз, жұрттан бийік мәртебеге ериседи екенбіз деп ойладым (Т. Қайыпбергенов). Сол күні мийман қәдесінде күтті, байлықтан кеулин хошлады. (Алпамыс).қудай бағ беріп қойыпты, мал десен, қора толы, аброй десен халқыңа ылайық,—деді Шәлеке Нәзигүлге: (Ә. Өтепов). ...бағ-дәулет бізге қарады, алдыңа барыудан Бабахан патша хәққымызға дауа қылды. Тажы-тахтын, бағ-бақтың пәйтах жұртын ықтыяры менен маған береди («Бозуғлан»).

ДӘМИГИУ, ТУНШЫҒЫУ. Ешки бір бүктесінге оратылып демигип, өліу халына келгенде шопан үстінде шықты (Т. Нәжимов). Байшубар бір оқпанда туншығып жатыр, я өлі емес, я тири емес, кирипін зордан қағып атыр... («Алпамыс»).

ДЕНЕ, БЕДЕН, ТӘН. Болыстың бұл ашы сөзлеріне денеси түршиге түсті... (Қ. Ирманов). Көрсенізлер бедени, ақ, пери киби жұпқа додақ (Бердақ). Баланың тәнін кемпир қолы менен сыйпап шықты. («ҚҚ. х. е.»).

ДИЗГИН, ЖЫЛАУ, ТЕЛБЕ. Бала қара атына миніп аң аулауға шықты, тез барыудың ғамын ойлап атының дизгинін жаздырып еді, аты алып қашты... («ҚҚ. х. е.»). Ер жигит қайғыға батты атының жылауынан услап, сол жерде қырылап жатты («Ер Зийұар»). Бағдың дәруазасынан кирип, ғалы-гилем паяндозлары атқа бастырып, сархауыздың бойына қарап, атының телбеуін тартыңқырап айдап келе берди («Гөрүғлы»).

ДИЗИЛСІУ, ДИЗИЛИУ, ҚАТАРЛАСЫУ, ТИРКЕСІУ. Дизилисип жыллар өтеди, суулар қурып кетеди (И. Қурбанбаев). ...биринің изнен бири дизилип батерейлар тоғайдың ишине кирип көзден ғайып болды (А. Гайдар). Олар жаптың бойына қатарласып қонысласқан (Т. Қайыпбергенов). Сахнаның сол төрепинен оң жаққа қарай бір топар жаслар биринің изнен бири тиркесип өтіп баратыр (Т. Сейтжанов).

ДИИДАР, ЖҮЗ. Еркін жүрип узақ дәуран сүрмеді Хаялының дийдарыны көрмеді... (Қ. Ирманов). Мен қайтайын кейнине, Жасырайын жүзини, Досмәмбеттей баланы, Ғарға шоқыр көзини («Алпамыс»).

ДИИДИЛЕУ, БЕЛГИЛЕУ, ШӨКЕЛЕУ. Жигит қыздың үйіне дийдилеп киятыр... (ҚҚ. х. е.). Хәзирше бір күнди белгилеп, бізге мийман болыңшы... (Қ. Айымбетов). ...кухнядағы столдың астында бір тышқанды көрип, Шишкин қолына таяқ алып, оны шөкелеп турып, бірден таяқты жиберіп еді, тышқан ауцап түсті (Н. Носов).

ДИИУАНА, ҚАЙЫРШЫ, ХАҚЛАУШЫ, ҚӘЛЕНДЕР, ДӘРҮИШ. Дийуаналар әндийшелер, Бизлерге түскен нешелер, Бир-бир-ау наннан беріңдер, Тандыр басында шешелер («Алпамыс»). Патша дийханлардың көпшилигін әбигершілікке тү-

сирип қайыршы етиуге нийетленген еді (Қ. Ирманов). Буларға кеулі толған **хақлаушы** болып келген патша атасы өзін тапытыпты (ҚҚ. х. е.). Бір нешшелер нан жапқан, Бір нешшелер нан жасаған, **Жақынлап барды қалендер:** («Алпамыс»). Күнде бір арқа жыйнаған дәруиш сирә тынама, бүгін де киятыр, ертең де киятыр, бес күнде де киятыр, он күнде де киятыр, бір айда да киятыр, еки айда да киятыр («Алпамыс»).

ДИЛГИР, САЗЫУАР, СЕРГИЗДАН, СӘРСЕНКЕСЕК. Күндерден бір күн өлген жигитлердің ортаншы иниси ағасынан хабар болмай кеткеннен кейін, ағасын ізлеп **дилгир** болды... (ҚҚ х. е.). Хәрәқ мен ойлайман, күндіз түн хәм тынбастан, мен сениң жолыңа **сазыуарман** (Ж. Аймурзаев). Көлік азбырайларын ізлеп **сергизданы** шықты. Байлардың жасырып таспаған көлік азбырайларын таба алмай іскер топарларымыздың **сәрсенкесегі** шықты... («ҚҚ ксм. атл»)

ДИҢГЕК, ДҮМПЕК, ТӨБЕШИК, БИИИК, ДӨҢ, ТӨБЕ. Қыз қуу далада бір **дингектің** үстине шығып отырып қалды. Қара кус қонарға үлкен **дүмпек** таба алмай жүрсе, бір шопаң тарры қойларын ийіріп таслап жатырған екен (ҚҚ х. е.). **Төбешиктің** төменіндегі сайдың ишінде отырып дем алды... (Қ. Айымбетов). Этирапына кеуіл қойып қарады. Хәмме бииклердің басында туып шаңқылауымыз бенен дөңнің басына шыққанымызда дәудей екі гүжим шайқалып... (Ч. Айтматов). Көз жиберіп алдына қараса, бір **төбеден** түсіп киятырған баланы көреді («Алпамыс»).

ДИҢКЕ, ДИМАР, ДӘРМАН. Шанышқы өтип желкеден, Жапын кеткен диңкеден. Бул шаршап киятырған қонақларды қууанышқа бөлеп кеуілдеріне йош бойларына **димар** ендірді. Сайлау болмай, әрман кетті, Дәрпене алмай, **дәрман** кетті (И. Қурбанбаев).

ДИҢКЕСИЗЛИК, ДИМАРСЫЗЛЫҚ, КҮШСИЗЛИК, ҚАРЫҰСЫЗЛЫҚ, ХӘЛСИЗЛИК. Аз жүріп, көп жүріп, харып шаршап бір теректің түбине **диңкесизликтен** шаршап келип жатады да қалады. Жигит сол теректің астында **димарсызлықтың** нәтижесінде хеш қайда бара алмай жата береді... (ҚҚ х. е.). ...бетлерінен іскен ашылықтың тәсири бетлеріне урған, өзлері де дыман шаршаған хәм **күшсизликтен** болдырған (А. Бегимов). Оң қолын ыйғына салып, белинен қушақлап, **қарыұсызлықтан** Улбосын Турымбетті үйіне зорға алып келді (Н. Дәуқараев). Әдебиятымыздың рауажланыуындағы күшлі хәм **хәлсизликтің** хәмме тәрептерінің бір гәп пенен белгилеу аңсат емес (Т. Қайыпбергенов).

ДОКТОР, ВРАЧ. Айша кемпир Гүлнigarдың дауысынан биліп, **доктор** қызым аман келдің бе деп, бетінен бір сүйіп қойды. Сөйтіп төрт жылға дейін тәрбияланып, гүлленген совет мектебінде **врачлық** оқыуын питкергенлигі хәққында диплом алды (С. Нурымбетов).

ДОМБЫҒЫУ, ҚАЛҚЫУ, ИСИУ. Исик көзіннің денеси **домбығып**, жарадар мудама сандырақлайды, аұнақшый береді... таяқтың зардабынан Турымбеттің бет алды **қалқып** кетті (Н. Дәуқараев). Ерназардың бет алды таяқтың зардабынан **исип** те кетті (А. Бекимбетов).

ДОМЫҚ, БЕЛГИ. Айқыз бенен Смирнов колхозшылардың пахта егилетуғын жерлеріне **домық** салып жүргенін өзлері көріп шығып дем алыуды мақул көрді («Сов. ҚҚ» г.). ...жер бураулаушылар нефть хәм газ шығуы үшін бул жерге **белги** салып кетті (Қ. Оразов).

ДОМЫҚЛАУ, УЙИУ, ҚОМЛАУ. Таң самалын қумарлана бір жутып, **Домықлады** үй алдың гүл түбін (Т. Сейтжанов). Орал ақ алтынның, хәр бір түп пахтаның түбіне топырақ **үйип** маңлайының терін төгіп, мийнет етті (Қ. Жуманиязов). Пахтаның тәрбиясын беріуде айырым колхозшылар пахтаның хәр бір түбін **қомлап**, өз жумысын пухта алып туратуғынлары да табылады (К. Султанов).

ДӨНИУ, ТҮРЛЕНИУ, ҚУБЫЛЫУ. Қум менен күннің шағылысуы жөніп дөңіп турғаны (С. Салиев). Уақтында неге айтпадың,—деп Атамурат қабағын үйіп, бірден **түрленіп** Қалбайға қадалды (Т. Қайыпбергенов). Миллион-миллион жулдыз жымыңлап, Мың **қубылып** қақсада кирпич, Ол алдамас жолыңнан иркіп, Адастырмай кемемди мениң (И. Юсупов).

ДӨҢГЕЛЕК, ДОМАЛАҚ, ДОҒА. Байдың дауысына **дөңгелек** жағалы бөз көйлеккі, шашы өскен, адырақ көзлі он төрт-он бес жастағы жалаң аяқ бала жууырып келді (Т. Қайыпбергенов). ...Сапардың алдында Жәмийланың **домалақ** көзлері ойнақынып турды. Жәмийла бул күнде ағарып, толысыңқыраған, кең маңлайлы таңдай көрк шашып, **доға** тәрізлі ийектің астында жетилип киятырған солғым ериктей бугағы ууылжып тур... (К. Султанов).

ДӨҢГЕЛЕНИУ, ДОМАЛАНЫУ. **Дөңгеленіп** киятырған арбаның дигершигиндей болып ойнап халықты хайран қалдырды («Жеткішік» г.). Оның қолындағы қақшып жүрген тобы **домаланып** барып сууға түсті, изінен қууып киятырған Қууанышта сууға шомп етип түсті де кетті (Ж. Сейтназаров).

ДӨРЕТИУ, ТУУДЫРЫУ, ШЫҒАРЫУ. Ушқыннан от дөретіп жанар, Истиң соңы сонда қалды (Қ. Ирманов). Бул ұазыйпаны шығармаларды сүйиушілік пенен оқыу үшін жаңа шығармалар **туудырыуға** руұхландырмақта (Н. Жапақов). Мениң ағам жүдә жақсы модельші ол хәтте ағашты майда бөлекшелерге бөліп, оннан бір нәрсе **шығаруыды** ойлайды (Н. Носов).

ДУҒЫЖЫМ, НЫҚ, ДӘПЕН. Жол баспаған **дуғыжым**, жүзініскен зағарадай, қара сақал муртлы киші Дәлибай еді (Т. Қайыпбергенов). Оның ер үстінде қаққан қазықтай бекем, **нық** отырғанлығын көрді (Қ. Айымбетов). Тартыншақтан тили ашылып, өткір болып сөзлері жалындай, дәпен айбатты, кес-

кир болып Батыр жүрекли, құдиретли азаматқа айланды (А. Бекимбетов).

ДУЗЛАНҒАН, ҚАҚЛАНҒАН. Балтабай дузланған балықтарды ящикке жайластырып салып қақпағын шегелеп те таслады. Атанияз ғарры үй ишиндеги парахатшылық жұмыстарына айланысып қалып баласы Файзулланы көріп қалыу үшін хәм қақланған балықтарын беріп жиберіуіге кешіккен еди (Қ. Ирманов).

ДУЗЛАУ, ҚАҚЛАУ, ЫСЛАУ. Ол жолда керек болар деп, дузлап қойылған қустың гөшлерін де алып шығады (А. Бегимов). Ауқаттан тарығып отырған Шерип, әкелген балықтарын, дуз бенен қақлау үшін жұмысқа айланыпты. Қораның ишинде бір талай балықты ыслап, ұақты питкеннен кейін жыйнап қойды Раматулла (Қ. Ирманов).

ДУУШАКЕРЛЕСИУ, ДУСЛАСЫУ, УШЫРАСЫУ, ЖОЛЫҒЫСЫУ, ГЕЗЛЕСИУ. Үнгірдің түбине барып жән-жағына қараса, ай десе аузы бар, күн десе көзі бар бір сулыу қызға дуушакерлести. Әсен күтпеген жерден еки ағасы менен дусласып қыздың хабарын айтады. Балалар сол жерде ойласып отырып, хәр қайсысы хәр жаққа кетпекши болды хәм қусты тапсын таппасын усы жерде ушырасыуға ўәделести («ҚҚ. х. е.»). Атамуратқа жолығысқан Сержан еди. Ол жолда Сержан менен гезлести (Т. Қайыпбергенов).

ДУШПАН, ЖАУ. Душпанды женип соққы беріуде жаслардың алдына үлкен ұазыйпалар қойылды (Т. Қайыпбергенов). Жаудың сыртында болғанша, ишинде бол («ҚҚ. х. е.»).

ДУШПАН'', ҚАС. Не ушын хабар етпедің, Болмаса, душпан деп бе едің?... (И. Қурбанбаев). Колхозға қас адамлардың саны кем-кемнен азая баслады,—деди Ержан келгенлерге (Қ. Ирманов).

ДУБИРЛИ, ДҮРСИЛДИ, ДҮСИРЛИ. Жортқан аттың дүбирлиси аяқтың астынан шыққандай болды (Қ. Султанов). Бір ұақытта даладан дүрсилди есентілгендей болды (Т. Қайыпбергенов). Тоғай ишиндеги дүсирли сесті аңғарды... (А. Бегимов).

ДҮГИСИУ, СОҚЛЫҒЫСЫУ, ҚАҚЛЫҒЫСЫУ. Қайдан билейін, тап қасына келип дүгискенше мени көрмедің (Т. Қайыпбергенов). Бекбосын кабинетке кире бергенде районлық партия комитетиниң секретары Жумамуратқа соқлығысып қалды (Қ. Султанов). Көринген атлыдан тасаланыу үшін екеуі де бірден қараңғыда қашыуға мейил бергенде бір-бирине қақлығысып қалды (А. Бекимбетов).

ДҮЗЕЛИУ, ҚҰРЫЛЫУ. Нәтийжеде себеп пенен ылашықта дүзеліп қалды (Т. Қайыпбергенов). Хұррият құрылғаннан кейін бул жерде халық билимлендириу штабы құрылды. (Н. Дәуқараев).

ДҮҚАНШЫ, САТЫУШЫ. Ол көптен усыманда дүқаншы

болып ислейди... («Қыз ққ». г.). Растрат илеп қашып кетти деуге сатыушы емес («Сов ҚҚ» г.).

ДҮНЬЯ, ӘЛЕМ, ЖӘХӘН, ПӘЛЕК. Дүньядағы мийнеткештиң бахыты ушын арнаулы күн, хәр ким хәр бір жүрегіне жалғаулы күн (Д. Қасымов). Ол пүткиллей әлем пердесін түріп таслаған... (С. Салиев). Опат болып қарамылар, Азат болсын пүткил жәхән! (Ж. Аймурзаев). Саркопқа барып миниң, төрт төртке қарап, бір ақырды, сестине жер тербенип, аспаны пәлек ләрзем берди («Бозуғлан»).

ДҮНЬЯ, МҮЛИК, ЗАТ. Онда қолыңызға келип түсіп турған дүньяны қайтарғаныңыз келгени (Т. Қайыпбергенов). Туқымына от түскірдің баласы мүликти далаға таслап, сени жин урдыма? деп кейиди оған кемпири (Т. Нәжимов). Минейін десем атым жоқ, Қийейін десем затым жоқ. Қалар болдым пияда («Алпамыс»).

ДҮРКИН, ТОПАР, ШОҚ, ЛЕК. Солай етип, бұрынғы бір дүркин ауыл, еки дүркинге бөлиніп, ақ отау менен қара шаңараққа айырылып шыға келди (Қ. Султанов). Жыйылған бір топар адамлардың биреуі: Хау Жалалатдидин мақсым қәне оны жин урғаны өзиди урған екен,—деди (Ә. Пахратдидин). Күн шығардан сәл беррегирек жерде бір шоқ адамлар тур... (Т. Қайыпбергенов). Бес мыңы каркийге минген, бес мыңы пил минген, он бес мыңы ғашыр минген пиядалар толып атыр, жолдарға сыймай аламанлар менен қала лек толып қамалып атыр («Бозуғлан»).

ДҮРКИН-ДҮРКИН, ТОПАР-ТОПАР, ЛЕК-ЛЕК. Дүркин-дүркин келе берди кәрүзидар, Төрттиң бири бажы пудын алғанман («Алпамыс»). Олар көріп қалыу ушын келген адамлар топар-топар болып жыйналып турған екен (Қ. Ирманов). Шаң астына қарасам, Есабы жоқ, саны жоқ, Лек-лек жатқан қол келди, Айырылмастай ел келди, Жасыл ала тау келди, Көтте қара топ келди («Алпамыс»).

ДЫҒЫРЫҚ, БУРЫЛЫС, ШЫҒАНАҚ. Самалға хәм күнге қызарып шыныққан әскерлер қаддин бұзбай желіу менен дығырықтан бурылып кетти... (ҚҚ. кем. атл.). Дәнияр күни-түни жүріп бір жолдың бурылысында аз-маз иркилип көзгир алды (Ч. Айтматов). ...құмның етегиндеги арнаның шығанағы оңға қарай созылған («Жеткиншек» г.).

ДЫҚҚАТ, ҚЕУИЛ, ИТИБАР. Ядыңда болсын,—деди ол сөзиниң ақырында дыққат пенен,—аралас бөлшек пенен қайсы әмелди илеседе дәслеңпадурыс бөлшекке айландыр. Бул сөзге Әмет те Сержан да кеуил бөлип оны тыңламады (Т. Қайыпбергенов). Соңлықтан мен хәр бір сабаққа тыңлаушылардың толық хәм актив қатнасыуына көп итибар беремен («Сов. ққ». г.).

Е ЕБЕТЕИ, ИЙКЕМ, ЕП. Халық театрының жас хәуескерлер кружогиниң айырым аяқ ойындарын атқарғанда жаслардың ебетейи келисип, музыкаға қосылып жақсы атқарды (Қ. Абди-

муратов). Алтынай шешениң жасы алпыс бесте, көзи өткир, шашына ақ мол түскен дуғажым, семизшик, ақ қубадан келген кемпир, ол қандай үй жұмысы болмасын оның **ийкеми** таң қалдырады. (Ш. Дәулетбаев). Өз-өзине еткіл еп, Бир иси болса жылдам келгил (Бердақ).

ЕГИЗ, ЖУП, ПАР, ҚОС. Душпан сегіз, достың егиз» деген бар, ойласып ислейік кеңіл жәм болсын (Қ. Ирманов). Каналдың қазыуы қызғын жүріп атырғанда, бир жас бала жууырып келип ұзын бойлы муртлы жигиттен жеңгем жуп қыз тууды деді, шүйінші сорады (Д. Назбергенев). Қызлардың анасы хәм Кәмшат деген пар қызды тууып күйеуі урысқа алынғанлықтан енесі Алтынайдың рухсаты менен басқаға турмысқа шығыпты (Ш. Дәулетбаев). Қан жутаман орылауға мақсетті, Беккемленесі я қуласын көс өрем (Ж. Аймурзаев).

ЕГИН, ЕГИС, ДАҚЫЛ. Жерден өндіріп алатуғын олардың баслы егини асқабақ. Қолхозда пахта егиси ғажжа-ғаж қызып кеткен (Т. Қайыпбергенев). ...жиен чай ишип болды да егилген дақылды көріп шықты (Ө. Айжанов).

ЕГИНШИЛИК, ДИЙХАНШЫЛЫҚ. Гүлбийке егиншиликтин үсти менен жайпарахат жүріп Сәнемнің қасына келді (Ж. Сейтназаров). ...дийханшылыққа хәттеки семьядағы гезлесетуғын ағаш айырыу, салма қазыу, терек егуі, тағы басқа жұмыстарды да Оралдың өзі ислейді (Қ. Жуманиязов).

ЕГИУ, СЕБИУ. Хәзирги күнлері совхозда қауын-ғарбыз егуі жұмысы тамамлана келді... (Сов. ҚҚ. газ.) Шигит **себиу** жұмысы басланды («Жас Ленинши»).

ЕЗИУ, МЫЖЫУ. Биринші хәм екінші дийхан чай демлеп алып ишпеге қарар, үшінші дийхан бир кесеге көкнар **езер** (С. Мәжитов). ...сәскелик чайдан келсек молла еле мүлгип көкнарын мыжып отыр (Ә. Шамуратов).

ЕЛГЕЗЕР, ЕЛЕУИШ. Мен сизлерди жесип деп мәйек писирип қойдым, енди сүтке ийлеп шөрек писириуге таярланайын деп, ун елеуі үшін елгезер алып келдим,—деді Палзада қызларға (Ж. Аймурзаев). Қазаныңды хәм елеуішинди аламан,—деп Бийтап Ақсулыұдың жанына жууырып барады (А. Бегимов).

ЕЛЕСЛЕУ, БУЛДЫРАУ, ҚАРАҢЛАУ. Хожаның арқаламай отынларын киятырғанынан алыстан Улмекеннің көзине зордан елеслеп көринди (Т. Қайыпбергенев). Салының аржағындағы қыз Қуғанштың көзине **булдырап** зорға көринди себеби күте-күте қара көзлері тағыда қарауытып көринген еді (И. Юсупов). Көз жиберип алдына қараса: таудан түсіп бир бала қараңлап көринди астында он урғанда бир жортпайтуғын бир ябы («Алпамыс»).

ЕМ, ШЫПА, ДАУА. Балам, сен қыздың тез сауалып кетиуіне не ем иследиң (ҚҚ х. е.). Көзін аұырса жарасы жеңіл екен, мынау дәрини ишин, **шыпа** бола кетсе, демде жазылып кетер, хеш нәрсе қылмас,—депти жорасы (Т. Нәжимов). Хасдың ким? атың ким? деп сорап берди, көктен тилегимди жерден

берип бизге белгили дос шығарма? хәр дәртиме дауа тапқандай белли қайсар боларма?—деп маманың сөзин, өзін ысық көріп... («Бозуғлан»).

ЕМЛЕУХАНА, АУЫРЫУХАНА, ДОКТОРХАНА, КЕСЕЛХАНА. Ал көзіннің аұырғанына үш айдай уақыт болған бүгин емлеуханаға баратуғын күни еді, Айша кемпирдин... (С. Нурымбетов). Тез жазылғанымнан **ауырыуханадан** қууанып шықтым (Ө. Хожаниязов). Хәр күни **докторханаға** барыу керек, алыс болғанлықтан күн-ара баратуғын болдым («Жас Ленинши»). Сол жердеги **кеселханада** ислегени болғаны тек бир ғана ай болды,—деді ғарры келгенлерге («КК ксм, атл»).

ЕН, БЕЛГИ, ТАҢБА. Қозылардың құлағындағы енди көріп студентлер «шопан атаға» үлкен рахметлер айтты («Жас Ленинши») Зәрип экскаватор жүретуғын жолдағы **белги** бойынша жүріп келе берди (С. Дәулеталиев). ...колхоздағы ангор ешкілер тууып көбейип киятыр, олардың тууылыуы бойынша дәриу ылақларының құлағына **таңба** салып таслапты (Т. Нәжимов).

ЕН'', КЕҢЛИК. Буның ени жарылған шығар—деді сууыр (С. Хожанов). ...қазылған каналдың **кеңлигинен** Зәрип өте алмай, жағалап барып өткелден өтті (С. Дәулеталиев).

ЕНТИГИУ, ХАПЛЫҒЫУ, ХОППЫҒЫУ. Хәм күлип, ентигип, қарамай журтқа, Айман менен бирге шыққаны сыртқа (И. Юсупов). Қулмурат **хаплығып** ишке кирип келди. Жүрсе жүрси өнбеди, Көп жүрсе **хоппығып** қалады (К. Ирманов).

ЕҢКЕЙИУ, ИЙИЛИУ, ИЙМЕЙИУ, БҮГИЛИУ. Бир-бирине қарамайды, барлығы **еңкейген**. Келиншек хәр адамның аты айтылған сайын **ийилип**, тәжим берип киятыр. Қатар турған еки келиншекте **бүгилди**. (Т. Қайыпбергенев). ...басында малақай **иймейип** өскен ағаштың бир шақасына илинип қалды (Т. Қайыпбергенев). Еки жерден аш бүйирден тилинип, жолбарыстың бели қалған **бүгиліп** (Т. Қабулов).

ЕП, ХИЙЛЕ. Мен айтпайман, хәким айтты бул гәпти. Туу-расын айтаман, билмеймен **епти**. «Чайникти-қайта-қайта қайната берсек, сырттағы жүрген адамлар бул **хийлени** аңлап қалар»—деп ойлап... (К. Ирманов).

ЕПШИЛ, ИЙКЕМШИЛ. Ол халыққа өзін тықлатыу үшін өз хожалығын дурсы менгере билип, хәр тәреплеме **епшил** болыуы керек. ІІ жылдан бери пилле тутып көп тәжірибелер жыйнаған Орал күннен-күнге бул жұмыстың қандай қыйыншылығы болсада басқара алатуғын **ийкемшил** келиншек болып көзге түсти (К. Жуманиязов).

ЕР, БАТЫР, ҚАХАРМАН. «Ер тарықпай жолы болмас»—деген сөз, Ядыңнан шықпасын таршылық болса (К. Ирманов). **Батыр** шығар халқыннан, халық жаудан қорғайды («Ер зиұар»). Шадлықтың самалы бизге ескенде, Кеулим өсер «ақ алтыным» өскенде», Халқым көркейди пахтам пискенде, Халық үшін гүрескен **қахарман** екен (М. Матсапаев).

ЕРГЕНЕК, ҚАПЫ, ЕСИК. Ол орақты алып үндемей шығып баратырған ергенекке жақынлаған гезде қайырылып сорады. Жәмийла есиктен кырып келип аман түүел сораспастан бурынғы үйдиң дэскерлерине жалт-жалт қарап, шырайы мың қубылды (К. Султанов). Бар, мени астыртатуғын жерине астыр,—деп Сержан орнынан турып, қапыны сырттан сарт еткизди (Т. Қайыпбергенов).

ЕРИНШЕК, ХАЙЯР, ЖАЛҚАУ, ҚОШЖАҚПАС, ИСЖАҚПАС. Ериншекке ис буйырсаң, Саған ақыл үйретер («ҚҚ. х. е»). Уатан ушын хеш адам жоқ жан аяр, Бирақ Карам болды белгили хайяр, Карам жалқауына мени миндирип, бул жүрипти еңбегимди күйдирип (М. Матсапаев). Бунша қошжақпас болсам неге тууылдым, жигитлерим қәне? Исжақпас әкеси менен дауласады (Т. Қайыпбергенов).

ЕРИТИУ, БАЛҚЫТЫУ. Олай деме оят жатқан қызынды, Еритейин қыста қатқан музынды («Қырық қыз»). Мумиядай балқытып, бәннен мäs болған еки бәнги бир уақытта сөйлей баслайды (ҚҚ. легенд. хәм анекд.).

ЕРКИНЛИК, ДАРҚАНЛЫҚ, БОСТАНЛЫҚ, АЗАТЛЫҚ, ТЕҢЛИК. Алдынан үмитленип, еркинлик, азатлық күткен адамлар шығыстың алтын таңын асығыслық пенен күтиүде еди (К. Ирманов). Бизлер теңлик, дарқанлық, еркинлик ушын гүреседи екенбиз, гез келген қыйыншылықлардан қайтпауымыз керек,—деди ол. **Бостанлықты** өзимизге гүресип, жеңип алмасақ, залымның усы езгени, езген (К. Ирманов). Өйткени ол қарақалпақ халқын қараңғыдан жақтыға, бахытсызлықтан бахытлылыққа, езиушликтен азатлыққа шықты («Сов. ҚҚ». г.). Турсын, ендиги заман хәммеге теңлик бередиде деп отырған жоқпа? Ауа, Әлбетте, оқытады... (Ә.Өтепов).

ЕРЛИК, ҚЫРАҒЫЛЫҚ, МӘРТЛИК, БАТЫРЛЫҚ, ЖАУЫНГЕРЛИК, АЛҒЫРЛЫҚ. ...батыр Алпамыс ерлик пенен мама кемпирдиң боз ордасына кирди. Ақ найзаның күши менен қырағылығынды билдирип ал («Алпамыс»). Деди нықлап жылқышы мине мәртлик үлгиси (Т. Жумамуратов). Қылыш берип, қолына, батырлыққа үйретти («Қырқ қыз»). ...**Жауынгерлик** мийнетлерин мен көрдим, Ишинде айрықша бир қара көрдиң (М. Матсапаев). Әй патшайым Горуғлыдай мәрт жигит хәм алғырлығы жағынан жәхәнге келген емес («Горуғлы»).

ЕРМЕК, МАЗАҚ, ДӘЛКЕК, МЫСҚЫЛ. Жеңген дилуар ғай,—иним—деп дәлkekлеп Қалмен сыртқа шықты (К. Султанов).—Ережеп ағаның тасыуы да, қайтыуы да бир серке екен ғой,—деп Әжинияз мысқыллап күлди (К. Султанов). Байдың хаялы оларды уры деп масқаралап, хәммеге жайып шығады (З. Насруллаева). Сенде мени ермек қылып қыйнамашы, Дилара жүректи жөнсиз алдаудың хәжети не?—деп Темирбек күлип жиберди (Т. Сейтжанов). Халық алдында мазақ қылғанына мениң арым келди,—деп Узақберген Бекбергенов жекиринди (Ж. Аймурзаев). Бир қанша қыйын-қыстау жумыстан болып қалған

жағдайда, ол өзи менен бирге жүрген жолдасларын ойын дәлkek сөзлер менен-ақ силесин қатырып,... (Қ. Жуманиязов). Сениң тууысқанларың келип еки күн қонаман деп мениң он күнлик азығымды жеп кетти,—деп жийени мысқыл етти дайысын (Ө. Айжанов).

ЕРМЕКЛЕУ, МАЗАҚЛАУ, ДӘЛКЕКЛЕУ, МЫСҚЫЛЛАУ, МАСҚАРАЛАУ. Атамураттың ермеклеп күлгенине Қууанышбай аға да қысынды (Т. Қайыпбергенов). Хәтте мени мазақлап абыройымды төгийге шекем барып жетисти (Қ. Ирманов). Жеңгей дилуар ғой, иним—деп дәлkekлеп Қалмен сыртқа шықты (К. Султанов).—Ережеп ағаның тасыуы да, қайтыуы да бир серке екен ғой,—деп Әжинияз мысқыллап күлди (К. Султанов). Байдың хаялы оларды уры деп масқаралап, хәммеге жайып шығады (З. Насруллаева).

ЕРСИ, УЯТ, ҚОЛАЙСЫЗ, ТУРПАЙЫ. Бирақ оны ерси көрди ме пол салдырмады (Қ. Айымбетов). Оннан соң мектеп директоры бул хұрметли иске исенимли уятты, арды биледи деген жетинши класстың оқыушыларын да тартты. Балалардың ислеген нәрселерин муғаллим қолайсыз көрди (Т. Қайыпбергенов). Турпайы түрде қадала қалған көзлерди көргенде Сержан етигиниң ушы менен полды түрткилеп-түрткилеп жиберседе, көпшиликке сыр билдиргиси келмедиде (Т. Қайыпбергенов).

ЕРСИЗ, ЖАЙДАҚ. Айтым еплеп Меңлибайды ерсиз атқа миңгизип, илажсыз жолға түсип жүриуин дауам етти (Ж. Аймурзаев). Муратбектиң, аты торы қасқа болса, ол еки бастан қарыулы, сонлықтан оны кешки салқын менен жайдақ минди де жүрип кетти, алды кеш хәм түн (Т. Нәжимов).

ЕРСИЛИ-ҚАРСЫЛЫ, КЕЛДИЛИ-КЕТПЕЛИ. Адырайып еки көзиң, Ерсили-қарсылы айтқан сөзиң (Өтеш). Азырақ иркилип турды да: жолдасына Галия келдили-кетпели етип бир мухаббат тууралы айттыда жүрип кетти (Әдил Қутый).

ЕСАПЛАУ, САНАУ. Ал, көпти көрген адам сыншыл болады, бул жағында есаплау керек бәлким айтқаны дурыс шығар (Т. Қайыпбергенов). Мен сениң ең қымбатлы досларымының қатарынан санап жүрмен.

ЕСАПСЫЗ, САНСЫЗ. Қанша байлық, қанша алтын, Жер, суу хәм есапсыз малдың (И. Юсупов). Бирақ хәр бир исин есапсыз жүргизбеди (Т. Қайыпбергенов). Комсомоллар сансыз дәрежеде көбейген, сонлықтан есаплау қыйынға түсетуғын еди (Т. Қайыпбергенов).

ЕСЕИИУ, ҮЛКЕИИУ. Бирақ есейип бирден усы қәддимизде тууылып өскенимиздей-ау (Т. Қайыпбергенов). Гәпиниң ақырында—Апа, мен үлкейген соң дайымдай краншы боламан, яқшыма?—деп апасының бетине қарады (С. Дәулетәлийев).

ЕСЕЛЕУ, ҮСТЕМЕЛЕУ. Төреш өзи дежурный болған сон ауқатты еселеп қуып ишип тойып алды, ал, өзине тийисли панды апасына апарып бериудиң жолын ойлады (Н. Дәуқарасев). Жәлмен бурынғы салықтың үстине Садыққа және «Дән

салық» дегенді үстемелеп салықтың түрін тауып алды (Т. Қайыпбергенев).

ЕШЕЙИН, ПУЛСЫЗ, БОСҚА, ТЕГИН, МУТ. Ешейин мутқа тамақ берсе қайда барамыз, кетеді деген не?—деп тағы шуұласты. (Н. Дауқараев). Садық жалғыз қызын малға сатыуға тилеклес емес еді, **пулсыз** беріудің тәрелттары еді. Бул күнгі мийнет Қызыл Армияға жәрдем үшін **босқа** исленді (Т. Қайыпбергенев). Мениң, сениң деген сөзді сен қайдан шығарып жүрсең—деп кейінди Жийен хаялына қарап, **гөшти тегин** береді—деп ойлайсаң ба?.. (Ө. Айжанов). **Мут** болса қызынды ким алмайды, не болса соны шыбынның ызылдаған ызылдысындай қоймайсаң, **тегине** жүр,—деп гарры кемпирине кейінди (С. Бекмуратов).

ЕСКЕРМЕУ, БАЙҚАМАУ, СЕЗБЕУ, АҢҒАРМАУ. «Қуұғанымнан бунғы не менен шугылланып атырғанын ескермедім (Ө. Хожаниязов). Гаррылар тек ақыл үйретеді пыр-пыр уйқлайды, өмирлериниң өткенлерин **байқамайды** (Т. Қайыпбергенев). «Өйбей, мынау сорлы өлді ғой» деп бірден бақырып жибергенін өзиде **сезбей** қалды (Ж. Сейтназаров). Жөлаушының бірден жақынлап қалғанын **аңғармайды** ол («ҚҚ. х. е.»).

ЖАБЫҒЫУ, ЗЕРИГИУ. ...усы күнде де апасын ойлап жүде **жабығып** жүр, тамағынан да ас өтпейді,—деп Сәрбиназ Қлараны ойлап та қойды өз-өзнен (Ж. Аймурзаев). **Зеригиуи** шегине жеткен уақытта есик ашылып, бұрынғы чайник алып келген адам столдың үстине нан менен сорпаны өкеліп қойды да чайник кәсаларды жыйнастырып алды (С. Айһий).

ЖАБЫСТЫРЫУ, ҚЫСТЫРЫУ, ИЛДИРИУ. ... колхоздың жыйналысының баслағанын хабарлап жазылған қағазды секретарь қапының жанындағы досқаға **жабыстырды** (Т. Нәжиров). ...жаңа ғана **қыстырып** қойған сүүретлерге сүйсине қарайды. ...бизлер мектептің дәлизиндегі илдириули турған фото газетаны көріп турдық (Ө. Тәжимуратов).

ЖАҒА, ЖИЙЕК, ЕРНЕК, ҚЫР, ШЕТ, СЫРТ. Көрсеніз бүгін Аралды, Айдыны, қойны, **жағасы**, Жемистің шексиз сағасы (И. Қурбанбаев). Батыс жағымызда көлдің жийеги көринип тұр (Т. Қайыпбергенев). Бирақ таудай толқынлар таудай ойпақлап келип дәрьяның ернегине урғанын қоймай тұр (Т. Жумамуратов). Көрген караматым сол, мен теңизден аман-есен **қырға** шықтым,—деп жууап берипти,... (Ж. Аймурзаев). Түлкі ерте менен дәрьяның шегине келип суға түсіуге қорқып тұрғанда суға киятырған қыздан қорқып кетеді («ҚҚ. х. е.»). Былайынша ойлағанда, толқын дауылдан кейін тыныуға тиіс еді ғой, ал, Аралдың былағайдан соңғы мынау толқыны кем кем қызады, өршелесип **сыртқа** шығатуғындай шапшыйды (Ө. Тәжимуратов).

ЖАҒЫМПАЗ, ЖАРАМСАҚ. Әметтің **жағымпазлығына** түсинбей Қуұанышбай ағаның усынысы бойынша директор оны

бақлаушы етип қойды (Т. Қайыпбергенев). ...**жарамсақ** болуыдың түрлі жолларын ойлап, оннан абайлап сөйлеудің жолын тапты (Қ. Ирманов).

ЖАҒЫМПАЗЛАНЫУ, ЖАРАМСАҚЛАНЫУ. Хәким келсе сойып қос-қослап қойды, болыс **жағымпазланып** жүр соған яранлар. Усы Оразгүлдин **жарамсақланып** тұрған жүрегінде бір нәрсе бар ғой (Ж. Аймурзаев).

ЖАҒЫУ, ЖАНДЫРЫУ. Сәнем кемпир шүтик шыраны **жағып**, печьтин қапталына қойды. Жумагүлдин жалғыз зийнети отты **жандырып** хәммениң кеулин тапты (Т. Қайыпбергенев).

ЖАЗАЛАУ, АЙЫПЛАУ, ҚАРАЛАУ, ГҮНАЛАУ, ЖЫНАЯТЛАУ. Жазалау отряды менен тергеушілерин изине ертип, россия патшасының туығын көтерип, Приставтың өтиниши бойынша музаппат хәким аўылға келди. **Айыпплап** қорқытып не айтты саған, Бунша қысылғандай саған не болды. Сизлердин патшалыққа қарсы шығып, оның ўәкиллерине топылыс жасағаныңызды Қулмурат болыс қаралап актке жаздырып, ...қаматып қойғанына қалай қарайсызлар? Музаппат хәкимине Қулмурат ақсақаллар менен өлиүликлерге, өзине қарсы шығып жүргенлерди **гүналап** қатты жууапкершиликке тартыуды өтинди (Қ. Ирманов). Буннан бұрың тез-тез аўызға алынып отырған, қарақшыларды **жынаятлап**, жұмысты тез питкеріуимиз керек (Н. В. Гоголь).

ЖАЗАЛЫ, ЖАЗЫҚЛЫ, АЙЫПЛЫ, ГҮНАЛЫ, ҚЫЛМЫСЛЫ, ЖЫНАЯТЛЫ. Ол елге шекем өзине урысып, қылмысына **жазалы** екенине өкинди. Мечик нағанын шығарды да оны пұталықтың арасына, алыс бир жерге ылақтырып жибергени үшін **жазықлы** болды (А. Фадеев). Директорының алдына **айыплы** болып келиу кимге аңсат түссин? Бәриниңде жүзлери ашыулы (Т. Қалендеров). Болыс саған **гүналысаң** деди ме, Я болмаса хәқынды ол жедиме (К. Ирманов). ...дүқаншы **қылмыслы** ки-сидей қыпылықлап, не дерин билмей төмен қарап тұрды («Сов. ҚҚ.» г.). Ақырында бул **жынаятлы** исти городничийге (қаланың хәкимине) қатнас қағаз жазатуғын болып уйғарды,... (Н. В. Гоголь).

ЖАЙ, ТАМ. Атамураттың **жайы** орталық, көшенің шығыс төрепиндеги орналасқан еді (Т. Қайыпбергенев). **Тамның** қублаға қараған дәрүазасының алдында еки-үш мал байлаулы тұр (С. Хожаниязов).

ЖАЙЛАСЫУ, ЖАЙҒАСЫУ, ОРНАЛАСЫУ. Қуұаныш аға төсектің үстінде **жайласып** отырып алды (Т. Қайыпбергенев). ...скамейканың үстине ыңғайлырақ **жайғасып** алып қалғыйды. (Вилис Лац). Түни бойы гүзетте болған гаррылар жөн-жөніне тығылысып **орналасы**, көз илиндириу үшін жамбаслап қыйсайпты,... (Ө. Тәжимуратов).

ЖАЙЛАУ, ӨРИС. ...усы құмнан қойларды аман-есен өткерсек, сығасқан оты мол **жайлауға** тап боламыз,—деди Сам-

бай Шеримбетке («Сов. ҚҚ» г.). Таң да атты, қойлар да өриске қарай жайыла бастады («Сов. ҚҚ» г.).

ЖАЙЛЫ, ЖАҒДАЙЛЫ, ҚОЛАЙЛЫ. Төре ағаның үстінде ислеген исим, Оразгүлдің үйіндегіден он есе артық хәм маған жайлы болды (Ж. Аймурзаев). Атабек бул сапары жүдә жағдайлы етип сөйлеп, өз сөзін күлкіге алып түсіндірди, ... (А. Кадрий). Кеткен менен де қолайлы жер таба алмайтуғын болғанлықтан қайтып изине оралды (Т. Қайыпбергенев).

ЖАЙЫҰ, ШАЛ, ШАЛША, АЛАША. Шыптаның үстине қолдан тоқылған жайыұды төсеп, оның үстине көрпеше таслады (Қ. Айымбетов). Ол баяғы түлкі малақайлы, қызыл бет киісі екен, оның артындағы жайыұдың, үстіндегі уйықлап атырған пышықты көтеріп сыртқа шығып кеттім, көрпеше таслады (Қ. Айымбетов). Балықшылар балық аулап киятырып бир ылашыққа чай ишиўге келсе, бир кемпир шал тоқын отыр екен («ҚҚ. х. лег. хәм анекд.»). ...жигит өлген баланы дәриў шалшаға орап жасырып, тоғайға әкетеди («ҚҚ. х. е.»). Бийдай салған қаплардың арасында алашадан тигилген жети пудлық бир қанар бар еди (Ч. Айтматов).

ЖАҚ, ШЕКЕ. Атамурат жағын таянып отыр еди. Минне саған беттен алыў,—деп Сержанның шекесине алдырып жиберипти (Т. Қайыпбергенев).

ЖАЛА, ҒӘРЕМЕТ, ЖАМАНАТ, ДӘХМЕТ. Жар жығылып, жайын өледі, Жала менен ер өледі («ҚҚ. х. е.»). Баймурза ағаның үйіндегі келин анаў күні үйімдегі затларымды урладың, бүгін нанымды алдың,—деп қақтан ғәремет жаўып усыманда урып зорлық пенен қазанды алып кетти (А. Бегимов). Алпамыстай достыма,—Қалдыра гөрме жаманат («Алпамыс»). Түрлі жалаларды жаўып бизлерге, Хәким құлақ салды дәхмет сөзлерге (Қ. Ирманов).

ЖАЛҒЫЗ, ЖЕККЕ. Түп ишинде жалғыз өзін кетип қорқарсаң келин,—деп кемпир-ғаррылар Ажарға қарады. Жаслаһынан ата-анасы өлип, Жумабай жекке қалған еди (К. Султанов).

ЖАЛМАҰЫЗ, МӘСТАН, СЫРҚИЯ, ҚҰЗҒЫН, СУМЫРАЙ, ЖЕКСУРЫН.—Не дейди мықа атаңа нәлет жалмаұыз, келмей атырып жыр таўып соның қолына қуйғыш қылып қоярман—сени дейди болыс (С. Мәжитов). Мәстан уұды алып, сол шәхәрге барып, үйге кирип барды («ҚҚ. х. е»). Хан бул ўақыяға хайран қалып, япырмай мынаның сырқыасынай, нағыз инсапсыз екен, ... («ҚҚ. х. лег. хәм анекд.»). Не азап көрмедим дейсең ол құзғыннан (Т. Төреева). Бундай сумырайлардан аман болыңлар, Айдархадай аўзын ашқан порханлар (С. Нурымбетов). Алеша жексурын хаялларға гезегин жибермей, олар менен айтысып қалатуғын еди (И. Груздов).

ЖАЛПЫЛДАҚ, ШАБАРМАН. Қоразбек, Төремурат, Жүгинис усаған жалпылдақлар болыстың сөзине көтерилип, қызып кетти (Қ. Ирманов). Қайда болсада мениң хаялымды, Айшагүлди таба-

саң деп бай даўысының барынша бақырып шабарманына буйрық берди (А. Бекимбетов).

ЖАМАН, ТӨМЕН, ПӘС, НАШАР. ... майлы еттен басқа жаққа нәзери түспей турған жаман адамлардың хеш қайсысында анламай қалған еди (Қ. Ирманов). Минне, берман кел, ерис жип жоқарыдан үзиліпти, ... билмей тоқый берсең гилемнің сапасы төмен шығады,—деди Палқан ала (С. Салийев). Ақыллы өзін пәс тутады, Ақмақ өзін мәс тутады («ҚҚ. х. н»). Жәрдем сораўға ара алыс хәм байланыс қатнасықлар күтә нашар (Қ. Досанов).

ЖАН, РУҰХ. Кемеге мингенин жаны бир («ҚҚ. х. н»). Өлиннің руұхы деген не болады, тириннің руұхы деген не болады?—деди («Қурбанбек»).

ЖАҢҒАҚ, ЖАҢҒЫРЫҚ. Садық ғаррысының жылын беріўге жалғыз сыйырының баспағын сойыўға келисим берди, биреўлер етлерин сылып алса, биреўлер сүйеклерин жаңғақтың үстінде майдалап атыр, ... (Т. Қайыпбергенев). ...ағашлардың ишинен биреўин алды да, мынаў гөш майдалайтуғын ўақытта жаңғырық етип пайдаланыўға болады екен,—деп хожайын кемпирине берди («ҚҚ. х. е»).

ЖАРА, ҚОТЫР. Қайғырар атаң бийшара, Жүрегиме салдың жара (Қ. Ирманов). Жарадар болып келгенлердің биразы тез күнде қотыр болып, жазыла келди (Ә. Тәжимуратов).

ЖАРАСТЫРЫҰ, ТАТЫҰЛАСТЫРЫҰ, КЕЛИСТИРИҰ, ДОСЛАСТЫРЫҰ, МӘМЛЕСТИРИҰ. ... булар арасындағы даў-жәнжелди жарастырыўды мақул деп тапты (А. Бекимбетов). Сизин достыңыз Иван Никофорович пенен сизди татыўластырыў жөнінде маған тапсырған тапсырмалары бар еди. Ал булардың өзлерин келистириў үшін келген жұмысынан городничий хеш қандай нәтийже шығара алмай үйине қайтыўға туўра келди. (Н. В. Гоголь). Мырзакәрим аўылдағы ала аўызлы болып жүргенлерди досластырып берди (А. Кадрий). Мийриханның ырқы берман қарап, мәмлестириўге болады дегендей түр берди (О. Хожаниязов).

ЖАРАСЫҰ, ДОСЛАСЫҰ, ТАТЫҰЛАСЫҰ, МӘМЛЕСИҰ. Саўдегерлер қала хәкиминнің алдында жарасып, олар жөн-жөнине кетти. Татыўласыў менен шешилетуғын ис емес (Н. В. Гоголь). Өйткени усы бир жыл ишинде бир-биримизди сынап, келисип турмыс қурыўымыз мүмкин екенлигин түсинген едим (Ә. Кутый). ... бул киісі атаңыздың жақсы досласып жүргенлердің биринен есапланады. (А. Кадрий). Егер сизлер мәмлесип, бир шешімге келсеңиз болғаны ғой (И. Қурбанбаев).

ЖАРАТЫҰ, ТУТЫНЫҰ, ПАЙДАЛАНЫҰ, ЖУМСАҰ, ҚОЛЛАНЫҰ. Биз суўыңларымызды шанаға қосып, шананыда мәпимизге жаратып, атларымызға дем бердик, ... (С. Дмитриев). Қарағым келип, бул не қылғаның, көрмеген, билмеген нәрселерди айтып, бул мениң бурыннан тутынып киятырған қазаным ғой—деди Ақсулыў (А. Бегимов). Тек бул қарыў-жарақтан сол ўақыттағы шугыл баслықлар ғана пайдаланып келген (А. Кадрий). Хожайын адамларды сабаў үшін жумсап жүрген қамшысын қолына

алып, жетимди сабап-сабап жер төлеге апарып таслады (С. Айний). Ал, мен буны көп жылдан берли қолланып киятырман (К. Султанов).

ЖАРҚЫРАУ, ЖАЛТЫРАУ, ЖАЛТЫЛДАУ. Күн өз уясына қадимги жарқырауы менен көз қамастырып батты (Т. Қайыпбергенов). ... құрсағының үстіндегі салбыраған автоматы, басындағы каскасы ақ теректің қасында жалтырап көрине кетті. Мылтықтарының найзалары жалтылдап, күн менен шағылысып, төрт япон солдаты аяқ қосып келе берді (А. Фадеев).

ЖАРМАСЫУ, ЖАБЫСЫУ, АСЫЛЫУ, ТЫРМАСЫУ. Мубәрек бара Тайыр ағаға жармасты (Ө. Хожаниязов). Менде қарап тура алмадым, көздегі жасым менен шалғайына жабысып қалмадым, ... (Ө. Шамуратов). Сол уақытта инавалд қонсым оның қолындағы қағазына асылып жулып алды (Ч. Айтматов). Спортсмен кийік шығар тырмасып, «Устирт!» «Рекорд!» деп уу-шуу етер дүнья (И. Юсупов).

ЖАРЫҚ, СӘУЛЕ, ЖАҚТЫ, НУР, САҒЫМ. Түн сүттей жарық, аспанда сийрек көк ала булт бар (К. Султанов). Ойылып қарайсаң аузың пәңкийіп, Аулақта сәулеңнен қорққан усайсаң (С. Нұрымбетов). Кеште ай ерте туып, түн жақты болды (Т. Қайыпбергенов). Тынықлық шийшеге, жақтылық нурға, Қара қоллар аппақ жүзге жарасар (И. Юсупов). Мурат залға келгенде, айнадан түсіп тұрған күннің сағамы көзін шағылыстырды (Ө. Хожаниязов).

ЖАРЫС, БӘЙГИ, БАЙРАҚ. Искер келіндерден анау Гүлбарзар, Ен жоқарғы зүрәтке қол созар, Жарысқанда жұрт жүйрігі сол озар, Социалисттик жарыстағы келіндер (М. Мустапаев). Қуғыншылар бәйгиге түсіп, бас байраққа таласқан шабандоз балалардай улы қыйқууды салды, ... (А. Бекимбетов). Мәлим менен қарсақлар, ырсылдап қарда жортқанда, сен де атыңды қос байраққа, ханның ұллы тойында («Алпамыс»).

ЖАСЫРЫН, ПИНХАМЫ, ҚУПЫЯ, ПУХТА, СЫР. Жасырын исти Қылышбайдың да қулағы шалды (К. Аралбаев). Сарыбай пинхамы иске киристи, жәмийетшилик пенен астыртын байланысты күшейтті («Сов. ҚҚ.» г.). Ерназар буны билди, ол купыя ис алып барды, жүріп өткен изин сездирмеуге тырысты (Қ. Ирманов). Абынып-шабығатуғын жерин жақсы биледи, өз исин пухта ислеудің жолын ізлейди (Ж. Аймурзаев). Қанша айыптарды жууып жайғаны менен, төбелестің сыры ашылды (Т. Қайыпбергенов).

ЖАСЫРЫНЫУ, ТАСАЛАНЫУ, КӨРИНБЕУ. Анасы қызынан бул жаман хәдийсені қанша жасырып ислеймен деседі буннан бурыннан-ақ хабардар еді. Әмет класс басшысын көріуден дәриу тасаланып турууды ойлады (Т. Қайыпбергенов). Қәдір хеш кимге көринбей көл ишинде тиришилик етип көп уақыт жүрді (К. Султанов).

ЖАУЫЗ, ҚАНХОР. Қарлы боран қатты сууық, Жанға әжел келди жууық, Бай жауызға барсаң жақын, Жолатпай жиберер қууып (Д. Қасымов). Үстем топарлардың хәм қанхорлардың терең кеткен тамырларына балта урып, қулаш жайған шақаларын

шауып отқа жағып, жылынып айлана сейил етип жар салуу керек (А. Бекимбетов).

ЖАСЫРЫУ, ҚЫМТАУ, ҚУПЫЯЛАУ, ТАСАЛАУ, КӨЛЕГЕЙЛЕУ, БУЙЫНТЫҚЛАУ. Меннен жасыратуғын қандай сырларын бар? Мени Айшагүл дәптерлерин жолдасларым көріп қояр деген қыял менен дәриу қымтады (Т. Қайыпбергенов). Бул сауданы жасырын қылады-ау шамасы, нәрсе қарасын болса басқа жаққа купыялап қойыпты (С. Мәжитов). Бойымызды хәзирше тасалайық (К. Ирманов). Қағазды белгиледи, жазды номер қойды, тикти, қол қойды, барлығын бир күннің ишинде, сөйтип бул материалдың үстин көлегейлеп таслады, ... (Н. В. Гоголь). Хәр күни наннан ауыстырып, кемпир Алёшаға буйынтықлап, аулақ уақтында бетуғын еді (И. Груздов).

ЖАТ, БИЙТАНЫС, БАСҚА, БӨТЕН. Жат еллерде мүсәпирлик шеккеннен, урып-соғып қорласа да, ел жақсы (Әжинияз). Жәмий Омар ушын бурын бийтаныс хәм басқа да нәрселер хәққында көп сөйледі (У. Хәмийдов). Мийрихан, ... мениң не дейтуғынымды тез аңғарып, басқа жаққа бурды (О. Хожаниязов). Олар кеш песин шамасында бөтен бир ауылға жетті (Т. Қайыпбергенов).

ЖАУЫРЫНЛЫ, ИЙИНЛИ, ЕҢСЕЛИ. Сөйтип, мен Турымбеттің жауырынлы екенін жаңа ғана сездим, ... (Т. Қайыпбергенов). Екиншиси малақайының еки қулағын желкесине қайырып қойып байлаған, ақ мурт, сепкил бетли, ийинлиден келген қырма сақал киіс еді. Ергебей узын денели еңсели жигит бүк қамыстың үстине жалп ете қалды (К. Султанов).

ЖӘНЖЕЛЛЕСИУ, ШАТАҚЛАСЫУ. Пирим Ерназардың жасауыллар менен жәнжеллесип қалғанын айтты (К. Султанов). Шишкынның үйренип атырған цифрларының хәммесин Лобзик былғастырып жибергени ушын екеуи бираз шатақласып қалды (Н. Носов).

ЖӘРДЕМЛЕСИУ, ҚОЛЛАСЫУ, ҚАРАСЫУ, БИРЛЕСИУ, БИРГЕЛЕСИУ, БОЛЫСЫУ, КӨМЕКЛЕСИУ. Артта қалғанларына директор жәрдемлесип жүр, (Т. Қайыпбергенов). Бәринің көптен берли болдыңлар жолдас. Жүк артыуға шықсаң турмай қол қоллас. Сен балаңды жибере бер, бул жерде өзине қарасып турамыз,— деди ол (К. Ирманов). Ерлердің көпшилиги армияға кеткен уақытта заводларда хәм колхоз атызларында ислеп атырған хаяллар менен жаслар бирлесип иследи. Ал бул жаслар болса хәр күни ата-аналарының жұмысларына болысып тез питкеріуді өз мойындарына алған еді. («Әдебий альманах»). Бул исти қарақалпақстан жаслары да биргелесип, буның тез питіуінде үлкен күш көрсетті. Жолдасларым руұхымды көтерсе, басқалары материаллық жақтан көмеклеседи (Ө. Қутый).

ЖЕЛИМДЕЙ, ШӘППИКТЕЙ. Жердегі балшық желимдей аяғыңды жерден төрт ели, көтертпейди (Н. Дәуқараев). Хәммесин исти көп талап қылатуғын муқабалау болды, бунда қағазлардың бир-бирине шәппиктей жабысып атырғанына хайран қалған Костя (Н. Носов).

ЖЕҢИУ, ҚАРАТЫУ. Душпанды жеңип соққы бериуде жаслардың алдына үлкен ұазыйпалар қойылды (Т. Қайыпбергенов). Қарсы келген душпанды үлкен күш пенен өзлерине қаратты (А. Бекимбетов).

ЖЕРКЕНИУ, ТИКСИНИУ, ЖЫЙЫРЫЛЫУ, ТҮҢИЛИУ. Сатқыннан ел де, жер де жеркенди (Қ. Досанов). Бурынлары мен Әулийеден өлгенлердин үрейинен тиксинип жүдә қорқатуғын едим (А. Бекимбетов). Өзин сәл еркин тутып отырған молла кирпидей жыйырылып еки дизесин қосыңқырап жыйнады (Т. Қайыпбергенов). Бийпаттың бул қазанға асылғанына ызасы келип Ақсулы түңилди (А. Бегимов).

ЖЕСИР, ТУЛ. Өзин жесир қаялсаң, артық мийнетти сатып алып оны кийиндиргенше қара басының ғамын ойла (Т. Қайыпбергенов). Тул қатын, жетим ул, Қай жерде паналар? (К. Ирманов).

ЖЕТИҚ, АЛҒЫР, ИЛГИР. Молла қуранды ашып, ... тана-тананы сүзип өлтирсе, өлген ийесине қуны төленбесин деген рәуият бар екен, — деп жетик кисидей дәлилдеди («ҚҚ. х. лег. анек»). Жигирма жас комсомолка, өсіп шыққан пайтахт елден, ақылы зийрек, зейини алғыр, тәжирийбелли исти билген (С. Нурымбетов). Шеберликти жақсы билген, Уқыплысан зийини илгир, Көзимди емлеп нур ендир, Ақылым дана болған қызым (С. Нурымбетов).

ЖЕТИМ, ПАНАСЫЗ, ҚӘУЕНДЕРСИЗ. Жетимлердин көрсен маңлайын сыйпап, деген сөздин өзи бир тема (А. Дабылов). ... жетим панасыз қалғанлықтан, байлардың қой-ешкилерин бағыуға мәжбүр болды. Бүған усаған атасыз хәм қәуендерсиз балалар халық арасында аз емес, — деди (С. Айни).

ЖИГЕР, ҒАЙРАТ, ЙОШ, ИНТА. Себеби сенде жигер бар ықлас бар иске кумартқан, оқыған жассаң, өнер бар, исин бар сүйип унатқан (Б. Қайыпназаров). Ғайрат гезек сынауларда қатарынан өтпек ушын, Жарысларда озып шықсам, әрманым жоқ менни егер, Берген сыйлықларың маған йош бердин. Айтқан ақылларың ғайрат, күш берди (С. Нурымбетов). Тутқындағы адамларға қарап Шәрип барлық нитасы менен сөйледі (Қ. Ирманов).

ЖИГЕРЛЕНИУ, ҒАЙРАТЛАНЫУ, ЖЕДЕЛЛЕНИУ. Наұайыны оқысаң қауайы боласаң—деди ғой молламыз, — деп Генжебай жигерленип (Ә. Шамуратов). Ерлик етип, байрақланып, Ис жүзинде ғайратланып, Жердин байлық көнин алып, Табысларды қырман еттим (С. Нурымбетов). Жеделленип жигит минди қарыуға, Қыстап әзиз қылды қысымет (И. Юсупов).

ЖОЙТЫУ, ЖОҒАЛТЫУ, ЖОЙЫУ. Жоқ жойтып жүрген бир ғариппен. — деди ғаррыға ол («ҚҚ. х. е.»). Жұрт мал жоғалтып излесе, биз адам жоғалтып излеп жүрмиз (С. Мәжитов). Аспан жақынлаған сайын, жұлдызларды биримлеп жойтып баратырман, ... (Х. Сейтов).

ЖОЛБАСШЫ, ЖЕТЕКШИ, САРДАР. Партия жолбасшымыз қәдирдан жолдас, Ақыл намысымыз нурланған қуяш (И. Юсупов). ... Жапақ инилерине жетекши болып, қойларың Хийуаға қарай

айдапты (Б. Кербабаев). Ең үлкени менни дайым, Атын сорасан Бийбайым, Сәрдар жеңгеси Гүлайым, Булда арбаға минген екен (Бердақ).

ЖОРЫУ, ЖОСПАРЛАУ, БОЛЖАУ. Нил қайырында жүрген феллах хаялы, Жақсылыққа жорып пал ашар саған (И. Юсупов). Қәлпе, ... қәлемди ығаллап, ... молланың жазғанындай етип жоспарлап үкелепти (Ә. Шамуратов). Фашистлер пленге алынар, халықлар азат етилер, — деп болжап қойды Клара («Әд. альм.»).

ЖӨГИ, ЖӘДИГӨЙ, ЖУУҒА, ЖҮЗЕГӨЙ, ЖҮЗЕКИ. Абылдай жөги жынаятшылардың жасырынып жүриуине ерк бермеуге өз үлесимизди қосыуымыз керек. (А. Бекимбетов). ... жәдигөй молла — неғылар екен, жиберип алыңыз, сол қолын беккем қылып байлаң, — деди (А. Бегимов). Ол жууғалық етип, көпке еситтириңкиреп сөйлеп былай деди: (К. Ирманов). Мен дейди жүзегөй менен, ойынды көтермеймен дейди, туура арыз берип тюрмеге жиберемен. — дейди Осип. Сизге жолға хеш нәрсе керек емеспе, сиз ақшаға зәрүрмен дединиз—бе, жаңыламасам, — деп қала хәкими жүзеки ғана: (Н. В. Гоголь).

ЖӨНЕТИУ, АТЛАНДЫРЫУ. Елиме бердим сыйладым, Заводқа оларды жөнетип, Тракторды алып келиуге (Х. Сапаров). Болыс оны атландырып, жолға шығарып салды (К. Ирманов).

ЖӨНЕУ, КЕТИУ, ЖҮРИУ. Ал өзи көлге жөнеди, Төрт балық усап келеди (И. Қурбанбаев). Гүлим баласының тапқан соңғы ақылын кеулине мақул тауып, Әмет кетиуден есикти иштен илдирди (Т. Қайыпбергенов). Музаппат Чимбайға жүрип кетти (Қ. Ирманов).

ЖӨТЕЛИУ, ҚАҚЫРЫНЫУ. Иштегилердин хәммеси сус болып отырғанда, сырттан биреу жөтелип кирди (Ж. Аймурзаев). Жортаға қақырынып ғарры қыз бенен жигитке жөгнисиреп, ананы-мынаны сорады («Жас Ленинши» г.).

ЖУЛҚЫЛАУ, ТАРТҚЫЛАУ. Ол жулқылап болысқа күш беремен (Қ. Ирманов). Комсомолка Уғылжан қыз, Айша кемпирди тартқылап зордан дегенде машинаға мингизди (С. Нурымбетов).

ЖУЛЫУ, СУУЫРЫУ, ҮЗИУ. Қарақшыдай үйге кирип жулып шықтық ергенегин. Уғылжан пахтаға оратылып турған пашеклерди ерипбей үзип таслады (С. Нурымбетов). Ол колхозшы ғайратлы еди, тоң жерге урылған сүйменди бир дегенде сууырып алды (Д. Назбергенов).

ЖУМАЛАУ, АЙЛАНЫУ. Ол аузын ашып жумғанша, тас бир қапталға жумалап кетти (Т. Қайыпбергенов). Оның ойынша, шпинделлердин өткир тислери қышырлап бир нәрсеге тийип шыр гүбелек айланып бурғандай сезилди (С. Салийев).

ЖУПЛАСЫУ, ҚОСАҚЛАСЫУ, ПАРЛАСЫУ, ЖУПКЕРЛЕСИУ. Ислесе талмас билегим, Жаудан қайтпас жүрегим, Жупласып келсе екеуи, Питпей қалмас тилегим (С. Мәжитов). Еки мугаллим жай-парахат қосақласып бийик көпирдин үстине шықты (Ә. Тәжимуратов). Гүреске түскен еки палуанның хәрекетлери

жаңа парласты («Жас Ленинши» г.). Мийрихан екеуіңіздің сөзиңіз бүгін жупкерлесия тур (Ө. Хожаниязов).

ЖУРДАЙ, ТЫП-ТЫИПЫЛ. Хау әпенделердің бизиң малда не хақысы бар, оларды журдай қылып, ашаршылыққа гирипдар еткен мен бе?—деди Дәулен (А. Бегимов). Сол ара бизиң әскерлеримиз келе душпанның қорғанын қыйратып бірқаншасын өлтирип, көп фашистти қолға түсирип, қарыу-жарақтарын алып тып-тыйпыл етип өзлерин салып айдап қайтты (С. Нұрымбетов).

ЖУРТШЫЛЫҚ, ЕЛШИЛИК. Жыйналған журтшылықты олар қойдай етип сабай баслады олар: (К. Ирманов). ... көкирегин шалаға өртетип, ишинен нәлет айтып, елшилик бир илажы болар деп.—ғарры кейин қарап шегинип кетти (О. Айжанов).

ЖУУЫУ, ТАЗАЛАУ. Азанда бет қолын жууып болды да мектепке кетти (Т. Қайыпбергенов). Бийбизада қазан-табақларын тазалап болды да, келген қонаққа мәйек писиріуіге киристи (Ж. Аймурзаев).

ЖҮДӘ, КҮТӘ, ДЫМ, ЕҢ, ӘБДЕН, ОҒАДА, НАЯТЫИ, ОҒЫРЫ, ОРАСАН. Нуратдийн жүдә шатақ, усындайдан алды атақ (Өтеш). Үйлер қонсы болғанлықтан ба, әйтеуір екеуіңиз күтә татыу туратуғын едик (Г. Изимбетов). —Сен дым киши пейилсен-ау,—дегенде, ол бул жолдасына: (К. Ирманов). Науайы театры халық пенен қайнар, Сен көриуден жайнап кетти ол әбден (И. Юсупов). Атамурат директордың кабинетинен шыққанда жүзи оғада солғын еди (Р. Тагор). Сенсиз де ең жақсы турмыста жасай аламан деп жууан берипти (Р. Тагор). Өзиниң наятый зор екенлигин айтыуға халықтан тартынды. Жумагүл минген ат иләхийда ири, зәңгисине анау-мынау келте адамның жетпейтуғын, өзи оғыры жорға ат екен (Т. Қайыпбергенов). Сизлердей орасан дәу жүреклерди көрмедим, сизлер батыр, мәрт әуладсызлар: деди ол бизлерге қарап мыйық тартып күлимсиреп (Ө. Хожаниязов).

ЖҮКЛЕУ, ТИИЕУ, АРТЫУ, ТАҢЫУ. Дәрәя бойындағы қоңсылар жыққан үйлерин ат пенен өгизге жүклеп атыр (Ч. Айтматов). Қамысты тийеп кемеге, Жайынды анық жеңбеге (И. Курбанбаев). Жүк артыуға шықсаң турмай қап қоллас, ... (К. Ирманов). Орған қамысын Багдагүлдің арқасына тырмышлап таңып арқалатып жиберди Хожан, ... (С. Мәжитов).

ЖҮКЛИ, ЕКИ ҚАБАТ. Соңғы жыллары жүкли хааялларға кеуил бөлине баслады («Сов. ҚҚ» г.). Еки қабат болғанымнан соң да қызымыз тууылғаннан соң да сен маған нелерди нслемедің (Ә. Қутый).

ЖҮРЕКЛИ, БАТЫЛ, ӨТКИР, ӨЖЕТ, ТАИМАС, ҚАЙСАР, ӨР. Яр жамалы дәртке дауа, Шын мухаббат тилге орнар, Пәк жүрекли Фархад Шийрин, Қәсийетли жүректе бар (Ж. Аймурзаев). Жаслар өмирде өз жолын тауып турмысқа батыл қәдем баса биреуи ушын усындай илажлардың жиий-жиий хәм хәр бир кәрханаларда өте беріуин тилер едик («Жас Ленинши» г.).—Досан аға хәр бир сөзине өзгешелик, өткир мәни бергендей нықлап сөй-

леді (Т. Қайыпбергенов). Келебай айтқанынан қайтпайтуғын бир өжет адам еди,—деди Жапбақлар (Б. Кербабаев). ...Бахтияр-бир таймас жигит болып шықты,—деди Аймуратов (С. Нұрымбетов). Әйне намаз уақтында, Қайсар тууған Қаражан («Алпамыс»). Еркем еди, ким көтерер өрлигин, Оны алмай, қоя қойсаң не болды? (К. Ирманов).

ЖЫҒЫУ, ҚУЛАТЫУ. Хийуа ханның әскери, Жарақланған ләшкери, Жақынласып келгенде, тууды қораз жығады (Бердақ). ... Караматдийн Ғаний ғаррының үлкен жийдени демнің арасында қулатып болғанына тәслим қылды (Ж. Аймурзаев).

ЖЫЙНАҚЛЫ, ЖИПТИКТЕЙ, ТАҚ-ТУЙНАҚТАЙ. Усы жагдайға ишинен күтә ырза болған қыз бетине қарап қос тулымын жыйнақлы етип алайын дейди. Сонылықтан ба, Әмет күни менен темирлерди жиптиктей етип жыйнады, оңлы шаршағанда жоқ (Т. Қайыпбергенов). ... Балтабайдың хааялы әйуан-жайуаны шығып атырған үйиниң ишин тақ-туйнақтай етип жыйнады да те-резедеги балықшылардың изинен кетти (К. Ирманов).

ЖЫЙНАЛЫС, МӘЖИЛИС. Қалбай өткен жыйналыста сөйлемегенине көп пушайман жеди (Т. Қайыпбергенов). Ийримленген арналарда суулар тынады, Қарлығашлар сымға қонып мәжилис құрады (У. Хожаназаров).

ЖЫЛАУ, ЗАРЛАУ, СЫҢСЫЛАУ, БОЗЛАУ, ЕНКИЛДЕУ. Тууған анам зар жылап, Мениң ушын хәсирет шегер (К. Ирманов). —Ата, хей ата! қыз усыны айтып буулығып, бозлап, еңиреп жиберди (К. Султанов). ... ал гейде зарласа да дәрти сыртқа шықпайтуғын болды. ... соған бола табжыла алмай гә жатады, гә турады, гә узақ созып сыңсылайды («Сов. ҚҚ» г.). Сол уақытта солдат кухняның жанында жатқан орнының үстінде отырып алып, еңкилдеп жиберди (И. Груздов).

ЖЫЛЖЫУ, ЖЫЛЫСЫУ. Сүйиндик турған жеринен жылжып, алға қәдем атты (Ө. Хожаниязов). Ол тынышсызланып ғарған, дийуалдың шетине жылысып, сақлық пенен тып-тыныш жата берди (А. Гайдар).

ЖЫРТЫУ, АЙЫРЫУ, ПЫРРЫМЛАУ, ЖЫРТЫСЫУ. Ол па-кетти жыртып ашып оқыды да, басланған хатты алып мыжымыр-лады (А. Гайдар). Хожайынның кемпири Алешаның көйлегин айырып жиберди, ... (И. Груздов). ...сол манда-ақ пыррымлап жейтуғынын үкиниц баладай болып жылайтуғынын хәм тап адам сыяқлы күлетуғынын. ... (З. Стефан). Буннан кейин төбелес, жаға жыртыслар азлап басылайын деди, ... (К. Ирманов).

ЗАДЫ, ЗҮРЯДЫ, ТУҚЫМЫ, УРПАҒЫ, ТЕГИ, ХАСЛЫ, НӘСИЛИ. Мен оқырман пешиненде хатынды, Хасылын қул, билер-мен сениң задыңды («Алпамыс»). Қурбанбек ата разы,—деп тө-мен сениң задыңды («Алпамыс»). Қурбанбек мәхәлле, хақ дәреген үәкел қылып, тулпарын ойнатаып, шыққан мәхәлле, хақ дәреген зүрядына тартынбастан инандырып төмендегини баянлады («Қурбанбек»). Сөйлеме уры ширкин, туқымыңыз бенен урлық қыла-сыз,—деп Бийпат Ақсулыұды тартады (А. Бегимов). Ал, булар болса бир адамның урпақлары, хәмме бир жөн усы раштың еки

бойына орналасып отырған. Ұау: олай деме жеңге оның теги жаман адамлар емес деседі журт. («Қыз муғ». ж). Сизің қаслыңыз жаман болмаса керек, деп Хлестаков Марья Антоновнаға гүрси усынды. Ана қала хәкимнің қызы дым, кететугын емес, нәсли сондай шешесінің дәл өзі—ғой; ... (Н. В. Гоголь).

ЗАҚОН, НЫЗАМ. Устав хәммеге бирдей закон: Хәзир нызамның бағыты да хәммеге белгили-ғой шырағым...—деді кемпир келген жигитке (Т. Қайыпбергенов).

ЗАМАН, УАҚЫТ, ДӘУИР. ... дәуир кимнің дәуири, заман кимнің Қурбанбектің заманы болып, тулпарын мейлинше минип, қусты мейлинше салып, дәуир-дәуранды сүрип жүр еді. Әне, Қурбанбек бул қалада Султан айым перизат пенен дәуран, зауқы сапаны сүрип,... күнлерден-күннің өткенин, айлардан-айдың өткенин, жыллардан-жылдың өткенин билмей, еки ашық қосылып арадан бир нешше уақытлар өткерді («Қурбанбек»). Фархад пенен Шийринлер дәуирінде хысыраулар үстемлик сүреді екен («Фархад хәм Шийрин»).

ЗАМАНЛАС, ТЕНЛЕС, ҚУРДАС. Аттан түсіп мийман болың ордама, Фарры, жасың хәмме бирдей заманлас («Алпамыс»). Бизлер менен теңлес болып жасадық, Бухара қағаздай жүзиң Тиллахан: (С. Нурымбетов). Бирақ қурдасының сөзине шақалақ атып күлиўге мәжбүр болды. (Т. Қайыпбергенов).

ЗӘБЕРДЕС, ШАҚҚАН, ШАЛТ, ШЫЙРАҚ, ЖАЛТ. Ол заман бағында бардур бир қәпес,... Жәхәнға хеш келмес ондай зәбердес (Әжинияз). Мариям қатарына қарағанда тирише шаққан келиншек еді (Қ. Ирманов). Хәр бир мақлуқ мүтәж исине шалт, Мүтәжли ол исине табылса тирек («ҚҚ. поэ. ант»). ... ерте менен турып, нәзик бойын бурып, сыланып-сыйпанып, тал шыбықтай буралып, ердің көзинің отын алып, бир кесе гүл-гүл шарапты қолына алып Қурбанбек батырға қарап, аяғын шыйрақ басып Султан келді («Қурбанбек»). Жәмийла үсти-басын дүзеп, Дәнияр турған жаққа жалт қарады да, көйлегін сығыўға қуурайлардың арасына жууырып кетті. (Ч. Айтматов).

ЗӘРҮР, КЕРЕК, ХӘЖЕТ, ДӘРКӘР, МҮТӘЖ. ... усы жумыслардың хәммесин ислеў зәрүр екенине Қууаныш әлле қашан-ақ түсинген еді (И. Юсупов). Төреш қойнындағы нанды қалай болмасын анасына апарыў керек болды (Н. Дәуқараев). Ал, енди минези бар—ғой,—сизің алдыңызда ырасын айтыўым хәжет (Н. В. Гоголь). Алланазар...—жигитлер, енди хәрәкетке көшиўимиз дәркәр, ендиги бизлердің ислейтуғын исимиз езиўши классларға қарсы ашық гүреске өтиў,—деді (Қ. Ирманов). Хәр ким өзинің мүтәжи менен бәнт (У. Хәмидов).

ЗӘХӘР, УУ, ЗАПЫРАН, ЗАРДАП. Жуўдагүл кесе алып кетеді, кетип баратырып кесеге зәхәр салады да Шасенемге аларып бир қарап шығып кетеді. Хе, бийхая көп сөйлеме, Өзиң сениң уўды берген (М. Дәрибаев). «Жол азабы, гөр азабы дегендей, Зорлау менен жутар еді запыран (Ж. Аймурзаев). Бул дүнья қурысын заман тарылды. Зардабынан қара жер қақ жарылды (Әжинияз).

ЗӘХӘРЛЕНИУ, УУЛАНЫУ. Фархаттың денесин көрип Шийрин зәхәрленип булда өледі («Фархад хәм Шийрин»). Сол уақытта бир тамшы уў қыздың бетине тамып кетип, ууланып өлетугын халға келди,... («ҚҚ. х. е.):

ЗЕЙИН, ЫҚЛАС, ИНТА, ЗИЙРЕК. Шерип хаялының сөзине зейин қойып, тыңлап, мәнисин терең аңлап көп ойланбады (Қ. Ирманов). Досан ағаның газетадан оқыған хәр бир сөзине ықлас салды (Т. Қайыпбергенов). Халқын азат қылған батырдың нәсиятларын бар интасы менен Қумыры бий тыңлап отырды... («Қурбанбек»). Илгир зийрек болсаң хәм шын ұапалы, Хинжи маржанларын тағар да кетер (И. Юсупов).

ЗЕЙИНЛИ, ЫҚЛАСЛЫ, ИНТАЛЫ. Ол оғада уқыплы, кеуңли илгир, зейинли қыз еді (Ж. Аймурзаев). Аллаамберген жас еді, жас болса да хәр түрли нәрселерди ислеўге жүдә ықласлы еді. Пахта атызларын тегис аралап терип, пахтаның зүрәтине қосатуғын, сондай-ақ тез жетилип раўажланыўын тәмийинлей алатуғын чеканкалау жұмысын табыслы түрде жүргизип атырған жеделли колхозшыларға инталығымыз ауып, көбирек қарау менен болдық (Ж. Сейтназаров).

ЗОРДАН, ЕПЛЕП, ЗОРҒА. Бул сапары Шерип қорқа-қорқа зордан келді. Ол тек еплеп далаға шығып келди (Қ. Ирманов). Турымбет «неге» деп сорайжақ болып еді, өзин-өзи зорға иркип қалды (Т. Қайыпбергенов).

ЗОРЛАУ, МӘЖБҮРЛЕУ, КҮШЛЕУ. Сүйикли ернелерин жыбырлатыўға мәжбүрледі. Қолайға келген биреуді зорлап жиберетугын қусайды (Т. Қайыпбергенов). ... Турымбеттин тайын болған бийдай қырманына Жумаш келип, бийдайдың хәммесин күшлеп алмақшы болды (Н. Дәуқараев).

ЗУЛЫМ, ЗАЛЫМ, РЕЙИМСИЗ, ҚАТАЛ. Жолдасларым менен бәнт болдым аға, Залымлардың зулымы өтип турыпты (Қ. Ирманов). Кийген паршам жетпейди игри дивеме, Залым қалмақ сепкил салмағай жүзиме («Алпамыс»). Рейимсизлигин билдирди. Ата-анамды өлтирди («ҚҚ. поэ. ант.»). Изимбетов қатал ашыўға минген жағдай да кимди болса да аямайды (Т. Қайыпбергенов).

ЗҮРӘӘТ, ӨНИМ. Колхоз атызында өсип ақ пахта, хәр жыл сайын мол зүрәәт алынды (Х. Сейтов). Көк өзек жерлери өним бергендей, Бәхәр болса дөнер мошсақ дизгендей (Өтеш).

ЗУУАЛАЛАУ, ДОМАЛАҚЛАУ. Кемпирлер қамырды зууалалап болып, астақта менен оқлауын әкелди (Ө. Хожанов). Қамырды домалақлап болды да, тандырға отын жақты ол (А. Бегимов).

ЗЫҚНА, ПИТНЕ, ПҮТИНШЕ. Келин түсиргели аса зықна болып кеткенликтен бе бийылғы гүзде жыйнаған асқабақлары тап тоқсанның ортасына шекем ада болмады (Т. Қайыпбергенов). Көкнарға тойып мәсирип отырған үш дийхан чай пурыштың бул ислеген ислерине хайран қалысып, нағыз питне жигит екен,—деп күлсип қойды (С. Мәжитов). Сиз меннен не ушын қашасаң? өйтип пүтинше бола берме, почему меннен қашасаң? деди Шараф Гүлсәнемге (Ж. Аймурзаев).

ЗЫМЫРАУ, ЗЫНҒЫУ, ЗЫТЫУ, ЗЫПБЕРИУ. Бурқасынлап ийрим тартып **зымырап**, Памирден Аралға жүйріктей қағлар (Ж. Аймурзаев). Арадан айлар **зыңғып** өте берди, жұмыстар кем-кемнен күшли пәт алмақта. Биз оның бул жүйрік ой, қыялына көк гүркіретип, мылтық отындай зууылдап ушып жүрегі самолётти, қуйындай уйытып, жер танабын қууырып көз илмей **зытып** жүрген поездің жүрсин салыстырып қарасақ жете аларма едік?... (Ж. Сейтғазаров). Қәпелімде жин көринип бақсы жигиттиң, **Зып-берипсең**, шыр-пыр болып қалды бийшара (Т. Жумамуратов).

ЗЫРЛАУ, ЗУУЛАУ, ЗУУЫЛДАУ, ЗЫРЫЛДАУ, ЗАУЛАУ. Аспанда ушқан аэроплан, **Зырлады** көк жүзінде қустай қыран. Жасыл тоғайлардан энтигип зуулар, Хәм құлар тик жардан төменге қарап («ҚҚ. поэз. ант.»). Тәңіриниң тарыдай күни, **Зууылдап** өте береді («Қыз. муғ.»). Бирнешше жыллар бойынша суу ишпеген орпаң топырақлы боз жер жибисип қалғандай, машина пәт пенен барып төрт дөңгелегі **зырылдап** айланып турып қалды (Ж. Аймурзаев). ... усақ майда затлар қапшықтың тесигінен **заулап** ағып тур (ҚҚ. КСМ. атл.).

ЗЫЯН, ЗӘЛЕЛ, ЗАҚЫМ, ШИКЕС. **Зыян** берип зыянкеслер бұлдірди, Түниң усы татлы дәмлі уйқысын («ҚҚ. поэз. ант.»). Бай хеш қашан оны мениң қасыма жалғыз қалдырмайды, маған исенбейди, «душпанлық етип, балама **зәлел** келтиреме» деп менен қорқады (С. Айний). Тум-тустан урып хәкимди, Етике салып **зақымды** (Қ. Ирманов). Себеби: тамырға **шикес** тийгизсе керек (Н. Дәуқараев).

ЗЫЯНҚЕСЛИК, ҚАСЛЫҚ, ЗУЛЫМЛЫҚ, ӨШПЕНЛИК, ДУШПАНЛЫҚ, ҚАСТЫЯНЛЫҚ, ОПАСЫЗЛЫҚ, ҚЫЯНАТШЫЛЫҚ, ЗАЛЫМЛЫҚ. **Зыянкесликтің** зыянын биліп алып түсинип, жаңалыққа көнеди, Менде колхоз болыуға (Ж. Аймурзаев). ... **Қаслық** еткен адамларды өзи барлығы менен «анау-мынау» деп көрсетип шықты. (Қ. Ирманов). **Зулымлықты** билдірди. Ата-анамды өлтирди («ҚҚ. поэз. ант.»). Сөйтти де **өшпенлилік** пенен үлкен отауға кирди ол. Менде сени душпанлық қылар деп жүргенім жоқ (Т. Қайыпбергенов). **Қастыяллық** етип, үйге кирип, жулып шықты ергенегин (С. Нурымбетов). Мениң келгенімди патшаға айт, патша өзи жаманаты менен мениң үстиме келсин, мениң патша үстине **опасызлық** пенен барғаным менменлік болар деди. Батыр тулпарын минип қалмақтың шәхәрине **залымлық** етип барғаным болмас, деп өзине тәселле қылды. («Құрбанбек»). **Зулымлар**, реймсиз қанхорлар, бундай да **залымлық қыянатшылық** болама екен, жетпіс жасар ғаррыны өлтирип жаныңыз хәз табама (А. Бекимбетов).

ЗЫЯНЛАНЫУ, ЖАРАЛАНЫУ, ЖАРАҚАТЛАНЫУ, ХӘРЕКЕТЛЕНИУ. Жүрегімди болсаң түсинген, **зыянланыуды** таслар тырналап (Ж. Сейтғазаров). Бул **залымлардың** темир тырнағының зәхәри менен **жараланған** бизлердей езилген адамлар үшін мәнилі нәсият,—деди Теңел (Қ. Ирманов). Врачлар госпитальда **жарақатланған** адамларды емін еркін қандай ауқатландырады,

(Т. Қайыпбергенов). Оның да денесінде **хәрекетленген** жерлері бар, — (А. Бекимбетов).

ЗЫЯПАТ, КЕШЕ, ОТЫРЫСПА, МЕЙЛИС, ГЕШТЕК. Қорғанның питиуіне **зыяпат** бермекши екен. Бул бүгінгі **гештектін** оданбасысы, мениң жақын жийеним Әбдираман улы Нурым (Т. Қайыпбергенов). Шымбайдағы Қызыл деген үлгили колхозға трактор бергеннен кейін, колхозшылар жыйналысып **мейлис** иследи («ҚҚ. ксм. атл.»). Көп уақыт өтпей студентлер арасында үлкен бир **кешеге** таярланыу үшін репетициялар басланды (З. Қутый). **Отырыспа** қатнасушылары Атабекти көкке жеткерип мақтай берди (А. Кадрий).

ЗИЯТ, ЗЫЯДА, АРТЫҚ, АУЫСЫҚ, АРТЫҚМАШ. Нашарда болсаң қөйтейін, Улдан **зият** қарағым. («Алпамыс»). Қыз атасын қәдірледі. Соқырлығын билдірмеді. Кесе шөпке илдірмеді, Көп **зияда** еткен екен (Бердақ). Хәммесинен орның **артық**, Ғамқорым атам қайдасаң? (Қ. Ирманов). Құда қалесе кийимін пүтінлеп келер, саған да мағанда **ауысық** бир нәрсе алып келер. Буннан соң Досан аға **артықмаш** сөйледім бе,—деп бирден сөзин тоқтатты (Т. Қайыпбергенов).

ИЗЕЙ, ЫЗҒАР, ЛӘРЗЕМ. Астыңғы бир пақсасын пүткіллей **изей** алып кеткен (У. Хәмийдов). **Ызғар** қара топырақ демнің арасында созылып раш, болып баратыр (Т. Қайыпбергенов). Абайсызда **ләрзем** берген хәрекеттен екеуиниң де аңы ушып кетти (К. Султанов).

ИЗЕРТЛЕУ, ТЕКСЕРИУ, БАЙҚАУ, БАҚЛАУ, ТЕЖЕСТИРИУ, ТЕРГЕСТИРИУ, БАРЛАУ. **Изертлеу** жұмыслары еле дауам етиледі (Қ. Айымбетов). Бул орынсыз **тексеріу** отырыспаны бираз сууытты (А. Кадрий). **Байқас** етип қараса оғы таусылған екен («Мәспатша»). Әметтиң жағымпазлығына түсинбей Қууанышбай ағаның усынысы бойынша директор оны **бақлап** жүриуге қойды. Келинли болғалы қайта **тежестириу** менен шаршайман. Үйге бара сала хаялыңды **тергестирип** жүрме (Т. Қайыпбергенов). ... Адам тилден, мал шақынан байланар, **Барлап** сөйле, сөйлеу керекли болса (Қ. Ирманов).

ИЗЗЕТ, ХҰРМЕТ, СЫЙЛАСЫҚ. Келген кишкене оқыушыларға басқадан көбирек **иззет** көрсететуғын Атамурат орнынан турып барып, екеуі еки табуреткаға жайласып орнына отырды. Ол мұғаллимлер коллективі арасында да оқыушылар коллективі арасында да **хұрметке** ие (Т. Қайыпбергенов). Хан менен үзирлериниң арасындағы **сыйласық** күннен-күнге күшейип кетип, кеулине не келсе соны ислеп халыққа зулымлығын күшейтип барған («ҚҚ. х. е.»).

ИЗЗЕТЛЕУ, ӘДИУЛЕУ, ӘЛПЕШЛЕУ, ХҰРМЕТЛЕУ, ҚӘДИРЛЕУ. Рахмет балам, Бекполат, Дауам еттир исинди, **иззетлейди** коллектив, Жумсаған сениң күшинди (Х. Тәжимуратов). Ая дослар Әзербайжан, Сизди **қәдірлеу** бизге мийман (А. Дабылов). **Әдиулеу** Уатаңды, иси ушын, Көрсетти ол өзін исте. Ана шийрин,

Ана—пал, Әлпешлеп бала өсирген (Х. Тәжмуратов). Оның үлги-
ли ислерин есапқа алып хәмме хұрметледи («Жас Ленинши» г.).

ИЗИНЕН, СОҢЫНАН, КЕЙНИНЕН, АҚЫРЫНАН, АЯҒЫ-
НАН, АРТЫНАН. Сержанның изинен Әметке де сондай буйрық
болды. Хәммениң соңнан. Әмет келди. Кейнинен қандай жағдай да,
қандай баға қойылатуғынлығын айтып, кемпирге узақ ўақыт ер-
инбей түсиндиретуғын еди. Тез кете қояйын деседә мәселениң
ақырынан келгенлер әңгимени бөле берди (Т. Қайыпбергенов). Бу-
лар жөнинде биз мәселениң аяғынан толығырақ тоқтап өтемиз
(И. Сагитов). Еси барлар алды артынан ойланар, Жигерли жас
ийгиликке сайланар (Қ. Ирманов).

ИЗЛЕНИУ, ҚАРАСТЫРЫУ. Хәш себепсиз биймезгил ўақ
қуўылып, Излениў менен болды қопаны (Ж. Аймурзаев). Қалта-
ларын тинтип қарастырып бир соң тапты (Т. Қайыпбергенов).

ИЗЛЕУ, ҚАРАУ, СОРАУ. Мәртебеге жетипти ғой қолыңыз,
усыма еди излеп тапқан жолыңыз (И. Юсупов). Қалбай айнала-
сындағы қоңсы үйлериниң ағашларынай ири-ирисинен қарап өзи-
не жарағанларын кесип алды. Ойлағымда келмейди, сирадағы-
сын сорап атырманда (Т. Қайыпбергенов).

ИЙЕЛЕУ, МЕНШИКЛЕУ. Усы өткелди баспашылардан бу-
рын ийелеў ушын мылтықлы жас жигит сол жаққа қарай қустай
ушады (Ж. Аймурзаев). Екинши жағынан өмиринше жайы хәм
жерин меншиклеп көзи қыймайды (С. Хожаниязов).

ИЙИСЛЕНИУ, САСЫУ, АҢҚЫУ, МҮҢҚИУ, ПОРСЫУ. Сә-
немниң әкелген бир аўыз-қабақ айранның үстиндеги бақаншақ-
тай майлары ийисленип кетипти. Керегениң басындағы көптен
берли илдириўли турған гөш сасып кетипти (Т. Қайыпбергенов).
Жолшы шопан менен менен үкеме ыдысынан аңқып турған ай-
ранды ишиўди усынды (А. Бекимбетов). Хан Жийреншени ба-
зардан таза балық алып келиўге жиберди, Жийреншениң әкел-
ген сазаны гөнерип ийиси мүнкип турады... («ҚҚ. лег анек.»).
Гөнерип, порсып кетпесин, аралатып балықтың сағағын ашып кө-
рип тур. (К. Султанов).

ИЛАЖ, ШАРА, ХӘМЕЛ. Сизден болса, биз оған илаж қол-
ланамыз. Сиз патшалыққа қарсы бас көтериўшилерге тез бир
шара қолланбасаныз Таллыққа бара алатуғын емеспен (Қ. Ир-
манов). Таныс емес кисиниң ислеген қылмысы ушын хәмел қолла-
ныўымыз керек (С. Дмитриев).

ИЛГЕШЕК, ИЛГЕК, ТҮЙРЕУИШ. Жәнигүл Бектемирова жер-
ге түсип кеткен илгешегин алды да, терген пахтасын тәрзиге қо-
йып өлшетти. ... қолындағы илгегин Жумагүл жағасына илдири
де өз жумысына айланысты («Жеткеншек» г.). Кемпир врач ке-
лиўден көйлегиниң жағасындағы түйреўишин жаздырды да көки-
региниң аўырған жерлерин көрсетти (Н. Бөрешев).

ИЛГИР, СЕЗГИР, ЗЕЙИНЛИ. Зейни илгир келиншек оның
жазажақ сөзиниң төркинине хә демей-ақ түсинди. Жәмийла қан-
дай нәрсе болмасын зейини сезгир қыз еди,—ол Жумабайға тиги-
лип қарап бир нәрсе айтпақшы болып оқталды (Қ. Султанов).

Алламберген жас еди, жас болса да зейинли еди (Қ. Ирманов).

ИЛДИРИУ, ҚЫСТЫРЫУ, АСЫУ. Құрттай қыйтығын сезге-
нимде астыма жумбаршақлап басып, қармаққа илдирген ылақа-
дай теңизге сүйреп баратуғын едим. Шағаланың тырнағына қыс-
тырған балықтай еки жас өлим пәнжесинде шырлап баратыр (К.
Султанов). Оның көзи жоқарыға асып қойған себетке түсти (Қ.
Айымбетов).

ИЛИНИУ, АСЫЛЫУ. Керегеге илинип турған аўыз қабақты
алып, ернеги жарылған сары қырмаға азғана айран қуйды да үн-
сиз қәлпинде бестен таллап өрген тоқлақтай бурымларын жаз-
дыра баслады (Т. Қайыпбергенов). Сержанның шарбағынын
ишиндеги ағашқа асылып, қорадан секирип өтип, қызылларға қа-
рап жуўырып кетти (Н. Островский).

ИЛМИЙИУ, ҚЫЛТЫЙЫУ, ҚЫЛЖЫЙЫУ, ЖИҢИШКЕРИУ,
ИЛӘНӘЗИКЛИК. Төрт жылдан бери аўырыўға шатылып, ил-
мийип жүрген күйеўиниң усынша иркилиўи оны қатты тынышсыз-
ландырды (Қ. Досанов). Дәрьяның ишки ернегиндеги ийиктей сүй-
риклер қылтыйып тур (Т. Қайыпбергенов). Адамлардың барлығы
көп азапланып қылжыйып қатты шаршады (В. Смирнова). Ариф
жиңишкерип кетипти, аўыл-елин, бала-шағаларын сағынғанлықтан
ба? (Қ. Ирманов). Тайга тоғайының арасында иләнәзикленип түр-
ли жабайы болып өскен өсимликлерди көриўге болады (С. Дми-
триев).

ИМТИХАН, СЫНАҚ, ЭКЗАМЕН. Имтихан мәхәлинде комиссия
столының алдында турып жуўап беретуғын қәуипли ўақыттың бир
қанша сезимин әсте-ақырын өткенин жақсы көрсең («Әмиўдәрья»
ж.). Хәўесим күшли алдағы, шайырлық сынақ жолдағы (С. Ну-
рымбетов). Портфелин ашып, ишинен бир қағазды алып студент-
лерге экзаменлер бойынша өткерилетуғын консультацияның қа-
ғыйдаларын оқып баслады («Әмиўдәрья» ж.).

ИНАБАТ, ИТИБАР, САЛДАМ. Бул ўазыйпаны биз инабат пе-
нен орынлап шығамыз (Ж. Сейтназаров). Апасының бул ўәдесин
итибар менен орынлап шығуын Ақгүл тынбай хәрекет етти
(«Жеткеншек» г.). Таза хәўаны жутып Эгам анасының қасына ба-
рып салдам менен:—апа, мен енди ағама жәрдемлесіўге кетемен
—деди (И. Юсупов).

ИНАБАТЛЫ, ИТИБАРЛЫ, ҚӘДИРЛИ, ИСЕНИМЛИ, САЛ-
ДАМЛЫ, АБЫРАЙЛЫ, АВТОРИТЕТЛИ, БЕДЕЛЛИ. Досан—
аға,—деди Атамурат инабатлы түрде—бизиң мектептин оқыўшыла-
ры бул үндеўге жан-тәни менен жуўап береді. Оннан соң мектеп
директоры бул хұрметли иске итибарлы оқыўшыларды тартты.
Өзиниң алдында исенимли, нағыз комсомол шөлкеминиң секретары
отырғанын сезді. Бурын олардан бажы өндирилетуғын еди, енди
олардың хәр бири елдиң қәдирил меҳманына айланды (Т. Қайып-
бергенов). Совхоздың бул жеңисине салдамлы үлес қосқан бөлим-
лер аз емес... («Сов. ҚҚ.» г.). Абырайлы болыў жаннан зыят болар,
... (Қ. Ирманов). Залдың ишинде отырған жүз адамның ишинен ең
кеминде сексени Қорчагиниң көпшилик арасында авторитетли еке-

нин билдиретугын еди,... (Н. Островский). Бирақ Тилемистин ийнедей зыяны жоқ, дақ кеуіл большевик екенін талай сынап көрген тәжіриібелі секретарь оның ара-тура алып қашатуғын гедир-бұдыр минезін хызмет үстінде жол-жөнекей дүзеп алады да қәнеге председателдин көп аса беделлигин түсирмейди (К. Султанов).

ИНСАПСЫЗ, БИЙИНСАП. Ауылының Қутым деген байы инсапсыз қулағын кестирип, азап беринти. Мурынға әребек салыуды шығарған бийинсапты айтсаңа (Т. Қайыпбергенев).

ИНТИЗАР, ЫНТЫҚ, ИНҚАР, ХӘУЕС, КҮСЕУ, АНСАУ. Жалғыз қызым бір көриуге интизар болып жүре берди (Т. Қайыпбергенев). Сонда оның перзентин көриуге ынтық болып зорлап жолда айтаңы (Қ. Ирманов). Енди қара көз жас мийримсиз тәбияттың хұкимине қол қаусырып, жағада қалып баратырған ел халықтың дийдарына инкар қалып, телмирип қарайды. Ажар чайнектің чайын қайтарып отырып Сәлиймаңын Жумабайға хәуесекенлигин билгиси келди (К. Султанов). Азағ халық қызының пәрүазын көрип, Түрк қызлары күсер өзине ерк. Ол жатады, Дала маңдайында, Оны аңсап, Киийклер келер. (И. Юсупов).

ИРГЕ, ҚОНЫС, ЖУРТ. Қадир жалғыз өзи көлдин ортасынан қамыстан ирге дүзетип, усы жерде бола берди (К. Султанов). Ал өзи Мәтеке хәм тағы 1—2 гарры менен орақты алып жағадан 1—2 қос дүзетип, қоныс басты. Усы улаы көштен бөлишип, тек Сәлийма ғана журтта қалып қойды (К. Султанов).

ИРГЕЛЕС, ҚОНСЫЛАС, СЫБАЙЛАС. Қалбай айналасына қарап иргелес үйлердин ағашларыда өзиникиндей етип пұтағанын көрди. Олар жаптың бойындағы қонсылас отырған адамлардан есапланатуғын еди,... (Т. Қайыпбергенев). Баяғы кебирлик пахта жер болған, Ақ жайлар қатара сыбайлас қонған (И. Юсупов).

ИРИКЛЕУ, ЕКШЕУ. ... үйде Айжан кишем унды кепшик пенен ириклеп майдасын бір бөлек, ирисин бір бөлек айырып отыр екен (А. Әлийев). Бизлер ишкери кирсек, тамның мүйешинде салыны екшеп ишгинин айырып отырған хаялдың үстинен шықты (К. Султанов).

ИРКИЛУ, ТОҚТАУ, ГИДИРИУ, ЕГЛЕНИУ. —Хе, неге иркилип тұрсаң? жылқы көрмедің бе? —Отыр жеңге! жибермеймен. Айда жылда бір келесең тағы асығып,... азмаз тоқтап отырып хеш болмаса чай ишин кетесең,—деп Ажардың қолынан кенедей жабысын Сәлийма жибермеді. Елдин ишине кирип, моржасынан буұдақ-буұдақ түтин шығып атырған жайға барып азмаз гидирди. Қарындасым азмаз егленип тур мен бир саралап алайын деди де Қадир шанадан секирип түсти де Ажарға көрип-бестен қамыслыққа сиңди (К. Султанов).

ИРКИЛМЕСТЕН, ТОҚТАМАСТАН, ГИДИРМЕСТЕН. Шаналар бириниң изинен бири иркилместен сатырласып келе берди. Олар еки шананы да бастыра тийеп, қара құпанда тоқтамастан ауылға келди. Музды қайыстырып ағылған аламанның алды

менен құпанда хеш жерде гидирместен «Домалаққа» келип те жетти (К. Султанов).

ИРКИНИШ, КЕСЕНТ, ГИДИРГИ, ҚЕСАПАТЫ, КЕСИРИ, ТОСҚЫН, БӨГЕТ, ҚАРСЫ. Биз, хәзир тутқынларды алып, жолға шығамыз, жолда иркиниш жасап турмаңлар,—деп дауыслаған еди (Қ. Ирманов). Соң биреулер келип кесент бере ме деп отырман. Әйтен молла Жумагүлди көрген жерде иркип, гидирги жасамай жибермейтуғын еди.—Кеттик, қайта жолымызға кесапаты тийер. Кимлердин кетип жесири, Жигитлик хәсири, Хәкири таздың кесири. Сол қызларға тийген екен (Бердақ). Көпшиликте жас бийдин буйрығына тосқын жасамайын деген Мурат шайық дыққаттан шетте қалды (Т. Қайыпбергенев). —Қалай береді? деп Сәлийма және кек етип Ажардың сөзлерине бөгет болып, өре бастырмады (К. Султанов).

ИСЕНДИРИУ, ИНАНДЫРЫУ. Солай етип терек егиу жөнинде оны исендирип кетти (Т. Қайыпбергенев). Халықты Пристав өзиниң сөзине инандырып кетти (Қ. Ирманов).

ИСЕНИМ ИНАНЫМ. Бул ығып баратырған муз болғанда арқанды қыялап сүйер еди, муз тоқтады, жолымыз болды,—деп Жумабай менен Жәмийла өлимнен аман қаламыз деп исеним пайда болып қууанды. «Муздың табаны қырға қашан тийер екен» —деп теңиздин жийегине қарай көзи сарғайған екеуи бул инанымнан гүдер үздіме енди аспанға телмирди (К. Султанов).

ИСЕНИМЛИ, ИНАНЫМЛЫ, ТУРАҚЛЫ. Мен хәзир сол жаққа жүремен, сәлемлемен болса айт, исенимли түрде тапсырайын өзине. Күтсең неге бермесни! Фермамыз ағар булақ болады,—деп Ажар инанымлы түрде Сәлиймаға бежирейип қарай берип сөйледі (К. Султанов). ...Ағам фермаға келип Юлдаш ағаға турақлы түрде жәрдемлесетуғынын билдирди,... («Жеткиншек» г.).

ИСЕНИУ, ИНАНЫУ. Бизин отрядымыз барлық металл сынықтарын жыйнап береді деп исениуге болады («Жеткиншек» г.). Гөй биреулер бул қызды қудаша дегенге хәмме инанды (А. Әлийев).

ИТИМАЛ, МҮМКІН, БӘЛКІМ, ШЫҒАР, МӘГЕР. Хәр бир оқыушы артта қалғанына өзи себепкер екенін түсинсе итимал. Мүмкин, ол жарамсыз нәрсени орындауды талап етер (Т. Қайыпбергенев). Бәлким, ол өз шеригиниң изинен кеткен шығар (А. Бекимбетов). ...келип жүрген солар шығар, деп төбе шашы жуулап дауысы қаттырап шықты (А. Бегимов), ... мәгер Дәнияр қосықты жақсы айтатуғын шығар,—деп дәлбек етип қойды Жәмийла (Ч. Айтматов).

ИШМЕРЕЗ, ХАРАМЫ, ҚЫЗҒАНШАҚ, ИШКИРНЕ, БҮРИС, ТЫРЫС. Сыртқы жаудан сақланарсаң, Дос ишмерез жау болмасын (С. Мәжитов). —Уай-ұай өлдим, мына харамы өлтирди, арашалап алыңлар мени, деген дауыс шықты,... («ҚҚ. х. нақ. хәм анек.»). Қоразбекке мени Құлмурат қызғаншақ жаманлап айып-лы етті,... (К. Ирманов). ...Мени уйықлатып таслап, бул ишкирне қанша қашқындарды өткерип қайтты екен? (С. Айни). ...бұның

сол затты сорағанына бурис кемпир не айтарын билмей, сасқалақлап қалды (Х.Сейтов). Семен шананы айдап, бир үйге қонақ болды, хожайини дым тырыс адам қусайды (С.Дмитриев)..

ИШТЕЙ, МЕИИЛ, Кем-кем кеули де, иштейи де ашылайын деди (К. Айымбетов). Атқа өз мейлинше күн-түн жем берип, Сүйлинли палауға сол күни тойып (Әжинияз).

К ҚАМЗОЛ, БЕШПЕНТ. Қадирбай комзолының ишки кисесинен нағысланған, ауызы бууыұлы хәмийян қалтасын шығарып, үлкен мақтаныш пенен күлимсиреп, Ережеп моллаға көрсетти (А.Бекимбетов). ... ғаррылар, кемпирлер гөне бешпентлерин кийип, сүйретилип аш-аптада күйинде жыйнала баслады (Ә.Шамуратов).

КӘМБАҒАЛ, ГЕДЕЙ, ЖАРЛЫ, АШ, ҚАЛАШ, ӘПТАДА, ЖУПЫНЫ. Балыққа толған көк арал, Күнелткендей кәмбағал (И. Қурбанбаев). **Гедейлердің** тау жыққандай пәти бар. Уақтың биліу керек, истин сәти бар (Қ. Ирманов). Өзиңнен басқаны көзге илмедін, **Жарлы** дийханларға күлген Есетан (С. Нурымбетов). Байлардың посып көшиуі, Жери жетпей көшкен жоқ, Буяққа кеткен **ашларға**, Жер берместің қийлесі (Жийен Жырау). ... мениң малым сау болса, абырайым барда сендей жалаңаяқ қаллаштың үний шығармайман, сөзсиз өширемен, аузыңа келгенди айта берме! — деди Шәлеке (Ә.Өтепов). Жазы менен жыйнағаның қыс басында-ақ жеп болып, халық **әптадалыққа** ушырады (Қ. Айымбетов). Кем-кем Жумагүл де **жупыны** тартып баратыр (Т. Қайыпбергенов).

КӘН, БАҒЛЫҚ. ...гнология хәм гнофизикалық изертлеу—барлау жұмыстары нәтийжесінде жер асты кәнлериниң көп екенлигин билди... (Қ. Оразов). Таудан алған халық байлығын, Әлде кимлер алар тартып (И. Юсупов).

КӘРАМАТ, ҚҮДИРЕТ. Кеше түсімде бір кәрамаат көрдим (Т.Қайыпбергенов). ...болысты қоя бер, турған құдирет ғой, — деди Ырзабек (С. Мәжитов).

КӘШМИШ, ЖЕНСИЗ, ШОЛАҚ. Ана қала хәкминини қызы дым кететуғын емес, үстиндеги **кәшмишин** де шешип қойды. Антон Прокофьевич Пулопуз тап усы күнге шекем үстине көк **женсизин** кийип жүреді де, екшемби сайын судьяның үйине барып тамақланады... (Н. В. Гоголь). Ажар **женгей** үстине **шолағын** кийди де майданға шығып кетти (Ө. Хожаниязов).

КЕБИУ, ҚҰРҒАҚ, ҚУУ, ҚУУРАҚ, Бунда турып не пайда, Күнге қуурап кепсеңиз (И.Юсупов). Қарлығаш тоғайдың арасынан **құрғақ** шөптерди жыйнап бир терекке уя салды (Ә. Тәжмуратов). Сеннен айырылған соң сорлы анаңның, **Қуу** болып солайды ғой ашылған гүлдің (Қ. Ирманов). Батырлар жүрегін басты, бир таудың етегине барып **қуурақ** шөптерди жыйнап от жағып жылып алды («Бозуғлан»).

КЕИИУ, УРЫСЫУ, БАҚЫРЫУ, БӘЛӘӘТЛЕУ. Гүңкилдескен, ауызлары топырақласқан балалардың кими Сержанға, Кими

Әметке кейип ислерине тарқасты (Т. Қайыпбергенов). Ханның өзлерин шақырып жиберген жасауылларын еки сапар **урысып** қайтарып жиберди («ҚҚ. х. лег. хәм анекд.»). ...хаялына гижиниң бай бирден **бақырып** жиберди, ... («Қыз. муғ.» ж.). Бул уақлары «залым уры, қарақшы, наймыт»—деп **бәләәтлеп** жиберди лашкерлер Аллиярды (Ә.Шамуратов).

КЕЛИСИМ, МАУАСА, МӘМИЛЕ, ШЕШИМ, ПИТИМ. Ол ушын директор **келисим** берди (Т. Қайыпбергенов). ...Сиз маған бирде бөгет қылмайсыз, қайта екеуіміз **мауасаға** келгениміз бәринен де жақсы болар еди,— деди Хлестаков. ...соннан бери маған **мәмиле** болыуға тырысып жүр. ...ал, судья бул мәселе бойынша бир **шешімге** келиуіди мақул көрди (Н. В. Гоголь). ...Хәр еки мәмлөкет бирге ислесиу ушын **питим** жасады, ... («Сов. ҚҚ.» г.).

КЕЛТЕ, ҚЫСҚА. Ертегим ерте болды, Құлағы **келте** болды («ҚҚ. х. е.»). Қайда болсамда айтаман рахмет саған, **Қысқа** болды күнлерим, ете алмадым хызмет саған (Қ. Ирманов).

КЕЛТЕЛЕУ, ҚЫСҚАЛАУ, ПӘКЕНЕЛЕУ. Алтыншы Отарбай **келтелеу** өзи, Өзи де салмақлы нақ ғана сөзи (Бердақ). ... жаңа палауды жеуге кирискенде **қысқалаудан** келген жас жигит пенен, Николай кирип келди (А. Бекимбетов). Иван Иванович арықлау ұзын бойлы, Иван Никитрович **пәкинелеу** келген, толық денели (Н. В. Гоголь).

КЕЛТИРИУ, ҚЫСҚАРТЫУ. Көйлек жууғаннан кейин **келтирип**,— деди қыз (Қ. Айымбетов). Қыз-ау не болды мынау көйлегин **қысқарып** қалған ба деп Гүлшад Айжамалға (С. Хожаниязов).

КЕЛТЕРТИУ, ҚЫСҚАРТЫУ, КЕСТИРТИУ. Үзиктиң бауын да **келтирип** кесип таслайды, ... (Қ. Аралбаев)... ғарры атын **қысқартып** байлап, өзи бағдың арасын аралап кетти (С.Сәлиев). Жылқыман тайдың қуйрық жалларын **кестиртип** журдай етті. («Қыз. ҚҚ.» г.).

КЕМИС, МҮКИ, ЖЕТПЕСИН. Буринғыға қарағанда бул сапары авансты кемис жазыпты, ... (Г.Есемуратов). Және әлде қалай қолыма пышақ түссе, фокусшылардай жып-жылдам қылған исимде **мүки** болмасын, — деп иелей қояды (Н. В. Гоголь). Ух жаным, жетимнен мұңлы, жетимнен сорлы барма сеп, мұңсызда өтер күним болып, **жетпесиннен** молшылыққа жететуғын күн боларма екен (А. Бегимов).

КЕМИССИЗ, МҮЛТИҚСИЗ, МИНСИЗ. ...қандай жол менен жүргенде хәр бир адам кемиссиз хәрекет етиуді биле бергенде қайда? (Ө. Хожаниязов). Ол жигитке ақшамы менен хинжили қойдың тиеннен **мүлтиқсиз** бир шөгирме тикти, ақылым хайран, қарайсаң да турасан. Патша буйырған соң, уәзирде жан барма, қасына еки жасауылды ертип жұмысты **минсиз** етип **питкеріуге** кетти («ҚҚ. х. е.»).

КЕМСЕҢЛЕУ, ЖЫЛАМСЫРАУ, ҚАМЫҒЫУ, ҚАМСЫҒЫУ, ҚАПАЛАНЫУ. ... адамды неге тең көрмейсең, хәй құдай бар бәләтуғын болсаң неге тең көрмейсең деп Атажан **кемсеңледи**. Ақ-

сулыў жыламсыраған даўысы менен қарақларым қалдыңызба, хош болын мен берген ақ сүтима ырзаман, сизлерде ырза болын, — деди (А. Бегимов), Директордын сол тәрепиндеги креслода Қууанышбай аға қамығып: сөйлестен самсаз болып отыр. Қолы сәл сауа болған гезде анасын есине түсіріп қамсығады. Атамурат тууылған колхозының әжайып көрнісине узақтан сер салып ишинен қуғанған менен қапаланған пишинде еле өзгере қойған жоқ (Т. Қайыпбергенов).

КЕМШИЛИК, КЕМИСЛИК, ЖЕТИСПЕУШИЛИК. ... биреудің қандай болса да кемшилигин сезсең бірден бетине айт (Т. Қайыпбергенов). **Кемислик** болмас усы үгіттің, Майы бар жалғыз шигиттің, Ерк сүйген қошшақ жигиттің, Изинен халқы сорасар (Қ. Ирманов). ... хош қарашаңарақ, **жетіспеушилик**, ашаршылық, бизлерди бул сазыуарға салды, бай залымлығын қылды хош! — деди Ақсулыў (А. Бегимов).

КЕҢЕС, АҚЫЛ, НӘСИЯТ. Гейде колхоздың партия шөлкеминің секретарларына жұмыс бойынша кеңес сорап барыуды да естен шығармайды (Т. Қайыпбергенов). **Ақыл** керек уйғармаға, Билим керек аңғармаға (С. Мәжитов). Азатлық жолларын көрсетип саррас, **Нәсият** етиңіз өмирге жолдас (А. Дабылов).

КЕҢИСЛИК, ДАЛАҢЛЫҚ, БОСТАНЛЫҚ. Фольклор да халық арқар, кийиклердей кеңисликти аңсады, ... (Н. Даўқараев). Ауылдың күн шығыс жағы әдеуір жерге шекем далаңлық еди (Т. Қайыпбергенов). ... бизде бос жатқан бостанлық жерлер жүдә көп, соған ферма малларын жайып, малларды тез күнде көклетіуиміз керек, — деди ферма баслық Ешан аға (Т. Нәжимов).

КЕПТИРИУ, ҚҰРҒАТЫУ, СОРҒЫТЫУ. Шулағуларымды қыздырып, кептирген болдым (А. Әлиев). Ережеп пахтадан шыққан отақларды да зая етпей оны құрғатып байлауға таярлады. Қәдир суў гөне кийимлерин сорғытып алайын деп қасына жайып қойды (Қ. Султапов).

КЕСИУ, ҚЫСҚАРТЫУ, ТУЖЫРЫУ. Студентлер совхоздағы барлық қойлардың қулағының ушын кесип шығууды ұазыйпа етип өзлериниң алдына қойды («Жас Ленинши»г.). Гүласел русша кийинип, қыдырып кеуіл көтерейин деген ой менен көйлегин қысқартып кийип алды да колхозға қарай кетти (Ж. Аймурзаев). Тасқын түбинен тужырып үзип алған гүлин Нәзийраға көрсетти (Т. Сейтжанов).

КЕУІЛШЕК, РАЙШЫЛ. Ақбийке бос қалған бир қолы менен бетин басты да, былай қарап еңкейип күле берди, Қууанышбай қыздың кеуілшек екенни сезип қа дегенде сөйлей алмады (И. Юсупов). ... ауырып барған адамның қандай адам екенине қарамай шеберлик пенен емлейтуғын райшыл қыз еди Гүлнigar (С. Нурымбетов).

КИШИ, КЕНЖЕ. Ал Атамурат болса өзинен киши қарындасы болғаны менен санасып та отырмайды (Т. Қайыпбергенов). **Генже** бала бүгін де келмеді ме? — деп Жумақанға қарады (С. Салиев).

КИШКЕНЕ, ТЫРБЫҚ, ТАПАЛТАС. Мектеп айналасына директор гилең кишкене балаларды жыйнап салмаларды тазалаттырды (Т. Қайыпбергенов). ... қайдан кемис табыуды билмей отырған келиншеклердин биреуи Нуратдийин тырбықты көрип, былай деп жууапты урып жиберди (И. Юсупов). Ишимизде Нуратдийин деген қабағы уйқы дәрдесерине бәнт болған тапалтас жигит те бар еди, бийшара сондай ериншек уйқышыла еди (И. Юсупов).

КӨБЕЙИУ, ӨСИУ-ӨРБИУ, ЖЕТИЛИУ. Саған қарсы адамдар көбейип кеткен екен, — деп Пристав әлле қандай бир сумлық пенен болыстың жүзине қарап қойды (Қ. Ирманов). ... колхозға аңғор ешкилери тезден өсип-өрбий баслады (Т. Нәжимов). Бирақ комиссиялардың саны аз болғанлықтан гезек тез-тез жетилип, оларға қыйын соғатуғынын билди (Т. Қайыпбергенов).

КӨБИКЛЕСИУ, КӨПИРИУ, КӨБИКЛЕНИУ. Көбиклесип ағып турған дәрьяға ушырастық, ... («КК. х. е.») ... қазандағы сүт көпирип қазаннан шығып атырғанының үстине зоотехник Жәмийлов кирип келди (Т. Нәжимов). Бийби көбикленип қайнаған қазаның сапырып отырды (С. Хожаниязов).

КӨГЕРИУ, ШЫҒЫУ. ... суўға салған туқымлар тез күнде көгерип шыға баслады. Дәслепки егилген шигитлер жер бетине шығып тегис көринди («Сов. ҚК. » г.).

КӨК, ҚАМ, ШЫРШАДАЙ. Жас балаларға көк қауынды беріуге болмайды. ... («Сов. ҚК. » г.). ... залым ашықтың тырнағына түсіп аш-аптада болып киятырмыз, жол бойынша қам қауынларды жеп хәр кимнен нан тамақ сораймыз, қолайына келсе талап та қыламыз (А. Бегимов). Мурат барды да бир шыршадай түйнекти алды да, бул ислеген исине Гулсара алдында ол бурыштай қызарып кетти (О. Хожаниязов).

КӨКНАРШЫ, НӘШЕБЕНТ, ГИЯБЕНТ. Еки көкнаршы көкнар ишип пәйнекке қашып отырған екен, ... («ҚК. х. дег. хәм анекд.»). Азанғы шайдың изинен нәшебент молла, бизлер сәскеликтеп шығып келгенде ғана ишип болып, тийреги дастығының үстінде шығанақлап мүлтип отыр (Ә. Шамуратов). Қараөзекке кеткен исеер топарларымыз атыз жұмысынан басқа да гиябентлер менен түресіу исинде алып барды («КК.КСМ. атл»).

КӨЛЕМ, ҚАРАМ. Жыл сайын жер көлемин кеңейтип барыуға миннетдармыз (Ж. Аймурзаев). Дәулен Гүлсімге бизлердің қары малларымыздың да қарамы аз емес, ғам жеме, — деп күлип қойды (А. Бегимов).

КӨЛЕНКЕ, СЛАЯМАН, САЯ. Мен оған жалт қарасам оның қарғадый жүзинен қандай да бир көленке излеп, ... сезилер еди (И. Қурбанбаев). Дем алғың келсе аулақта, Саяман тал болайы. Салқын сая тереклер қалар, Гә қулпырған бағлар ырғалар (И. Юсупов).

КӨМЕК, ЖӘРДЕМ, ҚОЛҚАБЫС, ҚОЛҒАНАТ. Ол ақсақалларға жәрдем бермеді, маған көмек көрсетпеди, қайта мени приставқа жаманлады. Сизден жәрдем күтемен деп хат жазып

жиберди. Анасына хызмет етер шағында **Қолғанатым, азаматтан айырылдым** (К. Ирманов). Жақын-жууықты, бизге **қолғабысы** тийетугын адамды енди билди (Т. Қайыпбергенов).

КӨМЕКЕИ, ЖУТҚЫНШАҚ. Өкпесі исип, **көмекейі** кеуіп, бүлиніп бүлип қалды (Ж. Аймурзаев). Оған ийек қақса, ийектен бұрын **жұтқыншақтың** қыялын абайлайтуғын еди С.Хожаниязов).

КӨМЕКШИ, ҚОСШЫ, ЖӘРДЕМШИ. Көмекши балам кетер, мен қыйланбай ким қыйлансын. Жас басыңа ис түсер, мен қыйланбай ким қыйлансын. Жумагүл қандай да бір жұмыс пенен болмасын дайысына **жәрдемши** болып жүре берди (Т. Қайыпбергенов). Хадал мийнет пенен басшылық қылдым. Елимнің халқына **қосшылық** қылдым (Қ.Ирманов).

КӨНИУ, ШЫДАУ, КӨНЛИГИУ, ТӨЗИУ. Айдауына ерип, азабына **көнип** жүре берсек, құллықтан шығатуғын түрмиз жоқ (Қ. Ирманов). Соннан перерывке шекем зорға **шыдапты**. Бирақ хәммесине де **көнлигиуге** туұра келди (Т. Қайыпбергенов). Жаумай кеткен бултларға өшегисип, Түйедей **төзе** билер сабыр менен (И.Юсупов).

КӨП, ЭДЕУИР, МОЛ, КӘН. Көп қызға теңермен жалғыз басыңды, Қанатқа мезеремен қалем қасыңды (С. Нурымбетов). Елес қапаста илип алған қыстың аязынан баспанасыз олар **әдеуір** жабир көрди (У. Хәмидов). Сай-сайларда суу қалған, Оларда **балық мол** қалған (И.Қурбанбаев). Дәуқара «Қаратеренге» Суу апат салған **кән** елге (И.Қурбанбаев).

ҚӨС, ЕН. Келе-келе, арқау жиплерди шалғанда, артық жибермеу ушын **көс** жибермей қысқа кесип, үнемлеудің түрлерін орынлы жерлерге қолланатуғын болды. Тоқтабийке күнлер өткен сайын хәр бир тоқылатуғын гилемнің түрлері менен тоқылту ұсылларын дыққат пенен үйреніп, тоқыған гилемнен ен шықпайуына да кеуіл бөленетуғын болды (С. Сәлиев).

КӨСЕМ, ДАНА, ДАНЫШПАН. Көсемлердің сүүретлерін айнаға қапланып дийуалға илдирилди (Т. Қайыпбергенов). Шын бахит берген пайына, Уалы Ленин **дана** еди (И. Юсупов). Шын данышпан ердің ери, Совет елинің жүрегі (А. Дабылов).

КӨТЕРИЛИС, ҚОЗҒАЛЫС, ҚОЗҒАЛАҢ. Чимбайға ол барған екен, **Көтерілисте** болған екен. Ур бастыр қылышпа!—деп полицейский бар дауысы менен бақырып **қозғалыс** шығарды (А. Бекимбетов). Халық арасында **қозғалаң** пайда болды (Қ.Ирманов).

КҮЙГЕЛЕК, ШЫДАМСЫЗ. Солай болсада берілген тапсырманы өзи орынламай ынжықлық еткеніне Атамурат **күйгелегі** шығып бир жерде тұрып тақаты болмады (Т.Қайыпбергенов). Мубәрек жүдә шыдамсыз еди, ол сыпадан түсіп үйге кирип кетти (Ө. Хожаниязов).

КҮЙИНИУ, ҚӘХӘРЛЕНИУ, ТҮТИГИУ. Айтым барып келип, халлығын аузын толтырып тынбай **күйиніп** сөйлеп жүр. Отырған бийлер, көтқудалар өлде қайтып мысаллар алып, ... **күйип-пид**

сип парты шығып, **қәхәрленип**, барып келип отыр (Ж. Аймурзаев). ... сонлықтан қосықты түтигип кетип жаздым (А.Дабылов).

КҮНЛИКШИ, ЖАЛЛАНЫУШЫ, ТАЛАПҚЕР. ...Зорлық етип жалладың, қайылман енди барайын, Келдим хақымды сорап, **күнликшинизден** хал сораң. Ол байларға **жалланыушы** болып ислеп күн көрди, ... (К.Ирманов). ... аш-аптада болып қиятырмыз, жұмыстың қолайы болса **талапкермиз** деди Атажан Дәуленге (А. Бегимов).

КҮНШУАҚ, ҚУЯШЛАМА, ШУАҚ, ЖАЙМА ШУАҚ. Бир күни үйінен жылап **күншуаққа** шықты (Ө. Тәжимуратов). Улбосын гөне тамнан қуяшламаға шығып отырып, Төрештин жолына қарап отыратуғын еди (Н. Дәуқараев). Күннің **шуағын** намаз оқылатуғын жайдың әйуаны тасалады (Ө.Шамуратов). Оның албырағанын сезген Әмет дәслепки қәхәринен қайтып **жайма шуақ**лана түсти (Т. Қайыпбергенов).

КҮТИУ, ТӘРБИЯЛАУ, ҚАРАУ, БАҒЫУ, БАПЛАУ, ӘЛПЕШЛЕУ, СЕЙИСЛЕУ. Алатайды отлатып, Жақсы **күтип** «бақ» деди (И. Юсупов). ... Мәмбетнияз ғарры көп жылдан бери усы бағды **тәрбиялап** камалға келтирди (Н. Дәуқараев). Мениң бала алып қалыуға, оған **қарауға** халым жоқ, тур шығыңыз, кисини жолдан қалдырмаңыз (А. Бегимов). Қыз хәр күни баспақты **бағуға** әдетленди (Т. Қайыпбергенов). Мубәрек атын арбаға қосыу ушын көптен бери **баплап**, оның күткени аты болды, ... (Т. Нәжимов). Баланы әдеуір жасына шекем **әлпешлеп**, еки бирдей ата-анан манлайынан сыйпап өсирди (О. Хожаниязов). Ерте бастан атларын сейислеп, таярлап қойыпты, ... («КК. КСМ. атл.»).

КҮШ, ҚУАТ, ДӘРМАН, ХАЛ, (ХӘЛ), ҒАЙРАТ, МӘДЕТ. Хәммениң күши жыйналса қанша жұмыс исленеди (Т.Қайыпбергенов). Үйде қуат, бағда болып ақ гүли, Жаңа ашылған шәменимен айырылдым (Қ.Ирманов). Белде қуат, аяқта жоқ **дәрманым**, жай таппай, сууықта қалған әрманым (С. Нурымбетов). Заман қайда, заң қайда, Балықсыз көлде хал қайда (И. Қурбанбаев). Алпамыс сауаш күни миндим шубар белине, Өн төрт жаста **ғайрат** кирди тәниге, Бажбанбысан жолды босат енеғар, Мен шығып едим Жийделі Байсын елинен («Алпамыс»). Нәлет чадырасын жүзден көтеріп, Алласынан **мәдет** сораһар саған (И. Юсупов).

КҮШЕГІНУ, АСҚЫНЫУ. ...ауыл арасындағы шауқым да күшейип кетти. (Б. Бекниязов). Зудымлық **асқынса** халықты оятар, Жақсылығы жақын болғай нәйлейин (Қ. Ирманов).

КҮШЛИ, ҚАРЫУЛЫ, МЫҚЛЫ. Қиятырған атлы жигит оннан **күшли** келди, ... (Ө. Шамуратов). ...аз ғана күн тамақ берип күтсеңіз, ержете келе **қарыулы** болып кетеди, жұмсап рәтин көрсеніз аға, — деди Дәуленге Атажан (А.Бегимов). Омардың орта бойлыдан келген, **мықлы** денели болып өсип қиятырған барлық жотасынан сол уақыттын хәуири сыртқа теуіп тұрыушы келбеті хәм оның ақыл зийреклигі менен алғыр сауатлы Жәмийдің қыялында үмітдар туұдырған еди (У. Хәмидов).

К ҚАБАҒАН, ҚАБАУЫҚ. Олардың алдынан шеттегі үйдің қабаған иіті шыға келді,... (Қ.Айымбетов). Тандыр басыда бір қабауық иітке жолығады («ҚҚ. х. е.»).

ҚАБАТ, ҚОС, ҚАТ, ҚАТЛАМ. Парахат бір қабат шулғауды шулғанды да етигин кийіп, сыртқа шығып кетті (Ж.Аймурзаев). Оның «такир» болыуына мынау аяқ-қоллары қос жиі пенен байлауда тұрған адамлар себепші (Ә.Тәжмуратов). Жапбақлар қамыстарды күні-түні орып, қолларының бір қат терисін қыршып түсті (Б. Кербабаев). Муздың үстіңгі қатламы жибисіуге мейіл беріпті,... («Жеткіншек»).

ҚАҒЫЙДА, ҚӘДЕ РЕЖЕ. Сөйлеген сөзі ыдырап келтирген мысаллары менен қағыйдалары от пенен суұдай қарсыласады. Біраз уақытқа шекем аралас бөлшектің қәдесін Атамурат түсіндіріп отырды (Т. Қайыпбергенов). Логарифи таблицасынан пайдаланғанда төмендегі режелерді тутыуға болады (В. П. Демокович).

ҚАДАҒАЛАУ, ТЕКСЕРІУ, БАРЛАУ, БАҚЛАУ, БАЙҚАУ. Ендігі қалған көзлерді сиз қадағалап, хабар етіп тұрасыз (К. Султанов). Ақыры оның еле барлық хәрекеттерін тексеріп барыуда еді (Т. Қайыпбергенов). Тилеп бір топ атлылардың жүрисінен гүманланып, барлау жүргізеді (Г.Есемуратов). Оның барлық хәрекетін сырттан бақлап, аңлып жүрген бала әстен артынан билдирмей барып қусты бас салып ұслап алады. (ҚҚ. х. е.). Хәр келгенде ол байғус ағасының тұрмысының жыл-жылдан төменлеп баратырғанын байқап тұрды (У. Хәмийдов).

ҚАДАУ, ТИКЛЕУ. Сырықтарды қатара қадап, олардың түптерін беккемлеп шықты,... (КК.КСМ.атл). ...демнің арасында булар жол бойына көп ғана электр столбаларын тиклеп көріп шықты (И. Қурбанбаев).

ҚАЗЫҰШЫ, БЕЛДАР. Қазыұшы тезден ырашқа шығып мұраптың алдында қол қаусырып мүсәпирі шығып тұрды (А.Бекимбетов). ...бригадир қазыуға белдар жыйнауға киристі. ... («КК. КСМ. атл. »).

ҚАЙҚЫ, СӘТЕН, ПАҢ. Бой сыны келискен қайқы болып ержетті,... (Қ.Айымбетов). Мен-мен деген сәтең жигиттер малақайының құлағын түсирмей жүре алмайды (А.Әлийев). Үсті басым шаң болды, Ат көтермес беглері сыртымыздан паң болды («Алпамыс»).

ҚАЙРАҚ, ШАР-ТАС. Қара таудың (қара тасы) қайрақ тасы да қәдеге жарады,—деп күлесті қыз-келиндешектер,... (Қ.Айымбетов). ... колхозшылар түски дем алыста қарап отырмайық,—деп хәр қайсысы өз кетпенлерін гезек-гезек пенен шар-тасқа жанып атыр («КК. КСМ. атл.»).

ҚАЙТЫУ, АЙЛАНЫУ, БУРЫЛЫУ. Алған бағдарын қойды, изине қайтты (Т.Қайыпбергенов). ...солдат бір топ адамларды көріп, қандай қызық болып атыр,—деп кейінге айланды,... (А. Бекимбетов). Женгей машинаны пахта атызында ислеп атырған пахтакештерге қарап бурылыуды мақул көрді (С. Салийев),

ҚАЙЫСҚАҚ, МАЙЫСҚАҚ. Талдай қайысқақ, ийилгиш көрinedi,... (А.Бекимбетов). Иним, мына майысқақ сым менен орап тезлете ғой, кеште болып баратыр (С. Салийев).

ҚАЙЫСЫУ, МАЙЫСЫУ, ИИМЕЙІУ, ИЙИЛИУ. Бұған оның жүрегі сызлап қабырғасы қайыса баслады (У. Хәмийдов). Молланың тут шыбығы хәр урған сайын майысып сына жазлады (Ә. Шамуратов). ...ғөреклерін көтере алмай иймейіп тұрған ақ мамықтардың хәр бір қатарларында жас терімшiлер менен болды (М.Уббиниязов). ...кишкене қызлардың ийилип ойнағанына құрылыс трестинің рабочийлары хайран қалысты («Жас Ленинші»г.).

ҚАҚСАУ, СЫЗЛАУ, СЫРҚЫРАУ, СОЛҚЫЛДАУ. Турымбеттің тула бойы қақсап түні менен жата алмады (Н. Дәуқараев). Дизенді сызлатып, мийнетін шегіп, Жеген бір зағараң палдан жақсырақ (Бердақ). Меңлибайдың тула бойы сырқырап, кем-кемнен жарасы уұдай ашып шеке тамырлары бұрынғыдан да бетер ұлғайып шыдатар емес (Ж. Аймурзаев). ...қолымдағы жар муздай сууға тийгенліктен бе солқылдап киятыр деп моторшы балықшы жигиттерге қарады (К. Султанов).

ҚАЛА, ШӘХӘР. Кейінгі жыллары Нөкіс қаласы жаңарып, гүлленген қалаға айланды («Сов.ҚҚ»г.). Шахаббаз патша урыстан жеңілгеннен кейін, шәхәрине барып қайтадан лашкерлер жыйнады (ҚҚ. х.е.»).

ҚАЛҒЫУ, МҮЛГИУ. Қалғып отырған Еримбет бірден орнынап тұрып кетті. Мүлгіп отырған жерінен Еримбет шоршып түсіп мәсликтен де айықты (Қ. Айымбетов).

ҚАЛЫҢ, ЖИЙИ, ТЫҒЫЗ. Айтбайдың үйі Боз жаптың күн батыс тәрепіндегі қалың жийдекліктен арасында тұрады (Х. Сейитов). Класста ғана емес, үйлеріне де жийі барып ата-аналар менен гүрриңдесіп тұратуғын еді (Т. Қайыпбергенов). ... бизің әскерлерімиз тығыз болып өскен майда ағашлықтың арасы менен фашисттердің қорғанына қарай еңбеклеп жылысты (С. Нурымбетов).

ҚАНСЫРАУ, ХӘЛСИРЕУ, ӘЗЗИЛЕУ, Турымбет белса қанқаны усы болсада, қудай урған екен, деді қанаатсыз Жумаш (Н. Дәуқараев). Ағайынбизғой, қазанды алмасаншы балық-малық табылғанда көк сорпа етіп ишп отырайық, бунша дүньяға тойымсызлық етіп не деп Бийтапқа өтиніш етті Ақсулы (А.Бегимов). ...хожайынның сонша қапшық уны болса да қанааты жоқ, нағыз ашкөз киси еді (М.Горький).

ҚАНСЫРАУ, ХӘЛСИРЕУ, ӘЗЗИЛЕУ, Турымбет болса қансырап, анда-санда буұлығын демін алады (Н. Дәуқараев). Қанның тынбауынан жарадар хәлсиреп, зордан көзін ашты (А.Бекимбетов). Бийтаптың мурнынан қан тоқтамауының пәтійжесінде әззилей баслады,... (А. Оразов).

ҚАҢҒЫРТЫУ, ТЕНТИРЕТИУ. Жумаш Турымбетті өлтиріп, Уабосын менен Төрешті қаңғыртып жиберді (Н. Дәуқараев). Сөйлеме уры ширкін, сен қай бетің менен сөйлейсең,... алған

патларыңды тауып бер, болмаса **тентиретип** жиберемен, — деди Зийтап Ақсулыға (А. Бегимов).

ҚАПЛАУ, ТЫСЛАУ. Олар көп үйлерден жанап тиктирип, үстин ақ кийіз бенен қаплады (Қ. Ирманов). Арбакеш атының жабығын тазадан тыслап алыға киристи, ... («КК.КСМ.атл»).

ҚАРАҢҒЫ, ТАСТҮНЕК, ТАСҚАРАҢҒЫ. Қараңғыда көрмегенің, Алды артыңды сермедің (С. Нурымбетов). Төре ишкі кийімлерін кийіп, шапанын жамылып далаға шықса, бір-біреу-ді көрер едік, жән-жақ **тастүнек** (Ж. Аймурзаев). ...манлайға урса билмейсен, ай **тасқараңғы**, — деди Бағда Хожанға, (С. Мажитов).

ҚАРАУ, ТИГИЛИУ, ҮНИЛИУ. — Хәй бәдбақ, паспанда, — деди Пристав оған алара **қарап**, — үстимди май еттиң ғой (К. Ирманов). Басына ораған шақлы дәнепесине сын көзлері менен **тигилди** (Т. Қайыпбергенев). Ол мениң ауырыу аяғымды қайта-қайта **үнилип** тексеріп көргеннен, кейін, онда сол урыс уақытында шашыранды оқ қалған еді деген жуумаққа келді («Сов.КК.»г.).

ҚАРАУ, ТИНТИУ, ТЕКСЕРИУ, АҚТАРЫУ. Азғана дем алғаннан кейін жыйналған темирдің арасын **қарап** кереклі темирін тауып алды, ... (Т. Қайыпбергенев). Дәрман кетти, дәрт қалды, Дуйым журт **тинтип** аралды (И. Қурбанбаев). ...Бийпат Ақсулыдың үйінің ишінің хәммесін **тексеріп** шықты (А. Бегимов). Сол адамды тауып алыу үшін ауылдың бір шетінен **баслап**, барлық заттарын **ақтарып** шықты. («КК. х. е. »).

ҚАРСЫЛАСЫУ, ТИКЛЕНИСИУ, БЕТЛЕСИУ, Сөйлеген сөзін ыдырап, келтирген мысаллары менен қағыйдалары от пенен суудай **қарсыласты** (Т. Қайыпбергенев). Дәриу Гөрүғлы орнынан турды, Қырмандәлиннің жанына жууырып барып, **тикленисип** турды («Гөрүғлы»). Ешшан менен Қутымның **бетлесіуі** бұл пышықтың ең ұзақша шапқанда сабан қораның төрине дейін шауып барғанындай болады (Т. Нәжимов).

ҚАРЫН, ҚУРСАҚ, ИШ. Соның менен сабақ уақытында оның қарны аш болыпты (Т. Қайыпбергенев). Критика май емес, Жаға бермес **қурсаққа**, Ертип шығар хаялын, Көз абаға гей уақта (И. Юсупов). **Ишкі** сарайы аман болса болғаны ғой, — деп әлле нәрсесіне түскендей тунжырып қалды (К. Султанов).

ҚАСҚЫР, БӨРИ. Биз жақында таулардың етегіне жайласқан колхозшылардың фермаларын көрдик, бунда шопанлар қойларды **қасқырдың** шабыуынан аман алып қалыу үшін көп ғана илажлар іслеген (Т. Нәжимов). — Бир өзің бе? — Хе, бир өзім-ди **бөри** жейме? (Т. Қайыпбергенев).

ҚАТАЛ, ҚАТТЫ. Атамурат қарындасына қанша әлпайым болған менен сабақ үстінде **қатал** тугыұшылардың бири еді. **Қатты** кеттін, Маман деди Ырысқұл бий (Т. Қайыпбергенев).

ҚАТҚАЛАҚ, ТОНҒАЛАҚ, ТОН. Әжинияз қатқалақ пенен жолдың дәрбентін алып, колхоз даласына киятыр. (Н. Дәуқараев). Айтым атының жылауын иркіп, қаттырақ айда, **тонғалақ** пенен кетіп қалайық, — деди Менлибайға (Ж. Аймурзаев). **Тонлар**

еріп балқып кетти, қорғасын, Тасларды жибитти күни бәхәрдің (А. Дабылов).

ҚАТНАС, БАЙЛАНЫС. Сол ушын Айтбайдың Сырт пенен қатнасын үзіуіміз зәрүр. Баяғы бир кеште урысқалы бери Әмет пенен Сержанның арасындағы **байланыс** үзілген еді (Т. Қайыпбергенев).

ҚАТНАСЫУ, БАЙЛАНЫСЫУ Төреш қалай болмасын апасы менен **қатнасып** тұрыуды ойлап нанды қалай апарып беріудің жолын ойлады (Н. Дәуқараев). Алёша ендігиден былай солдат пенен **байланысыудың** керек екенін түсінді. (И. Груздов).

ҚАХАРМАНЛЫҚ, ЖИГЕРЛИЛИК, БАТЫРЛЫҚ, ГЕРОИЛЫҚ, ЕРЛИК. Не болса ол болсын, — деп тула бойындағы барлық **қахарманлықты** батырлықты мәртлікті жыйнадым. (Ж. Аймурзаев). Еси барлар алды артын ойланар **Жигерлилик** жас ийгиликке сайланар (Қ. Ирманов). Бул мәртліклер, **батырлықтар**, Палман ерге жигер берер, Көрсетпесем **геройлықты**, Адам емеспен хош дегил! (Ә. Шамуратов). Бородино сауашында рус халқы уллы **ерлік** көрсетеді («Жас Ленинши» г.).

ҚӘБИР, ГӨР, ЛӘТ. Қәбирдің ултанында өліктің сүйегі жатыр. Онбаған хәкимлердің салдарынан жайы **гөргенде** тар! — деп Ерназар бирден буған төмен қарады (А. Бекимбетов)... Айтым әуліедегі **ләт** қазып атырған адамлардан барып жол сорады да дәриу Менлибайға келип атты тезден айдауды өтінді (Ж. Аймурзаев).

ҚӘДДИ, БОЙЫ. Қаршығадай **қәддің** дүзип, Хош Мұлайым, илме әдеп Өңірінде тиллайы сәдеп, Алтын гүмиш безелмиштур (А. Муўсаев). Анда-санда жауырын жазып, **бойын** тиклегенлер көринеді (Т. Қайыпбергенев).

ҚӘЛБИР, ЕЛЕК. Үйілген дәнди **қәлбирден** өткеріп болып, чай ишиуге отырды, ... (Н. Дәуқараев). Усы пленумнан шығыудан келип, Қутым үстіндегі қабақтарын, дәнелейтуғын **електи** де далаға шығарып таслады (Т. Нәжимов).

ҚӘЛИПЛЕСИУ, ЖАТЛЫҒЫУ, ЫСЫЛЫУ. Перхан да өз жұмысына **қәлиплесип** киятыр, ... (Ө. Хожаниязов). Бара-бара бир-бириміз бенен тынбай, бул іске **жатлығып** еркін іслей алатуғын болдық, ... (Ф. Фадеев). Мынау судья көп іслей **ысылып** қалған, ... (В. Гоголь).

ҚӘНИГЕ, МАМАН. Тылдағы колхозшылар да, оқыұшылар да, рабочийлар да, **қәнигелер** де, айта берсең бәри! Бәри бир мақсетте (Т. Қайыпбергенев). Солай етип, қақыйқып пахта **маманлары** жетилісип шықты («Сов.КК.»г.).

ҚӘТЕ, НАДУРЫС. Бул **қәте** нәрселерди еситкен жарымшылар жылап-сықлап бар тапқанын мұрапқа беріп алақандай қапырған қайтағын суўғарыуға мәжбүр болды (Ө. Хожаниязов). Ол **нәртлеу** жұмысы уақытында қыйын есапқа тап болып, оны **надурсы** шығарады («Жас Ленинши»г.).

ҚӘТЕЛИК, НАДУРЫСЛЫК. Шәке бағанадан берли көн ой-

ланып, қәтелик ислегенің жаңа ғана сезип, кейін салмақлы жигит сыяқланып қалды (Ә. Тәжимуратов). ...хулиганлардың қарамы нийет пенен **надурислық** ислерін әмелге асырыуға қәрекетленіп атырғанда Жолдас аға үстинен шығады («Жас Ленинши» г.).

ҚӘТЕРЕЛИ, АБРОЙЛЫ, БЕДЕЛЛИ. ...халықтың ортасында мурап жүдә қәтерели деп ойлады (Ә. Хожаниязов). Совхозда бул азаматлар тууралы сөз болса, нағыз **абройлы** жигитлер деп оларды хәмме хұрметлейди («Жас Ленинши» г.). Алтын **беделли** еки жасауыл қаладан далаға шығып, сахра гезип жүрсе, топ-топ, шоқ-шоқ мәсләхәт қурып атырған шопанларды көреді («Алпамыс»).

ҚӘУИП, ҚОРҚЫНЫШ. Бий елге қайта шауыпты, Кеўлине гүйип қәуипти: (И. Қурбанбаев). Жумагүлге бир түрли **қорқыныш** пенен қарайды бирақ хабарласпайды (Т. Қайыпбергенов).

ҚӘХӘР, АШЫҰ. Жыланнан көп есе күшли қәхәри, жылан зәхәринен өткир зәхәри (И. Юсупов). Изимбетов қатал **ашыуға** минген жағдайда кимди болса да аямайды (Т. Қайыпбергенов).

ҚОЗҒАҰ, ТӘШУИШ. ...Мени усы үстем класстың үстинен қосық жазыуға қозғады (А. Дабылов). Қыялларым гезип тынымсыз, Тәшиуиш салар мәнзилмың жаққа (О. Хожанов).

ҚОҚЫМ, ҚАЛДЫҚ. ...күйдирилген майдың **қоқымы** қазанның түбине шөгип бирге жыйналды («ҚҚ. х. лег. хәм анекд.» Ол адам орнынан қозғалыуы муттал, балықлардың **қалдықларын** аузына салып, пышырлатып шайнауға кириседи (Н. Дәуқараев).

ҚОНАҚ, МИЙМАН. Байдың ақ отауында қонақлар толы (Т. Қайыпбергенов). Адам адамға мийман, жан геўдеге мийман (ҚҚ. х. н.).

ҚОНЫҰ, ҚОНАҚЛАУ. Әмет аға усы сулыұлыққа мейлинше қанаатланып, терекке қонып отырған бұлбұлге хәм олардың сайраған намаларына ышқы етип отырды (Ә. Тәжимуратов). Душпанлардың пияда әскерлери тоғайдың ойпаң жерине жатып алды, бизлер тоғайдағы қонақлап отырған шықлықлаған хәкке деп гүманландық (Н. Дәуқараев).

ҚОНЫҰ, ҚОНАҚ БОЛЫҰ, АҚШАМЛАСЫҰ, ТҮНЕУ. Бүгін усы ауылда қонады, Ертең келип жолығамаң деп кетти (Т. Қайыпбергенов). Бирақ, Қулмурат болыстың үйине қайырылып, сонда қонақ болды (К. Ирманов). Семён тоғай арасында бир үй тауып, сол үйде бир ақшамласып өтсембе деп те ойлады (С. Дмитриев). Хәбийбулла өз әскерлери менен усы тоғайлықта түнеп шықты... (С. Нурымбетов).

ҚОҢСЫЛАС, ИРГЕЛЕС, СЫБАЙЛАС. Далада да көп жүре алмады. Қоңсылас үйлерине кирип шықпақшы болды (К. Ирманов). Олардың үйлеріне иргелес қатар орналасқан (Т. Қайыпбергенов). Ағалы нилер, жапбақлар жүрип-жүрип бәр булақты тауыпты да отауды бир сыбайлас жерге тикти (Б. Кербабаев).

ҚОПАРЫҰ, АУДАРЫҰ. ...бул жерде гүжим тереклер көп еди, биразын қопарып таслады,—деп қалың көлеңкели бир түп гүжимнің саясында үш ғарры сөйлесип отыр (К. Султанов). Бригада-

ның колхозшылары усы бастан пахта жұмысына кирипти, ал кемпир-ғаррыларды болса, жап бойындағы тереклердің түбирин аударыуға салды («ҚҚ. КСМ. атл.»).

ҚОРА, ШАЛДЫҰАР. Қора толы қой сойылды, палау асылды (К. Ирманов). Шопан ерте менен ешкилерди **шалдыуардың** сыртына қарай жайып жиберди (Т. Нәжимов).

ҚОРҒАН, БЕКИНИС. Қоңырыт көтерилисінде сатқын Мухаммед пананың шабылыуынан қарақалпақ халқы Бозатауға қорған салған (ҚҚ. әд.). Сығалады, көрди, қарады, талап жау **бекинисин** анықлайды, болжайды (Ә. Шамуратов).

ҚОРҚАҚ, ЖҮРЕКСИЗ, ҚОЯН ЖҮРЕК. Қорқақ болып задымларға жалтаңлап, Биз кеткен соң дуз басалмай қалтаңлап... (К. Ирманов). Олардың өзлери қорқатуғын **жүрексиз** адамлар...—деп ескертти (И. Грудов). **Қоян жүрек**, қорқақ арсыз,—деп жолдаслар таслады атып... (Ж. Аймурзаев).

ҚОРШАҰ, ҚАМАЛ. Узақ қоршауда турғанлықтан бир еки күн бойы қатнас болмай иркилип отырған посёлкалар да бар екен (К. Султанов). Көп уақыт қамалда болғанлықтан ел ашырқап отыр еди («Қурбанбек»).

ҚОРЫҰ, ҚОРҒАҰ, ҚАРАҰЫЛЛАҰ. Жүзлерің жаман солып тур, Солдатлар мынау қорып тур. Бай ийшанның улын неге алмайды, Олар неге ел **қорғауға** бармайды... (К. Ирманов). ...мут дүнья малды, жерди дәскени өз-ара бөлишип алыу ушын, буны **қарауыллап** турыу Ережеп моллаға тапсырылды (А. Бекимбетов).

ҚОСТАР, ЖУБАЙ, ЖУПТЫ, ЖОЛДАС. ЗАЙЫП. Көзнен айлаңсын апаң Байшубар, Қалмақларда ат көтерер **қостар** жоқ («Алпамыс»). **Жубайымнан** жуда болып уяда, жары жолда жазийрада қыяда (А. Дабылов). Досназардың **жуптысы** еки досқа қатыбыламық писирип қонақлардың алдына қойды («ҚҚ. х. лег. хәм анекд.»). Белбөу ушы менен ерний сыйырып, Өмирлик жолдасын да мурнын жыйырып (С. Нурымбетов). Кеше «Қанлы өзектегі» ау салымда **зайыбы** екеуінің арасындағы пысқырған әңгименің түйіри шешилгеннен соң Сапар өзіннің келте қайтым шорт минезлигине өкинип, Жәмийланың қасына келип, «Кешир мени Жәмийла деп жигит азарланды (К. Султанов).

ҚОСЫЛЫСЫҰ, БИРГЕЛЕСИҰ, БИРИГИҰ, ЖӘМЛЕСИҰ. Атларыңыз қосылысып топарға, Шабысы жүриси бәрхә тең болсын, Жигитлер Пристав келип сөйлеседи деп бир үйди босаттырып үмйт етип **жәмлесип** отырған еди (К. Ирманов). Мине бизлер мамонтның сүйегін **биргелесип** ислеп, қазып болыуға шамаластық (С. Дмитриев). Буны хәмме **биригип** ислеуи керек, болмаса үлгере алмаймыз,—деди бригадир (Т. Нәжимов).

ҚОСЫМША, ҮСТЕМЕ. Сонылықтан шопанларға жәрдем ушын хәр күни бир комсомол ағзасы **қосымша** қарауыллық етиуді сол жыйналыста қабылланды (Т. Қайыпбергенов). Хәзир бригаданың ағзалары миннетлемесин орындап тағы **үстеме** план алып, 10 центнерден зүрәэт алыу ушын гүресип атыр («Жас Ленинши» г.).

ҚОТЫР, ШЕШЕК, БУЖЫР. Моллалар купия сөйлесип отыр-

ғанда узын бойлы бети қотыр бір жигит келип кирди (А. Бекимбетов). ...қараңғыда бетіндегі шешегі зордан билинип тур, оны бизлер зордан дегенде таныдық (Б. Горный). ...таныс емес бір адам түнде алдымнан шықты, оның бетинің бужырлығы айдың жақтысы менен маған белги болып турды,—деди Қамо жолдасына (В. Смирнов).

ҚОШАМЕТЛЕУ, КӨТЕРМЕЛЕУ. Чай қуып отырған Бөрибайдың хаялын қонақлар қошаметлеп отырып, кеули ашық, атың жеңил екен,—деп күлсип те қойды (А. Бекимбетов). Топбақ көрдинізбе, Тойдық апа?—деп әуеле қара едиңиз, енди ала болдыңыз деп көтермелепти, ... (Б. Кербабаев).

ҚӨДИРЕН, ЖАБАЙЫ. Дийханшылықтың арасындағы айғабағарлардың хәммесин де қөдирен көгерип турыпты,—деди председаталь (К. Султанов). Сима Симаков таяғын көтерип, алма ағашының арасын қарап жүрип жабайы өсип турған алма нәлине көзи түсти... (А. Гайдар).

ҚУДЫҚ, ҚУЙЫ. ...киятырған атлылардың түринен қорқып Ешимбет гөне қудыққа жасырынды (А. Бекимбетов). Қадирбай қалтырап, қатты қәхәри менен атына қамшы урып қуйыдан суу алып атырған Ешимбетке пәтленип келди (А. Бекимбетов).

ҚУЛАҚЛАНДЫРЫУ, БИЛДИРИУ, ЖӘРИЯЛАУ, ХАБАРЛАУ. Мектеп директоры оқыушыларға жыйналыстан кейин субботник қаққында қулақландырды («Жас Ленинши»). Айшагүл Ерназарға полицейскийдин киятырғанын билдирип, өзи ағашлыққа кирип кетти (А. Бекимбетов). Бирақ буннан усы ұақытқа шекем қарақалпақ эпосы бойынша жәриялап аз да болса поэтика тууралы сөз етилмеди деген жуумақ шықпайды (К. Мақсетов). ... жолаушылар жоқ жоғалтып жүргенлигин перизатқа хабарлады (Ер Зийфар).

ҚУЛАМА, ЖАР. Дәрьяның бийик ырашына усаған жерине келип, қулама жерлерин айланып, бир шолып өтти (О. Бекбаулов). Лена дәрьясы усы жерден баслап тереңлейди хәм усы қарадан пароход қатнасы басланып, суудың толқынына шыдамай жар таслады... (С. Дмитриев).

ҚУЛАТЫУ, ЖЫҒЫУ, СУЛАЙТЫУ. ... Жумаш темир жабаны алып Турымбеттин туу сыртынан берип жиберип қулатты (Н. Дәуқараев). Езиушини бир ұақ езилиуши жығар, Үстке шықпай турмыс қақыйқат болса (К. Ирманов). Қызды бас көзине қарамастан сулайтып таслады, аузы-мурнынан зирек-зирек қан жосып кетти (Т. Қайыпбергенов).

ҚУЛҚЫН, НӘПСИ. Кемпир жетимге қулқынына керек болса жеу керек,—деп жекириниуи менен сыртқа шығып кетти («ҚҚ х. е.»). ... Мен ең сүйикли хаялы болсам улым әдиули перзенти, қаншелли нәпси хәм қаншама ышқыпаз болса да бетимизге келмес, бир гедей қызы ушын бизден кешпес» деген пикир қыялынан өтти (С. Айний).

ҚУМ, ШЕГЕ. Қумлық жерге келгенде, Байшубар зорлық қылады, Тақыр жерге келгенде, Тарлан зорлық қылады («Алпамыс»).

... Қурылыстың жумысы да қызып кетти, жайларды сыбауға машын-машын шегелер де тайын болды («Жеткиншек»).

ҚУМАРПАЗ, ОЙЫНПАЗ, ОЙЫНШЫЛ. Баяғыда бир жолаушы барар жерине жете алмай жолда бир үйде ойнап отырған бир қумарпазлардың үстинен шығып, сонда қонақ болыпты (ҚҚ х. лег. хәм анекд.) Концертлерде ойынап қызларымызды тамашағөйлер күшли қол шапатлаулар менен қарсы алды («Жас Ленинши» г.). Хәзир қызлардың арасынан көп ғана ойыншыл қызлар өсип көбеймекте («Жас Ленинши» г.).

ҚУНТЫЙЫУ, ШУҚШЫЙЫУ. ... маған өткергениң болмаса көтерилиң, изиме қунтыйып түсе қалдыңыз гөй Дәулен түргелиң үйден сыртқа қарай ийтермеледи (А. Бегимов). Айыплы деп санаған адамның атқаратуғын хызметинен баслап шуқшыйып изинен қалмайтуғын әдети еди (Т. Қайыпбергенов).

ҚУРАЛ, ӘСБАП, ЖАРАҚ, САЙМАН, ҚӘЛЕ—КҮЛЕ. Дийханшылық қураллары ерте бәхәрден баслап таяр етилди («Қыз ҚК» г.). Оннан басқа да хәр қыйлы әсбаллар: пионерлер барабаны, бир кишкене арша мүйешке жайластырылды (Т. Қайыпбергенов). Жигит болыуын биз болдық-ау, Бирақ,—Талай азаматлар қолында жарақ (И. Юсупов). ...сууынларды шанаға қосыу ушын сайманларды таярлап алыу керек,—деди Семён (С. Дмитриев). ...егисти ерте баслап жиберейин десе, еле таярланған бирде қәле—күлеси жоқ бригадирдин... («ҚК. КСМ. атл.»).

ҚУРАЛЛАНЫУ, ЖАРАҚЛАНЫУ, ... мине, өзлериңиз көрдиниз, бизлер бирлесип турып, күшти жәмлеп қуралланып умтылған едик, бай да, жасауыл да, полицейский де бизден соққы жеп, қорлық көрип жолына түшти (А. Бекимбетов). Дәрұзаның аржағында машинаның гүрилдиси еситилди, ал жаз жолы жақтан жол бойлап, жарақланып еки лётчик-командир киятыр еди (А. Гайдар).

ҚУРБАН, ПИДӘ. Баламның жолында қурбан боламан (К. Ирманов). Муртаза Уммегүлсимди қолтығына қысып, бауырына қысып, кеуилин жубатып, өмир бойыма сениң жолында пидәман—деп хошласып кетти (К. Ирманов).

ҚУРТЫУ, ТАУЫСЫУ, АДАЛАУ. Еки көкнаршы мәс болып көкнар ишип, бар көкнарын қуртып болыпты (ҚҚ х. лег. хәм анекд.). Фазыл сөзин тауысты хәмме өз үйлерине тарасып кетти, ... қанатларыңыз аз екен, ала берсек адалап қоямыз ба деп отырмыз (К. Ирманов).

ҚУРЫСЫУ, ТЫРЫСЫУ, БҮРИСИУ. Бир көкнаршы қыдырып киятырып, жолда көкнардың ұақты болып тула бойы қурысып, өзиниң достының үйине барып түсипти («ҚҚ х. лег. хәм анекд.»). Менлибайдың маңлайы жыйрылып, көзи мөлдиреп, ерни қыймылдап, аузы түрттийип, денеси тырысып зорға дегенде бетин жууып болды (Ж. Аймурзаев). Ақсулыудың тула бойы бүрисиң, асылыуға дәрманы жоқ, тентиреклеп барып жығылыу менен жер дүмпешледі (А. Бегимов).

ҚУУЫУ, ҚУАЛАУ. Қуғанын қуып жетсе, Қашқаныңда озып кетсе, Барған жерде исин пйтсе, Душпаның сонда мат болар (К. Ирманов). Ақырында балаларының изин қууалап келип, суудың шетіндегі ең соңғы ойнаған жерин белгілеп, дәрйяға үңилди де турды (Ә. Тәжимуратов).

ҚУУЫУ, ШЫҒАРЫУ, БОСАТЫУ. Жайың менен ислегенде сеии қуып жибере алмайды (Т. Қайыпбергенов). Колхоздағы комсомолецлер жұмыстан бас тартқанларды сол заматында шығарып жиберди («ҚК. ҚСМ. атл»). Буны орнынан босатыу керек, — деди қабағынан қар жауып турып (К. Ирманов).

ҚУШТАР, ҚУМАР, ҚАРДАР, ҚАРЫЙДАР. Қууанышбай аға оқышыларының ата-аналарын күнде көриуге қуштар қайтсын уақыт жоқ (Т. Қайыпбергенов). ... көкнаршылар пәйнекке қашып отырғанда биреуи екіншисине: неге таза ай тууады, гөне ай жоқ болып кетеди, — деп қумар етип сорау етеди («ҚК. х. лег. хәм анекд.»). Бундай сууықта жабанлылардың көбисин қалаға бара алмайды, мүмкин асқабақларын өз қардарын табар деп кем ертеине азанда қалаға жолланды (Т. Қайыпбергенов). Таңда талуас еткен ис қарыйдары, Алтын далаларым интизар саған (И. Юсупов).

ҚУШТАРЛАНЫУ, ҚУМАРЛАНЫУ, ҚЫЗЫҚСЫНЫУ, СҮЙИНИУ, СҮЙСИНИУ, ҚУМАРТЫУ. Өмирбай менен көп ғана қызықлы сорауларды қуштарланып ғана сорайды (Ә. Тәжимуратов). Қумарланып тыңлады жолдасларым, Сөйлеп бердим, бир исти өткен бастан (Ж. Аймурзаев). Бир күни төрт көкнаршы қабаға барып зияпатлап қайтыу ушын қызықсынып олар жол жүрип кетипти («ҚК. х. лег. хәм анекд.»). Бир-бирине қарасып, ишлериней сүйинип, иши жылып, еринлери бүлкілдесип қойды (К. Ирманов). Енди Атамураттың берген жууабына сүйсинди (Т. Қайыпбергенов). Мақсетиниз жақсы болды, деди ол кишкеке Мақсетке қумарта қарап өмирге секунтта қымбат деп Тамара Матеевна, Тазагүл менен хошласып кетти (С. Салийев).

ҚУШТАРЛЫҚ, ИНТАЛЫҚ, ҚУМАРЛЫҚ, ҚАРДАРЛЫҚ, ҚАРЫЙДАРЛЫҚ. ... Жарылқағаның бундай жұмысларды ислеуге қуштарлығы жаман емес. Ал, электростанция айдауға жеңгейдин де қумарлығы жоқ емес еди, бул жұмыс оған таныста еди (С. Салийев). Ақыры, шарықлаған нама сеслерине хош қауазлар алысып кеткен де бойын қаншама сергекленгенін өзинди жеп-жеңил сезесен хәм инталығың күшейеди («Жас Ленинши»). Дем алыс күнлери балаларымды жетелеп, Мафтуха апайдикине барыуды қардарлық пешен күтип жүриуде едим, ... (Ә. Куты). ... бир пункттиң өзин еки әскер бөлеги бир уақытта келип алғанлықтан бундай қарыйдарлардың изи тамам болмайды (Д. Фурманов).

ҚЫЗҒАНШАҚ, БАҚЫЛ, КҮНШИЛ. Буринда бир қызғаншақ бала тақан жеп отырып, қасындағы балаға тақан салған тостағанын көрсетип: ... («ҚК. х. лег. хәм анекд.»). Қай жерде қытымар ишпей дүнья-мал жыйнайтуғын бақыл байлардың, уламалардың үйине барып бақасын келтирип абырайын төгиуге жүдә пухта

екенмен (А. Бекимбетов). Ағалы-инилердин бүйтип жүргенлерин жош көрмеді. Буллық апай, бул жүдә күншил хаял еди, сыйырларды сатып алғанына иши жанып, не қыларын билмей арманберман теңселип жүр (Б. Кербабаев).

ҚЫЗҒЫНЛЫ, ХӘУИРЛИ. ... көкнаршылар бир жерлерге барғанда көп тоғайлыққа ушырап, сол жерде отты қызғынлы етип жағып көкнар ишиуге отырысыпты («ҚК. х. лег. хәм анекд.»). Жалыны шаңыраққа тийип турған хәуирли оттың қасында балалар сөйлесип отырды (Т. Қайыпбергенов).

ҚЫЗЫҒЫУ, ЫНТЫҒЫУ. Соншелли қызығып кетип звоноктың болғанын да билмей қалғанман. Жалғыз қызым бир көриуге ынтығып жүре береди (Т. Қайыпбергенов).

ҚЫЗЫҚ, ТАМАША, ЗАУЫҚ, ОЙЫН. Ол пәкини қолына алып, атын билмей хайран қалып, оны қызық көрип қасындағы бәнгилерден сорады («ҚК. х. лег. хәм анекд.»). Шербатшы атынан жығылды қолындағы «Шербат толы кеса» ушып кетип тамаша көрип атырған тамашагөйлердин алдына түсти (С. Айний). Жаңадан таныс болған жат емес, тайдай тебисип, қозыдай құлдырасып, палапандай бауыр басып зауық қурып, кеуіл көтергенін жат емес, ... (Ж. Аймурзаев). ... Станиславский атындағы мәмлекетлик театрда мийнеткешлерге ойындар көрсеттик («Жас Ленинши» г.).

ҚЫЗЫҚЛЫ, ЗАУЫҚЛЫ. ... бизиң мектебимиздин хәуескерлер кружогииниң ағзалары тамашагөйлерге қызықлы ойындар көрсетип берди («Жеткиншек»). Сапар менен Жәмийла усы күни түни менен уйықламастан зауықлы таңды атқарды (К. Султанов).

ҚЫЙМЫЛДАУ, ҚЫБЫРЛАУ, ЖЫБЫРЛАУ. Көкнаршылардың мәс болып, басы айланып отырғанда биреуиниң көйлегиниң ишинен бир нәрсе қыймылдап кетип шоршып түсипти («ҚК. х. лег. хәм анекд.»). Буринғыдан қалған сөз, Қыбырлаған қыр асар, Көпке салып туура көз, Серменсе көкке уласар (К. Ирманов). Арықлауы ақ қубадан келген бала табуреткадан түскенде қыпқызыл қалың еринлери жыбырлап кетти (Т. Қайыпбергенов).

ҚЫЙЫН, АҰЫР. Дәслеп өзлеринде көтерилген қыйын мәселелерди шеше алмай қалады (Т. Қайыпбергенов). Аұыр иске қол узатып, Тәуекелге басты шатып, Зордың жағасынан тутып, Есапласып көрсек нетер (К. Ирманов).

ҚЫЙЫНДАТЫУ, АҰЫРЛАТЫУ. Ертең бармағаныңды билсе мәселенди қыйынлатып жибереди ғой, ... (Т. Қайыпбергенов). Верхоянскийде олар бизден басқа жолларымыздағы дуушарласқан жаман батпақлықлардай жүристи аұырлатты (С. Дмитриев).

ҚЫЛМЫС, АЙЫП, ЖЫНАЯТ. ... бул ислеп жүргенлериниң хәммеси қылмыс екеннен енди ғана түсипти бала (Ә. Тәжимуратов). Қанша айыптарын жууып шайғаны менен төбелестің сыры ашылды (Т. Қайыпбергенов). Бул нәрселерди ислеу менен

ушын жынаят деп басы аталына ескертти Құмыры бий («Қурбанбек»).

ҚЫЛЫШ, СЕМСЕР. Қылышынан қырмызы хан, Шашылды майдан ишинде («Алпамыс»). Сатурн семсерин дискаға жанып, Тоғыз планета таласар саған (И. Юсупов).

ҚЫМБАТЛЫ, ҚӘДИРЛИ, ЭЗИЗ. Мине бүгін «Искра» дийуалы газетасының гезектегі саны шығыуы менен мектеп оқыушылары ушын қымбатлы газета болып табылады («Жеткиншек» г.). Себеби қызыл галстук пионерлерге жүдә қәдірли хәм қымбатлы, ... («Жеткиншек» г.). Жеделленип жигит минди қарыуға, Қыстап эзиз жанға қылды қысаумет (И. Юсупов).

ҚЫН, ҚЫНАП. Таз қыннан пышағын сууырып алды, ... («ҚҚ. х. лег. хәм анекд.»). Баласына билдирмей, Белиндегі семсерин, Қуббалы бауын жаздырды, Қынабынан сууырды («Алпамыс»).

ҚЫРЫЛЫҰ. ӨЛИҰ. Қырылып болды хәммеси, Қүниң жүзи думан болды. Адам өлди, ат жығылды, Көшесинен қан төгилди («Алпамыс»).

ҚЫСПАҚ, ҚЫСНАҚ, ҚУҰЫС, ТАР. Автобус қыспақ жерден зордан өтті. Жайдың мушынан айланып қораның қыснақ жеринен өтип сыртқы қапыға жақынласқаным-ақ сол, дийуалдағы шыжбайланған сууретке таңландым да қалдым. Жолбарыс болса еки қораның қууысына барып жатты (Ә. Тәжимуратов). Еки отауды қатарына тигип қойған, оның арасынан адам өтип болмайды жүдә тар өтип тигилген («ҚҚ. КСМ. атл.»).

ҚЫСЫР, ТУҰ. ... усы сонша онғор ешкилеринен тек болғаны биреу ғана қысыр қалды (Т. Нәжимов). Барса бир қыз туу байталдың етин қайнатып писирин отыр екен («ҚҚ. х. е.»).

ЛЛАДАН, САДА. Мийнет еткен сор қайнаған, Атам ладан шаруа екен («Алпамыс»). Сөзге түсинбейтуғын хақыйқат сада екенсең, ... (А. Бекимбетов).

ЛАЗЫМ, ШӘРТ, КЕРЕК, ТИИИС. Дәстүр бойынша ол анасының ақ төсегин басқаға бастырмауы лазым (Ж. Аймурзаев). Аппақ жанбасына он шыбық урын Барлық тийисли шәртлерин айттырып (И. Юсупов). Тәме қылма биреуден, Жасайын деп азапсыз, Қайтнағың керек жууапсыз (Қ. Айымбетов). Тәртин бузған оқыушыларды тәртинке шақыруу класскомның тийисли нси, ... (Т. Қайыпбергенов).

ЛАҚҚЫ, ҚУҰ, БАСҚЫШЫЛ. Лаққының мазасы әбден кетип, ийшанға «кең көринбейди, бирге табақлас болар едик» деген екен (Т. Қайыпбергенов)... сөздің арасында кеуили қобалжымайтуғын дәу жүреклилиги, қуу сөзлилиги менен таң қалдыратуғын еди (К. Султанов). Өмирбек лаққышыл хәм басқышыл киси еди, ол өш алыудың, жеңіудің жолын изледі (Ә. Тәжимуратов).

ЛАПГӨЙ, ҚОПСЫТЫҰ. Өйбей маңлайым-ай! Енди қайда кетейин! Сәлийма лақылдап күлди усындай лапкөй боларма? (К. Султанов). ... Айгүл бул хаққында бир өзи шынға көтерип жүдә қопсытып бурқытып отыр. («ҚҚ. КСМ. атл.»).

ЛАПЫЗ, ХАУЫЗ. Айтұар жырау ай туғанша Алпамысты айтып болды, жыраудың лапызы адамларды ұйтып таслады (К. Ирманов). Хаудан ушқан бесеуи Төмендегі газдың сесине, Алпамыстың хауазына, Қанатын жыйнап айналды («Алпамыс»).

ЛӘЗЗЕТ, МАЗА, ХӘЗ. Қыз-жауан түсти есиме, Дүньяның ләззетин билдим («Алпамыс»). Хәй, ананың ызықлысынан маза кетти ғой (Қ. Досжанов). Шириген бай болып шалқыдың тастың, Тек қара басыңның хәзине қаштың (С. Нурымбетов).

ЛӘМ, ХӨЛ, ЫҒАЛ, ЖАС. Апам жууылып қойылған ләм көйлегиндегі қанның дағын көрсетти. ... ығал болса да апам жууылған көйлегин кийип, индеместен далаға шығып кетти, мен салып берген төсекте отырып қалдым (И. Курбанбаев). Кеменин ишинде онлаған бау жас қамыс тийелген, оның астында азғантай балық та бар (К. Султанов).

ЛӘМЛИ, ЫЗҒАРЛЫ, ЫҒАЛЛЫ, ХӨЛЛИ. ... пахта қырманьындағы ләмли пахталарды суушилқаға кептирип, пахта пунктке жиберилди («Сов. ҚҚ. г»). Бир мәхәлде кеудине қонымлы ой келгендей Ажар мал қорадағы сыйырлардың астындағы ызғарлы шөплерди алып таслап, колхоз кенесине кетти (К. Султанов). ... Бийбизада есик алдындағы ығаллы кийимлерди жыйнап ишке алып кирди де утюк басыуға кирсти (Г. Төреева). Кемпир отырып чай қайнатыуға кирсип еди, отын хөлли болғанлықтан тез алыса қоймады (Б. Құдайбергенов).

ЛӘМСЕР, СЫЛБЫР, СҮМИР. Азаннан бери ислеген жумысының болғаныма, ләмсерің шығып жүресең де қоясаң, — деп Хожанға Қунназар бай кейинди (С. Мәжйитов). Баланың сылбыр екени соншелли, бул жумысты да келистире алмай жүр (ҚҚ. х. лег. хәм анекд.). Меңлибай атынан жығылып, қолы шығып сүмир кисидей аттың үстінде зордан турыпты (Ж. Аймурзаев).

ЛӘН, МАЙЫП. Әреби ат арыса, жалы болмаса, Арқасы жауырдан, Бойы лән болар (Әжинияз). Аттан түсип ишкери кирсек бир кемпир уршық ийирин отыр екен, ол көп жылдан бери бир ағынан майып қалған екен («ҚҚ. КСМ. атл.»).

ЛӘТТЕ, ПАТАС, ГӨНЕ, ЕСКИ, ШИРИК. Соның арасында жаз кийимлердің үстинен бир ләтте жипек шапанды жамылып, Ақбилек те келди (И. Юсупов). Директордың кабинетинен әкелинген диванның товарлары патас болып, жүйи биллибей тур. Кеңседе барлығы 4—5 табуретка хәм скамейка менен директордың кабинетинен әкелинген гөне диван болды. Мине сөйтип ғарры ана өзиниң ески қыялының бир бөлегинен қутылды (Т. Қайыпбергенов). Бийтап Ақсулыудың жаман ширик көрпелерине де асылды, ... (А. Бегимов).

ЛЕБИЗ, УӘДЕ, ЫҚРАР. Еки ғаррыларды әкелип берсең лебизине сонда инанамаң, — деди («Алпамыс»). Сөзсиз ислеймиз! — Берген үдесин салмақлы етип, қайтадан отыра бергенде, сыртынан есик қағылды. Ийесинен ықрар қалған қассапқа не турыс (Т. Қайыпбергенов).

ЛЕП, ДЕМ. Көктен түскен буршақ емес, Сууық лептен түскен

қажәр (Ж. Аймурзаев). Сонлықтан ол демин ишине тартып жууап берди (Т. Қайыпбергенов).

ЛЕПИСҚАУ, НӘПИСҚАУ. Бийтап болса, не көрсе соны меники болса екен деп леписқаулыққа салып Ақсулыұдың намысына тийди (А. Бегимов). Ал бирақта, Ерназардың исин қарап, тағдирин шешетуғын нәхән хәким нағыз түйени де жутатуғын нәписқау жермен екен, ... (А. Бекимбетов).

МАЗА, ДӘМ, ШИЙРИН. Аұзыма пәл салсам билинбес дәми, Хасла мазасы жоқ бир зәхәр балам (А. Дабылов). ... ағалы инилер сүттин мазасын билип, көбирек ағып турған жерине аұызларын тутыпты (Б. Кербабаев). Отынның ыссысы да, суұдың дәми, нанның күши де болмайды (Б. Кербабаев). Нәубәхәрде хәр егилген шопақтан қәлеуинше шийрин жемне табылар (Т. Сейтжанов).

МАЗАЛЫ, МАП-МАЗАЛЫ, ДӘМЛИ, ТАТЛЫ. Геўреги мазалы екен шоқай басында, Адамлардың сауда екен басында (Әжинияз). Тойып қалдық иштейимиз ашылып, Мап-мазалы геўи менен майына (Ж. Аймурзаев). ... қызым писирген аұқатын дәмли мазалы бир тойып алайын,—деп кемпир өлгенин билмей аұқаттын хәммесин ишип алды («ҚҚ. х. е.»). Татлы ылай суұы күнге шағылысып, Қайнаұытып қурдымнан шыққандай қайнар (Ж. Аймурзаев).

МАЗАСЫЗ, ДӘМСИЗ, БИЙДӘМ. Мазасыз болса да жетим аш болғанлықтан хәм иштейленип жейтуғын еди («ҚҚ. х. е.»). ... писирген аұқатын дәмсиз болыпты,—деп порхан шәкиртине сын тағыпты (С. Дмитриев). ... суұды көп жиберсең қаұын бийдәм болады,—деп сөзин Ешман баласына қарата айтты (Т. Нәжимов).

МАЙДА, УНТАҚ, ҚЫЙҚЫМ, УСАҚ. Тышық суұда көринген майда шабақларды услап белбеўге байлады (Б. Бекниязов). ... бәри де әбден унтақ болып езилип кетипти, сонда да тамақ болады гоы (Н. В. Гоголь). Халмурат устаханасындағы темирлердин қыйқымларын жыйнап, далаға шығарып таслады (Ж. Аймурзаев). ... сен отынның усақларынан салып, тезирек писир,—деп хан отын әкелдирди, ... («ҚҚ. х. е. »).

МАЙДАЛАУ, УСАҚЛАУ, ҚЫЙҚЫМЛАУ, УНТАҚЛАУ, УУАТЫУ. Ол үйине келсе Айшагүл отын майдалап атыр екен (Т. Қайыпбергенов). Чайлурыш суұ қайнатып отырып, қант майдалағыш пенен қантты да усақлап отыр (С. Мәжйитов). Айгүл сүўретти қайшы менен қыйқымлай баслады, ... («Жеткиншек»). ... Шымбай қаласында сәўлагерлер бояұдың хәр қыйлы түрлерин унтақлап қойып, халықты бояұ менен тәмининлеп отыратуғын болған («ҚҚ. х. лег. хәм анекд»). ... қолындағы кесекти ууатып жиберди де, еки қолын қапталына түсирди (Т. Қайыпбергенов).

МАЙДАН, АЛАН, ДАЛАН. Бул майданда сөз айтаман бир өзим, Жеткейсен деп елатыма бул сөзим (Өтеп). ... тез ұақыт ишинде мына аланды асып өтиўимиз /керек/ тийис,—деп Мечик буйрық берди (А. Фадеев). Балалық жүрек даланға қарай алып ушады (Т. Қайыпбергенов).

МАЙМАҚЛАУ, ШОЙНАҚЛАУ, ШОЙНАНЛАУ, АҚСАҢЛАУ,

МАМЫРЛАУ. Олар жайы менен маймақлап мектепке қарап жол алды тартты («Жас Ленинши»). Бир жаққа жуўырыл ямаса ушып кетким келип турынты, бирақ аяғымның жарасынан аұырсынып шойнақлап зордан жүрип киятырман (Н. Носов). Мубарек апа! жолда биреў шойнақлап аяғын зордан басып киятыр,—деп сол жаққа жуўырып кетти (О. Хожаниязов) Арабтың жортаға ақсаңлап жүргенин бизлер усыманда ғана түсиндик (С. Зорьян). Аттың басын бурады, «шуў» деп жолға салады, төрт аяғы майып ат, мамырлап жортып барады («Алпамыс»).

МАЙЫРЫЛЫУ, МЕРТИЛИУ. Небир ғана жүйриклер, Туяғынан майырылды («Қырқ қыз»). Еки бүкленип мертилген адамдай зорға жүремен (Ж. Аймурзаев).

МАЙЫП, АҚСАҚ, ШОЙНАҚ. Хәтте гейде майып болсам да алға умтылып өрлеймен (О. Хожаниязов) Саясын салған пақырға, Суўлар жеткерген тақырға, Ақсақ майып хәм соқырға, Қайыр еткен маған керек (Бердақ). ... шопан бул ешкиннің аяғының тәуір-ақ шойнақлығынан қаўипленип, бүгин өристен қалдырып кетти (Т. Нәжимов).

МАЙЫРЫУ, МЕРТИЛДИРИУ. ... байдың үйине таслап кетсем, жас бала менен қызды аұыр жұмысқа салып майырып қояма? —деп ойлапты (А. Бегимов). Мертилдирип алған жоқ па сизди, Иван Никифорович? (Н. В. Гоголь).

МАҚСЕТ, МУРАТ, ӘРМАН. Бул күнгеше мақсетине жетпедиң, Уў жутсаңда жаўға көп сыр етпедиң (К. Ирманов). Мың шақырым бир адымнан басланар, Умтылсаң муратқа жетерсең сенде (П. Тилегенов). ... жас ұақтынан баслап ақ Жәмийла балық аұлаұды әрман етип жүрген еди (К. Султанов).

МАҚУЛЛАУ, ДҰРЫСЛАУ, УЙҒАРЫУ. Жұртшылық буны мақуллады (К. Ирманов). Солар сын тәрезисине салып не айтсада соны дурыслап отырмыз (Т. Қайыпбергенов). Бийбиханын түсиндеги көрген ұақыяларын хәр түрли жол менен Гүлзийра жақсылыққа уйғарып отырды (Н. Дәўқараев).

МАЛАҚАЙ, ТУМАҚ, ИЙТҚУЛАҚ, ҮШҚУЛАҚ, ҚУЛАҚ-ШЫН. Малақайына қолын узатқаны да сол тереклердин бүртиклерине көзи түсп, дәслепки ойынның хәммесин тағы да умытты. (Т. Қайыпбергенов). Досымбет саатына қарап, басына туманын кийип, жақсы онда келнижан, мениң шақырғаным... сизди Нәзийра да, Дилара да сағынады келип (Т. Сейтжанов). ... қамыстықтың ишинде адамға көринбей басына ийтқулағын кийип, адам көрсе жабайыдай қалың қамыстыққа синди. Қадир қулашын жайып қулаған да, басындағы үшқулағы да ушып кетти (К. Султанов)... Терлеп кеткенликтен Садық қулақшынын қолына алып жүрди (А. Бекимбетов).

МАЛЫУ, БАТЫРЫУ, СУҒЫУ. Ен қапылды дегенде көйлеклерин суўға малып шала сығып кийеди (О. Хожаниязов). Алламберген суўға шәнгилни батырып атырған Арыўханды көриўден оны қорқытпақшы болды (К. Ирманов). Айжан қол орамалын суўға бир сугып алды («Жеткиншек»).

МАҢҚЫЙЫУ, МАРДЫЙЫУ. Биреулер папкаларынан керек-ли заттарын алып, партаның үстине қоя сала маңқыйып отыра берди (Т. Қайыпбергенев). Шала бурыл шашлы киси үй ийесиниң сөзине шалғаяқлай берип мардыйып жамбаслай кетти (Т. Қайыпбергенев).

МАҢЛАЙ, ПЕШАНА, ТАЛАЙ. Бұған жигит қорланып, енди маңлайды, сынап көрейин — деп тамағы тығылып өксип-өксип жылады (А. Бекмуратов). Пешенада мен оқыдым хатынды, Сорасып билгинмен қаслы затынды («Алпамыс»). Қаратпады жағдайына, Тикти қара талайына (Бердақ).

МАСҚАРАЛАУ, МАЗАҚЛАУ, СЫҚАҚЛАУ. Хәтте мени масқаралап, абройымды төгіуге шекем барып жетисти (К. Ирманов). Жапбақлар Тойдық апаны масқаралап мазақлап, хәр түрли сөзлер айтып күлседи (Б. Кербабаев). Бир мөхәлде бағанағы жигитлердиң енди буның өзине қарап мазақлағандай сықақлап күлсип турғанына көзи түсти (У. Хәмидов).

МАУАСАСЫЗ, КЕЛИСИМСИЗ. Базыбир капиталистлер мәмлекетлер бир-бири менен мауасасыз-ақ жасау жолына түсти. СССР мәмлекети айырым елдер менен келисимсиз ис алып баруға хәрекет етип атыр («Сов. ҚҚ»).

МАШАҚАТ, ҚЫЯМЕТ. Дүзде ашлық машақатын көрмеген үйде ыссы нанның қәдирин не билсин (Әжинияз). ... Прямо айда сондай, қыямет жер, жұмыс болса, маған — деп Шараф ашыу-ланып шығып кетти (Ж. Аймурзаев).

МАШАҚАТЛАНЫУ, ХӘЛЕКЛЕНИУ, БУЛИНИУ, ӘУЕРЕЛЕНИУ. Ол күши жетпейтуғын жұмысқа араласып машақатланып қалыпты (Қ. Айымбетов). Жолда көп шығыланып, хәлекленип келип отырман, жұмысымды питкере аларсыз ба? Әлбетте питкеремен деп Почтамейстер үәде етти (Н. В. Гоголь). Райондағы хызметкерлерге ауыл активлерин түснидиремен, — деп Жумагүл жүдә бүлинип қалды (Т. Нәжимов). Бул жұмысты келистире алмай бираз әуереленди («Жас Лениши»).

МӘЖГҮН, САМСАМ, ЖАРЫМЕС. Қайдан билейин бул мәжигүнниң кенедей қата қалатуғынын (К. Султанов). — Өзи жүдә самсам жигит екен, — деп Айзада гүрик етти (Т. Қайыпбергенев). ... адамға қосылмай Қәдир жарыместей қула дүзде, сары қамыслықта өзи жүре берди (К. Султанов).

МӘҚӘН, ҚОНЫС, ОРЫН. Өскен мәкәнысан Айбек ағаның, Мақтанаман болғанлықтан мен ини (Т. Жумамуратов). Ата журтым Түркистаннан келгелди, Ата-бабам қоныс басқан жайлауым (Күнхожа). Жулып таслап жеркенишли байрақты, Уатан тууын бурынғы өз орнына қақты (И. Юсупов).

МӘКҚӘР, ТӘКАББИР. Егер мәкқарына ушырасан аұзы-аұзына шөп өлшеп алып мурнына мурындық салып жетелейди (Т. Қайыпбергенев). — Ой шырағым-ай, ол бий барып турған, тәкаббир адам-ғой! — деди кемпир Айтым менен Меңлибайға (Ж. Аймурзаев).

МӘЛИМ, БЕЛГИЛИ, АЯН, ТҮСИНИКЛИ. Сейтекти Арзымбетов билқастан өлтирилгенлиги мәлим болды («Сов. ҚҚ» г.). Онын да себеби белгили-ғой! (Т. Қайыпбергенев). Өмир қызық бахытлы хәммеге аян, Хәқыйқатлық турмысте етип баян (Ж. Аймурзаев). ... сауашта жауды жениу тылдағы уллы табысларға ерисип келетуғынлығы хәммеге түсиникли еди (С. Нурымбетов).

МӘЛИМЛЕУ, БЕЛГИЛЕУ, ЖӘРИЯЛАУ. Сейтекти Арзымбетов билқастан өлтирилгенлигин мәлимледди, ... («Сов. ҚҚ» г.). Ерназар полицейскийлерге қай уақытта барыудың уақтын адамларға астыртын белгилеп берди (А. Бекмурзаев). Полицейскийниңиз келген болса бул жәнжел, урыс жөннде өзинизге толық жәрияланған шығар (А. Бекимбетов).

МӘНИЛИ, МАҢЫЗЛЫ, МАҒАНАЛЫ. Досан аға хәр бир сөзине өзгешелик, өткир мәнили, етип нықлап сөйледди (Т. Қайыпбергенев). Ол маңызлы етип бир сөз айтты да далаға шығып кетти (О. Айжанов). Шерип хаялының мазмунлы етип сөйлеп отырғанын сезип, зейин қойып тынлап, терен аңлап көп ойланды (К. Ирманов). Бригадир колхозшыларға өзиниң мағаналы бир усынысын айтты да атына минип кетти («Қыз. ҚҚ» г.).

МӘСИРИУ, ҚУТЫРЫУ, ТОЙЫУ. Қатал ашлық болып, қала хәкими бул күнде, байлар да мәсирип кетти. Айтыуды умытып қутырып кеткен Атамуратов өзиниң араласқанын сезбей-ақ қалды (Т. Қайыпбергенев). Биреу тойып секиреди. Биреу тоңып секиреди («ҚҚ. х. н.»).

МӘСЛӘХӘТ, КЕНЕС, ОЙЛАСЫҚ. Қырқ жигити Қобланның, Бир мәсләхәт қылады («Қоблаң»). «Пионерликке өтиуге кенес сорау ушын келген шығар» деген ойы умыт болды (Т. Қайыпбергенев). Колхоздың активлерин менен ойласық етип, «Қуудаладағы халықлар орналасып болды, енди ол жерде жұмысты баслау керек, — деген шешимге келди (Ж. Аймурзаев).

МӘСЛИК, КЕУИЛЛИЛИК, ҚУУАНЫШЛЫҚ, ШАДЛЫҚ. Күнде мәслик, күнде той, Мийуалы бағлы атауда («Қырқ қыз»). Тутым туттың хәммелерден бөлекше, Кеуиллилик пенен булқып өткен Есетсең (С. Нурымбетов). Егер қасында Пристав отырманды қууанышлылық пенен сөйлеп те жиберген болар еди (К. Ирманов). Сүйиу адамға күш-қууат хәм шадлық бағышлайды (Ә. Кутый).

МЕНМЕН, ТӘКАББИР, ӨЗИМШИЛ. «Менменге зауал, жүйрикке томар» («ҚҚ. х. н.»), Жазы қысы жалғыз турып, Ол тәкаббир болып өскен (И. Юсупов). Ол жүдә дәулетли өзимшил хаял еди, — деп Жапбақлар гәппеп отыратуғын еди (Б. Кербабаев).

МЕНМЕНЛИК, ТӘКАББИРЛИК, ЖӨХИТЛИК. Қәпелимде бир қапталдан менменлик пишинде Берданның атасы да жетип келди (Ж. Сейтазаров). — Не жазығымыз бар, бунша тәкаббирлик ете бересиз бизлерге, — деди Қожан байға олар (С. Мәжитов). Бирақ өзиң болса, азмаз жөхитлик керек. Сиз сыпайылаусыз, — Солай-а ханымыз? (Т. Қайыпбергенев).

МИРЗАМКЕШ, ӘЛПАЙЫ. Тоқтабийке Шеримбетова Палхан

апа Салиеваның айтқан жұмыстарын өз уақытында булжытпай орынлайтуғын **мийзамкеш** еди (С. Салиев). Сениң **элпайым** көз қарасың, көк көзлериниң күлимсиреуі маған йош берди (Ә. Кутый).

МИЙМАНХАНА, ЖАТАҚХАНА, ҚОНАҚХАНА. Нөкистеги **мийманхана** пайдаланыуға берилди. ... («Сов. ҚҚ» г.). Ол күнлери мен рабфактың «Островский» көшесиндеги **жатақханасында** туратуғын едим (Ә. Кутый). — жоқ, **қонақханаға** бармайман жораларым көп (С. Салиев).

МИЙНЕТКЕШ, ЖАПАКЕШ. Дүньядағы **мийнеткештин**. Бахты ушын арнаулы күн (Д. Қасымов). Хәй, сипсекеш, Құдай ғарғаған **жапакеш**, муннан көш — деди Арыз жайға жет деди («ҚҚ. х. лег. хәм анекд.»).

МИЙУЕЛЕУ, ТҮЙНЕКЛЕУ, НӘУШЕЛЕУ. Хәр қандай мийуе ағашларымыздың **мийуелеуі** ушын тәрбияны кеуилдегидей беріуимиз керек, — деди Ризамат ата («Жеткиншек» г.). Хәзирдиң өзінде-ақ пахталар **түйнеклеуіге** қарады (С. Нурымбетов). Тимур бағдағы Қолокольчиковлардың дачасының алдында келип, қауынның **нәушелеп** атырғанына таң қалып турып қалды (А. Гайдар).

МИРТТАЙ, ШИРТТАЙ, ҚҰРТТАЙ. Мүмкин сол жердеги **мирттай** салмаға тайып кеткенде түсип қалыуы, ... (С. Салиев). Төлелердиң хәммеси де жақсыланып қурылған, онда хожалыққа керекли затлардың барлығы дерлик таяр етилген, бирақ төбесинен қойылған әйнеклер дым **ширттай** екен (Ж. Аймурзаев). Үлкен тораңғылдың шақасына шеберлеп **құрттай** етип, уя салады хәм сонда палапанларына тамақ берип тәрбиялайды (Ә. Тәжимуратов).

МУҒДАР, ШАМА, МӨЛШЕР. Өзим ярым ақшамның **муғдарында** келип бир хабар аларман. Хәмме ағаштың пугақларын **шама** менен белгилеп, иске киристи (Т. Қайыпбергенов). Келекеле, арқау жиплерди шалғанда, артық жибермеу ушын қысқа кесип, үскенелеуді, өзине кереклисін **мөлшерли** етип алып қолланатуғын болды (С. Салиев).

МУЗЛАУ, ҚАТЫУ, ТОҢЫУ. Сууықтықтан даладағы илдирилип қойған гөш азлап **музлапты**, — деди апасына Айгүл («Жеткеншек» г.). ...усы мына еки бала кийими жоқтықтан **қатып** қалама, деп қорқып киятырмыз, еки баланы алып қалсаңыз қалай болады аға? — деди Атажан (А. Бегимов). Жап-салмалардың суулары да **тоңып** қалыпты, — деди колхозшы бригадирге («ҚҚ. КСМ. атл.»).

МУҚАБА, ҚАП, ТЫС. Бир қаншаларының **муқабасы** жыртылып түсип қалайын деп тур, ямаса бетлери жыртылып қалған (Қ. Айымбетов). Көплеген рабочийлар алдында Бегжан Атаев қолындағы кітабының **қабына** салынған сүуретти көрсетип, оны хәммеге көрсетип, оның мәнісін түсіндирип берди («Сов. ҚҚ» г.). Әмет кітабының **тысына** хәр түрлі сүуретлерди салып айқуш-уйқыш етип қойыпты, — деди Қууанышбай аға (Т. Қайыпбергенов).

МУҚАМ, ҚЫЯЛ. Оның (қыздың) қарауы хәм **муқамы**: «өз қәлеуін билсин!» (О. Хожаниязов). ... арақты ишип алып Шараф мәс болып хәр түрлі **қыялға** дөнип, ойына не келсе соны Гүләселге сөйлеп отырды. (Ж. Аймурзаев).

МУН, ҚАПА, ҚАЙҒЫ-УАЙЫМ, ХӘСИРЕТ, МАТАМ. Жумагүл халық шақырып, Айтыпты **мун**ның шағынып (И. Қурбанбаев). «Сайлау болып, жақсы адамды болыс етип сайлаймыз» деп қууанысып жүрген сайлаушылар сөзи болмай қалып, **қапа** болды. Күни-түни биз сорлылар зарлаймыз. **Қайғы-уайымна**н көздің жасын булаймыз, ... (А. Бегимов). Тууған анам зар жылап, Менің ушын **хәсирет** шегер (К. Ирманов). Аш-аптада Иран халқы, Суу орнына қанлар жутқан, Бирдей емес турмыс парқы, Жарлы күн-түн **матам** тутқан (Ж. Аймурзаев).

МУНЛАНЫУ, ҚАЙҒЫЛАНЫУ, ҚАПЛАНЫУ, УАЙЫМЛАНЫУ. Тууған-тууысқанларын, бала-шағаларын, ата-аналарын көрип, қапа болып **мунланды**, ... Шериптиң соңғы сөзин еситкенде азлап кеуилденейин деди. Терең **қайғыланыу** сени тарпа басыпты, Сөйле қәуендерим саған не болды? (К. Ирманов). Директордың сол тәрәпиндеги креслода Қууанышбай аға **қапаланып** сөйлеместен сам-саз болып отыр. Ол ушын мал берип барлық **уайымланыудан** қутылуы қыйын емес сыяқлы сезилетуғын еди (Т. Қайыпбергенов).

МУҢЛЫ, ҚАЙҒЫЛЫ, УАЙЫМЛЫ, АЗАЛЫ. Маған кетсе енди, жыллы сөз айтпа, Көрсетпей төгейин **муңлы** жасымды (М. Сейтаниязов). Сонда оның **қайғылы** кеулин аңлап, хаялы былай деди (К. Ирманов). Иван Иванович бұған **уайымлы** түрде, жерге бир түкирди де ислеп атырған исин дауам ете берди (Н. В. Гоголь). Урыстан кейинги алғашқы ушырасуымның **қайғысын** жесир рус хаялының **азалы** узақ қосықларындай жүрегимде сақлап баратырман (Ч. Айтматов).

МУШ, ЖУДЫРЫҚ. Секретарына **муш** тийгенін сезген Қалбай және еки бала қолындағы ислерин таслай жууырды (Т. Қайыпбергенов). Жас бала усы ислерди де бир жөн етиу ушын шугылланып отырғанда, огородтан кемпир қайтып келди, таныс емес биреу кемпирге **жудырық** көрсетти (А. Гайдар).

МУШЛАСЫУ, ЖУДЫРЫҚЛАСЫУ, ТҮЙГИШЛЕСИУ. Тәнеписте еки бала бирден **мушласып** қалды, ... («Жеткиншек» г.). Таудың шетиндеги өсип турған ағашлардың таңыңиң нурынан зәрре қызарайын деди, күтпеген жерде Мечикке бир немец солдат ушырасып оның менен айқаса кетти, бара-бара **жудырықласып** та алды, ... (А. Фадеев). Үйимди босат, шық, — деп оның менен **түйгишлесип** бираз тиресип турды (К. Ирманов).

МУШЛАУ, ДҮМПИШЛЕУ, ЖУДЫРЫҚЛАУ. Мушы менен өзиниң басына өзи мушлап ура берипти («ҚҚ. х. е.»). Демнің арасында сарта-сарт, былша-былш еткизип **дүмпиллеп** таслады (Т. Қайыпбергенов). — Бар ма? — деп жағаға жетип келген бай аұзынан жаалын шып сорады хәм **жудырықлап** та жиберди (А. Бекимбетов).

МҮМКІНШИЛИК, ИМКАНИЯТ. Мен сауатымды армияда алыуға мүмкіншілік таптым, және хәзирге шекем азыкем оқыдым (Қ. Айымбетов). Сөйтіп: ески құдықты тазалап, суу жүретуғын көзлерін ашқаннан кейін, суу атлығып шығып, мол суу алыуға имканият туұдырылды. (Ж. Аймурзаев).

МЫЙЫҚ, ШЕГЕ. Азат ящиклердің **мыйығын** алыуға киристи, ... (Жеткиншек). Полат устаханасында белге сапты үйлестірді де оған дәриуі шеге қағып болып, Ақбилектің кетпенин сап-лауға киристи, ... (И. Юсупов).

НАБЫТ ҚЫЙРАУ, ОПАТ. Улым өссін, жас қой деп жүргенімді билмейсең, Душпанлар болсын **набыт** дегенімді билмейсең (К. Ирманов). ...мине, усы жарымшылардың арбалары **қыйрап** жолда қалған, ... (Ө. Хожаниязов). ... қаланың бір қанша жерлерін опат етіп кеткенін көріп, хәммеси хайран қалыпты (А. Қадрий).

НАГУМАН, НӘМӘЛИМ, ГУМАНЛЫ. Сергейдей болып шаққан буғып қалыуы **нагуман** (Қ. Досанов). Бул жайнаған нәрселер қайда кетеді, булардың қайда кететуғынлығы **намәлим** (Д. Фурманов). Жалғыздан жалғыз өзі жол таба алмай **гуманлы** түрде тоғай арасындағы бір соқпаққа түсті (А. Бегимов).

НАДУРЫС, ҚӘТЕ. «Қатын дауыслы еркектен сақла» деген, — деди де оның **надурис** хәрекетіне бассынбақшы болғанына ишнен наразылық билдирді, ... (Т. Қайыпбергенов). Қыз Меңеш мойнына ал сен **қәтенди**. Бизге келип тәжим ет жүз бүгиліп (Әжинияз).

НАЗ, КЕРБАЗ. Хауызда үйрегін, ала ғаз бенен, Бирин-бири шақырады **наз** бенен (Д. Қасымов). Байдың хаялы **кербаз**, мурнын гиржийтип отыратуғын еді (Т. Қайыпбергенов).

НАЗЛАНЫУ, СЫЗЫЛЫУ. Бул айрықша күш пенен гейде аса **назланып** айтатуғын нәрсе (Т. Қайыпбергенов). Шасәнемнин кеулине йош кирип, Ғарипжаннан бір хабар тапқайман деп, сызылып, керилип аяқ басып, саудагерлердің алдына шықты (Ғарип ашық).

НАЙ, ТҮТИК. Хауазың қорқырар **найлы** шылымдай, Қашып айтысасан қатынымдай (С. Нурымбетов). Бөрибайдың қайтыуын кешке шекем күткен қостағы отыншылар Аллияз, Ғайып, Оразбайлар иси еригип узын қамыстан **түтик** етіп ислеп, хәр қайсысы бір-біреуден алып, күн батардың алдында түйелерине отынын жүклеп жолға шықты (А. Бекимбетов).

НАИЗА, НИШТЕР. Жаман жолдас **найзасына** илдирер, Жақсы жолдас адамгершілік билдирер (Бердақ). Өсекшил, жала тай, харам тамақты, **Ништердің** ушына илген устазым (Т. Жумамуратов).

НАЙСАП, СУМ. — еле аузының сарысы кетпеген **найсап** екенінді билмеген едим (Т. Қайыпбергенов). Бирақта **сум** атаң көвин жаслапты, Сенін айтқаныңа құлақ аспапты (С. Нурымбетов).

НАЙША, ТҮЙНЕК. Қауынның дәслепки гүллери төгиліп, **най-**

шаға айландырды, ... («Сов. ҚҚ» г.). Жуманиязованың пахтасы хәзир дәслепки гүл көрсеткенлери **түйнекке** отырды, — деди старший агроном Айтмуратов (С. Нурымбетов).

НАУҚАСЛАНЫУ, БИЙТАПЛАНЫУ, СЫРҚАСЛАНЫУ, ШҮКЕЙІТЛЕНИУ, ҚӘСТЕЛЕНИУ, КЕСЕЛЛЕНИУ. Бул жерге **науқасланып** келгенлер шынында да аңсат жазылып атыр (А. Бекимбетов). Жаңыл Турманова **бийтапланып** врачлардың уйғарыуы бойынша емлениуге мәжбүр болды (К. Әбдейнов). Тамараның алдында турған біреуі төрт жасар, біреуі еки жасар, ал ең кишиси **сырқасланып** атырғаны алты айлық бала (С. Салиев). ...бул күнлери азмаз **шүкейтленип** жүрмен, — деп судьяға Иван Никитров еситилер еситилмес дауыс пенен (Н. В. Гоголь). Гүлнigar бул жигиттің көптен **хәстеленип** ауырып жатқанын еситиуден, оны шеберлик пенен емлеп, тез арада жазып жибердик (С. Нурымбетов).

НӘЗИК, ӘЛЖУУАЗ, ЖИҢИШКЕ. ...Қосықларының **нәзик** ойлардан ибарат екенін еслесек, оларды төмен дауыс пенен оқыу керек (К. Құдайбергенов). Кесели ауыр, өзі жүдә **әлжууаз** болып қалған кемпир екен (Т. Қайыпбергенов). Әметжан, — деди Ариф жиңишке дауысы менен жайлап ғана, ауыл елди, бала-шағаны сағынып кеттик ғой (К. Ирманов).

НӘМЕНТАЙ, ҚИШКЕНТАЙ. Сөйтіп **нәментай** үскенелениуіне қарамастан секретарьдың кабинети кем-кемнен мектеп оқыушыларына қолайлы арза орны болды. Онан басқа да хәр қыйлы әсбаплар: пионерлер барабаны, бір **кишкентай** арша мүйешке жайластырылды (Т. Қайыпбергенов).

НӘРЕНЖАН, ХӘЛСИСИ, ҚАРЫҰСЫЗ, КҮШСИСИ, ҒАЙРАТ-СЫЗ. Бийшара ана әдепкі мылтық атылғаннан-ақ **нәренжан** болып өскен нәрестенің ғамын жесе керек, ... (Т. Қайыпбергенов). ... қазыу жумысында ислеп атырғанлардың ишінде **хәлсиз** жас балаларда бар еді (Т. Нәжимов). ... аштан болдырып мына еки жас бала **қарыұсыз** болса да изимизге еплеп ерин киятыр (А. Бегимов). Көшеде адамлар ашаршылықтан **күшсиз** болып, бір-бирине ийин тиресип сеңдей соғады (Н. Дәуқараев). ... кеше үйимиздин артында бір емес, үш киши өлтирилди, мениң болса күшим жоқ **ғайратсызбан** маған да қәуіп болмаса болар еді, — деп Гүмис қәуетерленди (А. Қадрий).

НӘРЕСТЕ, БӨБЕК, БӨПЕ, САҒЫРА, ЖАС. Нәрестелерге Юсуп Яқып, Амет деп ат қойды («Сов. ҚҚ» г.). Қадирбайдың шырпыры шығып, аяқ қолын тыпырлатып ашылып атырған **бөбек** көрпешесіне орап, қолына алды да бөлмеден шықты (А. Бегимов). Хәзир арамыз узақ, бирақ Қадрия сенін де **бөпең** ғой (Ә. Қутый). Ортадағы еки бірдей **сағыйра**, Аян журтлар сизден жәрдем сораймыз (А. Бегимов). Атабек ишкериге кирип келсе бесикте бир жас баланың жатқанын көрди (А. Қадрий).

НӘТИЙЖЕ, ЖУУМАҚ. **Нәтийжеде** төбесіне кесе тал салып, ылашық дүзетип алды. Еки нашар биразға шекем сырласып белгили бир **жуумаққа** келе алмады (Т. Қайыпбергенов).

НЭТИЙЖЕЛИ, ПАЙДАЛЫ, ТӘСИРЛИ. Балам баслы бир көр етпей, **Нәтийжели** бир ис дөретпей (А. Дабылов). Кадрия үлкейгеннен кейин баслап, оған **пайдалы** нәсиятлар бере басладым (Ә. Кутый). Келиншек столдың үстіндегі кітаптарын жыйнастырып, басына орайпегін салып, колхоз баслығы Шыныбайдың **тәсірли** сөзлери унадыма далаға шығып кетти (Н. Дәуқараев).

НӘУПИР, ТАСҚЫН, ТАСЫҰ. Қалаға бес шақырым жер қалғанда булардың алдынан үлкен бир **нәүпир** болып ағып турған дәрья дуушар болды («ҚҚ. х. е»). Шағлаған дәуірдің **тасқын** дәрьясы, Суулардың турмыстың дауысы мудам (Ж. Аймурзаев). Толысып суулар **тасады**, Толқынды толқын басады (И. Қурбанбаев).

НӘУШЕ, ЖАС. Малға сатып алған **нәуше** қызларды, Туншықтырып езген сәрүй назлары (С. Нурымбетов). Бұрын байлар жас қызларды дүньяға жығып алатуғын еди, ... («Сов. ҚҚ.» г.).

НӘШЕ, ҚУМАР, КЕИИП. Берданның насыбай ататуғын **нәшеси** бар екен (К. Султанов). **Қумар** етип тыңлады жолдасларым, Сөйлеп бердим, бир исти өткен бастан (Ж. Аймурзаев). Усы кейін оны ер жүрек етип жиберди хәм гүпсарды тағы да тезірек айдай берди, ... (С. Айний).

НӘШЕЛЕНИУ, КЕИИПЛЕНИУ, ҚУМАРЛАНЫУ. Көкнар езилиуден-ақ ол **нәшеленип**, мүлгий баслады, ... (Қ. Айымбетов). Қызға жигиттің кейипленип қарауы унап қалды, ... (Т. Қайыпбернов). Қатар қойып асқа толы табақты, **Қумарланып** асып еди тамақты (Т. Жумамуратов).

НЕГИЗ, ТИЙҚАР, ТӨРҚИН. Ал адамгершиликке хәм геройдың соқпақлық **негизин** ашып беретуғын ой-сезімлері бериледи (К. Кудайбергенов). Ол Қараматдийінге сөздин **тийқарын** басла дегендей болды (Ж. Аймурзаев). Саекенің гәпдеринің **төрқини** не жана түсінди Хатыйра, — япырмай аллам-ай, бунша мени не әлпешлеп отыр екен десем кейнінде сумлығы бар екен ғой, ... (А. Бегимов).

НЕГИЗГИ, ТИЙҚАРҒЫ, ТҮПҚИЛИКЛИ. Тийқарғы ұақылардан сизге толық дәрек берип, сорауыңызға жууап қайтарыуға жүдә шаршадым (А. Бекимбетов). Төребай кесип қойған бул мәселе ауыл адамларының тийқарғы дыққатын бөлген мәселе болды (Т. Қайыпбергенов). Усы ауылдың түпқиликки отырықшыларының биреуі болып Айтым аға саналатуғын еди, — деди келген кәтқудалардың биреуі (Ж. Аймурзаев).

НЕМҚУРАЙДЫ, ИТИБАРСЫЗ, ПАРЫҚСЫЗ, НЕМГЕТТИ. Сизлердің араңызда колхоз мүлкіне **немқурайды** қараушылар жоқ па? (М. Абдиреймов). Қутыдар бир жағынан ғәзепленип, екінші жағынан Атабектің бул хәдийселерге **итибарсыз** қарағанына хайран қалып күйинди (А. Кадрий). Сол гезде ақ **парықсыз** екеніне өз-ақ түсіне баслады, ... (Д. Фурманов). Бизде хәрекет **немгеттилик** пенен жүргизилмекте, бирли-ярым адам болмаса, жүзлеген адам не ислерин билмей жүр (А. Фадеев).

НЕСИЙБЕ, ЫҒБАЛ, ЫРЫСҚЫ. — Әне қосшым **несийбен** бар екен, ериктен жаңалық алдырып отырғанымның үстине келдің (Т. Қайыпбергенов). Сәуірлетип күнді санап, Раслық пенен етсек талап, Ис келиссе **ығбал** сынап, Сауаш қылып көрсек нетер? (К. Ирманов). **Ырысқына** балық шабақ шықпады, Тағы бажбан қондырмады бул қалай? (С. Нурымбетов).

НЕШШЕ, ТАЛАЙ, БИРНЕШЕ, БИРТАЛАЙ. Айналып талай бұрыудан, өтти **нешше** көп урыудан («Мәспатша»). **Талай** жауын жауды, талай қар жауды, талай дүбелей дауыллар болып өтти (К. Ирманов). Терезенің пердесине қосымша тағы да **бирнеше** көрпе астар қосып алынды, ... (Т. Қайыпбергенов). Хәзірдің өзінде-ақ **бирталай** шошқалар торайлар қалды, ... (С. Салиев).

НИЙЕТ, ТИЛЕК. Ерк жолында етсек дейміз көп хызмет, **Нийет** қашуу емес, ел бизге зийнет (К. Ирманов). — Рахмет, әмеки хәзірше кеширп, бирақ тез арада үлкенірек зияпат өткеріуге **тилек** етемен, — деп күлди уста Алым (А. Кудрий).

НИЙЕТЛЕНИУ, АРНАУ, БАҒЫШЛАУ. Баласын бақшаға берип, қолы босаған хаяллар артель деген уйымға биригүди **нийет**леп жүр (Т. Қайыпбергенов). Хинд совет бирге ислесиуіне **арнап** мәжілис болып өтти («Сов. ҚҚ.» г.). Гильманов өзінің екінші сүўретин усындай терең мазмунға **бағышлайды** («Жеткіншек» г.).

НОБАЙ, КӨП. Ақ кеуіл Айдос бул сапары салғыртты **нобай** жыйнады, ... (К. Султанов). Жылдағыға қарағанда фермадағы тауықлар көп, деген менен Сапаргүл шаршауды билмей, суу, дән берип қарап жүр («Жеткіншек»).

НУҚЫУ, ТАРПЫУ. Бир **нуқыуға** шыдамай, Тарлан қалды майырылып, кете берди Қаражан («Алпамыс»). Қәримжан Қырмандәлинің **тарпыуына** шыдамай қолына дуутарын алып, келген жұмысларын бир-бир баян етти («Горуглы»).

НЫҒАЙТЫУ, НЫҒЫРЛАУ, ҚАТАЙТЫУ, БЕККЕМЛЕУ, СЫНАЛАУ. Адамлар қас қарайғанша үйлерине қайтпастан, атызға тартылған шеллерін **нығайтып** шықты (И. Юсупов). Бирақ күн батқаннан соң сақ болмағын керек, тағы урылар кемени шешип алып кетпесин — деп **нығырлады** (К. Султанов). Атызлардың құлақларын **қатайтып** басқылайын деп, кетер алдында да тағы бир көрейін деген ой менен уйқыдан ояндым (К. Султанов). ...мектеп салатуғын жерди сууғарып беккемлеу керек, — деди колхоз баслығы директорға («Қызыл муғ» ж.). ...бел, балта, кетпеннің сапарын соғып, олардың түсіп қалмауы үшін **сыналапта** беретуғын еди Қуғаным (И. Юсупов).

НЫҒАЙЫУ, ҚАТАЙЫУ, БЕКИНИУ, БЕКИНИСИУ, БЕККЕМЛЕУ. **Нығайған** колхоз бирликки. Жаз бенен шыққай шырайы (Ә. Шамуратов). Атыз құлақларының **қатайып** бәнт болғанын өз көзі менен тағы да өрмелеп шықты ғарры (К. Султанов). Ақырында ол бул жумбақты шешіу. Сейтектің қайда кеткенін **анықлау** бизни ұазыйпамыз деген ойға **бекинди** («Сов. ҚҚ.» г.). Ауыл дийханлары қала мәдениатын өзлестірди, хәм өзлестирмекте, байланысы **бекиниспекте** (Г. Есемуратов). Шошқа ферманың

жайына баратуғын жолда суу болып кетип, Машинаны жолдың беккемленип қалған жеринен ғана айдады шофер (С. Салиев).

НЫҒЫЗЛАУ, НЫҚЛАУ, НЫҒЫРЛАУ, ТЫҒЫЗЛАУ, ТЫҒЫУ, СЫНАРЛАУ, Буны көрген есалаң адамлар мақтауын әбден **нығызлап** қойып патшаға жеткереди («ҚК. х. е.»). ...бизлер жолда керек болар деген ой менен бір қатар киімлеримизди хәм жегендей азығымызды қалтаға **нықлап** тығып жип пенен қатты аузын байлап қойдық (А. Ф. Федоров). Орта бойлы, жумалақ жүзлі қыздың гүлән денеси тап **нығырлап** қойғандай тығыз еди (Т. Қайыпберенов). ...Ещанова Қутлыбийке демнің арасында қанарды **тығызлап** толтырып, пахта қырманын таярлап қойды. Усы гүресте бригада теримшилеринен Оразбийке Якупова, Шәригул Дошанова, Арзыгүл Бәуетдиновалар теңнен фартуклерин **тығып** толтырып қанарларына салыуға киристи («Сов. ҚК.» г.). ...ферманың шопанлары бул ангор ешкілериниң жүнлерин қапшықларға **сынарлап** тығып, ақ жайдың ишине тау қылып қойыпты (Т. Нәжи-мов).

НЫҚЫРТЫУ, МЫЖЫУ, ҒАЖАУ, ҚАЗБАРЛАУ. Досан аға хәр сөзине өзгешелик, өткір мәни бергендей **нықыртып** сөйледі (Т. Қайыпберенов). Мен сизди еркек тағға усас деймен. Иван Иванович! — деди Иван Никифрович тағы да **мыжып**,... (Н. В. Гоголь). Бизге жаман нийет келген болса, олардың қаны топыраққа қарылады, — деп Гүмис Тойбийкени **ғажап** сөйледі (А. Кадрий)... ғаррының сөзин дәлкеклеп бизлер бұрынғы сизлердей атлы-пияда сапар шегеміз бе, самолет, поездда да жатып дем алыуға болады ғой деп **қазбарлап** қойды (К. Султанов).

НЫШАН, БЕЛГИ, ТАҢБА, КӨРСЕТКИШ. Жигиттин үстине кийген киімлері жарлылықтың **нышанын** аңдататуғын еди (Т. Қайыпберенов). Мурат жаптың қазылатуғын бағдарына **белги** салып шықты (А. Бекимбетов). **Таңба** салды қуйрыққа, Мейил соқлау қолға алды (И. Қурбанбаев). Герц, шанаға адамларды миндирип, сууыларды тек **көрсеткиш** арқалы ғана жүргизді (С. Дмитриев).

Ой I **ПИКИР, ҚЫЯЛ, САНА.** Хауа райының усындайынан пайдаланады, деген ой Жолдас ағада пайда болды («Жас Ленинши» г.). Сөйтседе **пикиримди** тек бір нәрсе доктор Жуманазаровтың хирурглік шеберлиги, оның қолына өткір тыйық услаған шаққан дәрекетлерин бийлеп алған еди. Медицина хызметкерлері! Адамлардың ден саулығын қорғау жолындағы сизлердің мийнетиңізден құрметли нәрсе барма екен» деген **қыял** басыма келди («Сов. ҚК.» г.). Биз еиди азат адамлармыз, хәмменнің **санасы** өспіп киятыр қалай қалесек, солай жасаймыз (Ч. Айтматов).

ОЙ II, ШУҚЫР, ОЙПАТ, ШУҚАНАҚ, Ол тез қазбаса да Қыдырға қарағанда бір тебик **ой** еди (С. Хожаниязов). Өткен жыты, **шуқырдағы** сууға кеткен Насифаның анасы — Зайтуна апа бір газета алып, келип, жүрегімди суулатты (Ә. Кутый). ...қасындағы суу тасыушы жолдаслары келемен дегенше, сууды алатуғындай

етип **ойпат** иследи (Т. Қайыпберенов). — Не қылып атырсаң? — Көрип турғаның жоқ па? — **шуқанақ** қазыуға қақын жоқ сениң исиң суу (Т. Қайыпберенов).

ОЙЛАУ, ПИКИРЛЕУ, ҚЫЯЛЛАУ, ПӘМЛЕУ. Ол мәселени әри-бери **ойлап** турды да, соң барып иләжын көрермен деп, үйине қарай жүрип кетти (Т. Қайыпберенов). Мине, хәзирде биз мұғаллимиздин ауыр қайғыға дуушар болғанын сезип, бір хәдий-сеге ушырағанын **пикирлесип** қойдық (Ч. Айтматов). Аузына қарасам үлкен жыландай, Шийелге **қыяллап** жүрген құсайсаң (С. Нурымбетов). Мен де сени душпаным деп **пәмлеп** жүргеним жоқ (Т. Қайыпберенов).

ОЙЛЫ, ОЙШЫЛ, ОЙШАҢ. Атамурат басқалардан **ойлы,** болғанлықтан, оның сөзин хәмме тыныш тыңлады. Әмет **ойшыл** болсада биразға дейін басын қайта-қайта қасып мурнын да тартып қойды (Т. Қайыпберенов). Ғарры көп **ойшаң** адам еди... («Жас Ленинши»).

ОЙЛЫ-ҚЫРЛЫ, ОЙЛЫ-ПӘСЛИ, ПӘСЛИ-БӘЛЕНТЛИ. Қос сууынды шанаға жегип, Семён таудың **ойлы-қырлы** екенне қарамай алғары кеш болса да жүре берди. Бул қалада таудың үстінде орналасқанына қарамастан **ойлы-пәсли** жерлерге терек егип көркем сөнге бөлеп қойыпты. Тау арасындағы **пәсли-бәлентли** жерлерден де атлар еплеп шананы тартып киятыр (С. Дмитриев).

ОЙСЫЗ, ГҮДИБУЗАР, ЖӨНСИЗ, ЖАҒДАЙСЫЗ. Хаял бір нәрселерди ойсыз айтып жиберди. ...Әдепкі күнлери Әмет **гүдибузар** екенне түсінбей шыдамай да жүрди (Т. Қайыпберенов). ...бул **жөнсиз** жәнжелден бизге ямаса қапшық ағайинлерге не мән келип шығады?! (А. Кадрий). Құлмурат болыс өзиниң халыққа жағдайсыз екенлигин Приставка сездирмеуі үшін бір бар күшін салып тырысты (К. Ирманов).

ОЙЫНШЫЛ, ХӘЗИЛКЕШ, ӘБЖИЛ. Шын **ойыншыл** болды өзи, Сәдде-сәдде палдай сөзи (Ә. Шамуратов). Хош хауазлы бунда бақсылар, Қыз-келини **хәзилкеш** дилуар (Х. Әлимжан). Урасаның қасына қандай болса да бір **әбжил** таныс емес киши келип Семенды сорады (С. Дмитриев).

ОЙЫУ, ШУҚЛАУ, ҚАЗЫУ. Шамурат пенен Әбдирейим ерте турып муз **ойды,** үкиден балық аулады (К. Досанов). ...қасындағы суу тасыушы жолдаслары келемен дегенше бір жерди **шуқлауға** киристи (Т. Қайыпберенов). — Не қылып атырсаң? — Көрип турғаның жоқпа? — **Шуқанақ** қазыуға қақын жоқ. Сениң исиң суу! (Т. Қайыпберенов).

ОҚЫТЫУШЫ, МҮҒАЛЛИМ. Класс иши тынышлық, хәмме тым-тырыс, ал **оқытыушы** болса өткен теманың қағыйдасын сорауға мейил берди («Жеткиншек» г.). **Мүғаллим** әри-бери Сержанның өзинең сорамақшы болғаны менен ұақыттын өтип баратырғанын сизди де Атамуратқа рухсат етті (Т. Қайыпберенов).

ОЛ, СОЛ, АНАУ. Мүғаллим классқа келгенде, ол орнында **отыр** еди (Т. Қайыпберенов). Бизлерге бул хабарды айтып кел-

ген сол адамның өзі еді (К. Султанов). **Мынау** Арзы көлдің жағасы, **Анау** шоқ тал пахта абаттың сағасы (И. Юсупов).

ОЛАҚ, САЛАҚ, ШОРҚАҚ, СӨЛЕКЕТ, УҚЫПСЫЗ, ЕБЕТЕЙСИЗ. Жумагүл жигитті сөзге **олақ** екен деген пикирине және беккемирек исенди (Т. Қайыпбергенов). Ол өз жұмысына күтө **салақ** қарайды (А. Бекимбетов). Теңіз жағасында туылып, балықшы болып түнде қол гезегине, қолынан ис келмейтуғын **шорқақ** болғанына өкінді! Оның үстінде қолына ийне алып сабақлы жип өткеріп көрмеген, бір бау қамыс қырықпаған, бір тал отын шаппаған, **сөлекет**, жаны пардозда өскен қыз. Себеби, буның **уқыпсыз** болыуы, үш жигиттің ортасындағы жалғыз қыз деп әке-шешесі жаслайынан бетине жел тийгизбей, әлпешлеп өсірді. Төреш ақ пейил, ер кеуіл, садалығы басым, кеулінде ийнедей сумлығы жоқ, **ебетейсизлеу**, сықаққа қайымырақ, бірақ хадал жигит еді (К. Султанов).

ОЛЖА, БАЙЛЫҚ, ТАБЫС, КИРИС. Таусылмастай көп **олжа**, қудай саған берипти («Қырқ қыз»). Комсомолка Уғылжан қыз, жаңа табыслар дөретіп, мол **байлықтың** көніналған (С. Нурымбетов). Яғный сол күнги **табыстың** ис қақысын хәмме комсомол ағзалары талап етеди. — Хау, бір күнлик **кирис** азғана болды-ма? (Т. Қайыпбергенов).

ОЛҚЫЛЫҚ, ЖЕТИСПЕГЕНЛИК, КЕМШИЛИК, КЕМИСЛИК. ...жұмыстағы құрылысшылардың ислеріндегі **олқылықты** сездиме құрылыстың бас инженері жолдас Милинский шыдап тура алмай өзі суғылысып кетти. Бірақ, нақ усы участкалардағыдай жұмыстың ауырын, жұмыстағы болған **жетіспегенликти** құрылыстың басқа тарауларында көрген емес (Д. Назбергенов). — Жолдас баслық, ферманың усы күнлері биротала естен шығардыңыз ғой деди хәзиллеп мал өз-өзинен өсеме? Жазда көп кемшиликлер кетип баратыр, қыраулы қыс киятыр. Жаңа үйреншиклер жипти бос орап, бір ийнеликти әллен уақытта жипке толтырып, жұмысларды дәслепки күнлері усындай **кемишликлер** ушырайды, деди председатель Сабыров (К. Султанов).

ОМЫРАУ, КӨКІРЕК, ӨҢИР. Кемпір бір уақытта **омырау**ын тиклеп, біраз індемей ойланyp турды. Ғарры иштен түгенди, шынтағын көпшикке тиреп, ойға батты, бір мәхәлде қаддин дүзеп көкірегін кернеди. **Өңири** өрденге жарқырап, муздай кийінген қайқы төс кеуіллі жигитлер катердің палубасынаи секирип толы жайынға қулашын таслады (К. Султанов).

ОҢАЙ, АҢСАТ, ЖЕҢІЛ. Хаяллар менен жәнжеллескеннен гөре қанша қызба болса да ерлер менен сөйлесіу анагурлым **оңай**. Оның үстине секретарьдың тапсырған жұмысы менің ушын **аңсат** түсті. Оның қайғысын Турымбеттің айттырып келиуі ғана **жеңіл** етти. (Т. Қайыпбергенов).

ОҢАЛЫУ, ДҮЗЕЛИУ, ДҮЗЛЕСИУ, ЖАЗЫЛЫУ, САУАЛЫУ. Науқасынан өзі-ақ **оңалып** кетер, — деди Елмурат кемпирине (Ж. Аймурзаев). Тойдық апай науқасынан **дүзеліп**, жұмысына араласып кетти (Б. Кербабаев). ...бийтапланған Марья **дүзлесіп**,

үй-хожалығының жұмысына айналысайын деди (Л. Н. Толстой). Анда-санда ауыратуғын жауырыны **жазылып**, бойын тиклеп жүретуғын көринеди (Т. Қайыпбергенов). Хожайынның ауырған қойы тез **сауалыу** ушын жетім оған жақсы қарады (С. Айний).

ОҢАТАЙСЫЗ, ЫҢҒАЙСЫЗ, ҚОЛАЙСЫЗ. Әметтен **оңатайсыз** жаланы есите қойғанына Елесиннің тақаты шыдамады. Сөйлеген сөзі **ыңғайсыз**, келтирилген мысаллары менен қағыйдалары от пенен суұдай қарсыласты. (Т. Қайыпбергенов) Арамыздағы усы **қолайсыз** аұхалға дурыс баха берерликтей жақсы адамлар жоқ (А. Кадрий).

ОҢАША, АУЛАҚ, ҚОЛАЙ. Бул уақытта **оңашасын** тауып, өзлериміз бір сөйлесіп алармыз деп келген Қоразбек те, қасындағы төрт бес адам менен аұқатланып атырған еді (К. Ирманов). Олыиып қарайсаң аузың пәңкийип, **Аулақта** сәуленнен қорыққан усайсаң (С. Нурымбетов). Серго талай сапар кеште **қолай** жер тауып күн батар алдында... тауға жигитлерди жыйнап, олар менен қосық айтып, тау халқының аяқ ойынына қызығатуғын еді. (В. Смирнова).

ОҢЫСТЫРЫУ, КЕЛИСТИРИУ. Усылай етип екеуін **оңыстырыу** ушын, ол көп күш салды. Ол ушын директор оларды **келістириу** керек екенін ескертти, ... (Т. Қайыпбергенов).

ОҢЫСЫУ, КЕЛИСИУ, ЕПЛЕСИУ, ЖАЙЛАСЫУ. Егерде жаратпаса сизикинде я бизикинде **оңысып** ямаса қосылып күтерміз (Т. Қайыпбергенов). — Мен сизлерге барып келгениңизше жейтуғын азық-ауқатты таярлап беремен, — деп ийшан Жапбақлар менен **келісипти** (Б. Кербабаев). Бала байдың үйінде жұмысларын ислеп олар менен **еплесіп** күнелте берди, ... («ҚҚ. х. е.»). ...медициналық оқыуды питкерип келиуден-ақ Гулнigar докторханаға жұмысқа жайласып та алды (С. Нурымбетов).

ОРАЙ, ОРДА, УЯ. Қара жылтыр иреңнен, Алтын қазған теңнен, Еситсемде шахтёрды, Көрмен едим **орайын** мен. **Ордасын** қыйратқан баспашы байдың, Гүреспаз мәртлердің лақабын жайдың (Т. Жумамуратов). Дауыт көли бурыннан балықлардың **уясы** еди, — деди ғарры жигитке («Жас Ленинши» г.).

ОРАЙ И, ПАЙТАХТ. Дейди бизни сүйгениміз Гүлистан, Гүлистанның **орайысаң** Москва! (Ж. Аймурзаев). Шын данышпаи ердің ери, Ленин көсем жатқан жери, Совет елнің жүреги, **Пайтахтымды** көрип келдим (А. Дабылов).

ОРАЙЛЫҚ, ОРТАЛЫҚ. Ел ауыр уақытты бастан кеширди, Москва менен Петроград хәм басқа санаат қалалары хәмме **орайлық** қалаларға айналды («Сов. ҚҚ.» г.). Бул маллар колхоздың **орталық** малы болады (Т. Қайыпбергенов).

ОРАТЫЛЫУ, ШЫРМАТЫЛЫУ. Лампаның жарығында **оратылып** қалған жипти тарқатып, ийнелікке орап отырған кемпиринің ғана ояу отырғанын көрди (К. Султанов). Сайлауда теңлик көрип, әдил болыс сайлаймыз деп жүрип, үлкен шырмауыққа **шырматылдық** ғой (К. Ирманов).

ОРАУ, АЙНАЛДЫРЫУ, ШЫРМАУ. Хәр аяғына бірдей-бір

арқанды орап байлап, арпаның үстiнен мала басқандай етип, тү-
пiнi сүйрепти. Белбеулерiн бiр-бiрiне жалғастырып байлап, оны
беккем етип қолларына айналдырып байлап Жапбақларды бiр-
бiрiм-бiрiм қудықтан шығарып алыпты (Б. Кербабаев). Серго хәм
оның жолдаслары тұтқынға алынды, қолларын шырмап тас қы-
лып байлады (В. Смирнова).

ОРТАЛАНЫУ, АЗАЙЫУ, КЕМИУ. Бийшара ийшанның мийи
орталанып қалған ба? Сөйлегенi бiр түрлi (Б. Кербабаев). Би-
реулер тазалаған ақ буұдайды қалталап, оны арбаға салып, бас-
қа жаққа алып кеткен бе азайып кетипти гой. (Б. Бекниязов).
Кантларыңыздың мұғдары кемип кеткенбе жүдә аз көринедi
(К. Ирманов).

ОРЫНЛАУШЫ, ПИТКЕРИУШИ, АТҚАРЫУШЫ. Директор-
дың айтқанларын орынлаушыман мен, ... (Т. Қайыпбергенов).
Байдың жұмыстарын тап өзiнiң айтқанындай етип, жетим питке-
риуши еди. ... (С. Айни). Сен сахнада атқарыушы болғаның ушын
мұхаббат тарауында күтә көп тенденциялар ислеген усайсаң, ...
(Э. Кутый).

ОРЫНЛЫ, ИРЕТЛИ. Сөзди де орынлы сөйледi, хәмме жым-
жырт отырдық (К. Ирманов). Оның сораулары хәм алған жууап-
лары иретлi болды, хәмме оның сорау-жууапларына хайран қа-
лысты (Э. Кутый).

ОТАҚ, ХАРАМ ШӨП, ЖАБАҒЫ ШӨП. Тойдық арпасының
ишiндегi отақларын отап түнде қайтты (Б. Кербабаев). ... еки
ирет азықландырылды хәм харам шөптерден тазартылды. («Сов.
ҚҚ» г.). Жабайы шөпти тамыр баспай жулып тасласаң егiн қаң-
дай таза болады (Т. Қайыпбергенов).

ОТАР, ЖАЙЛАУ ӨРИС. Серимбет мақпал көлге отар басып
жайлауды өзгертти (Х. Сейтов). — Ал бәхәр баслануудан мал-
ларды жайлауға шығаратуғын едик (Э. Кутый). Ферма маллары
өристен қайтып келе басылады (Ж. Сейтназаров).

ОТЛАУ, ЖАЙЫЛЫУ. Адам улы адам қәдирiн билмесе, ошпап
дүзде отлап жүрген мал жақсы (Әжинияз). Нарбай қорасындағы
сыйырын жайылып жүрген малларға қосып қайтты (К. Сейитов).

ОТЫРЫСПАҚ, КЕШЕ. Гүллән тамашаны усы күнгi отырыс-
пақта көрип, таңлайын қақпаған «пах» демеген жан жоқ (Т. Қа-
йыпбергенов). Кеше ғана сизiң үйиңизде кеше өткерип мийман
болғандайман, ... (А. Кадрий).

ОТЫРЫСЫУ, ХӘЗИЛЛЕСИУ, ЖАЗЫЛЫСЫУ. Түнде узақ
отырысып қалған екен (К. Ирманов). Адамлардың хәзиллесип
отырғанында Тәжiм сөз қоспады (Т. Қайыпбергенов). Әкем сизiң
менен отырысып Ташкенттiң аухалы тууралы сөйлесуіге хәм бiр
жазылысыуға ынтық болып отыр! (А. Кадрий).

ОТЫРЫУ, ТАРТЫЛЫУ. Кеше тиккен көйлегiн мине бүгiн бiр
жууыудан-ақ отырды, келтерип қалды, намаз оқыуға да болмай
қалды, — деп кемпириңе Қойлыбай күйiндi (Э. Тәжимуратов).
Ерис жип пеңен арқау жиптiң теңдей тоқылыу ұсылларын жақсы
дыққат қойып алмасаң гилемнiң бiр жағы созылып ямаса тар-

тылып киширейип қалады, — деди Палхан Тоқтарбекке (С. Сали-
ев).

ӨГЕЙ, ЕРШЕҢ. Баяғы өгей атасын қызлары менен қарауына
алдырып, мурат мақсетiне жетедi («ҚҚ. х. е.») Бул ершен бала-
дан мениң хеш қандай гүманым жоқ, тек өз қара басының мәни
ушын ғана ойлаушы болып шығуына: (А. Кадрий).

ӨГЕЙСИУ, ЖАТЫРҚАУ, БӨТЕНСИУ. ...ғарры есикти ашып,
өжирiге кирип келип еди, бала өгейсип турды да кемпирге қарай
жылысып отырды, (М. Горький). Жүрер болсаң жолдасты тап
жатырқап айтпа, аузыңды жап, сырды шашпа кетер тарап, сөйле-
сиуге де ұақыт болар (К. Ирманов). Қыз бул ауылды бөтенсип
жүрди де, соңын ала үйренсип кетти (Т. Нәжимов).

ӨЖЕТ, ӨР, ҚАЙТПАС. Ол өзiнiң айтқанынан қайтпайтуғын
өжет еди (Ж. Аймурзаев). Басқаларға қарағанда Жақсылықтың
минези өр еди («Қыз. ҚҚ» г.). ...Қайтпас қара деп айтса болар, ...
(«ҚҚ. эд. жыйын»).

ӨЖЕТЛЕСИУ, ЕРЕГИСИУ. Ол өзiнiң орынсыз өжетлесип
отырғанына өкiндi (Ж. Аймурзаев). Мухаммед Ражап құрбасы
басын шайқап, Ияз Қус бегi менен ерегисип, бул мәселеге келсе
алмады. (А. Кадрий).

ӨЖИРЕ, БӨЛМЕ. Түйдекленип ушырады түтiннен, **Өжиреле**
печке исленген труба (Ж. Аймурзаев). — Көп жаса балам, ба-
хытлы бол, — деп кемпир орнынан тура бергенде Гүлайша төрги
бөлмеге төсек әкелип қапталға төседi (Т. Қайыпбергенов).

ӨЗГЕРИУ, ТҮРЛЕНИУ. Дурьсында да Фазылдың өңи өзгерип,
жүзи қарауытып еди (К. Ирманов). Ғыжымы мойын тығылып,
Бас жатыр жан сауғалып, Сатқан құйрық түрленип, Сыртта жа-
тыр мыңдалап (Н. Юсупов).

ӨЗГЕШЕЛИК, АЙЫРМАШЫЛЫҚ. — Досан аға хәр бiр сөзи-
не өзгешелик өткiр мәни бергендей нықлап сөйледi (Т. Қайып-
бергенов). Сондай-ақ, намаларда айырмашылықтар бар, ... (Н.
Дәуқараев).

**ӨЛИМ, ӘЖЕЛ, ҚАЗА, МУҒАЛЛАҚ, ПАЙМАНА, МҮСЕИ-
БЕТ.** Өмир бар жерде өлим бар («ҚҚ. х. н.»). Ал, әжел солайы-
ша ийесiн тапты («Сов. ҚҚ» г.). Баз бiреулер қаза тапты, қа-
рамының таяғынан (Ж. Аймурзаев). Зыяны жоқ, Муғаллақ деген
аяқ астында (Т. Қайыпбергенов). Пайманасы толды мекен, Қызыл
гүлi солды мекен, Ешек хәдал болды мекен, Ешек сүннет өткен
хожам (Бердақ). Өтемуратты тек кемпирiнiң өлими емес, жерлеу
мүсiйбегi ойландырып отыр (К. Султанов).

ӨЛИМСИРЕУ, СҮМИРЕЙИУ. Өлимсиреп үйге зорға киятыр-
сам бағанағы қашып кеткен балалар жән-жағымнан қоршап алды
(Т. Қайыпбергенов). Төре майданға шықса, ат үстiнде Меңлибай
сүмирейип тұр екен, — ... (Ж. Аймурзаев).

ӨЛИУ, ҚАЗАЛАНЫУ. Хорезмнен қыз алсам десеңиз сайлап,
Өлгенде табарсаң өзиңе тайлап (С. Нурымбетов). Гүлдиреуштен
шығып баратырған батар күннiң сәулесi менен бiрге көзiн жу-

мып қазаланды, ұзақ жолға сапар шекти, ... (Н. Дәуқараев).

ӨЛШЕМ, ӨЛШЕУ, ШЕНЕУ. Мынау хәммеге өлшем болсын, — деп бригадир сөзин мақуллапты («ҚҚ.КСМ. атл.»). Дийханға дән берейин десе бай өлшеу ыдысын урлатып алыпты («ҚҚ. х. лег. хәм анекд.»). Раушан деген ислер исин өлшеп, шенеп, пишип жүреді (Ж. Аймурзаев).

ӨМИР, ТИРИШИЛИК, ДҮНЬЯ. Бәриниң ойлағаны халық ийгилиги азат, өмир сүриу, еркин жасау, парахатшылық (Т. Қайыпбергенов). Сәулеленер сени жигерлендирип, мәртлик, ашық кеуил, айбатлылығы тиришиликке ең күшли жууапкершилик, кең пейил азаматлығы (И. Юсупов). Ұх, жаным жетимнен муңлы, жетимнен сырлы барма екен, мунсыз да өтер күн болып, жайнап жаснап жүрер күн болар мекен, бүйтип хорлықта жүрген дүньясы қурысын, — деп Хатийра басын төмен салып муңайып отырды. (А. Бегимов).

ӨМИРЛИК, МӘНГИЛИК, ҚЫЯМЕТЛИК. Өмирлик өзиниң сүйип қосылған өмирлик жолдасына басынан кеширген уақыяларды былай баян етти (К. Ирманов). Оның жарқын образы бизиң жүрегимизде мәңгилик болып, сақланып қалады («Сов. ҚҚ.» г.). Оның буннан бес-алты жыл бурын қыяметлик жолдасы болған күйеуи усы Қәлимбет бай ауылының мурабы болды (О. Хожаниязов).

ӨНДИРИУ, ТӨЛЕТИУ. Жерден өндирип алатуғын олардың баслы егини асқабақ (Т. Қайыпбергенов). Сөйлеме уры ширкин, сен қай бетиң менен сөйлейсең, урлаған затларыңды төлетип аламан, — деди Бийпат келе сала Ақсулыұды жулқылап (А. Бегимов).

ӨНЕР, ҚӘСИП, УҚЫП. Рус ағаңыз саған өнер үйретип, Шебер етер сени соған тапсырдым (К. Ирманов). Шайырлық өзели оған жат болды, Соңында бул кәсип дым аңсат болды (И. Юсупов). ...порқан халыққа өзиниң хәр қыйлы уқыбын көрсетіуге тырысты («ҚҚ. х. е.»).

ӨНИУІ, ӨСИУ, МУРТЛАУ, КӨГЕРИУ. Күн ұзақ, ысы болғанлықтан, тез шигит өнип кетти. Сууға салынған туқым өсип кетипти гой, буны тез ектириу, — керек болмаса биз туқымнан айырылып қаламыз деп Мүбәрек Назарға тапсырма берди. (Т. Нәжимов). Сууға салынған туқым да муртлап кетипти, енди тез күнле егнү керек, — деп председатель Қәлибек аға звено басқарыушысына (И. Юсупов). Гауашалар тез көгерип, көзге түсе аслады («Сов. ҚҚ.» г.).

ӨНИУІІ, ӨЗГЕРИУ. Дурысында Фазылдың жүзи өнип бир бир түрли болып кетти (К. Ирманов). — Бул не! — Атамураттың өңі өзгерип сала берди (Т. Қайыпбергенов).

ӨҢКЕИ, ЫЛҒЫЙ, ГИЛКІЙ, ГИЛ, ГИЛЕН, ӨҢШЕН, ЖАЛАҢ. Астына минип жорғаны, кийипти өңкей торқаны (Күнхожа). Пионерге ылғый бир жөн балаларды өткернү керек, ол ушын пионер вожатыйы жұмыс алып барыуы зәрүр (Н. Тәжегдийнов). Ортамызда мына гилкий кишкене балалар аш болдық, — деп жаң-

ларымызды алып баратыр (А. Бегимов). ... жетим қызға гил майда қозы хәм ылақларды айырып берди (А. Бегимов). Қолхозшышылардың айтқанындай гилен, «мектепшилер» ислеп атыр. Жыйналыстан соң Атамурат өшсең комсомолларды шақырып алып және де ойласып өз-ара ис бөлисти (Т. Қайыпбергенов). Усыдан басқа хеш нәрсе айтпады, дийуал бойында дизиліскен жалаң бойлары бирдей балалар қарап тұрғанда, еки уәкил тез-тез жүрип кетти (А. Гайдар).

ӨР, САҒА. Суудың тынығын көрип, Бекбосын жаптың өрине қарай кетти (Т. Нәжимов). Айданы, қойны жағасы, Жемистің шексиз сағасы (Е. Қурбанбаев).

ӨРИСЛИК, ЖАЙЫЛЫМ. Бир тислем нан ұзақ күнге не болсын, жигит малларды өрисликке айдап жиберди де бир өгизип сойып жеди («ҚҚ. х. е.»). Бул тоғайлық сууыңлардың нағыз жайылымына қолайлы екен, — деди Семён Яұмытларға (С. Дмитриев).

ӨРМЕЛЕУ, ТЫРМАСЫУ. Оля дәрриу тоғайдың ишине кирди де, бир қолайлы ағашқа өрмелен жасырынды (А. Гайдар). Тыс тырнақлап тырмасада, Шыға алмастай бийіксең (М. Сейтаниязов).

ӨРНЕК, ҮЛГИ, УСЫЛ. Нәл тигиу ислерине актив қатнасқан оқыушылардан К. Қәлибеков, З. Бахмәтдинова, С. Мәмбетмуратовта хәм басқалары өзлериниң үлгили ислери менен басқаларға өрнек болды («Сов. ҚҚ.» г.). Деди мине жылқышы, Минне мәртлик үлгиси (Т. Жумамуратов). Сержанға басқаша усыл менен сөз айтуды ойлады (Т. Қайыпбергенов).

ӨРТ, ОТ. Ушқыннан өрт дөрер, жанар, Истиң соңы сонда қалды. (К. Ирманов). Пүткил мазардың ишине от тийип, оның ушқынлары тумлы-тусқа шашырап кетти (А. Қадрий).

ӨРТЕНИУ, ЖАНЫУ. Өртенип тутанған иштиң өрти бар. Ушқыннан өрт болар хәммеге белли. Ушқыннан өрт дөрер, жанар, (К. Ирманов).

ӨРТЕҢ, КҮЙИК. Олар тоғайды аралап жүрип өртең ағашлардың үстинең шығады («Жас Ленинши» г.). Өртенип өзегин шалған күйикке, Жүрегин жулып, жеп Заман хазары (И. Юсупов).

ӨРТЕУ, ЖАНДЫРЫУ. Шыдатпай өртеди намыс хәм арым, Ақсақаллар қаслық қылды нәйлейин (К. Ирманов). Ол өрттиң қасына отырды хә сууының бир неше кесек етин қомағайланып жутты, ал сүйеклерин отқа жандырып жиберди (С. Дмитриев).

ӨСИМЛИК, ШӨП, ОТ, ГИЯ. Бир уақытлары усы караларда жабайы өсимликлер басып хәм жабайы хайуанатлар мекән етип жатқан (С. Хожаниязов). Бул шөплер лаладай жүздің топырағы, абайлап аяп қой, итият болғыл (Омар Хаям). Ғарға хәм ұзақшалар путалықтың арасындағы өсип тұрған көк оттың арасында жабылып жур,.. (А. Қадрий). Гия бул дүйеға келди келмедин. Сениң халың нешик болар насбайкеш (Мақтумқұлы).

ӨСИРИУШИ, ТӘРБИЯЛАУШЫ, АСЫРАУШЫ, БАҒЫУШЫ, САҚЛАУШЫ. Мектебимиздің айырым пионерлери қоян өсириуши

болып таярланылды («Жеткиншек»). Колхоз бағын тәрбиялаушы Мәмбетнияз аға жүдә маман болып шықты, — деди колхоз-басқармасы Шыныбай (Н. Дәуқараев). ... уллы Октябрь аударыспанын қылып, жатып ишер, тоқ қарындар хукиметин қулатып ресейде жапакешлерди асыраушы хукиметин қурды («Қыз. Муғ.» ж.). Бийби басбақларға көз жиберип, жұмыстың арасында бағыушы еди (Т. Қайыпбергенов). Асан ата қой-ешкилерди шығынсыз сақлаушы еди («Әд. альм.»).

ӨСИУ, ӨРБИУ, ӨРШИУ, РАУАЖЛАНУ. Қудай тилегимди қабыл етип тайнапыр болып өсти (Т. Қайыпбергенов). Тез күн ишинде Хвакиннің қоянлары өрбип кетти (А. Гайдар). Өршиген сүуен, сазаны, Қайнаған халық қазаны (И. Қурбанбаев). Имперализм хәм оның бас тиреги Америка Қурама Штатлары адамзаттың рауажланыуын законлы барысын иркиуге урынбақта («Сов. ҚҚ.» г.).

ӨТИМЛИ, БАХАЛЫ, ҚУНЛЫ. Базардың жағдайын көрген саудагерлер, дәрриу өтимли затларды алып келеди («ҚҚ. х. е.») ...баха сиясатында совет мәмлекетиннің тийкарғы бағдары хожалық затлары халқымыздың турмысы ушын жүдә бахалы еди («Сов. ҚҚ.» г.). Қарақалпақстанның территориясында бир қанша қунлы жер байлықтары көп... (К. Оразов).

ӨТИНИУ, СОРАНЫУ, ЖАЛЫНЫУ, ЖАЛБАРЫНЫУ. Қалбай Айшагулдың шығып турыуын өтинди (Т. Қайыпбергенов). Маған басшы-қосшы хызметтин кереги жоқ, аў-қурал берин, — деп соранды Уснатдийн (К. Султанов). Қуда қудағайы қәде, төс кетти, Жалбыранып жалынғаның бос кетти (С. Нурымбетов). Әйтеуір бир белгисиз себеп пенен апам менен Алтынай шеше урысып, апам оған жалбарыныуы менен далаға шықты (Ш. Дәулетбаев).

ӨТИРИК, ЖАЛҒАН. Өтирик сөз жанға қас, өткир пышақ қанға қас («ҚҚ.х.н.»). Соққан мүликтин өзін жоқта бахасына мәртебен, көз алдында жалған мақтау таяқлардың бир түри (Т. Жумамуратов).

ӨТИРИКШИ, ӨСЕКШИ, ШУҒЫЛ. Себеби Әметтин сөйлеуге тили гүрмелмей, өтирикшилиги бетинен билинип тур, ... (Т. Қайыпбергенов). Өсекши жалатай харам тамақты. Ништердин ушына илген устазым (Т. Жумамуратов). Шугылға усайсаң адамның Сайып, Кумсадай қашасаң, қыздай мунайып (С. Нурымбетов).

ӨТКИНШИ УАҚЫТША. Елесин қуып өтип баратырған өткинши бултқа қарап отыр еди (Т. Қайыпбергенов). Тундыра тауларының үстінде уақытша булт болып жауын-шашын жийи-жийи жауып тұрады («Тәбият таныу»).

ӨТКИР, КЕСКИР, АЛҒЫР, ИЛГИР. Әмет класс басшысының өткир көзинен бетин тасалап (Т. Қайыпбергенов). Кескир қылыш, найза, садақ. Қолға түспей, сыртта қалды (К. Ирманов). Кемпир Алёшаға балтаны алғыр етип ал, сөйтип отын майдалап қой, — деди де шығып кетти (М. Горький). Ағаш кесіуши бригадалардың ағзалары электр жарықларын жүдә илгир етип таярлап қойды («Тәбият таныу»).

ӨШ, ҚЕК, ЫЗА, АШЫУ. Сөйтти де өш алатуғын адамдай үлкен отауға кирди (Т. Қайыпбергенов). Ол кек алыудың басқа бир жолын тапты (М. Горький). Қорчагин атын арман-берман бурьп, жанталасып, ызадан еки көзи қызарып, ... (Н. Островский). Тула бойы қаралай өшип, уялғанынан жүзлери шала пискен Қәмекбайды көрген Ануар өзиннің ашыуын алыуды ойлады, ... (Ж. Аймурзаев).

ӨШИРИУ, СӨНДИРИУ. Терезиннің пердесин де түсирди, жанып турған лампочканы өширди (Г. Есемуратов). Бийбизада үйини хәм қонағын жатқарып болды да өзін шырапы сөндирди де жатып қалды (Ж. Аймурзаев).

ӨШПЕНЛИ, ҚЕКЛИ, АРАЗЛЫ, ЫЗАЛЫ, АШЫУЛЫ. Неге сен маған тап тордағы жыртқыш хайуанға қарағандай өшпенли, жек көриуши сүуық нәзерин менен бетленип қарайсаң (А. Бекимбетов). Сәуле бойын тиклеп кекли кисидей, көкирегин керип сөйледі (С. Хожаниязов). Мақсетин араға от салып, бир-биреуді аразлы қылмақ ушын сөз тауып жүрсең («Мәспатша»). Қууанышбай аға бир нәрсеге ызалы түрде гүренди. Бәриннің де жүзлери ашыулы, бир-бирине қарамайды (Т. Қайыпбергенов).

ПАДА, ЖАЙЛАУ. Азан менен мал айдадым падаға, Дәсте-дәсте гүл тасладым далаға, айтып барың Қошшан деген балаға, атын таслап өзи келсин қалаға («фольк., ҚҚ. х. к.»). Байлар жаз болса малларын жайлауға жибереди, («ҚҚ.КСМ. атл.»).

ПАДАШЫ, ШОПАН. Бирақ соннан бери барлық комсомол ағзалары падашының қасында қосымша қарауыл болыуға тийисли. Сонлықтан шопанларға жәрдем ушын хәр күни бир комсомол ағзасы қосымша қарауыллық етиуди сол жийналыста қабыллаиды (Т. Қайыпбергенов).

ПАЙДА, ТҮСИМ, ТҮСИРИМ. Оннан да ертең бир мийнет күн тапса сол пайда (Т. Қайыпбергенов). Атызлардағы салы зүрәттинен көп түсим алыу ушын бригада ағзаларынан Әбдикамал Оразов, Қалбийке Оспанова, жолдаслардың да еткен мийнетлери аз болған жоқ («Сов. ҚҚ.» г.). Бул фондларда халықтың ығбал тауы бар, Бунда тасқын табыс сарқырауы бар, Бунда адам қолы менен жасалған, Миллярд, түсиримли табыслары бар (И. Юсупов).

ПАЙДАКҮНЕМ, ДҮНЬЯХОР. ... бул бай болса нағыз пайдакүнем кисин деп, — дийқан келген начальникке айта баслады (А. Бегимов). Тойдық апай жүдә сықмар дуньяхор, — деди Жапбақ (Б. Кербабаев).

ПАЙДАСЫЗ, ПАЯНСЫЗ, ҚАЙЫРСЫЗ. — Атыңның жайлауына беккем бол қосшым, көзинди қаттырақ аш, пайдасыз қуры жүре берме алдында турғанда сендей жанлы адам. — Ым, ... У. Ух, ... нәлет жауғыр бетсиз, абыройсыз, паянсыз жүргениңе қара! — деп қасындағы атлыларға қарап ым қақты (А. Бегимов). ... қа-йықтың дөгерегинде қайырсыз мәзи зеңдирейип жүрген балаларды

көрип, Қалбай тәсийин қылып оларға узақ ұақыт қарап, турды (К. Султанов).

ПАЛКЕР, ПАЛШЫ, ҚОРРАНДОЗ. Палкер қумалағын қойып, тамсанып сөйлей бастады. Сөйтіп палшы жигит қасына бесалты адам ертіп түйени ізлеп кетті. Ақырында, елдегі қоррандозларға қарап қорра таслатып та көрді,—олар («ҚҚ. х. е.»).

ПАЛУАН, КҮШЛИ, ҒАЙРАТЛЫ. Өзи батыр және палуан, ашықлық солардан қалған («Мәспатша»). Партия өзиниң шөлкемлігі менен күшли («Сов. ҚҚ.» г.). Аңшылар жүдә батыр, ғайратлы адамлар болып, олар хәр қандай қатты сууықларда да, тайғақларда да бирнеше күн жүреді («Тәбият таныу»).

ПАРАХАТ, ТЫНЫШ. Бул парахат өмирди жер жүзинде орнатамыз (С. Хожаниязов). Түстен кейин Хартумның көшелеринде, урыс тоқтатылып, халық тыныш жайнап-жаснап жүрді («Сов. ҚҚ.» г.).

ПАРАХАТШЫЛЫҚ, ТЫНЫШЛЫҚ. Халқымыздың парахатшылықта жасауы үшін пәдәкерлік мийнет етиу, елимиздиң хәр бир азаматының әдиули ұазыйпасы (Ж. Сейтназаров). Бул нәрсе тынышлық тәғдийрин қәстерлегенлердиң хәммесине айрықша жууапкершиллік жүклейді («Сов. ҚҚ.» г.).

ПАРДОЗЛАНЫУ, СЫЛАНЫУ, ДОЛАНЫУ, БЕЗЕНИУ, ЖАСАНЫУ. Хаяллардың шашынан тағы бир айырмасы, еки шекеси, желке шашы пардозланыулы. Гүләсел кийимлерин кийип сыланып Шарафтың ауылына барыу үшін жолға шықты (Ж. Аймурзаев). Көз қумарым тартып доланған, Қарамадым пөпеклеридиң (М. Сейтаниязов). Базы-бир еркеклер хаяллары менен безениу, сейилге шыққанда жақсы көринеди (Ә. Кутый). Ондай хаяллар жасаныуды жақсы көретуғын еди (М. Лермонтов).

ПАРЫҚСЫЗ, САЛАҚ, ИТИБАРСЫЗ. Биз бул мәселеге парықсыз қарамауымыз керек, план бойынша усы жылдың ишинде уллы жайлар салмақшымыз (Ж. Аймурзаев). Қой оны, ол бир жүтә салақ қатын,—деп Азиз жамбаслай кетти (Ө. Хожаниязов). Сибирь тайгасындағы тоғайларға дәслең итибарсыз қарап, көп ғана тоғайлар зая болған («Тәбият таныу»).

П АСПАНДА, ПАТАС. — Хәй бәдбақ, пасманда,—деди Пристав оған алара қарап,—үстимди май еттиң ғой (К. Ирманов). Буньң айтып атырғаны бир патас ис (Ө. Хожанов).

ПАЯН, ҚАЙЫР, ПАЙДА. Ата журты Түркістан, онда да паян болмады (Жийен Жырау). Қәдемлери қайырлы сапар оң болсын (К. Ирманов). Ал усы жауыннан сол өлген ғаррыға қара тийынлық пайдасы бар ма? (А. Бекимбетов).

ПАЯПЫЛ, ӨТКЕЛ, БАСПАЛДАҚ. Аэропорттың кишкене бағын аралап жүрди де хәуыз үстине салынған паяпылға шықты (С. Хожаниязов). Хәр күни тас үйип аяққа суу жуқтырмай, ырғып өтетуғын өткел соқпақшы болдық (Ч. Айтматов). Борис басқалдақтан өткен кисидей қалтаңлады (Ж. Аймурзаев).

ПӘКИЗЕ, ПӘП-ПӘКИЗЕ, ӘНДАМЛЫ, ӘП-ӘНЕДЕЙ АҒЛА. Ақыры не болды? Пәкизе денгене болды (Т. Жумамуратов), Сон-

да да олар жүлә жақсы пәп-пикизе етип сөйлеп, маған қайырқом болды,... (Ч. Айтматов). Академик Сулайманова мектептеги салтанатлы жыйналысты әндамлы ғана етип басқарды,—деди Дүйшен ғарры (Ч. Айтматов). — Жаңа ғана әп-әнедей болып жүр еди,—тағы ақсаңдай бастады ғой! (С. Зорьян). Иренниң ағла тынығы. Барынша көрикке толғандай (И. Юсупов).

ПӘМСИЗ, ПӘТИУАСЫЗ, БИЙПӘМ. Пәмсиз болса жолаушы қабақ арқалаған қыздан дәме етеди (К. Султанов). Анна Андреевна Абдулинге... туратур мен келейин, столдың қасында хат жазып отырып пәтиуасыз бир нәрселерди айтып сөйлене берди (Н. В. Гоголь). Ана мухаббатының қаншелли күшлилиги, оның күшин сөз бенен айтып жеткеріу оғада қыйын, ал, сен болсаң бийпәмлик етип, түсинбесликке салынып (Ә. Кутый).

ПӘНТЛЕУ, АЛДАУ. Ал Дәулен болса, алдаушылық пенен шуғылланып, халықты пәнтлеп күн кеширеди,—деди Атажан (А. Бегимов). Бир неше түркмен батырларын алдап хан Хийуаға шақырып алып исин жайлапты (К. Ирманов).

ПӘНТЛЕУШИ, АЛДАУШЫ. Адамларды пәнтлеуши, бузақылардан аулақ болыу керек,—деди колхоз басқармасы... («ҚҚ. КСМ. атл»). Ол нағыз алдаушы, жүдә исене беріуге болмайды,—деп күйлип коиды Атажан (А. Бегимов).

ПӘС, ТӨМЕН. Дәулен бийиктен дәрриу пәске түсти (А. Бегимов). Ол өзиниң бирден төменге түскенине зәрсесин қалмады... (К. Ирманов).

ПӘТИҚ, ТӨБЕ. Пәтиқ ағашлары оттан шыққан шаладай қапқара, дийуаллары ыс (Ә. Шамуратов). — Өксинбайдың гөне тамының төбесиндеги тесикти де қатты бекитип қойылған, ишинен шығарып жылаған жас баланың ашынарлық сестри бир тынбай шығады (А. Бегимов).

ПЕДАГОГ, ТӘРБИЯШЫ. О әдил муғаллимим, устазым, педагогым, Сен болғансон сонда илим бағманы, Баслап алып кирип мектеп бағына, Жегиздиң турмыстан шийрин мийуаны (И. Юсупов). Окыушылар тәрбияшысын дөгереклеп ортаға алып қоршады («Жас Ленинши» г.).

ПЕЙИЛ, ПЫҒЫЛ. Қолынан ис келетуғын жигит шығар деп ойлап едим, жоқ пейли пәс жаман адам екен (К. Ирманов). Ақыр заман болса яқшыдан пығыллар қашар, қаламның юзидан қалмай хат өшер (Әжинияз).

ПЕЙИТ, ТАБЫТ, ЗӘНГИ. — Егер мен өлсем маған жаңадан пейит соқтырып хәм гөр қаздырып қоймай-ақ, бир гөне пейит алып, гөне гөрге қоя қойыңыз деп Хожанасраддин («ҚҚ. х. е.»). Ол табыттағы ағасы екенин билип, еңиреп, табытты қушақлап бойын таслап, ботадай бозлап көп жылады (К. Ирманов). Мазар ишиндеги гүмбезлерге сүйеули турған зәңгилерди Мухаммед Ражап көрнп шықты (А. Кадрий).

ПЕРИЙЗАТ, АРЫУ. Узын бойлы, жиңишке белли, қой көзлп, адамның жүрегин жандыратуғын хәқыйқат перийзат екен... («ҚҚ.

х. е.») Көзгенемнен бир бир ушқан, Мен қайтемен енди, арыұым? (М. Сейтниязов).

ПЕЧАТЬ, МӨР. Бекниязов қойын қалтасынан дөңгелек печать басылған документти шығарып майорға көрсетти (А. Бекимбетов). Патша қол қойып, мөр басып, қағаз берип, оны шыбынға патша етип тайынлапты («ҚҚ. х. е.»).

ПИКИРИМШЕ, ПӘМИМШЕ, ОЙЫМША, МЕНИҢШЕ. Пикиримше буну хәзирги күннің талабына ылайық етип ислеу мақұл болар деймен,—деди бригадир басқармаға («ҚҚ. ҚСМ, атл»). ...пәмиимше, бийшараның шашының түскенине көп уақыт болған болса керек. (Т. Қайыпбергенов). Агрегатларды сууытыу ушы суу алып келетуғын хәм пайдаланатуғын каналлар ойымша сапалы таярланды деп ойлайман. Мениңше, мәрт қурылысшылар өз сөзлериниң үстинен шығады,—деп ойлайман («Сов. ҚҚ.» г.).

ПИТИК, БОЛЫҚ, ЗОР. Ғауаша деген жарықлық питик, қалай болса солай ырғалып тур (С. Хожаниязов). Азын-аулақ дийқаншылық етип, ол да жүдә болық болды (Ә. Тәжмуратов). Районның айырым колхоз хәм совхозларында пахта жүдә зор болып, онда бир қанша механик айдаушылар көп мийнет етип жүр («Сов. ҚҚ.» г.).

ПИТКЕРИУ, ПИТИРИУ, ТАМАМЛАНЫУ, АЯҚЛАНЫУ. Улжан усы быйыл бесинши классты питкерип еди (С. Хожаниязов). Оқыу питиуден бир кенседе жұмыс ислемеседе болмайды. Оның пикири әллен уақытта тамамланды (Т. Қайыпбергенов). Митинг аяқланды, бир-биреуді қутлықлаулар, жолдаслық сыйлық кешелер басланды (Қ. Айымбетов).

ПИТКЕРИУШИ, ТАМАМЛАУШЫ, АЯҚЛАУШЫ. Парызын питкеріуши үш жерден байлап, Заманның астынан алар усайсан (С. Нурымбетов). Шерип усы жұмысты тамамлаушы болып белгиленди (К. Ирманов). Мамонт тоқтамастан қазылып атыр, бизлер бул қазыу жұмысын тез күнде аяқлаушымыз, соның ушы бул жұмыс 10 октябрьге жақын питеди (С. Дмитриев).

ПИЯДА, ЖАЯУ. Пияда айдап гаррыны малға жақын барады («Қоблан»). Атлыға жаяу жолдас бола алмайды («ҚҚ. х. н.»).

ПОСЫУ, ШОЖЫУ, ҚӨШИУ. Аш-аптада хәмме жақ, Халықлар болды посажақ, (И. Қурбанбаев). Кетип баратырса, алдынан бир көп шожып баратырған адамларға ушырасады патша («ҚҚ. х. е.»). Кублаңыз Қырантау, арқан Нағалай, Елим көшти Дауыт-көлди жағалай (С. Нурымбетов).

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ, БАСЛЫҚ, БАСҚАРМА. Атыз аралап колхоз председатели де келип суушылар менен бираз сөйлесип турды («Қыз. ҚҚ.» г.). Атамурат пенен дружина советиниң баслығына тапсырып, колхоз кеңсесине кирип қалған еди (Т. Қайыпбергенов). Өндириллик базада хәзир басқарманың ири өндириллик жұмыслары питкериле баслады («Сов. ҚҚ.» г.).

ПУЛ, АҚША. — Тур жоғал, үш пулғада хайтлық беремекен... деп жекиринди (Ә. Шамуратов). Олар аңшылық етиуді арман етип, ақшаны жыйнап беретугын еди... («ҚҚ. х. е.»).

ПУХТА, ПЫСЫҚ, МУҚЫЯТ. Сизлер усы үндеу тийкарында жұмыста пухта болыуыңыз керек... (Т. Қайыпбергенов). Өзи де жасына қарағанда пысық бала еди (Х. Сейтов). Жағасы муқыят пенен кестеленген кестели көйлегиниң бурқыраған ийиси жигиттиң ақыл хушып алып кеткендей болды (А. Назаров).

ПУХТАЛАУ, ПЫСЫҚЛАУ, МУҚЫЯТЛАУ. Ол биринши көгерип шыққан ғауашаларды пухталап күтиуге бел байлады (А. Бегимов). Қаланың үйлери бир қабатлы ағаш үйлерде отыр екен, оған отынды жүдә пысықлап, үнемлеп жағып ысытады екен... (К. Ирманов). ...бахытқа көре, олда дилуар адам екен, дийқанлардың айтқан арызын муқыятлап жазып шықты («ҚҚ. х. е.»).

ПҮТИН, ТОЛЫҚ. Жақсылық етсең пүтин ет, Жақсылық жатпас, қыр асар (К. Ирманов). Базаргүл тапсырмаға берилген барлық мәселелерди толық шешип келипти... («Жеткиншек» г.).

ПҮТИН, САУ. Етиниң пүтин жери жоқ, қыршылып қан шығып тур (А. Бекимбетов). Көлдиң бойына барып келиншек қабағына шөңгил менен суу қуйса түбиниен суу ағып кетип, хәу бұрын сау қабақ еди бұған не болған екен деп түбине үчилсе түбине бир шөнге кирип тесипти (О. Хожаниязов).

ПЫСҚЫУ, САСЫУ, ТҮТЕУ. Пысқып ғана жанады, ошақтың қоламтасы (И. Юсупов). Тастай қараңғы түн, маңлайға урса билмейсен, азғана дем алып жылысайық деп от жағыуға киристик, отын жас болғанлықтан сасып оңлы алыспады (О. Хожаниязов). Бийбизада жеңгей орнынан турып, ғабыр-ғубыр от жағайын деп еди, отын жас болғанлықтан түтеп тез арада алыспады (Ж. Аймурзаев).

ПЫСЫҚ, ПҮТИНШЕ. Ол жаслайынан ақ иске пысық болып өсти (К. Ирманов). ...Мәдрем қандай бир не қылмасын, жан-жағына қарамай, ойланбай хеш те ислемейтуғын жүдә пүтинше жигит еди (Б. Горный).

ПЫТЫРАҢҚЫ ПЫТЫРАУ, ЫДЫРАУ. Бир чайник гүмис ақша далаға шашылып пытыраңқы болса, және бир чайник гүмис ақшаны ат дорбаға салып... (К. Ирманов). Бир чайник гүмис ақша далаға шашылып пытыраған болса, және бир чайник ақшаны ат дорбаға салып, ердиң басына билдирмей қыстырып жиберемиз (К. Ирманов). Күннің оттай қыздырған аптабы менен кеше дәрьяны қақпалап, сиресип атырған муз бәхәр тасқынынан қашқандай ыдырап тум-тұсқа ығылып баратыр (К. Султанов).

ПИЯДА, ЖАЯУ. Ергаш кетик ревкомның жайынан шығып, пияда жолға түсти (С. Айши). ...атақлы аңшылар Сибирь тайгасында аңды жаяу жүрип аулайтуғын еди (Тәбият таңыу).

РАУАЖЛАНДЫРЫУ, ГҮЛЛЕНДИРИУ, ЖАНЛАНДЫРЫУ, ХӘУИЖЛЕНДИРИУ, ҮДЕТИУ, ЫҒАЛЛАНДЫРЫУ. ...Қарақалпақ хореографиялық қәнигелерди рауажландырудағы орнын жолдас Абдаева объектив түрде көрсеткенде, оның статьясы шындыққа елде жақынырақ келген болар еди. Қарақалпақ хореографиялық искусствосын гүллендириу мақсетинде шақырған Өзбек

стан ССРна хызмет көрсеткен артист Али Ардобыстың хызметин де атап өтеди («Эмүдәрья» ж.). ...хореографиялық искусствомызды жанландырыудағы белгили хызметинен оның дөреткен қарақалпақ ойындарының табыслы шыққанлығынан жақсы дерек береди (Б. Бектурсынов). Каналды қазып атырған күнлерде, мектептерде оқып жүрген кишкене балалар көмеклесип исти хәуижлендирип жиберди (Т. Нәжимов). Жылысып бержақтан аржаққа өтип, Буққышлап гүрестің пәтин үдетип (К. Ирманов). Пахтаның жоқары зүрәәти ушын гүрести раўажландырып истиң пәтин ығалландырып жиберди (Ж. Сейитниязов).

РАУАЖЛАНЫУ, ХӘУИЖЛЕНИУ, ГҮЛЛЕНИУ, ЖАНЛАНЫУ. Совет адамлары юбилей жылын санаатты, аўыл хожалығының илими хәм мәдениатын раўажландырыуы, ири жетискенликтери менен белгилейди. Әдебият пенен искусствоның сан жағынан болсын, сапа жағынан болсын хәуижленгенин атап көрсеткен («Сов. ҚҚ.» г.). Ол қарақалпақ миллий хореографиялық искусствосының негизин тыянақлы түрде гүллениу ушын үлкен күш салды. Искусствоның бөтен түрлериндей-ақ халық аяқ ойынын дөреткенде, оның өзине белгили бир жанланыу этапын ескермеген деген және бир субъектив жуўмаққа келди («Эмиүдәрья» ж.).

РӘМӘУИЗ, ЫҒБАЛ, БАҒДАР, ЖӨН, ИРЕТ. Фарры жигит пенен қызға айтып киятырған гәпиниң рәмәуизин дәрриу өзгерти («Жас Ленинши» г.). Оның да гәпиниң ығбалы солай болып шықты... («Сов. ҚҚ.»). Муғаллим истиң жөнин сабақтан сор, сораўға уйғарып Атамуратты отырғызды... (Т. Қайыпбергенов). Жәмийланың ойының бағдары Дәнияр қосық айтса екен деп ықтыққан түри басқаларға билинип тур (Ч. Айтматов). Оның сораўлары хәм алған жуўаплары иретли болды, хәмме оның сораў жуўапларына ҳайран қалысты (Ә. Кутый).

РӘСИУА, МАСҚАРА. ...баспашылар услашып, қызыл әскерлердин алдында рәсиуасы шықты... (С. Мәжитов). Хәтте мені масқара етип, абыройымды төгиўге шекем барып жетисти (К. Ирманов).

РӘХӘТ, ХӘЗЛИК. Турысы менен рәхәт дем ала ғойсаң бир келип (Т. Сейтжанов). Жайдың иши жарықлы болса, хәзлик, болады,—деди. Өтеген ата Ийгиликке күлимсиреп қарап («Эмиүдәрья» ж.).

РӘХӘТЛЕНИУ, ХӘЗЛЕСИУ. Көшелерден ямаса бас қоспа жыйналыстарда музыка инструментлерин қолға алып, түрли нағаларға сөйлетип жиберсең адамлар рәхәтленип хәм қумартып тыңлайды дейсең («Жас Ленинши» г.). Сонлықтан оларға үйлер бөлинип, от жаққышлар бекитилди, қонақлар өз-ара сөйлесип хәзлести («Эмиүдәрья» ж.).

РЕЖИМ, ТӘРТИП. Бизде Кубаньдағыдай керекли муғдарда суў режимин сақлау ушын жақсы жағдайлар дүзилмегенин мойынлауымыз керек (Е. Айтмуратов). Класском тәртип бойынша, турып қалған балаларды алға жүриу ушын буйрық берди (Т. Қайыпбергенов).

РЕХИМЛИ, ҒАМҚОРЛЫ, ҚАЙЫРҚОМЛЫ, МИИРИМЛИ, МИИИРМАНЛЫ. Апасы Назлының жылағанына Ержан рехимли түрде қолын мақуллауына тиреп мүлгип отырды да және қаддин тикледи. Қайырхомлылық етип атырған қыз бала ғой! (Т. Қайыпбергенов). Усы жолға тиктим басты, Мийримлилик етсем атам! Жолдасына ет мийирманлылық, Атаң болсын саған құрбан (К. Ирманов). Жәмийла қайда, гөнерип кетпестен бурын қыршып бузып тасласың!—ғамқорлы болған жигит сыяқлы отырмастан тек турды (К. Султанов).

РЕХИМСИЗ, МИИРИМСИЗ. — Жағыз! рехимсиз душпан деп Ешимбет бар дауысы менен қатты бақырып жиберди (А. Бекимбетов). Мийримсиз хан гүллән исти шала қылып хәмменин ишине көз салды, бирақ илажсыз (Т. Қайыпбергенов).

РЕТ I, ТӘРТИП, ГЕЗЕК, НӘУБЕТ, ҚАТАР. Кемпир хатларды рети менен оқытқанына да зерикпестен тыңлап төбеси көкке жеткендей болды (Т. Қайыпбергенов). Усы болған хәдийсениң барлығын Атамурат екеуин тәртиби менен сөйлетип анығын билди. Бирақ комсомоллардың саны аз болғанлықтан гезек тез-тез жетип, оларға қыйын соғатуғынын билдирди (Т. Қайыпбергенов). Гедейге нәубетиниң жетиуи еди, Сол нийеттин жөни болмай тұрыпты (К. Ирманов). Атқарыу комитетиниң председатели келген хатларды адамларға қатара бирим-бирим берип шықты (Н. Островский).

РЕТ II, ПАЙЫТ, УТЫР, ИЙИН, ҚЫЙТЫҚ. Ақыры онда Ғайып ханның пәрманы бар ғой,—деп қойды рети келгенде Мурат шайық. Пайыттан пайдаланып Дәулетбай бий Убайдулла бийге сыбырлады (Т. Қайыпбергенов). — Ғе, Теңел суўыры деген сиз боласыз ба?—деп Мәтеке сөздин утыры келгенде қонақларды келемешлеп қойды. Сөйтип қуда хызмет жайын сорасып отырайық—деди сорасып сөздин ийини келгенде Мәтеке Теңелге қарап (Қ. Султанов). Сен маңлайы құрған, құры қол қалма, патшаның алдына бар, қыйтығын тауып, түрли сөзлерди айтып алдастырып бир күн көргендей азық аларсаң дейди сипсекеш қатын («ҚҚ. х. лег. хәм анекд.»).

РЕТЛЕСТИРИУ, ӘМЕЛЛЕСТИРИУ. Мине тап бүгинги ретлестириу тап ойлағандай өзи болып шықты. Сержанды жолдасына әмеллестирип қосып жиберди... (Т. Қайыпбергенов).

РЕТЛЕУ, ТӘРТИПЛЕУ, ЖӨНЛЕУ, ЕПЛЕУ. Директор хәм мени ретлеп орналастырды... (Т. Қайыпбергенов). Енди исти тәртиплеу таллық болысына келди (К. Ирманов). Енем еле берип жөплеп жиберер,—деди Жумағұл. Шеп жақта Бийби қолындағы кесени еплеп бир уртлап қойды (С. Хожаниязов).

РУЗЫГЕРШИЛИК, ПУХАРАШЫЛЫҚ, КҮНЕЛТИУШИЛИК. Енди ол рузыгершиликке араласып анасына жәрдемлесуўге хәрекет етеугын болды (С. Айний). Үйдин пухарашылығы не менен өтип атыр, ондайларға ойланып та көрмейди (Т. Қайыпбергенов).

Жумыс ислеп, күнелтиүшиликти де ойлап Жапбақлар басқа жақларға жол алыпты (Б. Кербабаев).

РУУХ, ДУХ, ИОШ. Руұх берди жигер берди, ар-намыслы тууысқанға (Ж. Аймурзаев). Сениң әлпайым көз қарасың, Көк көзлерің күлімсіреп маған **дух** берди (Ә. Кутый). Қәне, қолынан келип, дәрқал арбадан түсе сала, жүрек **йошы** менен оған арнап қосықлар жазып тасласаң («Сов. ҚҚ.» г.).

РУУХЛАНЫУ, ИОШЛАНЫУ, ЖЕДЕЛЛЕНИУ. Оның ең жақсы шығармалары Лениннің идеялық тәсири менен жазылды... оннан үлкен **руұхланыуды** пайда етті («Сов. ҚҚ.» г.). Қырық жылдық той келди, және **йошланып**, Қайнар бұлағындай бурқып, мәужирип... (И. Юсупов). Жәмийла менен Жумабай бирим-бирим **жеделленип** асай басып киятыр... (К. Султанов).

САБАЛАҚ, УЙПАЛАҚ, ҚУЙҚАЛАҚ. Пышықтың жүнлері шық пенен **сабалақ** болып қалыпты, ол түни бойы тоғайда тышқан аңлыған қусайды,—деди Нағыйма кітапханаға шығып қарап («Жеткиншек»). Жигит **уйпалақ** шашларын айнаға қарап тегіслеп қойды («Сов. ҚҚ.» г.). Топанхананың мүйешінде қалған-қутқан самтықты жыйнастырып, оның үстине өрім-өрім болған гөне көрпеннің бир жағын басына салып, бир жағын жамылып, шашлары үрпейіп **қуйқалақ** болып бир хаял жатыр (Н. Дәуқараев).

САБЫР, ТАҚАТ, ШЫДАМ. Үмітсіздің сөзін айтып кетесен, Тәғдирге илажсыз **сабыр** етесен... (К. Ирманов). Аралары тек еки саат, соғандағы ете алмай **тақат** (И. Юсупов). Бир гөззал көрдим деп жаман жағынан, **Шыдам** бере алмай сийнесінің дағынан (С. Нурымбетов).

САБЫРЛЫ, ТАҚАТЛЫ, ШЫДАМЛЫ. Кітапханашы, жүдә **сабырлы**, кітап алыушы оқыушылар менен асықпай жұмыс алып барады («Жеткиншек» г.). Әметтен онатайсыз жаланы еситседе Елесін **тақатлы** болғанлықтан шыдап турды (Т. Қайыпберген). Бала жүдә **шыдамлы** берик екен, ол бирнеше күі жол жүріп пышық мурны батпас үлкен тоғайлыққа келди («ҚҚ. х. е.»).

САҒА, ҚУЛАҚ. Жамал сам-саз болып малдасын құрған қаддинде отырғанда ашқан суы ядынатүсіп, салманың **қулағын** байлауға кетиу үшін бирден түргелди (К. Султанов). Кишкене Азаг пахтаның ортасындағы салманың **сағасындағы** шөпті алып сууды көбейтип келди (О. Хожаниязов).

САЗ, ТАЯР. Жолдасың саз жолды тапса саз оңар. Қыста жыллы кийінбеген тез тоңар (К. Ирманов). ...Колхозшыларға балта, бел, кетпен хәм басқа керек қураллар **таяр** болды,—деди де инженер атқа минип кетип қалды (Д. Назберген).

САЗЛАУ, ОҢЛАУ, ДҮЗЕУ, ДУРЫСЛАУ, ТАЯРЛАУ, ТУУРЫЛАУ. Хәммемиз ойласып класс кітапханасын **сазлауды** шештик («Жеткиншек» г.). Гөне кемелердің жарығын тоз бенен питеп, **оңлап** алып минип жүремиз (К. Султанов). ...пионерлер мойнындағы галстуклерин **дурыслап** байлап, тағы да ислерин дауам ете берди. Бириншис, **сабақ таярлау**, екіншис, өзінің бригадасына барып

жумыс ислеу (Т. Қайыпберген). Нәтийжеде төбесине кесе тал салып, қыйсайып турған ылашығын **дүзеп** алды (К. Султанов). Арбакешлер арбаларын **туұрылап** болды да, атларын қосып төгін төгінге жол тартты («ҚҚ. КСМ. атл.»).

САЙЫЛ, ГЕЗЕНДЕ. Айырылған журтынан менде **сайылман**. Хәр не қылсаң өз өмірме қайылман («Алпамыс»). Биз сенин ойлағандай **гезенделер** емес, көтере сауда ететугың саудагерлерміз (Б. Кербабаев).

САҚАУ, ШҮЛЖИҢ. **Сақаудың** тилин анасы биледи,—деген («ҚҚ. х. н.»). Үш қыздың ишинде тили **шүлжиңлирек** бир қызы ең жақын досты еди («ҚҚ. х. е.»).

САҚШЫ, ҚОРЫҚШЫ, ГҮЗЕТШИ. Өзінің қай жерде жатауының, **сақшы**, ийтлерди қасына байлап қоятуының айтты... (Т. Қайыпберген). Қалың тоғайлықтың **қорықшысы**, шабалаланып үрген үрпек жүн, көпек ийтлер менен арпаласып, ауылдың ишине кирди (К. Султанов). **Гүзетши** жүретугың соқпақ пенен әйдиңгир солдат папирасын тартып киятыр (Н. Островский).

САЛМАҚ, АУЫРЛЫҚ. ...бул майда-шүйде затлардың да әдеуір **салмағы** бар екен (О. Хожаниязов). Бир еки күн өткеннен кейін доктор **ауырлықты** өлшеп көрди «Қыз. Муғ.» ж.).

САЛЫҚ, АЛЫМ, САЛҒЫРТ. Хан сарайына қайтып келип Жийреңшеге көп етип **салық** салыпты («ҚҚ. х. лег. хәм анекд.»). Олардың халықтан жыйнаған **алымының** өлшеуі жоқ (А. Бекимбетов). Ол хәр қыйлы елден жыйналған **салғырттан** дүньядап жартысын алмаса да үштен бирін өзіне қалдырды (А. Бекимбетов).

САМАЛ, ЖЕЛ. Иран қызларының ойшыл қыялын, Желпип өтер сенинен үміт **самалы** (И. Юсупов). Шаңқай түс шаны аспанға шығып атырған шөлистан менен көк егисликке бөленген майданның жазғы **жели** менен салқын хәуасы татлы суы, мазалы тилсим, шалқыған егиси қандай да бир парықты билдирмейди («ҚҚ. т. с.»).

САМАР КЕРСЕН. ...Өмірбектің алдына **самар** менен ауқат әкелип қояды молла, сөйтип өзі шығып кетеди. Моллалар **керсендеги** быршып турған айранды шалап етип ишти де Хожанасраддиннің үйіне келип («ҚҚ. х. лег. хәм анекд.»).

САМСАМ, САМАСАУ, МАУБАС. ...жол сораған екен, көр көзім көрмеген екен, буның өзі мәжүгин бе, самсам ба деп мени атқа қақтырған екен ау («Алпамыс»). ...уялмай нанды урлап жел отырғаныңыз ба самасау ширкин, зәхәрли ийтлер сениң,—дейди Бийпат (А. Бегимов). — Не өзіңнің айтып отырғаның, мени **маубас** деп ойлайсаң ба?—деди Ақсулыу ашыуланып шығып кетти (М. Дәрибаев).

САНДЫРАҚЛАУ, СӨЙЛЕНИУ. Үлкен-үлкен түйелер, үлкен-үлкен арбалар, үлкен-үлкен жоллар деп түс көргендей **сандырақладың** («ҚҚ. х. е.»). Атамурат уйқлап сөйленип атаң, оқыу туұралы емес бир «ектарларды» айтады (Т. Қайыпберген).

САПАР, ЖОЛ. Жыл қуслары жол тартады алыс **сапарға**, Ис-

лесем деп талпынаман мен де топарға (О. Хожаниязов). Бул сөзди еситип тақат етип тура алмай жолға рауан болды (С. Нурымбетов).

САРПАИ, СЫБАҒА. Бүгін Әмиў болып аққым келеди, Сөздің ең ағласын тапқым келеди, Қарақалпақша аңқылдаған кеўлимди, Саған сарпай етип жапқым келеди (И. Юсупов). Солай етип қонақларға тойдан **сыбағасын** берип, айырым от жаққыш берди (Т. Қайыпбергенев).

САУДАГЕР, АЛЫП-САТАР. Саўдагерлер тегин кете ме, көли балыққа, өриси малға, жери дийханға жай отаўдың лақабы жайылды (К. Султанов). ...қазыў қазбайды, қос қоспайды, арба айдамайды, қысқасы алып-сатарлық пенен шуғылланады (А. Бекимбетов).

САУДЫРАУ, ГЕУДИРЕУ, ЖАЛБЫРАҚЛАУ. ...Гүлсара болса саўдыраған келиншек, кеше не ушын қызғаншақлық етти?... (О. Хожаниязов). ...доктор геўдиреген бир жигит еди,—ол дәрриў ақ шүберек пенен оның қолын таңып мойнына астырып қойды («Қыз. муғ.» ж.). Дүқаншы Топбаққа көбирек зат өткізбекши болып, зор салып жалбырақлай баслайды (Б. Кербабаев).

САУМАЛАУ, ӨТКЕРМЕЛЕУ. — Палқан апа, сен мына менің жипти саўмалаўыма қарап, сен де солай ислей бер, ал өзи арқаў жипти қолына алды да гилемди тоқыўға киристи (С. Салиев). ...келген қауыпларды колхозшылар биреўден-биреўге өткермелеп машинадан жайдың басына жыйналды (А. Кадрий).

САУЫР, БӨКСЕ. ...аяғын зәңгиге тиреп бир құмның түсерлигинде Қаражан әстерек Шубардың саўырынына қамшы урып жиберди («Алпамыс»). ...Қыдыр сегиз өрімли бузаў тил қамшы менен аттың бөксесине шырп еткізип урып жиберди (С. Хожаниязов).

САЯҚ, ҚАҢҒЫМАЙ, САНДЫРАҚ. — Қәне не қылып жүрген саяқларсыз,—деп Дәўлен намазын оқып болды да Атажанға жекиринди.—Бизлер елден-журттан қуўылған Қалмен байдың сүргинине ушыраған сандырақлармыз... (А. Бегимов). Арадан бир неше жыл өткеннен соң Шымбайдың қатынының жанында бир қаңғымай ийт пайда болыпты («ҚҚ. х. лег. хәм анекд.»).

САЯХАТ, ҚЫДЫРЫУ. Шықты мәрт ойшылар асаў сахраның, Ой-пикир, арманың саяхат қылып изертлемекке (И. Юсупов). Қыдырып кеўил көтерейин хәм де жәрдем етейин деп шыға Серди, дейди Гүлсәл Шарафқа (Ж. Аймурзаев).

СӘДДЕЛЕУ, ТЕБИУ, ТЕУИУ. Қосқа үйретилмеген бұғаўларды егиске таярлаўға киристи, асаў бұғалар адамларды сәдделеп тегилликте үйренбеди («ҚҚ. КСМ. атл.»). Ат үркіп кетип Айтымды оқпанға жығып, қолына тепти (Ж. Аймурзаев). Алақанына бир түпирдиде, жерге тиреп белинің қулағын теўип жиберди (Т. Қайыпбергенев).

СӘДЕП, ИЛГЕК. Оның қатара ернегине алтындай сары сәдеп, қадаған (Қ. Султанов). Саўытымды бир илгектен шешемен. Қартайғанда шийрин жаннан кешемен («Алпамыс»).

СӘЛЕМЛЕСИУ, АМАНЛАСЫУ, ҚОЛАЛЫСЫУ, КӨРИСИУ. Айша кемпир Гулнигар менен сәлемлесип болғаннан кейин, колхозшы қыз-жигитлердің алдына жуўырып шығып кетти (С. Нурымбетов). Жолаўшы атын қораның қыспасына байлай сала кемпир менен аманласты. Сөйтип барып печьтиң қуўысында отырған ғарры ана менен қол алысты (Т. Қайыпбергенев). Төреш кирип келгенде, төрдеги мүйешке тығылып отырған жарақларын көрип, олар менен көрисип болды да сөйлей баслады (Н. Дәўқараев).

СЕБЕП, ДӘЛИЛ. Тарықпай дәўран сүрмеге, Түрли-түрли себеп тур («ҚҚ. поэз. ант.»). Мен оларға бир дәлил таўып айтарман (К. Ирманов).

СЕБЕЛЕУ, СЕБИУ, БҮРКИУ, ШАШЫУ. Аңсызда отырған Қуўанышқа Үмит суў себелеп жибергени, бирден шоршып түсти (И. Юсупов). Ошақтың ишинен күли алынып, дөгерегине суў сеўип болып сыпырды, кейин төсек төселгеннен соң чай демленип Айтўар менен Балтабайдың алдына қойылды (К. Ирманов). Қатып қалған териге суў бүркіп отырған Асан атаның үстине Гүлмхан кирип келди (Ж. Сейтниязов). Жаз үйиниң алдына суў шашып отырғанда, огородтан кемпир қайтып келди (А. Гайдар).

СЕЗИК, ГҮМАН, ГҮДИК. Қара көрген жерден нұсқа бер ярым, Сен қандай нәрсениң сезигин таптың («Мәспатша»). Ондай гүман болса, хәзир тексерип көремиз, деп врач-хирург Жәримбет Алланизов аяғымды көриўге киристи. Белоруссия жеринде шеп аяғымнан жарадар болған едим, сонда оқ қалдыма деген көкирегимде гүдик бар («Сов. ҚҚ.» г.).

СЕЗИКЛЕНИУ, ГҮДИКЛЕНИУ, ГҮМАНЛАНЫУ. Журт Жәмийланың түр-түсине қарап сезиклене баслады (О. Айжанов). Қалыйла Үмитти Палўан ақсақалдың киши баласына берип қояма,—деп қатты гүдикленди (И. Юсупов). Ақсулыў байдың көз қарасынан гүманланып баласы Атажанға билдирмекши де болды... (А. Бегимов).

СЕЛПИ, БОС. Арбаға қосылған аттың қарын баўын селпи етип байлады да, алтақтаға ғарғып минип атызға қарай кетти («ҚҚ. КСМ. атл.»). Ешпан атын суўғарып алыўды ойлады да, атынан түсип, айылын бос етип байлап қойды (К. Нәжимов).

СЕРЛИ, СЕРГЕК. Гүлалшы қулақ сәл, сен серли болсан, қашанғы сен, журт ылайын қорлайсаң (Омар Хаям). Бирақ өзін сергек тутты (К. Ирманов).

СЕС, ДАУЫС, ҮН. Ерте бәхәрдеги күшли самал менен гүўлеп сес берип тур (С. Хожаниязов). Басын жоқары көтерип, даўыс шыққан жаққа қарады (Т. Қайыпбергенев). Аў көнгелеў жағдайы күтә шәпик журип атыр,—деди де бирден үн қатпай ойланып тұрып тағы сөйледи (К. Султанов).

СИЙРЕК, АЛАҒАТ, БИРЕҢ-САРАН, АНДА-САНДА. Сийрек көгерген салыны отаў Жумагүлге оңай болды,—деди бригадир («Жас Ленинши» г.). Ерте егилген ғаўаша алағат көгерип, оны толықтырыў ушын ири табанлы жұмыс жүргизиў керек («ҚҚ. КСМ. атл.»). Гүлмханға хәзир бирең-сараң қойлар да туўып

атыр қызым,—деп сөзін бастады Асан ата,... (Ж. Сейтназаров). **Анда-санда** көгеріп тұрған қурайлардың арасы менен шананы айдай берди (В. С. Дмитриев).

СИИРЕК, ШАШАУ. Ауылымыз бұрыннап сийрек қонысланып қалған еді (К. Айымбетов). **Шашау** жайлады дала қойлары. Шопан болсаң қайтара бил, жыйнай бил (И. Юсупов).

СИЛКИНИУ, ЖУЛҚЫНЫУ. Және (бала) қасаны аламан деп қатты **силкинип** жиберди де тартып алды (Т. Қайыпбергенов). Ол **жулқынып** болысқа күш бермеді (К. Ирманов).

СИНСИУ, ОРНАСЫУ, БЕКИНСИУ. Оны әкелген атлылар ауылға **сиңсип** кеткеннен кейін барып қаракөздер бастады (Т. Қайыпбергенов). Пухта ислеген бір қостағы магазинге **орнасты** ол (К. Султанов). Ешпан ферма баслық жұмысына да **бекинисип** алды, кеуіліне не келсе соны иследи (К. Нәжимов).

СКЛАД, ҒӘЛЛЕХАНА, ДӘНХАНА, ТЕЛЕК. Дән урлады, Мал урлады **складқа** от беріп те турмады, иртки сап қумарынан бір шықты (И. Юсупов). Үйдің оң қаптал бетке келип отыра бергенімде, **ғәллеханадан** қунысып бір кемпір қасыма отырды (М. Дәрибаев). Төре **дәнханаға** барып Атымның дорбасына жем салып әкеліп оны атына берди (Ж. Аймурзаев). Қанзада бір кепшік бийдайды телектен алып қоңсысынықине тартуға кетті (А. Бекимбетов).

СОЙДЫРЫУ, ШАЛДЫРЫУ, БАУЫЗЛАТЫУ. Мал **сойдырып**, аұқат таярлады (К. Ирманов). Патша баланы жәллатларына **шалдырыуды** өзине мақұл көрди («ҚҚ. х. е.»). Гүлімхан қасқыр шапқан қойды тез Асан атаға **бауызлатып** атқа артып колхоздың кеңесіне алып келді (Ж. Сейтназаров).

СОЙЫУ, ШАЛЫУ, БАУЫЗЛАУ. Қора толы қой **сойып** палау асты,... (К. Ирманов). Соның үшін буны таза жерге апарып **шалып**, өртеп күлін қыздың бетіне себе ғой,—дейді патша өзінің адамларына («ҚҚ. х. е.»). Алқымыншап **бауызлап**, ишейін бе қаныңды (Бердақ).

СОҚЫР, КӨЗЛИ, КӨР, ГӨР, КӨЗСІЗ. Менде болды ең жүйрік тил, Ашылмады бағымда гүл. Сансыз сайрап болдым бұлбил, Көзім **соқыр** болдым олақ (Бердақ). ...**көзлі** ғарры бийшара қар күні устаға сөйлесейін десе, жұмыстар араласып ұмытып кетеді, хәм өзі де қалай баруының себебін билмейді («ҚҚ. лег. хәм анекд.»). Мениң бір көзі **көр** екі өркешлі түйемді алып кете беріп, сонда ешкім билмей қалады (Б. Кербабаяв). Айралықта солды қызыл гүл киби жүзім, Қан жылап **гөр** болмақ бұл екі көзім,... (М. Дәрибаев). ...порқанның қатты сеслерін тек есіткенін болмаса, **көзсіз** болғанлықтан оның қандай адам екенін билмеді ұзын бойлыдан келген пәріз жигит (С. Дмитриев).

СОЛҚЫЛДАҚ, БЫЛҚЫЛДАҚ. Колхозшыларға көп писип, **солқылдақ** болып кеткен қауынларды жарып берди («ҚҚ. КСМ. атл.»). Жигит машинаны **былқылдақ** жерге келгенде газды көп беріп, қатты айдап өтті (С. Сәлиев).

СОҢҒЫ, КЕЙИНГИ, АРТҚЫ, АҚЫРҒЫ, ИЗГИ. Гүлім баласының тапқан **соңғы** ақылын кеуіліне мақұл тауып, Әмет кетуіден есікті иштен илдирди.—Гүлайша **кейінгі** ұақытта не менен шұғылланады,—деді Қуғаншбай ұзақ әнгімден кейін (Т. Қайыпбергенов). ...**артқы** тұрған балаға Морозқа қолын созды. Ол орнынан ушып турды да қайысын қаттырақ тартып буып қабағын үйіп, сол заматтың өзінде-ақ жасырын сырлы, жигерлі адамдай болып **ақырғы** оғын ғана атып үлгерди (А. А. Фадеев). Сабыров шанадан түсіп, жүкті түсірди де **изги** қиятырған шаналарға жәрдемлесіу үшін Қалийлань кейін қайтарып жиберди (К. Султанов).

СОҢҒЫТЫЛҒАН, КЕПТИРИЛГЕН. **Соңғытылған** балықтарды өз алдына айырып, ящикке салып таярлап қойды («Сов. ҚҚ. г.»). Тандыр ошақтың кесектері **кептирилген** болса керек тез кетуі кепті (Т. Қайыпбергенов).

СОҢҒЫШ, СУУТАРТҚЫШ. Гүлнара үйіне берілген тапсырмасын таярлап болды да, жазған жазыуының үстіне **соңғыш** бастыда, дәптерін папкасына салып қойды («Жеткіншек» г.). Жазып отырған хатының үстіне сыя төгіліп кетіп, оны **суутартқыш** пенен сорғызып алды Әмет («Қыз. муғ.»).

СӨГИЛИУ, СӨТИЛИУ. Екі мәрттің сауыты тозған тондай **сөгілді** («Ер Зийұар»).—Жеңгей де баласын көтере бергенде көйлегінің қолтығы **сөтиліп** кетті,—деді Таумурат (М. Дәрибаев).

СУҒАНАҚ, ЖАЛАТАЙ.—Гүлсім **суғанақлықты** хәммеден өткереди,—деді Атажан (А. Бегимов). Өсекшил **жалатай** болса, қарам тамақты, Ништердің ушына илген устазым (Т. Жумамуратов).

СУЙЫҚ, СУУДЫР.—Сизің бұрынғы ауқалларыңызды да есіттім, бұрынғы жүрген жерлеріңізде де бір неше аппақтарды ақылынан адастырған **суйық** жигит екенсең (Ж. Аймурзаев).—Буның ені жарылған шығар деди **суудыр** (С. Хожаниязов).

СУЛЫҚ, БИЙХУШ. ...қолының азарынан шыдай алмай Меңлибай **сулық** болып, есі-түсіні билмей жатыр (Ж. Аймурзаев). **Бийхуш** болдым танып есімнен, Төмен қарай кеттім сырғанап (Ж. Сейтаниязов).

СУУДЫРАУ, ДӘЛБИРЕУ. Бары-жоғы аузында, **суудыраған** келиншек, деди Ақсулу (М. Дәрибаев). Дийқан дәлбиреп патшаның алдына келип хызмет ислеп жүр («ҚҚ. х. е.»).

СУУЛЫҚ, АУЫЗЛЫҚ. Жай тасындай жайнады, **Суулығын** ғарш-ғарш шайнайды («Қоблан»). Ат басына күн туўса, **Ауызлығы** менен суў ишер, Ер басына күн туўса, Етиги менен суў кешер («Мәспатша»).

СУУЫҚ, АЯЗ. **Сууық** кем-кемнен күшейген еді (Т. Қайыпбергенов). Күн бираз желимдік **аяз** еді (Т. Қайыпбергенов).

СУУЫРЫУ, ТАЗАЛАУ, АТЫУ. Саратанның ыссысында Улбосын менен Турымбет қырмандағы жазлықты **сууырып** тайынлаған ұақытында Жумаш қабын арқалап тайын болды. Улбосын ме-

нен Турымбет қырымды тазалап қызыллады (Н. Дәуқараев). Қараөзек районында жоңышқа тухымын атып, оны мәмлекетке таярлауда жүдә қызғын жұмыстар жүргизилген («КК. КСМ. атл.»).

СҮЗИУ, ДҮГИУ. Хәм оның үстинен актлер дүзип, Қынзырдай аўнапсаң дүканды сүзип (С. Нурымбетов). Қайдан билейин, тап қосына келип дүккенше билмедип (Т. Қайыпбергенев).

СҮИЕУ, ДЕМЕУ, ЖӘРДЕМЛЕСИУ. Бушнан кейин Алламберген анасының басын сүйеди, оны аўырып қалар деп аяды (К. Ирманов). Демек қос суўынды шанаға жегип баратырып, бир шығарлықта суўынлар шананы шығара алмай қалды дәрриу Семен демеп жиберди (С. Дмитриев). Совет халықларының қәсийети бир-биреўге жәрдемлесиу, үйретиу (К. Султанов).

СҮИИР, СОПАҚ, УШЛЫ, СҮМПЕК, Ушы сүйир сүйменди бир еки мәртебе суғып көрди. Сүйменнің ушы жүдә сопақ екен, хәр урған сайын тоңлы жерге тәуир-ақ кирип кетеди (Д. Назбергенев). ...шашын алдырған жас бала Алёша түсиндиргиси келип, қолына ушлы узын бир таяқшаны алып картаның жанына барды (А. Гайдар). Оның қалы, сақалы шықпаған сүмпек жағына күтә қонымды (Т. Қайыпбергенев).

СҮИИУ, ӨБИУ. Класском деген не?—деди ол маңлайымнан сүйип (Т. Қайыпбергенев). Пир болғаны айып па екен сондай не, Қызым дейин хәр бетинен бир өптим («Мәспатша»).

СҮЙҚИМЛИ, ЫСЫҚ. Олар Ақбилектин ийбаланып бирин-бири қолын услап сүйқимли көз бенен қарап қойды (С. Хожаниязов). Халық жаңа посёлкаға отырған, дақылсыз жатқан партау жерлерге пахта егилген, құлпы дөнип, бағ бақша болған әйне кетпеннің ұағы колхозшылар атызда хәмме пахта кетпендеп атырған адамлар улуўма бул аўылының көринислери Гүлнарға ысық көринди (С. Нурымбетов).

СҮЛДЕР, КӨРИНИС. Әжимлери басынан өткерген өмир жалынның сүлдерине мегзетемен («Сов. ҚК» г.). Драматург ұақыяның бир көринисин—партизанлар хәрәкетин көрсете билген (Г. Есемуратов).

СҮМБЕЛЕУ, СОЙҚАУ, СОБАЛАУ. — Айтым тарнаудың сағасын үлкен сырық пенен сүмбелеп көрди. ...Меңлибай бир сырыққа шүберек орап, печинің морын сойқап жибергени тартпай турған печь, бирден тартып кетти (Ж. Аймурзаев). Өзинің күши эзиз деп ойлағандай-ақ, сүйменди тонға урып, сол жерин қайтақайта собалап жиберди (Д. Назбергенев).

СҮМИРЕНИУ, СЫЛБЫРАУ. ...сүмирейип киятырып бир еки жерде гөне түбирге сүринди (Т. Қайыпбергенев). Төре майданға, шықса, ат үстинде Меңлибай сылбырап тур екен... (Ж. Аймурзаев).

СҮҢГИУ, ШҮМИУ. Сонда жайын сүңгип тереңге, гиддимап болып көринген, Жумагүл бирақ саспаған, бир баўлап қамыс таслаған (И. Курбанбаев). Шерип теңизде қайық пенен қосыла да-

уылдың күшине шыдам бере алмай суўға шүмип кетти де, аздан кейин хәлсиреген халда шықты (К. Ирманов).

СҮРГИЛЕУ, ЖОНЫУ. Меңлибайдың даўысын еситиуден Бий-бизада кемпир сүргилеп отырған терисин қойды да орнынан ушып турды... (Ж. Аймурзаев). Ағаш жонып атырған мастер Алёшаға көз әйнеги менен көрмейтуғын нәрсени жоқ сықыллы адам болып көринди (И. Груздев).

СҮРГИН, ДОХМЕТ, АЙДАУ. Илгериректе алған хатта әкемди Сибирьге сүргинге жиберген екен (К. Аралбаев). Хийледен залым утылған. Дохметтен мерген қутылған (И. Курбанбаев). Айдап кетти алысқа, Келсеңе ата қайдасан? (К. Ирманов).

СҮРДЕУ, БАҒДАР, АҢҒАР. Апамның айтыуы бойынша баспақлардың сүрдеуи менен келип турғаным (Т. Қайыпбергенев). ...қаранғы болып қалсада гөне жолдың бағдары менен хаял жүре берди, изинен Төреште ере жүрди (Н. Дәуқараев). Жасларымыз бурыннан соңғы аңғар жол менен емес, ал өзлерине тыннан соқпақ жарып әдебиат майданына келгиси келеди (Г. Сейтназаров).

СҮРИНИУ, СҮРНИГИУ, АБЫНЫУ. Жолға шықсам неден атым сүринди, Гөя ақыр заман, жақын көринди (Омар). Кенес аўылынан өткен гезде ат сүрнигип барып тикленди (Т. Қайыпбергенев). Ол ердің үстине абынып кетти (К. Султанов).

СҮРИУ, АЙДАУ. Қайсы бригадаға барсаң да жерлерин сүрип атыр... (Т. Қайыпбергенев). ...егиске ерте жерлерди айдап таярлап қойды («КК. КСМ. атл.»).

СҮТХОР, СЫҚМАР, БАҚЫЛ, САРАҢ, ШЫҒЫМСЫЗ. Қай жерде қатымыр, аш көз, сүтхор ишпей-жемей дүнья мал жыйнайтуғын бақыл байлардың уламалардың үйине барып бағасын кемитип абройын төгиуге жүдә пухта екенмен (А. Бекимбетов). Атам бир сықмар киши екен, Айтлар, тойлар болғанда, Тең құрбылар келгенде, Жүр жора деп турғанда, Мингендей ат бермеді («Алпамыс»). Порқанның хеш ким менен иси жоқ, биреуді қәлемейтуғын нағыз бақыл адам екенни шәкиртлери жана сезді (С. Дмитриев). Ойлай бермегенлер қайдан билсин Жапырақтың жүз қулаш тамыр екенни, Сараң тәбиятқа жалынбау ушын, Қанша таслардың ол баўырын тескен (И. Юсупов). Шығымсыз Сабиров өз қазанының толысын ойлап, қызғаныш билдирсе, Тлеўмуратов барлық қазан саға алып турған арна тассын деп алысқа қулаш ұрды (К. Султанов).

СҮҮРЕТ, ҮРЕЙ. Түн ишинде: қорыққанға қос көринеди, деген, Қадирге қара көринсе, оның көзине адам сүүрети болып көрине береді (К. Султанов). — Үрейиң, өзиң бе, Тынып турған көзим бе? Я уйқыда түсим бе екен, Шолпанай жан қайдан келдиң? («Возулан»).

СЫБАНЫУ, ТАЙЫНЛАНЫУ, ТҮРИНИУ. Өзинің күши эзиз болса да тоңды қопарыу ушын билегин сыбанып сүйменди бир еки мәртебе суғып көрди (Д. Назбергенев). Әскерлер пароходқа жайғасып болып, пулемётлерди қурып тайынлады (Н. Дәуқараев). Соның арасында аўыл фельдшери Әбдикерим Байжановқа

Атабай укол салдыруу ушын жеңин түринип тайын болды («Эмиў-дәрья» ж.).

СЫҒАЛАУ, УҢИЛИУ. Иши тастай қараңғы зинданның аузынан сығалап қараса, бір нәрсенің қыбырлап жатқанын көреді Әшим («Алпамыс»). Бір үкіге уңилип еді, сағақтарын ашып жауып қаңғалақлап жүрген сазанды көрді (К. Султанов).

СЫЙДАМ, ПУТАҚСЫЗ, ШАҚАСЫЗ. Нурлыбай папкасына китаптарын салып, мектепке кетиуге таярлық көрді де, үйінен шықты, жолда кетіп баратырса бір сыйдам болып өскен жыңғылға көзі түсті (Ә. Тәжимуратов). ...қыя майдан қула дүзде путақсыз болып өсіп тұрған қызыл жыңғылды ғана ушыратты (Ж. Аймурзаев). Тип-тик болып шақасыз өскен ақ теректің жанына барып тоқтады ол өзіннен -өзі («Жас Ленинши» г.).

СЫЙЫНЫУ, ТАБЫНЫУ, ЖҮГИНИУ. Атлар шапты далаға, Сыйынды құдай талаға, Егленбей кирди Қаражан, Әйне сәске ўақтында, Тайшыхан жатқан қалаға («Алпамыс»). Октябрь революциясынан бұрын хәм совет мәмлөкетиниң дәслепки жыллары Қарақалпақстандағы ҳаял-қызларымыз бай қулақларға табынып өмир кеширген (Ж. Сейтова). Сонда Асан Қалпе барлық нәрседен айырылып, Бозуғланға жүгинди («Бозуғлан»).

СЫЙЫУ, ОРНЫҒЫУ. Алламураттың мастерскойында ислеген винти зордан сыйды (О. Хожаниязов). Тилеўмуратов муздың үстіннен қос дүзеттирип, балықшылар орнықты (К. Султанов).

СЫЛАУ, МАЙЛАУ. Қиндигин сайлап кестирди, Сылап бойларын өстирди («Мәспатша»). ... баланың порсыған жерин көрип, дәрриў дузлы суўға шомылдырып, кейин майлап та көрийн,—деп Галя суўды ысытуға киристи (Ә. Кутый).

СЫЛБЫРАҚ, СҮМИРЕК. Сол ушын сылбырақ болмау керек, деди муғаллим (Т. Қайыпбергенов).—Әбден езди деди оттың үстінде сүмиреги шығып қолының азарына шыдамай тұрған Меңлибай ақырын (Ж. Аймурзаев).

СЫН, МИН. Дос, душпанға болғанда сын, сөйлеген сөзиң болсын шын, Жаннан көшер аброй ушын, Аброй-жаннан зыят болар (К. Ирманов). Соңғы ўақытларға шекем драматургияны раўажландыруу, оның идеялылығын хәм шеберлигин арттыруу мәселелерине ашықтан-ашық жеткиликке кеўил бөлмеген СССР жазыушылар союзына үлкен мин тақсақ орынлы болады («Эмиў-дәрья» ж.).

СЫН, БАҒА. Хәр бир жазыушының шығармасына сын бере билиу керек («Сов. КК.» г.). Дүньяға сынаулы көзим менен баға беремен (Ж. Аймурзаев).

СЫНАУ, ТЕКСЕРИУ., МИНЕУ. Сынау да жүрипсен, мәлим минезин. Қыйсаңлама балаң болды мәрдикар.—Хәй саған айтамап, неге билмейсең оның не ислеп жүргенин тексерип жүрсең болмайды? (К. Ирманов). Мақтаған сөзлерің артық жери болса, минеп таслайтуғын Жуманияз аға бул сапары хәттеки ескертиу де жасамады (Ә. Тәжимуратов).

СЫНДЫРЫУ, ҚЫРАТЫУ. Айырым адамлар колхоздағы көлик азбирайларды сындырып таслаған... («КК. ксм. атл.»). Бийтаньс бир еки адам келип қақыраны қыйратып кетти,—деди бала анасына (Н. Дәўқараев).

СЫНШЫ, МИНШИ. Ал, көпти көрген адам сыншыл болады, бул жағында есаплау керек, бәлким айтқаны дурыс шығар (Т. Қайыпбергенов). ...қыз жүдә барып тұрған минши еди, ол кәл баланы алма менен урды («КК. х. е.»).

СЫНЫУ, ҚЫРАЛЫУ, БҮЗЫЛЫУ. ...бизлердің арбамыз тоғайлықта сынып, төрт күнге шекем жаттық (Ж. Аймурзаев).—Әне, складта қыйралып қалды, қарыу-жарақлар да үлестирилип бериле баслады, қаланы тутас қоршап алды (Н. Дәўқараев). Бузылып атырған пахта териўши машинаны тез дүзетип, пахта териўге шықты (С. Салиев).

СЫНАР, ЖУБАЙ. ...туўылған ылақтан бір сыңарын анасының емиўиниң мәниси жоқ («Қыз. муғ.» ж.). Мураттың қойы егиз туўылып, оның бір жубайы қошқар екен,—деп қууанып келди қонсысының баласы Абат («КК. ксм. атл.»).

СЫПЫРЫУ, ТАЗАЛАУ, СЫЙЫРЫУ. Жеңи менен маңлайын бір сыпырып, топыраққа үсти-үстине бел урады (Т. Қайыпбергенов). Сол мәхәлде қара үйдің дөгерегин Бийпат кемпир тазалап болған ўақты екен (А. Бегимов). Белбеу ушы менен ернин сыйырып, Әжим жолдасын да мурнын жыйырып, Ерекше орнына үзик шыйырып, Бекановтай сен долыған усайсан (С. Нурымбетов).

СЫРҒАНАУ, ТАЙҒАНАУ, ТАЙЫУ. Меңлибай ең соңғы барлық күшин жыйнап барынша жылыуды тартқан ўақытта ат он жаққа ериксиз бурылып кишкене оқпанға сырғанап кетип жығылды... (Ж. Аймурзаев). Есим өзектен өте бергенде Айтымның аты тайғанап жығыла жазлады (Ж. Аймурзаев). Қонсымыздың баласы Нурлыбай Сапарбайдың қолындағы Әлиппени тартып жибергени сол, Сапарбай тайып кетип жығылды (Ә. Тәжимуратов).

СЫРЛАСЫУ, МУҢЛАСЫУ, КЕҢЕСИУ, ОЙЛАСЫУ. Менде сендей гезимде тек анам менен сырласатуғын едим. Кимди сайлау керек екенлиги хәққында көп пенен кеңесемен хәм олардың өтинишин есапқа аламан (К. Ирманов). Солардан бес-алты жүз бау пишен қарыз алып тұрсақ қәйтеди,—деп Мәтеке Сабыров пенен ойласты (К. Султанов). Жалғыз перзенти менен (ойласып) муңласып, көп жылай бергенликтен, көзиниң алды көгерип бети аузы қалқыйын деген еди (Т. Қайыпбергенов).

СЫРТҚЫ, ТЫСҚЫ. Берген ўәдесин салмақлы етип, қайтадан отыра бергенде, сыртқы есик қағылды... (Т. Қайыпбергенов). Меңлибай ақырын орнына турып, белбеуін жаздырып, тысқарыға шығып қийимлерин шешип қол жууыға ыңғайласты (Ж. Аймурзаев).

СЫРЫҚ, СЫРҒАУЫЛ, БАҚАН, ҚАДА. Хәр—бир колхозшы ағзаға қазыуды сырық пенен өлшеп берип, өлшеп алатуғын еди

(Т. Қайыпбергенов). Жүерилердің ишине **сырғауыл** көміп, оның ушына шыжым жип байлап, қағазларды желбиретіп қойыпты («ҚҚ. ҚСМ. атл.»). **Бақанды** олар кереди. Бақанға жидек кереди Бердақ). Кең жазықлық майданға кирип кеттик, біраз жүргеннен кейін, жүеринің ишіндегі ұзын қаданың басындағы жел-биреп тұрған шүберек көзге түсті (Т. Нәжимов).

СЫРЫУ, ЖҮРИУ, ТИГИУ.—Қатын, қа қатын, от жағып жибер деген дауысты еситкен Бийбизада **сырып** отырған көрпешесін қойып орнынан ушып турып, ғабур-ғабур кийиніп от жақты (Ж. Аймурзаев). Көрпенің пахтасын салып, дөгерегин бір қатар **жүрип** бола келгенде Әйсенем бір нәрседен сөтем алғандай далаға шықты,... (А. Бекимбетов). Бийбиқатша апай көрпешесінің дөгерегин бір қатар **тигип** болды да қазанға айланасты (Ә. Пахратдйнов).

ТАБЖЫЛМАУ, ҚОЗҒАМАУ, ЖЫЛЖЫМАУ. Меңлибай атынан жығылған жерінде **табжылмай** әллен ұақта есине келіп, зордан дегенде орнынан турды (Ж. Аймурзаев). Менде не қастың бар?—деп Сержан дәслепки отырыуынан **қозғалмастан** күнкетті (Т. Қайыпбергенов). Байдың алдында Мурат тұрған жерінен хеш қайда **жылжымастан** біраз турып қалды,... (С. Айниі).

ТАЗА, АЗАДА, ДУУПИЯЗ. Айшаның көзі соқыр болған менен жүдә бір таза кемпир еді (С. Нурымбетов). Абат ауылдағы писирілген ауқатты онша жақтырмайтуғын **азада** еді. (Х. Сейтов). Алмагүлді өз бойын тиклеп жүреді, үй-ишине де жақсы қарайтуғын нағыз **дуупияз** келиншек,— деди абысын-ажынлы ийбелік етті де шақалақлап күліп қойды («Қыз. муғ.» ж.).

ТАЗАРТЫУ, АРТЫУ. Гүлнigar бул жигиттің ақ қаплаган көзін көріп жүзіндегі жуқа пердесін шеберлік пенен тазартты (С. Нурымбетов). Дәстүрхандағы тұрған конфеттің қағазын артып отырып, қыялға шүмді (Ж. Аймурзаев).

ТАЙНАПЫР, ГИДИМАН, ҮЛКЕН, ҮП-ҮЛКЕН, НӘХӘН, НӘП-НӘХӘН, НӘМНАҒАН. Қудай тилегімді қабыл етіп тайнапыр болып өсті (Т. Қайыпбергенов). Сонда жайып тереннен, Гидиман болып көрінген, Жумагүл бірақ саспастан, Бір баулап қамыс таслаған (И. Қурбанбаев). Өзимді жас, еле хеш нәрсе көрмеген дейін десем, Гулжамалдың көркем көркін үп-үлкен адамлардың да тамсанып әңгіме етіп тұрғанын талай сапары еситтім (А. Әлийев). Өскен бір бөлек, **Нәхән** зор терек (Т. Жумамуратов). **Нәп-нәхән** жас қабақтың жиінішке бауы ийнимді қыйып баратыр (Қ. Айымбетов). Ал сен ғой нәмнаған адамсаң — деп жууап берді (Ж. Сейтназаров).

ТАЙСАЛМАУ, ҚАЙМЫҚПАУ, ЖАСЫРЫНБАУ, ТАЙМАУ, ҚАЙТПАУ. Сонда қыз қатты жекиринді, Төрине қарап секирді. Қолына балта көтерді. **Тайсалмай** сонда тұрған екен. (Бердақ). Қәллибек гәпнің дауамын **қаймықпай** турып айтты да саатына қарады (Ә. Тәжимуратов). Душпаннан **жасырынбай** мәртлерше алға басыңдар, — деп сүрен таслады командир (А. Бекимбетов).

Хешбір тилимді тартпадым, Тайынып сөзлер айтпадым, **Таймай** турдым да қайтпадым, Бул зинданға салды сүйреп (Бердақ). Сыйынды кәмбил пирине, Бас барма екен жигитлер, **Жийделіп** байсын Қоңыраттың, **Қайтпай** жүрген нарына (Алпамыс).

ТАЙСАЛЫУ, ҚАЙМЫҒЫУ Қопалықтың тасасына өзін хәм кемесін **тайсалдырды** (К. Султанов). Жақында сууға барғанда бирге жолдас болып едик, бийшара кисиге қарай алмай **қаймығып**, қолын бетине тута берді (Т. Қайыпбергенов).

ТАЙЫУ, ӨЗГЕРИУ, АЙНЫУ, ТАНЫУ. Жарты жолда талар болма, Өтириктен ық шалар болма, Уәденнен хәм **таяр** болма, Уәдесине берк асуу асар, Құлмуратқа жаманлапты қызғанып, Қордзбекте кетті сөзіннен **танып**,... (К. Ирманов). Қала хәкими судья алдында дәрхәл бұрынғы пикирин **өзгертті**, басқа бір мәселеге көшти (Н. В. Гоголь). Оразымбеттің жүзі түнеріп, бирден уәдесінен **айнып** түсті (Ч. Айтматов).

ТАҚМИЙИН, ДУСМАЛ, ШАМА, БОЛЖАУ. Биреуі орнынан турып, Бабахан патшадан келген хызметкермиз, Бозуглан өлді,— деп **тақмиийиннен** ийшанға айтып тұрған усайды («Бозуглан»). Тас тай қараңғы, боранлы түн еді, **дусмал** менен Тауға қарай кетті... (В. Смирнов). — Қысқасын айтқанда бір нәрсені елестирмей жүрген болыуы керек деп, мен **шама** менен бирден айта салдым (Т. Қайыпбергенов). Болар исти **болжасам**, оған қулақ салмадың («Қырк қыз»).

ТАЛАБАН, ТАЛАМАН, ТАЛАПКЕР. Бул ғалауат Қаражанға түсті, Қаражан хәм Баршынға **талабан** болды («Алпамыс»). Есебын дийуан алыпты, Молласы хатқа салынты, Баршын қызға **талабан**, Бир кем тоқсан атлы болыпты. Қаражанды да алыпты, дәптерге, Тоқсан атқа толыпты («Алпамыс»). Омыраудан ағып тер, Қыя дала көрмеген жер, Шын кеулінен **талапкер** («Бозуглан»).

ТАЛАНТ, УҚЫП, ЗЕЙИН, ЗИЙРЕКЛИК, ИНТА. Гүлмханның ислеген ислерине хайран қалып, нағыз **талант** ийесі сен екенсең ғой — деп басынан сыйпады Асан ата (Ж. Сейтназаров). **Уқып** деген хәмме адамда бола бермейді, айырым адамларда ғана болады. (В. Смирнов). Дийуананың сөзін Қудыяр **зейин** салып тыңлап, ишине қууанып, сыртынан қызарып отыра берді. Сапарияз бийге Шамурат **зийреклик** пенен: бий аға, сиз де тилиңизді тартыңқырап сөйлең, қудай ғарғаса жанын алады, бай ғарғаса малын алады, менің адам баласынан бір пул қарызым жоқ (С. Арысланов). Хаял-қызлардың азатлығына хәр бір комсомол жасларының гүресі ең жайып, жас кадрлардың **интасы** күн санап өсіп киятыр. (Ж. Сейитов).

ТАЛАНТЛЫ, УҚЫПЛЫ, ЗЕЙИНЛИ, ИНТАЛЫ, ҚУМАРЛЫ. Урыстан кейінгі жылдарда **талантлы** жасларымыз өсіп шықты («Әмиударья» ж.). Ал, Палқан Салиев **уқыплы** болғанлықтан гилем тоқыуды тез күнде үйреніп шықты (С. Салиев). **Зейинли** балалар 5 — 6 күнде ау тоқыуды үйреніп алады. **Инталы** келиншек оның жазажақ сөзіннің төркиніне хә демей-ақ түсінді (К

Султанов). Ол машинаны үйрениуге **қумарлы** қусайды (А. Бекимбетов).

ТАЛАНТСЫЗ, ЗЕЙИНСИЗ, УҚЫПСЫЗ, ИНТАСЫЗ. Дәслепки жыллары қарақалпақ әдебиятының тарихына айырым талантсыз жазыушыларымыздың шығармалары кирип, үлкен зиянын тийгизген (М. Нурмухамедов). Айпара анау-мынауды елестире бермейтуғын, хеш нәрседен хабарсыз, ким не десе соған ина-натуғын **зейинсиз** кемпир еди (С. Арысланов). Арамызда сүўрег салыуға **уқыпсыз** тек Жәнигүлдің бир өзи ғана еди, — деди Низаматдин («Жас Ленинши») Саған. айтажақ ақыл сөзим: егер де адам боламан десең, бундай **интасыз** болма, пасық сөзге ерме, сада болма, нәмәртликке берилме! (Т. Қалмуратов).

ТАЛАУ, ТОНАУ. Булар жолдың жартысына жетер-жетпестен-ақ алдымнан бир топар адамлар шығып, олар дус келген адамларды **талап**, бары-жоғын алып киятырғанлар екен... (Ж. Аймурзаев). Избан деген баспашы елди **тонап**, айырымларды атып кетти ғой (Ә. Тәжимуратов).

ТАМАМЛАНЫУ, ТАҰСЫЛЫУ, ҚУРЫУ, ПИТИУ ТҮҰЕСИЛИУ. Бүгінги күнги жұмыс уақтыда **тамамланды** (А. Бекимбетов)... Сонша ағаш, бизлер келсек **таұсылып** қалыпты. — Қутым дайы, сен ой деме, қәде түүесилмесин (Т. Қайыпбергенев). ... гүзде жақылап, жапларда суўлар қурып, дийханшылықларды жыйнау уақты келди... (А. Бегимов). Мүддетим **питип** солдатлықтаң босадым (Қ. Аралбаев). Оның әскерий мүддети **түүесилгеннен** кейин ауылға қуысты... (А. Бекимбетов).

ТАНЫСЫУ, БИЛИСИУ. Сиз бенең айрықша **танысуға**, бир сөйлесіуге қуштар едим (Ә. Шамуратов). Топа-торыстан Илалға қәне бир-биримизди **билесип** қойған жақсы, — деп бир бийтанис жигит қолын созды (А. Бегимов).

ТАНЫУ, БИЛИУ. ... ат үстіндеги сүмирейип турған Меңлибайды төре зордан **таныпты** (Ж. Аймурзаев). Ат шаптың, қус салдың қалмады әрман, Мен билемен жети пушықтаң берман (С. Нурымбетов).

ТАҢЛАУ, САЙЛАУ, ИРИҚЛЕУ. Руслар менен ис етеди, Азық бережақпан **таңлап** (К. Ирманов). Хорезмнен қыз алсам депсең **сайлап**, Өлгенде табарсаң өзине тайлап (С. Нурымбетов). — Шаң жоқ болса, дәслеп балықларды **ириклеп** алып, қамысты төсеп, үстине дузлаймыз (К. Султанов).

ТАҢЫЛЫУ, БАЙЛАНЫУ. Солдатларға онтоғыз тутқын **таңылып** қалды (К. Ирманов). Үмитти сағынған менен не пайда, Қалыйла жипсиз **байланып**, Үмитти көре алмай жүр. (И. Юсупов).

ТАПСЫРЫУ, ЖҮКЛЕУ, АРТЫУ, МИННЕТЛЕУ. Жолың болсын, Алламберген шырағым, Мен сени бауырман халыққа **тапсырдым**. Оларға үлкен жұмыс **жүкледі** (К. Ирманов). Тимур бул жұмысты да Жәняға **артты**,... (А. Гайдар). ... ғайып болған балықшыларды тауып келиу жолдас Тилеумуратов тәрәпинен лётчик Николаевқа **миннетленди**,... (К. Султанов).

ТАПЫЛДАУ, ТАРСЫЛДАУ. Қоразбекте, қасындағы төрт бес

адамлар менен сырттан **тапылдап** кирип келди (К. Ирманов). Төре Меңлибайдың атының **тарсылдап** киятырғанын сезді де, дәрриу далаға шықты (Ж. Аймурзаев).

ТАРҚАЛЫУ, ТАРАУ, ТАРАЛЫУ, ТАРАСЫУ, ТАРҚАУ. Айтқашындай Өтәмбеттин бағып жүрген түйелери адамларды көрнуден **тарқалып** кетти (Т. Нәжимов). Жүрер болсаң жолдасыңды тап, Жатқа айтпа ауызыңды жап, Сырды шашпа, кетер **тарап**, Сөйлеугеде уақыт болар. Айттуар бақсы көкнарын езип, оны ишип болғанша бақсыға жыйналған адамлардың биразлары **таралып** кетти. Буннан соң Құлмурат болыс Фазылдың орнына Жүнис дегенди елиулик етип сайлады, Адамлар **тарасты** (К. Ирманов). Оннан кейин адамлар той ийесине рухсат алып **тарқады** (С. Нурымбетов).

ТАРҚАТЫУ, СӨТИУ. Айша кемпир шийеленсип қалған сабақларды **тарқатып** атыр (С. Нурымбетов). — Айзада қол ормалына шашақ шығаруу ушын уйықламастан шетлерин **сөтип** отырды (Ж. Аймурзаев).

ТАРНАУ, ТОҒЫРТҚА. Жер суу, тоғай, қум хәм даламыз ортақ, Атыз-артық, **тарнау**, наұамыз ортақ (И. Юсупов). Қапталдағы **тоғыртқаны** уақытша тығууды бригадирге тапсырды колхоз басқармасы... («Қыз. ққ. г.»).

ТАРТЫУ, СҮЙРЕУ. Мені Фазыл деген аттың үстинең **тартып** түсирип, азап берди. Фазыл Шерип, Хожелепес, Муртаза, Тилеумухаммед хәм Әметлерди көпшиликтин ишнен Пристав **сүйреп** шығарғандай етип алып кетти. (К. Ирманов).

ТАРЫҒЫУ, АШЫРҚАУ, ҚЫСЫНЫУ, ҚЫЙНАЛЫУ. ... залым ашлықтың тырнағына түсип, **тарығып** киятырған сорлылармыз... — деди Атажан (А. Бегимов). Залымның жәбиринен төгилсе қанлар, **Ашырқап** шубырса, ул, қыз жауанлар... (К. Ирманов).

Турымбет турмыстан **қысынып**, байдың үйиниң қалған қутқанын ишеди (Н. Дәуқараев). Бирге киятырған жолдасларымыздың биразлары аштан **қыйналып**, зорға изимизге ерип киятыр (А. Бекимбетов).

ТАЯНЫШ, СҮҒЕНИШ, ТИРЕК, ТИРЕНИШ, СҮЙЕУ. ...еле колхоздың мәнисине түсінбегенлер де көп, кеше колхоздың жалпы жыйналысында айырым гүдибузарлар хәзир **таянышы** болмаса күниң жоқ — деп ашыуланып жыйналыстан шығып кетти (К. ҚСМ). Ол ауылдың бираз адамларын танымайман, соларды **сүйениш** көрип киятырғаным ғой (К. Султанов). Пахта териу машиналары күнделикли жұмыста пахтакешлерге жақсы **тирек** хәм таяныш болды («Сов. ҚҚ. г.»). — Алдың да жүрсе **тиреуин**, Артында жүрсе **сүйеуин**. ... («Алпамыс»).

ТАЯРЛЫҚ, ТӘТӘРРИК, ДӘБДЕБЕ, СӘҰСЕЛЕ. Бұған сениң **таярлығың** қалай? (К. Ирманов). Кеңейтсин деп колхозлардың өрисин, **Тәтәррик** етилди таза арнаға (С. Мәжитов). — Минне быыл хан хәзирети Қоңырат қазыуының **дәбдесин** ертеден баслап, бұған өзиниң ең жақын мәхреми Қазақбайды жиберди (С.

Арысланов). Тойдың сәуселеси еки күнге созылды (Т. Қайыпбергенов).

ТАЯРЛЫҚ, ӘНЖАМ, ҒАМ. Жети үйден биреуді алдық, қалған жоқ. Сен **таярлық** көр улың болды мәрдиқар (К. Ирманов). Қойларын сауып, сүт уйтып, гүби писиу хәм курт кептириудің **әнжамын** жеп отыр еди. (С. Айний). «Кеште он-оңеки вал дауыл еседі, балықшылар жағаға жақын жерде жүрсін» балықтарын гөнөрип кетпестен бұрын заводқа жөнелтiудің **ғамын** же, — деди Тилеумуратов Сабировқа (К. Султанов).

ТӘЖИРИЙБЕЛИ, ЫСЫЛҒАН. — Топырақтың қасиеті бірдей тегіс болмайтуғыны бизге аян болса да — деди **тәжірийбели** инженер минекей усы участкада тап мынадай аұхал гезлеседі деп хеш ким ойламағанды (Д. Назбергенов). Ляпкиң-Тяпкиң көп жыллардан бери судья жумысында ислеп, бул жумыс бойынша жүдә **ысылған** адам, — деп Хлестаков басқаларға таныстырды (Н. В. Гоголь).

ТӘҚИРАРЛАУ, ҚАЙТАЛАУ, ЕЖЕЛЕУ. ... Қурбанбек елине қайтар болып, және сөзин **тәқирарлап** айтып тур (Қурбанбек). ... Камал аға түсинбей қалар, — деп және **қайталап** айтты (Ж. Сейтназаров). Ол оқыуынан келгеннен кейін үкелеріне қарап, ойнатып, саған қол қабысын тийгизетугын болсын! — деп, тәселленіп **ежеледи** (Ж. Сейтназаров)

ТӘМБИЛЕУ, ТИРЕУ, Әллен ұақта үй ийесі оянып, қаулығып орнынан турып, **тәмбилеулі** турған есигін ашыуға да қаулығып қалды (Ж. Аймурзаев). Қыз тағы күшін жыйнады, Шыбын жанын қыйнады, Үйінде нәрсе қоймады, Есигіне **тирер** болды (Бердақ).

ТӘНДАР, ҚУУАТЛЫ, ҚУУНАҚ. Ғаррының жүрсиніе қарағанда **тәндар** қусайды, — деди қыз жигитке қарап: («Жас Ленинши» г.). Совет халқының хожалықлары күн сайын **қууатлы** хожалыққа айланып хәр тәрәплеме өсип рауажланбақта (Т. Нәжимов). Арзыгүл апай еле **қуунақ**, ол орынлықта жайғасып отырып хатты оқыды: (С. Салиев).

ТӘПСИ, ТӘСИРИ. — Ой қырсық ай, оның **тәпси** сағанда урды ма? — деди Мишка (С. Мәжитов). Менің шайыр болыуыма себепши болған нәрсе, Сыдық шайырдың **тәсири** болды (С. Нурымбетов).

ТӘРБИЯ, ТӘЛИМ. Отыз жыл иследи дарақлар егип, Бағын мийуалатты **тәрбия** қылып (С. Мәжитов). **Тәлим** алар, өнер үйренер, деп өзіннің кеулин өзі азғана басты (К. Ирманов).

ТӘРБИЯЛАУ, ӨСИРИУ, ПӘРҮӘРИШЛЕУ. Онбиринши классты питкеріушілер жақында Свердлов атындағы совхозға пахтаны **тәрбиялау** жумысына жәрдем беріуге келди («Сов, ҚҚ» г.). Айсултан өзіне белгиленген участкадағы пахталарына жақсы кеуіл бөліп, **тәрбия** берип, кеуілдегидей етип **өсирип** кемалға келтирди (Б. Кербабаев). Мен сизди **пәрүәришлерге** алсамба деймен» (Ә. Қутыймов).

ТӘРБИЯСЫЗ, ҚАРЫУСЫЗ, БАҒЫУСЫЗ. Жас әуладларды **тәрбиясыз** қалдыруға болмайды, бул хәр бир Совет мұғаллиминің әдиулі ұазыйпасы («Сов. ҚҚ» г.) Түслик тәрәптен боздан жерлескен аұылдың тереги менен егини **қараусыз** қалса да жерди қайыстырып тур (Ә. Тәжимуратов). Районнан келген зоотехник жолдас Жәмийлов **бағыусыз** жүрген қой-ешкилерди фермаға тапсыруды колхоз баслығына ескертти (Т. Нәжимов).

ТӘҮЕКЕЛ, БАҚТЫБАЙ. — Бул жол кублаға қарай баратыр, **тәүекел** биз сирә мынадан бурылып жүреик, куу далада жапсалма жоқ гой, хәлек болмаспыз, — деди Айтым тағы Меңлибайға қарап (Ж. Аймурзаев). Илал **бахтыбай** өз алдына мылтықтың сести шыққан жаққа қарай бир өзи болса да кетти (А. Бегимов).

ТЕЗ, ЖЫЛДАМ, ШАҚҚАН, ДӘРРИУ, ШАЛТ, ЖАЛТ, ЗАМАТ. Уақыттан **тез** пайдаланып, Тилемухаммед Шәриптин хаялы Марьямға қарап, мынаны айтты: (К. Ирманов) **Жылдам** жүр — деген шуулаған дауыстар күшейе берди (А. Бегимов). аяғын **шаққан** басып, Қәдир қамыслыққа кирип, Ажарға көрибей кетти (К. Султанов). «Ташамагөйлерде жумысын дауам етиулерин дауам етти де дәриу ол төбелеспазларға келди (Т. Қайыпбергенов). Мүбәрек китапты жүдә **шалт** оқып отыр еди, Кәрим ата үйге кирип келди де чай ишиуге отырды (Ә. Хожаниязов). Азат мұғаллимге **жалт** қарады да бирден тоқтап қалды... («Жас Ленинши» г.) Сол заматта артына қараған бийдің көзи шалып кетти («Әмиүдәрья» ж).

ТЕЗ-ТЕЗ, ЖЫЛДАМ-ЖЫЛДАМ, ДӘРРИУ-ДӘРРИУ, ШАҚҚАН-ШАҚҚАН, ШАЛТ-ШАЛТ. Гейде биреулердің қолынан белли алып, **тез-тез** ислеп екіншисине келеди (Қ. Айыметов). Айдыллы ат шапанлар жауылдап зырлап, аяқларын **жылдам-жылдам** басып, ерсилі-қарсылы адамлар жүр (К. Султанов). Дөгерегинде балалар да **шаққан-шаққан** сырттан топырақ шығарып секретарына көз тигип, иркилип қалды (Т. Қайыпбергенов). — Дийуан бала, дизиминди **дәриу-дәриу** оқы, адамлар еситип, қазыуға таярлық көрсин, — дийуан жатқан орнынан турып, еки-үш қағазды қолына алып, оқый баслады (С. Арысланов). Мұғаллим дәслеп журналды **шалт-шалт** көрип шықты да, дәриу сабақ баслап жиберди («Жеткиншек» г.).

ТЕЗЛИК, ШАТЛЫҚ, ШАҚҚАНЛЫҚ, ЖЫЛДАМЛЫҚ. Уллы рус халқы қадал, мен соған **тезлик** пенен барайын, Зорлық етип жалладың, қайылман енди барайын (К. Ирманов). Патшаның баласы қолындағы қусын **шалтлық** пенен кийикке қарай жиберди («ҚҚ. х. е.). Ал Мубаректин апасы Гүлжан жеңгей ошаққа **шаққанлық** пенен от жағын тамақ писириуге киристи (Ә. Хожаниязов). Устаз хәм шәкирттің от қушқан қызыл жүздеринен тер сорғаламақта булардың жумыстағы **жылдамлық** хәрекетине колхозшылар хайран қалысты (И. Юсупов).

ТЕКСЕРИУ, ИЗЕРТЛЕУ, ҚАДАҒАЛАУ. Ақыры, еле ол нәрсе тексеріуді талап қылатуғын нәрсе. (Т. Қайыпбергенов). Бул еки статьяның кең көлемде, илимий **изертлеу** планында жазылып,

баспа сөз жүзінде шығыуы бизди үлкен қуанышқа бөлеп отыр («Әмиүдәрья» ж.). Күн шықпастан бұрын шауқым салған гезектеги падашы енди тым-тырыс, алдына түскен сыйырларды **қадағалап**, ағылдын туу сыртындағы тоғай тәрепке кетип баратыр (Ә. Тәжмуратов).

ТЕКСЕРИЛМЕУ, ҚАРАЛМАУ, ИЗЕРТЛЕНБЕУ, ҚАДАҒА-ЛАНБАУ. ... колхозшылардың илеп атырған жұмысы **тексерилмегенликтен**, қазыу жұмыстарының пәти пәсеңдеп кетти (Д. Назбергенов). — Исламхожаның қылмысы ислери **қаралмай** жүргеніне, халықтың арасында наразылық тууып, ғалауыт көтеріле баслады (Б. Бекниязова). — Бул статьяда қарақалпақ аяқ ойынының тарихын илимий жақтан бұрын **изертленбей** келген болса, ал қазір бул изертлеу жақсы жолға салынды деп көрсетеди автор («Әмиүдәрья» ж.). **Қадағалаудың** нәтижесинен, душпан құпияда қарауыл болатуғын орынға тикке киятыр (Ә. Тәжмуратов).

ТЕЛЕТИН, БЫЛҒАРЫ. Аяғындағы майланған **телетин** етиги босап қалған (А. Бекимбетов). Үстінде гимнастерка, белінде енли **былғары** қайыс, көкірегінде «Қызыл байрақ» ордени ақ құба сулыушық келбетіне қуйылып жарасып тур (К. Султанов).

ТЕНТИРЕУ, ГЕЗИУ, ЫЛАҒЫУ, ҚАҢҒЫРЫУ, САНДАЛЫУ. ұсы киятырған да жол бойынша ағылларды **тентиреп** аұқат етип киятырмыз, — деди Атажан Дәуленге (А. Бегимов). ... ағылларды гезип жүрип Қазанға келип қалдым (Әдил Қутый). Қыз нешше күнлер **ылағып**, жолларды өтеди қусты да, жигитти де таппайды. ... ел ишинде **қаңғырып** жүрген баланы услап алып патшаның алдына алып барады («ҚК. х. лег. хәм анекд.»). Зер зебил етип бар жанды Асымлық таппай сандалды (И. Қурбанбаев).

ТЕНЕУ, ДҮЗЕУ, ТЕНГЕРИУ, ТЕНЛЕСТИРИУ, ТЕНЛЕУ. Айым қоржынның еки басын толтырып, атынын бөктергисине **тенлеп** байлап күн шығыс арқаға бет алып кетти. (Ж. Аймурзаев). ... бригадир тәрезиннің басын **дүзеп**, теримшилердің терген пахтасын баслады. Арбашы арбасының арқалығын **тенгерип** байлап қосты да төгін төгіуге киристи («ҚК. КСМатл.»). Палқан апа тоқып отырған гилемнің домалақлаған жиплерин шәкирти Тоқтабийкеге **теңлестирип** байлап көрсетти. (С. Салийев). Қатындар ғаулап қасына, барды тоғызын бир жағына және тоғызын бир жағына он сегиз дастурханды еки ийніне **тенеп** ғана қойды («Алпамыс»).

ТЕНЛЕС, ЖУБАЙЛАС. Устазларға **теңлес** келиүди тилермен. Аман көрискейміз хәммең хош енди (К. Ирманов). Теңізге жылым, аұ салыуда хәм басқа жұмыс болса да Жәмийла ерлер менен **жубайлас** келетуғын еди (К. Султанов).

ТЕРБЕТИУ, ШАЙҚАУ Пүтін жүрегимди неге **тербеттиң?** Саған жеңил шығар, аұыр бул маған! («Әмиүдәрья»). Галя баласын **шайқап** отырып, Искендер туұралы ойланды хәм ойына түскен ойын хатқа түсирди (Ә. Қутый).

ТЕРГЕУ, СОРАУ, ТЕКСЕРИУ. Қамаққа алынғанлардың саны отызға жеткен еди, **тергеу** басланды (К. Ирманов). Жас комсо-

мол ағзалары колхозға қыянет ислеген адамларды гезлестирип, олардың қылмыстарын хәр түрлі усыл менен **сорап** сырын ашты («ҚК. КСМ атл.»). Жазалау отряды менен тергеушілер, ... Россия патшасының тууын көтерип, ағылларды **тексеріу** ушып келди (К. Ирманов).

ТЕРГЕУШИ, СОРАУШЫ, ТЕКСЕРИУШИ. Тергеуші олардың ишинен онтоғызын алып қалып, басқаларын босатып жиберди (К. Ирманов). Бул қылмысты районнан **сораушы** келип анығына шығады, — деди бир колхозшы орнынан ушып туырып, ... («ҚК. КСМ. атл.»). Приставтың өтиниши бойынша **тексеріушілер** менен музаппат хәкимн ағылға келип, өз жұмыстарын баслады (К. Ирманов).

ТЕРЕК, АҒАШ, ДАРАҚ. Көше бойларындағы, ағыл араларындағы **тереклер** бөрте баслады. Хәмме **ағаштың** терис пұтақларын шама менен белгилеп, иске киристи (Т. Қайыпбергенов). Жаудырасар жеріне пахта, Бүртик жапырақ жаяр **дарақта** («Әмиүдәрья» ж.).

ТЕРЕКЛИК, АҒАШЛЫҚ. Биз терекликке жаңа орналасқанымызда, излеген адамларымызға дусластық. Күн шығар тәрепте көз ушында бир топар үзиліп, қалған қап-қара булттай **ағашлық** көривди (Т. Қайыпбергенов).

ТЕРИ, КӨН. Қан тамырлары белеүденип **терин** тесип шығып кетіуге сәл қалған (К. Ирманов). Айтажағым балаларым, Дийхан болсақ жер еккен, **Көн** шарығың кең болсын (Жийен жырау).

ТЕРИУ, ЖЫҒЫУ. Олар хәр күни 150, 160 килограммнан пахта **терип**, бригаданың басқа ағзаларына үлги көрсетип жүр («Сов. ҚК—ны»). Сонлықтанда, Әмет күни менен темир жыйнауда оңлы шаршаған жоқ (Т. Қайыпбергенов).

ТИГИУ, КӨКЛЕУ. Кемпирлер үйдің үзиклериннің кеткен жерлерин тигип, боламан дегенше жас келінішеклер демнің арасында еки үйді тигип те таслады (Т. Қайыпбергенов). Сәрбиназ пианно шертіп Клара бир көйлегиннің жыртылған жерин **көклеп** отырып бир сүүретке қарап, машқы етип екеуи дауыс қосып қосық айтып отыр (Ж. Аймурзаев).

ТИГИУ, // ЕГИУ, ОТЫРҒЫЗЫУ, ШАНШЫУ. Солай етип терек **егіу** жөнінде оған исеним молайа түсти. Анау күни терек **тигіу** туұралы мәселе көргенде масқара бола жазлағаным есинде ме?! Кеше нәлшелерди отырғызыуға топарласып келген балалар тез питкерип кетти, ... (Т. Қайыпбергенов). Оқушылар мектеп участкасына ақ теректин қәлемшелерин **шаншып** шықты, ... («Жеткиншек» г.).

ТИК, ДҮЗИУ, ТУУРЫ, ТИККЕ, ТИП-ТИК. Қармақларды жайдың алдындағы тик өсип турған жуған қара талға **тик** сүйеп ишке уяла-уяла кирдим («Әмиүдәрья»). — Жұмысың болса **дүзиу** отырып айт, — деди Атамурат (Т. Қайыпбергенов). Бұрынғыдан қалған сөз, «Қыбырлаған қыр асар», Көпке салын **туұра** көз, Серменсе көкке уласар (К. Ирманов). Нарбай ишке бирден ашыұланып кирди де, отырмастан **тикке** турды да қатып қалды (Т. Ту-

рымбетов). Уллы Октябрьдің құдіретлі дауылының гүясы болған Ысақ ата Босаков жасы сексенге шамалассада ғаррылыққа көнбеген қайын денесін **тип-тик** тutyп отыр (К. Смамутов).

ТИКЕШ, ШАНЫШҚЫ. ... биреулері қамырды зуұалап отырса, биреулері зуұалалаған қамырды жасап отыр, екінші биреулері жасалған қамырды **тикеш** пенен шаншып отыр (ҚК. КСМ-атл.). Бала бір неше күн жол жүріп, бір ауылға келсе, бір топар хаяллар тандырдың дөгерегінде, биреулері жасалған қамырды **шанышқы** менен шаншып беріп отыр (ҚК. х. е.).

ТИЛ, ЗИБАН. «Адам тилден, мал шақынан байланар, Барлап сөйле, сөйлеу кереклі болса (К. Ирманов). Келте **зибан** гүрмедіңге келмеді, Уллы зибан бахыт таппай шөлледі (ҚК. х. к.).

ТИЛЕМСЕК, СОРАМСАҚ, АЛЫМСАҚ. Абройы айрандай төгілген **тилемсек** молла өзіннен-өзі үйден шығыу менен болды (Ө. Пахратдинов). Бұрынғы заманда бір **сорамсақ** ғарры болыпты, ол бір күні жол жүріп княтырса алдынан бір жас жигит шығып, екеуі жолдас болыпты. («ҚК. х. лег. хәм анекд.»). Болыстың хәм жоқарғы адамлардың адамлары жүдә **алымсақты** жақсы көреді (А. Бегимов).

ТИЛЕУ, СОРАУ. Кемпирлер **тилек** тилеп отырғандай басларын ийзейді (Ө. Хожаниязов). — Тақаныннан бір қысым бер деп сорапты, ол берменгі. («ҚК. х. лег. хәм анекд.»).

ТИЛИУ, ЖАРЫУ, КЕСИУ. Ал бизің кеме желеді. Толқында бөліп **тиледі** (И. Құрбанбаев). Кемпир қауынларды **жарып** жеместен жыйнап алып, шарбаққа қайтыуға хәзірленді (А. Гайдар). Оның пәкидей өткір қыры мийдің көплеген қан тамырын **кесип** кеткен қусайды (А. Бекимбетов).

ТИЛЕУ//, ТЕСИУ, СЫРҒАЛАУ, КЕСИУ, БЕЛГИЛЕУ, ТАМҒАЛАУ. Шопанлар ешкілердің құлақтарын шетінен **тилип** белги сала басады... Зоотехник ылақтардың құлақтарын **тесип** белгілейді шопанға ескертті. (Т. Нәжимов). — Өзиз туұылған қойлардың аз күн өткеннен кейін дәриу **сырғалап** та таслады (Ө. Хожаниязов). Олар өз-ара социалистлик жарысқа түсіп, малларды түуел төллетну төллерін аман сақлау ушын гүресип, туұылған төлдердің құлағын **кесип**, белги салып санын көбейтиуде ферма хызметкерлері аянбай мийнет ислеп атыр («Қыз, муғ» ж). Геофизикалар хәм геолог илимпазлары бурайтұғын жерлерді белгілейді... (К. Оразов). Ферманың малларын **тамғалап** шықты хәм мал қораларды дәриледи («Қыз. ққ» г.).

ТОҒАЙ, ОРМАН. Онда сығасқан **тоғайлар**, айдың көллер, суыу даладар қаншелли көп дейсең («Жеткиншек» г.). Пышық мурны батпайтуғын **орман** қалың, Бийіктен қызлар орап орамалың (Т. Жумамуратов).

ТОҒАЙЛЫҚ, ОРМАНЛЫҚ. Ол ұақытта Шортанбай тоғай пышық мурны батпайтуғын қалың **тоғайлық** еді. — Айтым менен Меңлибай түні бойы жол жүріп, бір ушықыйыры жоқ **орманлыққа** кирді (Ж. Аймурзаев).

ТОҒАНАҚ, ИЛМЕШЕК. Алшығардай залымға. **Тоғанақты** салыпты, Көтермеге мейил боп, Турғанын енді көрмеді («Құрбанбек»). Апарып беріпті кейін келиншек, Бір мүйеште хәйкел менен киймешек, Отыңға апарып арқанға тағып, Илиули тур тоғанақ хәм **илмешек** (А. Дабылов).

ТОЗҒАН, ЕСКЕРГЕН, ГӨНЕРГЕН. Топанхананың мүйешінде қалған самтықты жыйнастырып, оның үстінде өрім-өрім болып **тозған** гөне көрпениң бір жағын басына салып, бір жағын жамылып, шашлары үрпейіп бір хаял жатыр (Н. Дәуқараев). Биреулері **ескерген** ауларды көңгелеп, екіншілері қансап жарылған гөне кемелерді арқан шыйратып, — халынша хәрекет етип атыр (К. Султанов). — Складтағы **гөнерген** торларды ғарры-кемпирлер көңгелеп атыр (К. Султанов).

ТОЙЛАУ, МЕРЕКЕЛЕУ, БАЙРАМЛАУ. Бір топар қыздар арбасын айдап, қара көлді жағалап, **тойлап** қайтыу ушын, тойханаға қарап, қыйсаңдасып баратыр («Алпамыс»). Патша менен екі күйеу баласы хаяллары менен түрлі хасыл кийімлерін кийіп **мерекелеп** кетті («ҚК.х.е.». ...социализмнің хәм коммунизмнің жеңіс ушын бекем садықлықты демонстрациялау белісін ретінде **байрамлайды** («Сов. ҚК». г.).

ТОЙЫНЫУ, ХӘЛЛЕНИУ. Тойына шақырттың, келе алмадым, құтлы болсын айтып, қайтайын деп едим және «жетімнің бір **тойғаны** шала байығаны» дегені, бес алты күн жүріп, патшалықтың тойынан кейін кетейін деп келдім, деді («Алпамыс»). ...соның басында азырақ хәлленип алайын деген ой менен ешегін отлатты («Жеткеншек»).

ТОҚПАҚ, МАЙГҮП. **Тоқпағы** күшли болса кийіз қазық жерге киреді («ҚК.х.п.»). ...биреулері ылай атып атырса, биреулер ылай басқылап атыр, ал гей биреулері **майгүп** менен ылайды ислеріп атыр («ҚК. КСМ. атл.»).

ТОЛЫҚ, ТҮТАС, ПҮТИН. — Музапатқа Пристзв барып бизің патша хукіметіне қарсы урысқанымызды да айтып **толық** еситтirse жақсы болмас (К. Ирманов). Күннің көзі шаң астынан көрінгендей, булт аспанды **тутас** басты (С. Салнев). Ол хәм месип **пүтин** әкелер, саған да маған да бір нәрсе ауыстырайын, — деп жүрген шығар (Т. Қайыпберенов).

ТОҢЫУ, ҚАЛТЫРАУ, ЗИРИЛДЕУ, ДИРИЛДЕУ. **Тоңып** отырған адамдай бет аузын жыйырып Меңлибай ақырын орнынап турып, белбеуін шешіп қол жууыуға ынғайласты (Ж. Аймурзаев). — Айтқаныңды ислегенде не қыламан? — деп Елесип тоңғанынан бірден **қалтырап** кетті (Т. Қайыпберенов). Екеуінің де қас қабағы қатыңқы, сууықта **зирилдеп** тоңып, көзлерінің нуры өшип, аяз сорған жүзін құп-қуу (К. Султанов). Тауларда қатты самал есип, соқпақтардың барлығы қар менен қапанып Сергоның жолдаслары сууыққа шыдамай **дирилдеп** зорға княтыр (В. Смирнова).

ТОПАЛАҢ, АСТАН-КЕСТЕН. Айралық оты жаманды, Жарадар болған қалмақлар, Кең сарайға қамалды, **Топалаң** қылды

халыққа («Алпамыс») — Айыпсыз адамлардың қолларын арқасына байлап, **астан-кестенин** шығарып полицейскийлер алдына салып айдады (А. Бегимов).

ТОПАР, ТОП, СҮРИҮ. Бир **топар** қызлар арбасын айдап, қара көлди жағалап, тойлап қайтыу үшін, тойханаға қарап, қыйсаңдасып баратыр («Алпамыс»). Ер жигит ел журтын сақлар, Нәмәрт қашар, жолын шақлар, Өзин билген **тобын** қорғап, Хәмме иске ықтыят болар (К. Ирманов). Кеше сизге бир **сүриү** қой саттық ғой-ә?... (Б. Кербабаев).

ТОПЫЛҮ, ТОПЫЛЫС, ХҮЖИМ. Буны Аллабергеннің анасы билеп, ол келе Қоразбек болысқа **топылды** (К. Ирманов). ... өтип кеткен жылғаның құбла жағынан еки қасқыр жалт берип шыға келип Меңлибайға **топылыс** жасады... (Ж. Аймурзаев). ... душпанлар хәр тәрәплеме **хүжим** жасай берди (Н. Островский).

ТОР, АҮ. Ер жаңылып қолға түседі, Қус жаңылып **торға** түседі («ҚҚ. х. н»). Душпанлар тугылса, **аулар** сепілмей, Қалар десек, **ауымыз** ыдырап турыпты (К. Ирманов).

ТОРЛАУ, КЕСТЕЛЕУ. Тоқтабийке жиінің түрлерін аумастырып, сен мениң шалғанларымды қасыма келип көріп тур, арқау жип пенен **торлауыма** сер сал, — деди де жұмысын дауам етті (С. Салийев). Жекен қалпақ күннен жасырып басып, Ислер шалыкерлер ұмытылып шердей, Мисли шыршы тастан Уатаң картасын, **Кестелеп** отырған сүуретшилдердей. (И. Юсупов).

ТӨГИН, НАМБАР. Хәзирге шекем бригада бойынша 500 тоннадан аслам **төгин** таярлады («Сов. ҚҚ.» г.). Патша ... бир байдың **намбарын** аударып атырған күнлікшиннің үстинен шығады («ҚҚ. х. е»).

ТӨЛЕУ, ӨТЕУ. Шерип қарсыласса тыңла, Олтөлесин үш жүз тилла (К. Ирманов). Айыбын **өтеп**, қамақтап шығып келди де, тағы «есабын тапты»... («Сов. ҚҚ. г.»).

ТӨҢКЕРИУ, АУДАРЫУ. Геүдемиз үстине гелле кесисип, **Төңкерип**, лық толы ғауға қылады (Омар Хаям). Нарбай келиншектің салған көрпешесиннің шетин **аударып** жиберип, соның үстінде отырды (Х. Сейтов).

ТӨР, ЖОҚАРЫ. Приставка **төрге** төсек салдырды, хәмме тыныш уйқыға кетти (К. Ирманов). Айшагүл келген қонақты **жоқары** отырғызды... (А. Бекимбетов).

ТӨРЛЕТИУ, ЖОҚАРЫЛАТЫУ. Меңлибайды үйге киргизип, Бийбизада **төрлетип** отырғызыу үшін төсек салды (Ж. Аймурзаев). ... келген қонақларды **жоқарылатыу** үшін, көрпешени **төрге** төседі (А. Бекимбетов).

ТӨСЕУ, ЖАЙЫУ, САЛЫУ. Булар ары-бери майданда өз ислери менен шуғылланып жүргенде үйге төсек **төсеп** болды (Ж. Аймурзаев). Апамның қасында Разия менен Шара кишкене құуыршақларын кийиндирип оны кишкене ойыншық көрпешесин **жайып** үстине отырғызды... (С. Салийев). Анам қонақты бурынан танытуғын болса керек, ишке кирип келиуден екеуи **апақ**

шапақ болды да қалды, ал апам қонақтың астына қайтадан көрпеше **салып** отырғызды (Ө. Хожаниязов).

ТУҚЫЛ, ТҮБИР. Ауызларында тек **туқылы** болмаса, нәрсе тиси қалмаған Нәзигүл менен Улман Айқыздың изине шұқшыйын түсіп алды, Айқызда мойнын бурып, ауа деп айтпады (А. Бегимов). Қәпелімде тисимнің ауырғаны күшейип кетти, мен дәрниу докторға барып көрсетип, тисимнің **түбири** жаман болып кетсе керек, сол заматта билдирмей турып алды да таслады («Қыз. Муг.» ж.).

ТУҢҒЫШ, АЛДЫҢҒЫ, БИРИНШИ. Оқыушы жас шеберлердің **туңғыш** сүуретлеринен құралған мектеп бойынша көргизбе ұйымластырылған еди («Жеткиншек»). ... қыздың анасы бул мениң **алдыңғы** тууған қызым еди деп, — докторға жууап берди («Қыз, муг.» ж.). Ол жұмыстың **биринши** күннен-ақ исти жаулапдырып жиберди (Т. Қайыпбергенов).

ТУТАНДЫРЫУ, АЛЫСТЫРЫУ. Өр беттен түтінликті тутандырып болды да, самалдың өр жағына шығарды (Б. Бекниязова). Ол барды да шала жанған отты **алыстырып** және үстине отын салды (А. Бегимов).

ТУТАСТЫРЫУ, БАЙЛАНЫСТЫРЫУ, ҚОСЫУ, ЖАЛҒАУ. — Минне, берман кел, ерис жип жақлардан үзилипти, енди соны бир-бирине шеберлик пенен **тутастырыу** керек, — деди Палқан апай. Зымырап киятырған машина бирден тоқтап қалды, жеңгей дәрниу еки сымды бир-бирине **байланыстырып** еди, — және қотланып жүрип кетти (С. Салийев). Қайықларын бир-бирине **қосып** байлады да ондатралардың көп болатуғын жерлерин изледі (К. Султанов). Мен туннель құрылысында үзілген электр сымларын **жалғауды** үйренип жүрдім... (А. Ф. Фадеев).

ТУУАРЫУ, ТОҚТАТЫУ, ИРКИУ. Қууаныш енди исти **тууарып**, қолындағы қумыралаған белін тырнағы менен шерттип қарап, өзиннің шеберлигине өзи ырза болып киятыр (И. Юсупов). Олар үйлерине жақынап келген де атларын арбадан шығарып **тоқтатып** таслады (Т. Қайыпбергенов). «Думан бойын жасырып турма екен» деген қыялға кеткен Ажар аз ғана жүрип атлардың жүриси **иркип**, қа жолаушы! — деп бир-еки мәртебе суренлеп еди, дыбыс болмады. (К. Султанов).

ТУУРЫ, ТӨТЕ, ТИККЕ. Илал қашпастан, бөлек үйге қарай **тууры** тартты (А. Бегимов). Биз сирә мынадан бурылып жүрейик қуу далада жап салма жоқ ғой жолдың **төтесин** алып жүрейик, — Айтым тағы Меңлибайға қарап. Бул жол **тикке** соған бармаса не екен? (Ж. Аймурзаев).

ТУУЫСҚАН, ҚАНАЛАС. ... Хәй Дәулетбай зулымлығынды еттиңбе, жалғыз **тууысқан** нним Жумабайды көрсетпей мени жиберетугын күнің бе — деп жыламсырады Хатыйра (А. Бегимов). Енесей барды үйине, бала-менен **қаналас** жалғыз нашар бар еди, жети жасар қыз еди, Аты еди Қансулыу айналайын Қансулыу деп, Қызына турып жылайды («ҚҚ. фольк»).

ТУУРЫ, ДУРЫС. Машинаның рулин ериксиз жиберип те қоймайды қайтып жерге түсіп өширди, және қотлап көріп еди, машинаның дауысы жана **туұры** болды, — деп Мырзалы аға тормозға қойып қарық бойлап жүріп кетти (С. Салиев). Сааттың жүриуі жана **дурыс** болды, — деди қыз балаға («Жас Ленинши» г.).

ТҮБИР, ТОМАР. Әбдимурат аға ат арбасына гилең жыңғыл **түбирди** тийеп үйіне алып келди («КК. КСМ. атл»). Бул дүньяға шықтың не көрдің Омар, Неше жыл Изимге қопардың **томар**, (Омар).

ТҮИНЕК, БУҰЫМ. Кемпирдин қабағын бир **түйдек** шыққандай етіп таярлап қойды Әлмен («КК. КСМ. атл»). Бир **буұым** қабықты қолтығына қысып, ешек үстінде ыңылдап киятырған ғарыны көріп, Жаббақлар оны қызық көріп масқаралап күлісип тур (Б. Кербабаев).

ТҮН, АҚШАМ. Узақ **түн** бойы сөйлесип ауыл адамларының аұхаллары жөнінде биліп алды (К. Ирманов). — Ана, бизнің үйге Сапаргүл апа **ақшам** қайта-қайта келіп не қылып жүр? (А. Бегимов).

ТҮНЕРИУ, ТҮНЖЫРАУ. Көптен берлі **түнериу** отырған Насурулла басын жоқары көтерди (К. Ирманов). Қаптал бетіне отырған бир ғарры жас жигитлердің дәлкек сөзлерін жақтырмай **түнжырайды** (Т. Қайыпбергенов).

ТҮР, ТҮС. ӨН, ТҮР-ТҮС, ПИШИН, ЭПШЕР, КӨРИК, АЖАР, ЫСҚЫН, РАЙ, СЫЙЫҚ, СЫЙҚЫ. Хә бийкеш, бул не, **түрін** қашып кетіпті ғой (А. Бекимбетов). Қамақта жатырсаң үнсиз сазарып, Қаның қашқан екен **түсің** бозарып. Дурысында да **Фазылдың өні** өзгеріп кеткен еді, ... (К. Ирманов). Дайысының **түр-түсін** жаман көріп, қыз анасының қасынан қайтып қозғалмады. — Досан аға, — деди Атамурат исенимлі **пишин** менен билдиріп, — бизнің мектептің оқыушылары бул үндеуге жан тәни менен жууап береді. Бир қулағы болмаған соң бийшараның кисиге көрінгендей **әпшери** де қалмады (Т. Қайыпбергенов). Жолдың екі бойы ағаштар егиліп, олар колхоз ауылына **көрик** беріп тұр («Сов. ҚҚны» г). Бетінде өткір **ажары**, Бейіш сууын ішкендей («ҚҚ. х. к.»). Қала хәкиминің **ысқыны** судьяға бир түрлі көрінгендей болды, ... (И. В. Гоголь). Жумагүл бир белдар дегені мәттал екен, хаял селк етіп, **райы** бірден өзгеріп бастан биреу қойып жибергендей естен таңған сыяқлы жығыла жазлапты (С. Арысланов). ... оның **сыйығына** қарасаң тәп тәуір жигит, ал колхозда іслеп жүрген қылығына қара: ойлағаны қаслық («КК. КСМ. атл»). Өйткені үшеуінің де бет-аузы, түр-түсі, борпаң жердің топырағындай шаңғытып қууарған еді, көзлерінің қабағы қатып, **сыйқы** өзгеріпті (Ж. Аймурзаев).

ТҮРШИГИУ, ТИТИРКЕНИУ, ТИТИРЕУ, ЖУУЛАУ. Баяғы бақсыда берді ызаны, Сөйлесе **түршигип** денем қызады (С. Нурымбетов). — Былшылдама, жибер қазанды шошқаның баласы, — деген Бийпаттың ашшы сөзлеріне Ақсулыұдың денесі **титиркенал** кетті (А. Бегимов). ... хәр сапары хәуа **титиреп**, жер солқылдай-

ды, үйдің терезесіндегі шийшелері қоңыраудай сыңқырлайды (Д. Фурманов). Оны көріп Бийбихатша апайдың тула бойы **жуулап**, диккесі қурып ауыздағы жайға зордан жетті (Ә. Пахраддинов).

ТҮТИН, ДҮТ. Ол мийнет етиуді жақсы көреді, от алып келеді, шөпшек тереди, қара **түтин** жутып балықты писириу ұшын от жағады (Н. Дәуқараев). Аймереке шырасының моржасы **дүт** болып қалғанын тап хәзир ғана сезді, деди Сәмеке (С. Мәжитов).

ТҮЙЫЛЫУ, ТОҚТАУ, ИРКИЛИУ. Көзінен ағып тұрған қанлы жас **түйылғаннан** кейін хаял тутқындағы ери Тилеумурат пенен отырып сөйлеседі (К. Ирманов). Турымбеттің басының қаны **тоқтағаннан** кейін, Улбосын қатық пенен суу әкеліп гөне айдынлысын жыртып таңды (Н. Дәуқараев). Сабиrow өкпесі өшіп, парға түскендей тула бойынан сыбақ тер ағып кетті, аз ғана дем алып отырғаннан кейін, ағып тұрған териде **иркилип** тула бедени музлады (К. Султанов).

ТЫМСЫРАЙЫУ, ТЫМЫРАЙЫУ. Тағы бир қанша уақыт олар бир-бири менен іси болмай **тымсырайып** отырды (Қ. Айымбетов). Бул сапары Алланазар **тымырайыуы** менен келген жумысын айтпастан, аз турды да сыртқа шығып кетті (К. Ирманов).

ТЫН, ЖАҢА. **Тын** жерлер пахтакешлерге хызмет етпекте... («Сов. ҚҚ» г.). Салы егiуге **жана** жерлерді көплек өзлестіре баслады («Сов. ҚҚ. г.).

ТЫНЫҚ, МӨЛДИР. **Тынықлық** шийшеге, жақтылық нурға, Қара қоллар аппақ жүзге жарасар (И. Юсупов). Жәмийла теңіздің **мөлдир** сууына қарап өз келбетіне қарады. (К. Султанов).

ТЫҢЛАУ, ЕСИТИУ. Қоразбек бул сапары сөзлерді **тыңлап** болғаннан кейін Алламбергеге қарап. (К. Ирманов). Екеуін арпаны сорып, ләм-мим болып, сазарып ууайым ойға шөміп, қанша уақыт отыратуғынын ким билсін, тап усы уақытта көкте және гүрилдеген сесті **еситтим** (К. Султанов).

ТҮЯНАҚЛЫ, ОРНЫҚЛЫ, ТИЙҚАРЛЫ. Бағқа кирип Зийұар, неше түрлі ойындар менен Сайран етті, бирақ **тыянақлы** хеш нәрсе айта алмады («Ер Зийұар»). Айпара кемпир Қудиярға **орнықлы** етіп оның сөзіне жууап қайтарды (С. Арысланов). Молла бул жыйналған адамларға тийқарғы дәлил айта алмады («Әмиүдәрья»).

У УҒЫНЫУ, ТҮСИНИУ, УҒЫУ. Сабақ таярлауда, оны жақсылап **уғыныуды** муғаллим түсіндірді (Н. Тәжеддинов). Ғәрип ана қызының көргеніндегисін шырайынан ақ **уқты**, ... Хәр бир оқыушы артта қалғанына өзін себепкер екенін **түсінсе** итмал, ... (Т. Қайыпбергенов).

УЗАЙЫУ, СОЗЫЛЫУ. Салысының узайып өскеніне хайран қалып Гүлсәнем кийеуіне мақтаныш пенен жүзі жаудырап турды (Б. Бекниязова). Ызғар қара топырақ демнің арасында **созылып** раш болып баратыр (Т. Қайыпбергенов).

УЗАҚ, АЛЫС, ШАЛҒАЙ, ЖАРЫҚ, ҚАШЫҚ ҚАЙЫР. — Гүлайша соңғы ұақытта қаяқта деп сорады Қуұанышбай аға, — ол бир узақ ауылда турады, — деди оған (Т. Қайыпбергенев). ... Сима Симакөв өз командасынан бир адамды алыс тоғайда қалдырды да басқа балалар менен бирге жууырып шарбаққа келип кирди. (А. Гайдар). Қарақалпақта қатынның бетине күле қаруың не шалғайына жамау тилеттин не. (Т. Қайыпбергенев). Ол жақын емес, ол жер бул көраға тәуір-ақ шалғай, — деди Айзада («Әмиүдәрья»). Жаңға ысық, көзлеримнен «жырақсаң», Лекин жақыннан да жақынырақсаң («Жас Ленинши» г.). Ауылдан қашық жерде қауын шертек ямаса қара үйлерде азаннан кешке шекем отырыу — турыс ушын қандай кеуилли (О. Бекбаулиев). Уфик мәхрем, бекит жүрин, Жолың жууықпа қыйыр ма?, Минипсең жылдырым яцлы, Ат па, ешек пе? пырақ па? (Бердақ).

УЗАҚЛАУ, АЛЫСЛАУ, ҚАШЫҚЛАУ. Атамурат узақлаудан сер салып ишинен қуғанған менен қапаланған пишени еле өзгере қойған жоқ (Т. Қайыпбергенев). Тап сол ұақытта алыслаудан бир атлы көринди (С. Айний). Ол жас офицерлерден қашықлау отырып оған көз астынан қарай баслады. (О. Бекбаулов).

УЗЫН, БОЙШАҢ. Класымыздағы оқыушылардың ишиндеги ең бойы узыны Әлийма еди,... («Жеткиншек» г.). Искендер болатуғын болса, сахнаға жарасатуғын бойшаң жигит еди, ал мен болсам сахнаны жек көретуғын едим. (Ә. Кутый).

УЙҒАРЫУ, БОЛЖАУ, ШАМАЛАУ. Нурманова бийтапланып врачлардың уйғарыуы бойынша емлениуге мәжбүр болды («Сов. ҚК» г.). Бул қызыл отряд мийнеткеш халықтың мәпин қорғайды, ол жас болатуғын болса жаслар бирлигине ағза қылып алыуға болады, — деп болжадым (А. Бегимов). — Қысқасын айтқанда бир нәрсени елестирмей жүрген болыуым керек деп шамалайман (Т. Қайыпбергенев).

УЙҚЫСЫРАУ, МАНАУСЫРАУ, МАНАУРАУ. Бирақ булардың уйқысырауы хәммениң жол жүриулерин тосаңлатты (Т. Қайыпбергенев). Бас бармақтың басындай шаңғалақты алып, қалтасына салып манаусырады (Т. Қайыпбергенев). Молла дастыққа шығанақлап манаурап жатыр (Ә. Шамуратов).

УИЛЫҒЫСЫУ, УИМЕЛЕСИУ, ТОПЛАНЫУ, ТОПАРЛАНЫУ. Жолдың шетинде қауип қәтериз баратырған адамлар қәпелімде уилығысып турып қалды,... (А. Бекимбетов). тәрзиннің басында қызлар уимелесип турғанда Айым пахтасын өлшетиуге келди (Ж. Сейтназаров). Атабай ҳаққындағы хабар таралыудан қоңсы-қобаларынан адамлар топланып, оның үйине келип те қалды («Әмиүдәрья» ж). Айтбай сау екен, жағы тайған екен, оны өзи Нәзигүлге жазып билдирипти дегенди ауыздағы топарланып турған адамларға еситилди («Әмиүдәрья» ж.).

УИМА, УИЫҚ. Гейде ағаман деп омыраулар жер, Бирақ, ултандағы уйма сермес жол (И. Юсупов). Бир заманлары усы уиықта мамонтлар пада болып жайылған,... (С. Дмитриев).

УИЫТҚЫУ, ШАҢҒЫТЫУ, БУРҚЫТЫУ. Топар-топар қыз

жигитлер аткөншек бетке баратырса және бир топарлары қайтып, жолдың топырағын уиытқытып киятыр (Т. Қайыпбергенев). жалғыз аттың шаңғытып киятырғанын узақтан ақ көрди олар (К. Ирманов). Машинасын ауыл арасынан бурқытып, айдауы менен үлкен пахта көлемине қарай кетти жеңгей (С. Салиев).

УИЫТҚЫУ, ШАҢҒЫУ, БУРҚЫУ. Сендеги дүбелей уиытқып, оны хеш қозғалтпай тур,... (С. Салиев). Арқа тәрентен шаңғы бир қуйын киятыр, — деп байға хаялы ескертти де өз жұмысы менен бола берди (С. Айний). ... үлкен гүзар жол менен қойларды айдап шопанлар ферма жайға қарай өтти, еле шаңы басылған жоқ,... (Т. Нәжимов).

УҚСАС, МЕГЗЕС, ТӘҚАББИЛ, ЯҢЛЫ. Қызыл гүлмен бүлбилге ашық бардағы, Суусыраған киийкке уқсас таудағы, (Ә. Шамуратов). Он төртинши айға мегзес. Москвадай қаламыз бар (А. Дабылов). Бул хәриплердин айрымлары болмаса, арап хәриплерине тәқаббил болып дүзилген («Қыз. муғ.»). Бизин бийкеш ақыл ойға бир өзи, Пери яңлы сулыу, алтын хәр сөзи (Ә. Шамуратов).

УЛҒАЙТЫУ, ҚОЗДЫРЫУ, КҮШЕЙТИУ, ҚОПСЫТЫУ. Қосымша актти улғайтып жазып, кейинше өз исенимли адамларына қол қойдырып тергеушиге берди (К. Ирманов). Убайда Ещанова менен жарысты бүгини Өтебийке Жалалова тағыда қоздырып жиберди (К. Султанов). Жәнжел хәм гауырлыны биротала күшейтип жиберди, — болыс (К. Ирманов). Қадирбайдың әйтеуір сөзин-ақ полицейскийлер үп-үлкен етип қопсытып жиберди (А. Бегимов).

УЛҒАЙЫУ, ҚОПСЫУ, КҮШЕЙИУ. Анасы өлгенликтен қосымша актти жазып, ұақияның улғайыуына себеп болды. (К. Ирманов). Усы ауыр күнлердин ишинде шошқаларға аусыл кесели тийип, ауырыулар қопсып кетти (С. Салиев). Сууық кем-кемнен күшейген еди (Т. Қайыпбергенев).

УЛҒАЙЫУ, УЛКЕИИУ, КЕҢЕИИУ, ҚОЗЫУ, ЗОРАЙЫУ, АСҚЫНЫУ. Ауырыу сол жерде улғайып кеткен... (Ж. Сапаров). Бул жұмыстың мастери Қурбанбай Ибрагимов қолының жарасы үлкейип кетседе жұмысын тасламады (Ж. Сейтназаров). Тойлықтың пүткөл дыққаты аяғының қаппа, қыршылған жери кеңейип турған жерге топырақ салыу менен бәнт екен (Б. Кербабаев). ...бул ағсад кеселинің қозыуына дәрриу илажлар көрилип шошқалар айырылып бөлек клеткаларға қамалды... (С. Салиев). Узақ ауырыу кесели зорайып, оның келешегине Абыкай булағы ем деген соң соған сапар шегип баратыр едим («Қурбанбек»). Ауырыуы асқынады ем көрмей, жаным қатты шапшып атыр шенгелдей (Т. Жумамуратов).

УЛТАН, ТҮП, ТӨМЕН. ...шыбын жаным қалар ма деп, Қарасайдың ултанында қашып баратыр еди. (Бозғулан). Полат найза қап түбинде жатпайды («ҚК.х.п.»). Қапалдың төменинен теуип бел өтпесе, кетпен батпаса, сүймен сиңбесе балта болмаса, онда бул қазыуды тоқтатамыз ба? (Д. Назбергенев).

УНАТПАУ, ЖАРАТПАУ, ЖАҚТЫРМАУ, ҚӘЛЕМЕУ. Приставтың сөзін сайлаушылар **унатпады** (К. Ирманов). Егерде **жаратпаса** сизикинде я бизикинде онысар, ямаса қосылып күтермиз. — Хеш қандай әрұақ жоқ, таяқтан болған — деди турғанлардың биреуін оны **жақтырмай** (Т. Қайыпбергенов). Келим-кетимди **қәлемей** тек ғана өзіне бейим адамларға анда-санда ийип алады (Ө. Хожаниязов).

УНАТЫУ, ЖАРАТЫУ, ЖАҚТЫРЫУ, ҚӘЛЕУ, СҮЙИУ. Қыз жигиттің кейпин **унатып** қалды. Адамды қудайдың өзи жұпты менен қосып **жаратады** дейди, рас гәп болыуы керек (Т. Қайыпбергенов). Мен ата-анамның **жақтырыуы** менен үйлендим... (А. Кадрий). Қызлар **қәлейтуғын** сениң қаяғың, Саранаудай сегбир тартқан усайсаң (С. Нурымбетов). Кеми жоқ усы үгиттің. Майы бир жалғыз шигиттің. Ерк **сүйген** ғошшақ жигиттің, Изинен халқы сорасар (Қ. Ирманов).

УНАУ, ЖАРАУ. Оның барлық әдети, минези Жумашовқа **унап** қалған еди (А. Бекимбетов). Сексендемен қандай иске **жарайман**, Азатлық болғай деп күн түн сораиман (К. Ирманов).

УНТАУ, ЖЕНШИУ. Өмирбек үйге келип оқлау менен дәнди **унтай** баслады (ҚҚ.х.е.). ...Келген қонсы келиншеклерге Ажар сары майға сөк **женип** беріуі үшін таярлық көрип атыр екен («КК.КСМ.атл»).

УРЫС/, САУАШ, СОҒЫС, ФРОНТ. Оннан соң тағы сондай **урыслар** болды (К. Ирманов). Уллы **сауаш** майданында, Талай гүресте шыныққан, Батыр фашистлерди, Пыт-шыт етти айуан-жайуан (Ж. Аймурзаев). Кешегі **соғыста** қахарманлық көрсеткен женимпаз солдат енди паракатшылықты қорғау үшін мийнет майданына сапар тартты (К. Султанов). Еккен жийделери ири болғайда, **Фронттағы** ярым тири болғайда («ҚҚ.х.к; к. к.»).

УРЫС//, ЖӘНЖЕЛ, ТӨБЕЛЕС, КЕЙИС, ТАРТЫС. Баяғы бир кеште **урысқалы** бери Әмет пенен Сержанның арасындағы байланыс үзілип еди. Кишкенелердің неше түрлі **жәнжели** бар дейсең! Әмет директордан **кейис** келерме екен,—деп ойлап еди, ол ойлағаны болмады (Т. Қайыпбергенов). **Төбелес** басланып кетип, үлкен бир шауқым бурқ ете түсти (К. Ирманов). ...барлығының түсінде ашыулы кек қайнап тасып бетине шығып турғандай өз ара **тартыслар** күшейе-күшейе дым пәсейетуғын түри жоқ (Ж. Аймурзаев).

УРЫССЫЗ, ЖӘНЖЕЛСИЗ, ТАЛАССЫЗ, ДАУСЫЗ. Ал, хәзир бул сулыу қаланың душпанның қолына **урыссыз** қалдырыуды қызыл әскерлер өзлерине мясар көрмеді («Сәл. окт.»т.). Жапбақларға Тойдық апай **жәнжелсиз** қара геумисти берип жиберипти (Б. Кербабаев). Бабахан дәудің әскерлери Бозғулан менен талассыз келисимге келиу қыйын екенлигин сизди, сөйтип қаланы талауға киристи («Бозғулан»). Урылар ишке кирип тамақ жейин деп биреуін қазандағы ауқатты табаққа бөлистирип алдыларына қояды да, булар **даусыз** тамақты жеп алды («ҚҚ. х. е.»).

УРЫСЫУ, ЖӘНЖЕЛЛЕСИУ, КЕЙИСИУ, АШШЫЛАСЫУ. Сарыбай менен Айман кишкене пышық үстинде қәпелимде **урысып** қалды («Жеткеншек» г.). Иван Иванович пенен Иван Никифровичтың бир-бири менен **жәнжеллескенине** мине еки жыл болды. Бундай **кейисіу** Иван Иванович пенен күтә сийрек болатуғын еди (Н. В. Гоголь). Тойдық апай менен Жапбақлар **ашшыласыпта** қалатуғын еди, ... (Б. Кербабаев).

УРЫУ, САБАУ, ҚОНДЫРЫУ, УРЫП-СОҒЫУ. Приставтың жағасынан алғанларды, болыс пенен ақсақалларға қарсы қол көтергенлерди тутып **урыңлар**. Жыйналған халықты қойдай етип **сабады** олар. (К. Ирманов). Балтаны алып қапталы менен көк желкеме бир **қондырып** еди, көзим тынып отыраа қалдым, деди Мәтеке (С. Мәжитов). Жауынгерлер келген немецти таяқ пенен **урып соғып** қуып жиберди (А. Бекимбетов).

УСАТЫУ, УСАҚЛАУ, МАЙДАЛАУ. Жийемуратов при ақшасын **усатып** алыу үшін дүканшыдан папирос алды. Дийханлар алған ақшаларын **усақлап** алыу үшін дүканға қарай кетти. (Т. Қайыпбергенов). Кешегі при ақшаны майдалап келдим, сен ақылсызлық етип үлкен-үлкен түйелер, үлкен-үлкен арбалар, үлкен-үлкен жоллар деп сандырақладың («ҚҚ.х.е.»).

УСЛАУ, ТУТЫУ. Пискен жиликти қолына **услаған** Әмет ана сөзиниң төркинине түсинди.—Серкебайдың айтқаны дурыс, буны қалай болмасын **тутыуы** мүмкин (Т. Қайыпбергенов).

УСТАХАНА, ДҮКАН. Опа саудагер де екеу етип соқтырыу үшін **устаханаға** барып, тез ислеп беріуді буйырды. Патша бир күни темирши устаның дүканына барып көп нәрселерди соғыуға буйрық берди. («ҚҚ.х.е.»).

УСТАЗ, ҮЙРЕТИУШИ. Төреш интернаттағы **уастазларын** көшеде көргенде, оларды сыйлап, сәлемлеспей кетпейтуғын еди. (Н. Дәуқараев). «Смирно!» бақырады Қурбанбай, Қатарласқан бәри сапта турғандай, **Үйретиушисин** қоршаласар күлисиң, Қууаныштап жүзи жайнап турғандай (И. Юсупов).

УСЫЛ, ЖОЛ, ӘДИС, ТӘСИЛ, ХӘМЕЛ. Тек үндеуді қалай иске асырыудың **усылын** түсиндирип, Атамураттың пикирин соралды. Бир жол бар, дийуанашылық (Т. Қайыпбергенов). Китап оқыудың әдисинде тапқан Алеша деди кемпир мысқыллап қойды (И. Груздов). Сайлау бир мәзи **тәсил** екен. Өткерилмей соңға қалды (К. Ирманов). Хәтте мәңги жасап еди, Табылса бир **хәмели** (Ж. Сейтназаров). Батыр бир сапары бабаның сөзи менен қалмақларға әмел қылып, оларды шуұлатты («Қурбанбек»).

УТЫЛЫУ, ЖЕНИЛИУ. Урылар алған нәрселерин таслап қашып, Хожанасрадиннен **утылып** қалыпты. Кессе емес, жуўса таза болады деген халықтың айтқаны дурыс екен,—депти де молла Өмирбектен **жеңилип** сол күни қонбастан кетип қалыпты... («ҚҚ.х.е.»).

УТЫУ, ЖЕНИУ, ОЙЫУ. Қазы алдында сықмар байды сөзден **утып** үйине қайтыпты. Сөйтип Жийреншениң хаялы ханды сөзден

жеңіп өзі қаяллықтан, Жийреншени өлімнен құтқарады. («ҚҚ. х.е. хәм анекд»). Начальник қол қойыуды бұйырды хәм хәммени ызалы сөзлер менен ойды (А. Бекимбетов).

УУАЙЫМЛАУ, ҚАЙҒЫРЫУ. Оның (Бийбиния) әке-шешеси бар, сонлықтан нени ууайымлап, неден зар шегіуі мүмкін (Т. Қайыпбергенев). **Қайғырар** сизлерди аға-нилерин.

УУАЙЫМСЫЗ, БИЙҒАМ, БИЙДӘРТ, ДӘРТСИЗ, ҚАЙҒЫСЫЗ. Әй шабазым ууайымсыз жата бер, бәриниң де есабы болар. Дәртлі менен дәртлессең **Дәртин** қалмай төгилер, **Бийдәрт** пенен дәртлессең, **Қабырғалы** қолың сөгилер («ҚҚ.х.е.»). ...ен сонында болмаған соң, қазақ далаларында Тарас **қайғысыз** ақырын жүрiуди усыныс етті (О. Бекбаулов). Жәмийла хеш нәрседен **бийғам** пахтасын тере берди («Жас Ленинши»). ...Ғарры балаға сен енди хеш нәрсени ойламай **дәртсиз** адамдай жүре бересең бе?—деп қойды бир күни («ҚҚ.х.е. »).

УУАЙЫМШЫЛЫҚ, ҚАПАШЫЛЫҚ, ҚАЙҒЫШЫЛЫҚ. Жигит Хийуаға бир күнлик жол қалғанда ууайымшылыққа берилди («ҚҚ.х.е.»). **Қапашылықтан** көзин кеткен қызарып, Тюрмаға түскендей, балам не болды? (К. Ирманов). ...Ғарры қызының **қайғышылықта** жүргенин сезип, бир күни оны қапталына шақырып алды («ҚҚ. х. лег. хәм анекд.»).

УУ-ШУУ, ЫЗЫҚ-ЫЗЫҚ. Адамлар уу-шуу болып кетти. (К. Ирманов). Тарс етип атылған мылтықтың сести шықты, таласқан еки ийиттей болып бирин-бири аунатып, залдың иши **ызық-ызық** болды (Н. Островский).

УУЫС, ҚАМТЫМ, ҚЫСЫМ, ҚОСЫУЫС. Қыз арпаны дийуананың қабына салайын деп атырғанда, бир ууыс арпа жерге төгилип қалды («ҚҚ.х.е.»). Айша кемпир қамыр ийлеуге еки **қамтым** дуз салып еритти (С. Нурымбетов). ...Маған чай қант керек емес, тек үштен бир ғана **қысым** көкнар берегой деди 3 дийхан чай пурышқа: (С. Мәжитов). ...жаптың ултанынан бир **қосыуыс** топырақты инженер Милинский сыртқа алып шықты (Д. Назбергенев).

УУЫСЛАУ, ҚАМТЫЛАУ, ҚЫСЫМЛАУ. Серёжа дәрьяның ағысына қарап бир қысым топырақты ууыслап уйқыға кетти. (Н. Островский). Сол уақытта елбиреп, делбиреп бир ууыс қууырмашты **қамтылап** узатты. («Алпамыс»). Турымбет көп отыра алмай жеген еригиниң шаңғалағын қолына **қысымлауы** менен үйине қайтты (Т. Қайыпбергенев).

УУЫУ, АРАЛАСТЫРЫУ, БЫЛҒАУ, ЕЗИУ, ЖЕНШИУ. ...бала бир үйге кирсе, бир кемпир сары майға нанды ууып отырғанының үстинен шығады... («ҚҚ.х.е.»). Қазыуға кеткен жаслар жийде тақанды сөкке **араластырып** алып кетти (ҚҚ, КСМ.—ры атланыста). Шопанның хаялы дәрриу май сөк **былғап** әкелди де зоотехник Жәлиловтың алдына қойды (Т. Нәжимов).—Чайпурыш хәм үш дийхан чайханада отырып көкнарды **езип** ишип хәзиллеседи (С.

Мәжитов). ...сөкти келиге **женшип** Жаббақлардың алдына қойды Тойдық (Б. Кербабаяев).

УШҚАЛАҚ, ЖЕҢІЛ, ПӘПЕЛЕК, ДӘЛБИР. Ол жүдә **ушқалақ** болып кетипти. ... («Әмиудәрья») Марья Антоновна барып турған **жеңіл** өзи, биреуде не көрсе, соған қызады,—деди ол. Қала хәкиминиң минези жүдә **пәпелек** еди, ол жоқ болмайды, қудай урысып оқыған соң түуел оқыу керек! Бәриң оқыуыңыз!—деп жән-жаққа зыр-жууырып жүр (Н. В. Гоголь). Бул бала **дәлбир** екен, бир жерде турууға тақаты жоқ,—деп ғарры өзинен-өзи түбирленди. Ол бала **дәлдир** еди, қус салып, аң аулап излеген қыздың елине келгенінде билмей қалды («ҚҚ.х.е.»).

УЯЛЫУ, ҚЫСЫНЫУ, ҚЫСЫЛЫУ, ҚЫЗАРЫУ. Садулла Атажанов жүдә уялып қалды, оның сөзине (А. Бекимбетов). Қалбай **қысыныу** менен сөзин дауам етті. Сержан бурынғыдан да **қызарып** кетти. (Т. Қайыпбергенев). ...Айыпплап қорқытып не айтты саған Бунша қысылғандай не болды (К. Ирманов).

УЯЛШАҚ, ТАРТЫНШАҚ, ҚЫСЫНШАҚ. Мен оның **уялшақ**лығына тап қалып, жәнә хаялға қарадым. (А. Бекимбетов). Оның жүзінде, дауысында төменшеклик, хәм **тартыншақлық** байқалды (У. Хамидов).

УЯТСЫЗ, ТӘРТИПСИЗ, АРСЫЗ, ИЙБЕСИЗ, БЕТСИЗ, КӨРГЕНСИЗ. Уятсыз Әмет Сержанның жағасынан алып отыр екен. Оқуудан қалған тәртипсиз балаларды көрип, класском оларды тәртипке салыу үшін буйрық берди. Қарамының билмеси барма? өлиги сезилер деп от басыуына қара **арсыздың** (Т.Қайыпбергенев). бир **ийбесиз** қууғыншы қалмақ табыла қойса, өзине қәуип болар,—дейди Қурбанбекке қатыны («Қурбанбек»). Не болатуғын еди, **бетсиз** Қалмен байдың хайуаншылығы... деп усы ауқалға дуушар болғаны (А. Бегимов). Улбосын тууры барып:—бала-шағанның ийгилигин көрмегир **көргенсиз ай!**—деп Турымбеттиң басын сүйеди (Н. Дәуқараев).

ҮЗИЛИС, ТЫНЫС. Үш адам гүңкилдесип сөйлесип отырғанда, қайда да болмасын сырттан бир сөтем алғандай, булардың арасында азғантай **үзилис** болды (С. Бекмуратов). Тенел ол кишиниң бетине жалт қарап, азмаз **тыныс** алды да, жәнә сөзин дауам етті (К. Султанов).

ҮЗИЛИСПЕ, ТЫНЫСПА, БЕЛҮЗДИ. Сол үшін Айтбайдың сырт пенен қатнасын **үзилиспеге** түсириуимиз зөрүр (Т. Қайыпбергенев). Арифте сөзин айтып болды. Хүким сүрген аз **тыныспадан** соң Шерип. (К. Ирманов). Тағыда бир қанша уақыт олар жұмысты **белүзди** етті (А. Кадрий).

ҮЗИНДИ, БӨЛИМ, ТАРАУ, ТАРМАҚ, БӨЛШЕК, БАП, БӨЛЕК. Усы үзинди де халықтың ауыз еки творчествосынан сизге мәлим суўретлеу түрлерин көрсетиниз («Алпамыс»). Поэманың кирисну бөлиминде Бердақ поэмасының тийкарғы идеясын билдирип былай дейди (И. Сағыйтов). Совхозда ауыл хожалығының басқанда **тараулары** табыслы раўажланбақта. Ауыл хожалық тар-

мақлары кейинги жыллары тез пәт пенен раўажландырылды («Сов. ҚҚ.» г.) Султанбай прилавкаға сүйенип тусымызға келди де акварель бояуларынан бир бөлшегин тартып урды («Жас Ленинши»). Буннан соң Алеша мүйеште турған иконның алдына шығып түргелип турып иконның шырасының жақтысы менен китаптын 3 бабын оқыды (И. Груздев). Минне сөйтип ғарры ана өзіннің ески қыялының бир бөлегинен қутылды. (Т. Қайыпбергенев).

ҮЙДИРИУ, ТОПЛАУ, ЖЫЙНАУ. Аўқат дегенди басынан үйдирип таслады. Үш мың үйли Байсын елден айырылып, Бунда келип қанша дүнья жыйнадың («Алпамыс»). Болыс қол астының сайлаушыларын бир жерге толатып, Құлмураттың үйине хабар етти. (К. Ирманов).

ҮЙИЛИУ, ТОПЛАНЫУ, ЖЫЙНАЛЫУ, ЖЫЙЫЛЫУ. Таў болып үйилип атырған беделерден де аз қалды. Атларыңыз қосылысып топланып, Шабысы жүриси бәрхә тең болсын (К. Ирманов).—Бир өзиң емес. Билесен бе сен, сендей биреулерден жыйналып бир коллектив болады (Т. Қайыпбергенев). Жапбақлардың терген сексеуиллери бир жерге жыйылып, түйеге артыўға да қолайластырылды (Б. Кербабаев).

ҮЙЛЕНДИРИУ, АЯҚЛАНДЫРЫУ. Журт оны жас ұағынан үйлендирди деп гәп ететугын еди (О. Айжанов). Абаттың үйине ел кәтқудалары жыйналысып. Абатты аяқландырыўдың керек екенлигин ескертти... (Х. Сейтов).

ҮЙЛЕНИУ, АЯҚЛАНЫУ, ХОЖАЛЫҚ БОЛЫУ. Журт оны жас ұағында үйленди деп гәп ететугын еди (О. Айжанов). Шакронның жатсада, турсада ойлаған ойы, әрманы алдына қойған мақсети аяқланыў еди (И. Груздев). Булар—қыз бенен жигит көп узамай-ақ—хожалық болды (К. Айымбетов).

ҮЙЛЕСТИРИУ, ОРНАЛАСТЫРЫУ, ЖАЙЛАСТЫРЫУ, СЫЙДЫРЫУ, СЫЙЫСТЫРЫУ. Арбаның сынған дигершиклери тақтуйнақтай етип өз орындарына үйлестирип, бел, кетпен дегенлерди суп-сулыў етип соғатуғын болды Ысақ бала. Балықшылар уядай қостың ишине төсеклерин жайып, алтаў ара, жетеў арадан орналастырылды. Балықшыларды бир жерге жайғастырып болып, олар шананы сүйреп алға қарай жүрип кетти (К. Султанов). Өтежан аў қуры қол барғанымыз уят болар, шырағым, мынаў конфетти қалтана еплен сыйдырып ала жүре ғой, дайым келди деп, балалары алдымызға жуўырып шыққанда берерсен. Мына усақланған отынды печкаға сыйыстырып саларсаң деп дайысы жийенине тапсырып шырып кетти (Ө. Айжанов).

ҮЙРЕТИУ, БОЙСЫНДЫРЫУ. Хожайын хәр күни Алёшаны бул мәседе жөнинде айтып үйретип оған бойсындырып барды (И. Груздев).

ҮЙЛИ, ЖАЙЛИ, СЕМЬЯЛЫ, БАЛА-ШАҒАЛЫ. Еңбексиз өскен нашар ғой! Ғырыс минезли, ғайбарлаў емеспе сол? Оның менен үйли болып кетсеңиз не жақсы соңынан пушайман жемесен! өзиң бил. Жумабай жеке баслы болғандықтан ба, аўылдағы Раўшан деген мөмин қызға Сапардан еки жыл бұрын үйленип өз

алдына жайлы болды. Сапар кешигиңкиреп барып, Жәмийланы алып келип бул да семьялы бозды. Ең болмаса айында бир күн бала-шағалы кисидей рузыгершилик кисидей сөйлесип отырсаңо!.. (К. Султанов).

ҮЙСИЗ, ЖАЙСИЗ, МӘҚАНСЫЗ. Қоразбек ақсақал үйсиз қалды (К. Ирманов). Ол үйсиз, жайсыз болса да өз жерин таслап кетиўге көзи қыймады. Екинши жағынан олар өмиринше мәқансыз өмир сүрди... (С. Хожаниязов).

ҮЛЕС, ПАЙ. Сенің ойыңша, усы балықтан үлес болсын,—деп жартысын Маратшыларға берсек, сөйтип жарыста шармашар болып жүрсек,—деген ойың ғой. Ажар жеңгей оннан соң сиз бенен бизге естен кетпестей етип сарпайдан пай береді ғой... (К. Султанов).

ҮЛЕСИУ, БӨЛИСИУ. Мен сизлерди жесин деп мәйек писирип, сүтке ийлеп шәреклер алып келдим, үлесип жеңлер!—деп Палзада әкелген базарлығын береді. Сәрбиназжан Парахат келгеннен кейин бирге бөлисип жейик (Ж. Аймурзаев).

ҮЛЕСТИРИУ, БӨЛИСТИРИУ, БӨЛИУ. Жумысларды хызметкерлерге үлестирип берди, олар өз жумысларына қумбыл болып киристи. (С. Бекмуратов). Пирлен чөмоданың алып түсликке қарай созылған көшеге түсип, Дәуеннің үйине келди, қалтасындағы базарлығын балаларға бөлистирип берди (С. Салиев). Гүлсим Қазан-аяқ беттеги кишкентай бир зерендеги ашып кеткен айранды Хатийра менен Жумабайға бөлип берди, олар бир шетте отырып ишип алды (А. Бекимбетов).

ҮЛКЕН, КЕКСЕ, ЖАСАҒАН, ЕГЕДЕ, ҮЛКЕЙГЕН, ҚӘЙУАНЫ. Ол өзіннің жаслығына қарамай, гейде үлкен адамға усап Атамуратқа исте буйырып қояр еди. Байдың ҳаялы күтә кербазмурынын гиржийтип отыратуғын сынжаў кексе адам еди (Т. Қайыпбергенев). Ат жақлы, аппақ, узын сақаллы жасаған ғарры еди (А. Гайдар). Егеделердің басқа хызметиде аз емес ғой. Күш көликтен айырылсақ, үлкейген ғарры-қартаң, бала-шаға, менен жылымында суўдан шықпайды. Искен тулыптай жигиттин жарылып кетейин деп, турған көкирегин сезген қәйуаны кемпир төреликті өзине алды. (К. Султанов).

ҮМИТ, ДӘМЕ. Жигитлер Пристав келип сөйлеседи деп бир үйді босаттырып үмит етип сонда жәмлесип отырған еди. Тюрмадан шығар деп дәме қыламыз, Жаман сөзди қалай тилге аламыз (К. Ирманов).

ҮМИТГӨЙ, ДӘМЕГӨЙ. Тап хәзир аяқ астында көринип турған өлим жоқ ғой!—деп Жәмийла тиришликтен үмитгөй болды (К. Султанов). Өңе-өңе, Султамуратжан, бизлердің келгеннмиз, Шөлеке бай сизің қызыңыздан дәмегөй болып соратып жиберди (Ө. Өтепов).

ҮМИТЛЕНИУ, ДӘМЕЛЕНИУ. Сол жақ өкпем сәл шаншыңқырайды, сийрек жөтелім бар, бул тез күнде айығып, кетермен деп үмитленип жүрмен. Енди ол қостағы адамның сыртқа шығы-

ғын, оның менен бир сөйлесем,—деп дәмеленип ғана күтип тур. (К. Султанов).

ҮМИТСИЗ, ДӘМЕСИЗ. Ол Турдыгүлдің үмитсиз бет-әпшерін көріп отырса да, қәйтп жубатардың есабын таппады, тек хәммеге белгилі кеңесті айтты (Т. Қайыпбергенов). ... болыслықтан гүдер үзіп, дәмесиз жүре берди (К. Ирманов).

ҮНДЕМЕУ, СӨЙЛЕСПЕУ. Жәмийла бул сапары қолын Дәнирға созып, қасына жақынлап барып, арбаға сүйеніп, басын салып, үндемей кетіп баратыр (Ч. Айтматов). Екеуі еки шананың үстінде гүренип, бираз бир-бирине сөйлемей түнеріп отырды (К. Султанов).

ҮНЕМЛЕУ, ЕПЛЕУ. ...Мурат ийшан Құлбайдың қорасына барады да, қойларды отлатыу үшін айдап кетіп, берген түсликке деп, түслигін үнемлеп жеп кеште зорға келетуғын еді. Сенчиков адамларға, оқты еплеп жумсауды ескертті (С. Айний).

ҮНСИЗ, СЕЛТЕҢСИЗ. —Эй кимсең-ай? үнсиз зеңирейіп турғанша жақынлап келсеңши бери,—деди ол. Бул сапары қалың қамыстың ернегінде селтеңсиз, сүмірейіп турған бир сүлдер көрінди (К. Султанов).

ҮПЛЕУ, ҮРЛЕУ. Табылған қызды Мария қолтығына қысты да шоқты үплеп от жағып жылтты да, қыз өзине келди. Мария күлди үрлеп еді, арасынан қоздың шоғы көрінди (С. Айний).

ҮРИУ, ШАБАЛАНЫУ. Мәткаримди жақлап көпектей үрип, хәрким менен мәлеллескен усайсаң (С. Нурымбетов).—Сен неіттей шабаланып отырсаң, шырағым-ау деди де Варя және оның қасына дизерлеп отырды (А. Фадеев).

ҮРКИТІУ, ШОРШЫТЫУ, ҚОРҚЫТЫУ. Хәкимнің жайын басыпты, Приставты үркітип қашыпты (К. Ирманов). Хеш нәрседен хабарсыз нәресте Назарбекти шоршытып жиберди («Сов. ҚҚ» г.). Сөзінде тур, қорқытып сөз қайтпасқа, Уәдене опа қыл сенде ар болса («Әмиүдәрья» ж.).

ҮСКЕНЕ, ДӘСКЕ, МҮЛИК. Сөйтип нәментай үскенелеуіне қарамастан секретарьдың кабинети кем-кемнен мектеп оқыушыларына қолайлы арза орны болды. Бірақ кеуілдегідей дәскели бола алмады. (Т. Қайыпбергенов). Рябектин мүликлерине урлыққа түскенге хеш қандай ұқсаслығы жоқ нәрсе екенін көріп жүрди (А. Фадеев).

ҮСТЕМ, БАСЫМ, БИЙ, МӘТИБИЙ. Ата не шара бар зорға, Байлар үстем биздей сорға (Бердақ). Бул жыйналыста Левинсоннан Дубов басымырақ болып сөйледі (А. А. Фадеев). Мектепке берілгеннен кейін, балаға молла бий болады (Н. Дәуқараев). Гүлсім кирип келип, мал болса өріп кетті, сен бунда неғып отырсаң, тур малдың алдына шық, өмирінде үйден шықпайсаң—деп Жумабайға бул да мәтибий бола баслады (А. Бегимов).

ҮСТИ 1, БЕТИ, ЖҮЗИ. Қууанышбай аға төсектең үстине жайласып отырып алды. Жумагүлдің бети сурланып кетті (Т. Қайыпбергенов). Бизлер менен заманлас болып жасадың, Бухары қағаздай жүзің Тиллахан (С. Нурымбетов).

ҮСТИ 2, ЖОҚАРЫСЫ, ТӨБЕСИ. Олар көп үйлерди жана-лап тиктирип, үстин ақ кийіз бенен қаплады (К. Ирманов). Қуралсыз қарауыллардың изинен келген баспашылар төбешиктең жоқарысына шықты (С. Айний). Кемпир хатларды үшінши рет оқытқанына да зерікпестен тыңлап, төбеси көкке жеткендей болды (Т. Қайыпбергенов).

ҮСТИРТИН, ЖЕҢІЛ-ЖЕЛПИ. Оның қайғысын Турымбеттең үстиртин айттырып келіуі ғана жеңілтең (Т. Қайыпбергенов). Болысқа айттым, халыққа жеңіл-желпи болса да жәрдем беріуді,—деп оған ескертті (К. Ирманов).

ҮСТИРТЛИК, ТӨБЕЛИК, БИЙІКЛИК, ТӨБЕШИК. Айнахан адамлардан бөлекленіп бир өзі көрніп турған үстиртликке қарай жүріп кетті. Тың жердің гейде ана басында гейде мына басында ири-ири төбеликтердің бар екенін Нарбай Арзыгүлге айтып болды да кетіп қалды (Х. Сейтов). Сууды ағызып келіуге мектептең участкасы бийіклик етті (Т. Қайыпбергенов). Қуралсыз қарауыллардың изинен келген баспашылар төбешикте қоршап алды (С. Айний).

ҮШЛЕУ, БИРЛЕУ, СИЙРЕКЛЕТІУ. Арзыгүлди Турсынбай дәлкек етип, өзине тийісли бөлегін үшлеп болып Арзыгүлге де жәрдемлесті. Пахта участкаға егілген теректерди бірлеп шығыуды Нарбайға Айнахан түсіндирип берди (Х. Сейтов). Пахтадың қатар арасын сийреклетіуде бригаданың рабочийлары қызғын ислең, сууға таярлап қойды («Жас Ленинши» г.).

ҮУАҒЫРЛЫ, ҒАУЫРЛЫ, ШАУҚЫМЛЫ. Көпшиликтең дауысы қатты еситилди хәр ким хәр жерден уағырлы шығара берди (К. Айымбетов). Оннан сайын ғауырлылар көбейіп кетті (К. Ирманов). Жазғы кеште талай сапар еситтім. Толқынынан шыққан шауқымлы сестин (Ж. Дилмуратов).

ҮАЗ, ҮГИТ, СӨЗ. Бир адам халыққа уаз айтты, Бахыт келди деп қалаға (Д. Қасымов). Кемі жоқ усы үгиттең. Майы бар жалғыз жигиттең. Ерк сүйген ғошшақ жигиттең. Изинен халқы сорасар (К. Ирманов). Сержанға басқаша усыл менен сөз айтыуды ойлады (Т. Қайыпбергенов).

ҮАЗЫҒИПА, МИННЕТ. Душпанды жеңіп соққы беріуде жаслардың алдына үлкен уазыйпалар қойылды. Енди дәптерсіз айттып беріуге миннетлисен,—деп муғаллим Сержанға тигиле қарады (Т. Қайыпбергенов).

ҮАЙРАН, УАЙҚАН, СОЙҚАН, ЖӘНЖЕЛ. Сен билмейсең ашығым. Кейінде уайран еткенсең. Кем-кемнен алға үдеттең. Уайқан етип көп дәулеттең («Бозуғлан»). Отырған бийлер, кәтқудалар әлле қайдан мысаллар алып хоппыйысып, өз-ара ойласықтың базарын қыздырып, жан-жаққа қолларын силтеп, Айтымның үйінде сойқан салып, барып келип отыр. Келип отырған ауылдың бийі менен кәтқудаларының арасында Айтымның хаялы жәнжел шығарды (Ж. Аймурзаев).

ҮАҚЫТ, МҮДДЕТ, МЕЗГИЛ, МӘУСИМ, МӘУЛЕТ, МӘХӘЛ.

Гүлайша соңғы ұақытта не менен шұғылланады?—деди Қуұанышбай аға ұзақ әңгімеден кейін. Мүддетін айтайын десе және тартының Турымбеттің келбетіне қарады. Ұақыя түс мезгілінде болған еді (Т. Қайыпбергенов). Күн төбеге келип нуры шашылды. Билгенге белгисі жаздың мәусими (А. Дабылов). Ержан жаңа жайды питирип көшіуді зорласада оның әкесі быйылша мәулет сорап келді (С. Хожаниязов). Пристав келипти деген хабар сол мәхәлде, хәмме жерге жайылып кетті (К. Ирманов).

УАҚЫТСЫЗ, МҮДДЕТСИЗ, МЕЗГИЛСИЗ, БИИМЕЗГИЛ, БИЙУАҚЫТ, БИЙУАҚ. Ұақытсыз келгенімді қәлемеді ме?—деп ойлады ол жол бойында. Айшагүл бұл нәрсенің мүддетсіз екенін жаңа ғана түсінді (Т. Қайыпбергенов). Иследім исинди мен, жақсы минезің болмады. Жұмсадың күн-түн демей мезгілсіз саатым болмады (К. Ирманов). Ғеш себепсіз биймезгил ұақ жууының. Излей-излей таба алмаған қопаны (Ж. Аймурзаев). ...бийұақыт келип сизің мазаныңды алдық (А. Кадрий). ...бийұақ биреу қарды сықырлатып, әйнек алдынан жууырып өтті де, асығыс түрде қапыны ура баслады (Ч. Айтматов).

УАҚЫЯ, ХӘДИЙСЕ, ӘНДИЙШЕ, ӘҮСЕЛЕ. Сонлықтан ұақыя туұралы аұыз ашыу қәуип. Аласы қызынан бұл жаман хәдийсени қапша жасыраман деген менен Жумагүл хабарлар еді. Усы болған әндийшениң барлығын Атамурат екеуің гезек пеңен сөйлетип анығын билди (Т. Қайыпбергенов). Ол бұл әүселени көрип, жаны түршигип, қостарына қабырғасы қайысып, көзінің жасы парлап кетті (К. Ирманов).

УАҢҚЫЛДАУ, ҚАҢСЫЛАУ, СЫҢСЫЛАУ. Бұл ийті қурығыр биздерден қашып баратырып ұаңқылдап жүрме,—деп күлип қойды ол. Булардың алды бетіндегі өркешленген құмның арғы астынан қаңсылаған ийттің дауысы анық еснитілді. Хабарласушылар адамды сорасада ийттің тынбай сыңсылаған дауысын, олардың сестің үй ийесіне есниттірмеді (Ж. Аймурзаев).

УАСУАС, ПӘТИУАСЫЗ. ...Не өзі айтып отырғаның барып турған ұасуас екенсең ғой,—деп Ақсулыу Бийпатқа тоңқылдады (А. Бегимов). ...нағыз пәтиуасыз болған екенсең, не болса соны сөйлей бересен,—деп Гүләсел Шарафқа (Ж. Аймурзаев).

УАТАН, МӘҚАН. Ата журтым мәканымсаң. Анам туұған ұатанымсаң (И. Юсупов). Атасы берген мәқанға. Тиктирди сәнлеп отауын («Қырқ қыз»).

УАТАНЛАС, МӘҚАНЛАС. Әне Лумумбаның ұатанласлары, Көрдім Индистанлы Тагор әуладың. Өскен жердің мәқанлас Айбек ағаның. Мақтанамаң болғанлықтан мен ини (Т. Жумамуратов).

УАҒАҒАЛАСЫУ, ҒАРҚЫЛДАСЫУ, ШАҚАЛАҚЛАСЫУ. Шып болса да, хәзил болса да, ұағағаласып отырды күлисип (И. Курбанбаев). Қызыққа қарап турған адамлар ғарқылдасып күлисті (Н. Островский). ...Жәмлесип отырған дийханлар хәм чайлуриш чай ишип отырып, өз-ара мәс болып, шақалақласып, күлисті (С. Мәжитов).

УӘДЕ. АНТ, СЕРТ. Әне Ер султан менен Бозуғлан жерге түшти, тәнир сәлемин берип қушақласып көристі, екі батыр қушақласып, бир-бирине тиймес ушын уәде қылысты («Бозуғлан»). —Ақлайман, Ақлауға антта ишемен (Ж. Аймурзаев). Ушырадық биз аұыр дәртке, Жете алмадық айтқан сертке... (К. Ирманов)

УӘЖ, ЗАТ, БУЙЫМ, ДҮНЬЯ, НӘРСЕ, НӘРСЕ-ҚАРА. Биреулер папкаларынан керекли уәжлерин алып, партаның үстіне қоя сала мунайып, ... (Т. Қайыпбергенов). Анасы бир затын таярлап, баласының кететуғынын, биліп жылап отырған еді (К. Ирманов). Буйымсыз малайлықта жүрген едим, енді маллы болдым, теңсізліктен тентиреген едим, теңлікке жеттім (Т. Нажимов). Көкке уш де, көкке ушаман, жерге кир де, жерге киремен. Дүнья тап де, дүнья табаман, ақша десең қаппап қояман (Ж. Аймурзаев). Бұл манда турмасын көшип кетсин, алған нәрселерин тауып бермесе үйіндегі қазанын алып кел,—деди Бийпатқа бай, үйдең бир адым атласам үйдегі нәрсе қараларды урлап алып турғанының иймансыз өпенделер,—деп Бийпат Ақсулыудың жағасына асылды (А. Бегимов).

УӘЛИЙ, БИЛГИШ, АҚЫЛЛЫ, ТАПҚЫШ, БОЛЖАҒЫШ, КӨЗИ АШЫҚ. Сынның нағыз уәлий болса, алдағыңды болжаған, Ерк өзінде, семире бер мақтау деген олжадан (Т. Жумамуратов). Колхоз балалары жұмыстың түрін билгиш келеді,—деди бригадир (Т. Қайыпбергенов). Еси енип, ақыллы болған шағында, Әйне егин егетуғын ұағында, ... (К. Ирманов). Тапқышпаң деп хәр нәрсені сөйлеген. Жалғаншылық етип жүрген порқанлар (С. Нурымбетов). Павильонда адамның болжағышы болған китапханалардың елимизде қандай кең таралғанлығын көрсететуғын материаллар да адамларды айрықша қызықтырды («Сов. ҚҚ.» г.). Нағыз көзи ашық деп сени айтса болар,—жаныңыздан жаным айналсын бермаған келиңіз қара көз!—деп Шараф Гүләселге суқлана қарап (Ж. Аймурзаев).

УӘСИЯТ, НӘСИЯТ. Ленинен қалған уәсият. Көптин иси болар ацсат, Артель болып ұйымласың (А. Дабылов). Екі шайыр көпке түспей сыналмас, анасының нәсиятын дым алмас (С. Нурымбетов).

Х ХАБАР, ДӘРЕК, ҒАЛАУЫТ. Пристав келипти деген хабар хәмме жерге сол мәхәлде-ақ жайылып кетті (К. Ирманов). Қаражанның астындағы шубардың мойнынан қушақлап, көзінің жасын моншақлап, сол ұақытта аттан жалғыздың дәрегін сорап турған қусайды («Алпамыс»). Ат болар деп нашардың соннан дәмесибар еді. Байшубар жетилип ат болған екен, мениң қалмаққа кеткен ғалауытымды еситип, кейнімнен атланып шыққан екен («Алпамыс»).

ХАБАРЛАНДЫРЫУ, БИЛДИРИУ. ...бийдің нөкерлері Төрештин өзін хәм анасын Қутлымурат бийдің алдына барыуды хабарландырды (Н. Дәуқараев). Бир күні Гүлим бөтен кишинің хатын оқымауды да улына билдирип қойды (Т. Қайыпбергенов).

ХАБАРЛАНЫУ, ҚУЛАҚЛАНЫУ. Оларға каналдың тез ұақыт ишинде ашылатуғынлығы қаққында хабарландырды (Т. Нәжи-мов). Наұайы атындағы академиялық театрда пахтакешлерге арналған совещаниесиниң болатуғынлығын шад кеуилли жигитлер менен қызлар алдын ала **қулақланып** жыйналыса баслады (Б. Горный).

ХАБАРСЫЗ, ДӘРЕКСИЗ, БЕЛГИСИЗ, БИЙДӘРЕК, БИЙ-МӘЛИМ, НЕҒАЙЫЛ. Ол мениң бул жерге келгенимнен хабарсыз екен (Ө. Айжанов). Турдыгүлдің ағасы Сейтектің **дәрексиз** болып кеткени аұылда хәммеге мәлим болды. Жағалық районлардан қанша хожалық кеткени **белгисиз**. Дауылы самалдың, нөсер жауынынан хәм тайғанақлардан келип шыққан бұлгиншиликтин нәтийжесинде **бийдәрек** болып кеткенлер көп болды.—Эй қәйним-ай,—деди ол бул автобус тек ғана анда-санда жүреді, қашан жүретуғыны **биймәлим**. Бахытсызлық аұхаллардың нәтийжесинде 700 ге, жақын адам өлген, ал, қалғанлары **неғайбыл**, ... («Сов. ҚҚ.» г.).

ХАБАРШЫ, БИЛДИРИУШИ. Алдынан шыққан хабаршы менен сөйлескеннен кейин әуелги гүптикейи және пайда болды (Т. Қайыпберенов). Бул аұхалды **билдириуши** етип сақшылардың биреуин жиберипти... («ҚҚ.х.е.»).

ХАЛЫҚ, ЖУРТ, ХАЛАЙЫҚ, АЛАМАН, ЕЛ. Бәриниң ойлағаны халық ийгилиги, азат өмир сүриу, еркин жасау, парахатшылық! Мен оған қарап екеуимиз бахытлы боламыз, **журттан** бийик мәртебеге ериседи екенбиз деп ойладым (Т. Қайыпберенов). **Халайық** кеме табынлар. Жүз бау нар қамыс шабынлар (И. Қурбанбаев). **Аламан** ертип кейинне, Бизлер алдық шәхәрди деп («Қоблан»). Қублаңыз Қыран тау, арқаң нағалай, **Елим** көшти Дауыт көлди жағалай (С. Нурымбетов).

ХАРАКТЕР, МИНЕЗ, ҚУЛЫҚ, ПЕЙИЛ, СЫПАТ. А-а әпиу етиңиз, мен сизди бир **характери** жамаң ғарры киши шығар деп ойлап едим,—деди Гуласел Шарафқа. Гуласел жеңил **минез**, ушқалақ қыз еди (Ж. Аймурзаев). Аұхалды ол көрди де түсинди, қыйыншылықты билдим, қошшым мен сениң **құлқыңа** түсинбедим, қандай қызықсаң,—деди де инженер шығып кетти (Д. Назберенов). Айгүлге хәр түрли **сыпатлама** берип түсиндириуди бизлерге өтиниш етти.—Әжим («Қыз. муғ» ж.). **Пейилиң** жамаң халыққа жөтер, жеткени сүйекке өтер (Бердақ).

ХАРАКТЕРЛЕУ, МИНЕЗЛЕУ, СЫПАТЛАУ. Романның усындай өзгешеликлерин есапқа ала отырып, филология илимлериниң докторы Марат Нурмухамедов романның конфликтин былай **характерлейди**. Бул орайлық ұақыяға байланыслы геройларды **минезлеп** көрсетиуге жәрдемлесетуғын көп ғана сюжетлер, қосымша конфликтлер бар... Ол қақыйқат турмыс қарсылықларын геройлардың үлгили турмыслық проблемалары сүүретлеуге хәм ең әқмийетли жақларын сыпатлап беріуіге кеуил бөлиуи лазым («Әмиудәрья» ж.).

ХАРАП, ОПА, ОИРАН, БУЛГИН, АПАТ, ҚЫЙРАЛҒАН,

ОПАТ, ОИҚАН, ҚАРАБАХАНА, БУЛИНГЕН. Дәуге жете алмады хеш дадың. Қарсыласан **қарап** әйлер айбаты. Сен билмейсең ашығым. Кейинди **опа** еткенсең. Хийле менен шайтан **ойран** етипти. Сақанадан шайтан қашып кетипти. **Бұлгин** салды абройын жаппады. Ийшанның талабы алға шаппады («Боғуғлан»). Дәу-қара «Қаратеренге», Суу **апат** салған кән елге (И. Қурбанбаев). Патша нөкерлерин ертип келсе қаласының **қыйралғанын** көреді (ҚҚ.х.е.) **Опат** болып харамылар. Азат болсын барлық жәхән (Ж. Аймурзаев) Олар өзиниң көрген **ойқанлы** ислериниң бәрин айтып берди. Жатсада **қарабаханаға** түсип. Ядынан шықпайды халқы дегейсең (К. Ирманов). Аұзын ашша бир саатта қамалмас, Қосық айтаман деп **бүлинген** усайсаң (С. Нурымбетов).

ХОЖАЙЫНШЫЛЫҚ, БАСҚАРЫУШЫЛЫҚ, ҮСТЕМШИЛИК, ХӘКИМШИЛИК, БИЙЛЕУШИЛИК, БИЙШИЛИК. Атамуратқа **хожайыншылық** хәмел тиймей жүр екен. дести аұзы бос биреулер (Т. Қайыпберенов). Мен орыстың **басқарыушылық** ислерин көрип, өз мәкемелеримиздин тап бир ойыншық екенлигин мойынлауға мәжбүр болдым (А. Кадрий). **Үстемшилик** жүргизиушилерге қарсы хәрәкет етиушилердин саны күн сайын көбейип барды. Мен сизин **хәкимшилигинизге** мууанық мәрдикарлыққа кететуғын болдым (К. Ирманов). Хожайынның қатын **бийлеушиликти** қоңсы хаялларға да жүргизгиси келеди (С. Айниң). Ақылға жетик, өзиниң азмаз шайырлығы болған соң көп қызларға **бийшилик** етти (Т. Қайыпберенов).

ХОЖАЛЫҚ, ҮЙ. Дийханға байдың **хожалық** жұмыслары жеңил болмады (Қ. Айымбетов). Байдың үй жұмысы хызметкерин жүдә зериктирип жиберди («Сәл. окт.» г.).

ХОРЛАНЫУ, АЗАПЛАНЫУ, ЖӘБИРЛЕНИУ, ҚЫЙЛАНЫУ. Қанназар байдың үйинде Қожан хорланып жүргенде, оның үстине полиция мәрдикарға жиберіу ушын тутып алды. (С. Мәжитов). Әнекей, сөздин мәнисин сораيمان деп молладан сонша **азапландым** (Ә. Шамуратов). ...Байдың хаялы Бийпат жаладан қазанды урладың деп зорлық қылып алып кетеди, сөйтип Ақсулыу жаладан қатты **жәбирленип** қалады (А. Бегимов). Бул заңғарды қалмақтан көп азап шегип **қыйланып** алып келип едим, буның гүнайы мойнында қалсын деди («Алпамыс»).

ХОРЛАУ, АЗАПЛАУ, ЖӘБИРЛЕУ, ҚЫЙНАУ, ЫЗАЛАУ. Хаял қызларды адам қатарына санамау, **хорлау** сыяқлы шәрияттың ширик заңына қарсы шықты (Қ. Айымбетов). Аұылының Қутым деген байы жала жауып қулағын кестирип **азаплапты** (Т. Қайыпберенов). Сен **жәбирлерин** көргенде, Қал дәрманым қурыған еди. Қыздағы күшин жыйнады, Шыбын жанын **қыйнады**. Хан тынламады солай деп, **Ызалар** берди урды деп (Бердақ).

ХОРЛЫҚ, АЗАП, АЗАР, АҚЫРЕТ, ЖАПА, ЖӘБИР, ЗАХ-МЕТ. Бул не аұхал, бул не хикмет жанларым, Бул не сумлық, бул не **хорлық** жанларым. Халыққа көп **азап** беретуғын шығарсаң, солай ма?—деп Пристав күлимсиреп сорап қойды. Жарлыға жетпесин залымнан **азар**. Азар көрген болар душпаннан **бийзар**

(К. Ирманов). Жасы үлкен адам болса да, бәрхә Көмекбайға ақырет бересиз (Ж. Аймурзаев) ...Ханнан көрген жапаны, Бастан баян еткен екен. Душпанларды көп күлдирди. Жәбирши-лигин көрсетти. Жалғызы кетти байлауда. Қызға захмет қылған екен (Бердақ).

ХОШАМЕТ, МАРАПАТ, МАҚТАНЫШ. Лық-лық атып шубар-ға. Хошамет урып барады. Бәрекеллә, бул бир қыял менен шық-қан екен, ата енесиниң алдына алармайын, еки ғаррының көкире-гине әрман салмайын, қун қалды марапатқа көп ереді, дейтуғын еді («Алпамыс») Бул мақтанышқа қуаныш, Рапай патша жи-гитлерди жыйнап, ...қырқ қәнизек қасына берип, қарыу жарақлы қырқ жигит пенен сәрсенби күни сәскеде Шолпанайды узатып Ба-бахан журтына жолға салды («Бозуғлан»).

ХОШ ИЙИС, ЖУПАР ИЙИС. Ол ауызын ашып, еснеп, хош ийисли азанғы қауадан терен демин алды (А. Бекимбетов). Таза қауадағы шөплердиң жупар ийиси танауына атып мурнын қы-мыршытады (Т. Қайыпбергенов).

ХЫЗМЕТ, ЖУМЫС, МИЙНЕТ, ТАЛАП, ИС, ҚӘСИП. Айып-лы деп санаған адамының атқаратуғын хызметинен баслап шуқ-шыя қалатуғын әдеті еді. Бириншиси сабақ таярлау, екіншиси, өзиниң бригадасына барып жұмыс ислеу. Ал бизиң батыр қызыл әс-керлеримиз ушын усындай бир адамның мийнетинен қанша ҳә-рекет жийналады (Т. Қайыпбергенов). Түсиникли,—деп жуумақ-лады Айнахан—пахта териу исине оның басы айланбайды екен, азан менен бир нәрсени сылтау етип, ҳәр қыйлы талаптарды қоя-ды да жүреді (Х. Сейтов). Ис қылып мен дағы етейин ғайрат, Тынбастан ислейин дийханнан зыят (С. Мәжитов). Напақа табыу ушын байларға жалланып, киси есигинде түрли кәсиплер менен шуғылланып күн көрди (Омар).

ХЫЗМЕТКЕР ЖУМЫСКЕР, ТАЛАПКЕР. Хызметкер болсаң дүзиу отырып айт,—деди Атамурат.—Ал, шеше,—деди келген жу-мыскер асығыс түрде Қуанышбайды сорап (Т. Қайыпбергенов). ...княтырған қазыны көрнүден талапкер, жеп отырған нанын қой-пына салды да турып кетти (А. Бекимбетов).

ХЫЗМЕТСИЗ, ТАЛАПСЫЗ, БИИТАЛАП, ЖУМЫССЫЗ, БИЙХУУДА, БИЙПАРҰА, БОС, ҚУРЫ, МӘЗИ, БИЙКАР, ЭЙ-ТЕУИР, БИЙДӘУЛЕТ. Пир урған, сени айтса болар, мәнзил мә-кәни жоқ, бәрхә отырыспа, излеп, хызметсиз уры тазыдай жүр-гениң,—деп Қәлмен байда оған қарап тикленди (К. Ирманов). Ҳәзир мениң турмыс қысқысына түсип, талапсыз ериксизликтен бармаған жерим жоқ. Болыс хәм ақсақаллар бийталап жүрген адамларды «Қотыр өзек»тиң қазыуына жиберди. (Т. Нәжимов). Ол соңғы уақытта жүдә жұмыссызлыққа берилип кетти (Т. Қа-йыпбергенов). Усы ауылда Шараф көп уақыттан бери жұмыссыз бийхууда жүрди де қойды.—Уақ утылдым, турмыстан мен бу-зылдым, бийпарұа жүрип халықтан айырылдым,—деп Шараф өкинип қапа болды. Ҳеш бир жерде ислемей босқа жүрдим қаң-ғырып, зая қылдым өмирди, көрдим хорлық жәбирди,—дейди

Шараф өз-өзинен. Исиз қуры елди гездим, Күндиз жолдан алас-тым (Ж. Аймурзаев). Мен сәхәр гезип, шикар шығып, мәзи жү-рип шамалап қайтаман,—деп Бабаханды тағына мингизип Бозуғ-лан жөнине кетти. Бозуғлан Ақ дәрбент деген жерге келип, ба-тырлық салтанатын тутып бийкар жата берди («Бозуғлан»). Ҳәм барқулла усаны жақлап, Тек әйтеуир жүрер едим мен (М. Сейт-ниязов).—Мешитке барып мусылман болдын ба? Әдепсиз бий-дәулет!—деп күши қашқан қәхәрли жиңишке дауыс пенен ғарры тор жақтан сорады (А. Бекимбетов).

ХЫЯНАТЛЫҚ, ҲАРАМЫЛЫҚ, ЖАМАНЛЫҚ, ҚАСТЫЯН-ЛЫҚ. Мениң үстимнен арзы етип мени хыянатшылық етип қамат-қанлардың жарадар болғаны барма? (А. Бекимбетов). Үсир-кеу-сен жыйнауды, ҳәрқыйлы Ҳарамылық жол менен тери-терсек алыуды, ишертке бернүди дем салыуды үйрендим (А. Бекимбе-тов). Көрдиниз бе, жақсылыққа жаманлық етип жүргениң. Қас-тыянлық қылса, болыс мени айдатар, Елиуликке өз адамын сай-латар (К. Ирманов).

ХЫЯНАТШЫЛЫҚ, ҚАСТЫЯНШЫЛЫҚ. Полицейскийлер Ерназарға хыянатшылық етип, оны қаматтырды.—Ҳә, сөйлеме, ...сениң қастыяншылығыңнан қорқып едим, нағыз жалахордың өзи екенсен, ... (А. Бекимбетов).

ҲАДАЛ, ДУРЫС, ҲАҚ, ҲАҚ ЖҮРЕК, ТУУРЫ. Ҳадал ис үс-тинде әкең менен дауласуға болады. (Т. Қайыпбергенов). Бул хабарды еситкен патша баласын шақырып алып, қасына дурыс-лы бир жигит қосады хәм хаялын тауып алыуға руқсат етеди («ҚҚ. х. е.»). Деген менен Ҳақ Ҳақлығына шыға береді («Сов. ҚҚ.» г.). Мен айтпайман ҳәким айтты бул гәпти, Туурысын ай-таман, билмеймен епти. Ақырында Ҳақжүрек асауды, тусар, Мий-нетимиз босқа кетпес халайық (К. Ирманов).

ҲАДАЛ, ПӘК, ТАЗА. Бәрхән динге ешипти, Ҳадал аузын қа-рамлап, Маңлайы қара Қаражан, Қәлийма деген бирнемени үй-ренипти («Алпамыс»). Елимиз ийшаны, тәуниби, молласы, борқа-ны, менен бәри де Абыхаяттын сууын ишсе Абызамземге түсип пәк болып шықса, жақсы болады, болмаса өледі деп пәтиуа қылды («Қурбанбек»), Сөйтип Асан қәлпе қулақ, мурнынан айы-рылып изине қайтып кетти, жолда шөллеп, таза суу излеп тауып, ишиуды ойлады («Бозуғлан»).

ҲАЙРАН, ТАҢ. Қуанышбай аға Гулим менен сөйлескеннен Ҳайран болды (Т. Қайыпбергенов). Бозуғланның бул исине хәм-ме таң қалып отырды («Бозуғлан»).

ҲАЙРАН ҚАЛЫУ, ТАҢ ҚАЛЫУ, ТӘСЛИМ ҚАЛЫУ, ТАҢ-ЛАНЫУ, ТАҢЫРҚАУ. Еситкен Ҳайран қалады, Тамашағөй ха-лайық, Тәлим қылып турады («Алпамыс»). Ауырудың қайдан келип қалғанын билмей таң қалып бир-бирине қарады. (Ж. Ай-мурзаев). Зыя-зулпын тарап доланып шықсаң, Күнде тәслим қалар аспанда жулдыз (Ж. Аймурзаев). Бир күни қурылыстың бас инженері жолдас Минский келип бир колхозшының сүймен-

ди урғанына таңланып турды (Д. Назбергенев). Егисти ерте бастан баслауға көлик азбирайларды таярлауда при табанлы жу-мысшылар таңырқағандай ис қылған («ҚҚ. КСМ. атл»).

ҲАҚЛАНЫУ, ТИЛЕНИУ, СОРАНЫУ. Соннан берги **ҲАҚЛАНЫП** тапқанын усы ма?—деп қойды келген жигитке Әлимбет («ҚҚ. ксм. атл.»). Бар кете бер, сен бул жерге ендигиден былай **тиленип** келиўши болма (О. Айжанов). Дәрриў вагондағы пасса-жирлерден нан **сорайды** узын бойлы сары сынлы жигит (А. Бекимбетов).

ҲАҚЛАУ, ТИЛЕУ, СОРАУ. Буларға кеўли толған қалендер болып **ҲАҚЛАП** келген патша атасы өзін танытыпты («ҚҚ. х. е.»). Есапсыз қойдан айрылған, Нан **тилеп** жүрген дийўанаман («Ал-памыс»). Аш болып турса да келген үйинен азырақ нан **сорауға** батылы бармады («ҚҚ. ксм. атл.»).

ҲАҚЫ, АЛАСЫ, ҚАРЫЗЫ. Ҳақынды келген соң аларсаң, ... (К. Ирманов). Бир қанша колхозшылардың колхоздан алатуғын **аласысы** бар екен, ... («ҚҚ. ксм. атл.»). Минне сол себепли Қурбанбай **қарызын** өтей алмай қалғанын айтыпты (Т. Қайыпбергенев).

ҲАҚЫҚАТ, ДУРЫС, ШЫН, РАС. Езиўшини бир ўақ ези-лиўши жығар, үстке шықпай турмыс **ҲАҚЫҚАТ** болса.—**Дурыс**, билдиргенниңиз рас, Булардың да кеўлин алыўымыз керек (К. Ирманов). Илгир зейин болсаң **хәм шын** ўапалы, Ҳинжи—мар-жанлар тағар да кетер (И. Юсупов).—Айым!—деп сөзге ара-ласты Базаргүл,—бизлерге пахта териўдиң қандай сыры бар? **Расын** айтып берши достым! (Ж. Сейтназаров).

ҲАҚЫҚАТЫНДА, ӘБЗЕЛИНДЕ, ШЫНЫНДА, ТИЙҚА-РЫНДА, ДУРЫСЫНДА, РАСЫНДА, ҲАҚЫҚАТЫНДА ол сабақ-ларынан төмен оқымайтуғын еди (Т. Қайыпбергенев). Әбзелин-де жұмыстың салдарын женип, сөзди есиртерликтей қылып ислеў керек (И. Груздов). ...Сизди, **шынында** да басқа биреў деп шат-тасып отыр ғой (Н. В. Гоголь). Атабай саў екен, **тийқарында** да жағы тайған екен, оны өзи Нәзигүлге жазып берипти деген сөз де демнің арасында аўыздағы жайдағы отырған адамларға келип жетти (Ә. Пахратдинов). **Дурысында** да сизиң қолыңызда атап ислемекке киятырман,—деди ол («ҚҚ. х. е.»). **Расында** да қыйыншылықтан қашқан, қорқыў бизлерге тән қасийет емес, ... (Ж. Сейтжанов).

ҲАЛ, ЖАҒДАЙ, АУҒАЛ, ТУРМЫС, ТИРИШИЛИК, КҮНЕЛ-ТИУ. Жатқанлардың келип сен көрдиң өзиң, Тутқынлардың халы солай дегейсең. Тыңла Шерип, сен билместей жағдай жоқ, Өзиң қалдың балаң болды мәрдикәр. Узақ күн бойы сөйлесип, аўыл адамларының **ауғаллары** жөнинде билли алды (К. Ирманов) ...кейнинен қандай **турмысына**, қандай бақа қойылатуғынын айтып, кемпирге ұзақ ўақыт еринбей түсиндирди, ... (Т. Қайыпбергенев). Өткен өмири, басынан кеширген **тиришилиги** хәм ўақыя-лары ойынан биримлеп өте баслады (Ә. Тәжимуратов). Балыққа толған көк Арал, **Күнелткендей** кәмбағал (Қурбанбаев).

ҲАМИЯН, ШЫЖЛАН. Қәдирбай әке усы отырғаным да бир қыз емес, он қыздың қунына жететуғын **ҲАМИЯН** қалтамда дүньям бар (А. Бекимбетов). ...кемпир балаға **шыжланынан** ақша алып берип, жолың болсын,—деп бетинен бир сүйип жиберди («Қыз. муг.» ж.).

ҲАРАМ, МӘКИРИУ.—Жәдигер аға!... «ызалы муҳмин ҳарам!» деген кисиге ыза берме, не қыласаң (Қ. Султанов). Бир күни Хожанасраддин моллаға келип:—көп сөйлесең **мәкириу** болады дейди, сол распа деп сорапты («ҚҚ. лег. хәм анекд.»).

ҲАРЫУ, ШАРШАУ, БОЛДЫРЫУ, ҲАЛЫҚЛАУ. Көп егип-суўдан жарыса, Билинбес қанша **ҲАРЫСА** (С. Мәжитов). Келинли болғалы қайта тежестириу менен **шаршамайды** (Т. Қайыпбергенев). Түрме де ол қанша болдырса да, қызғынлы түрде оқыўға киристи (В. Смирнова). Батып шөмип **ҲАЛЫҚЛАП**, Деми қысып Ҳалықлап (Т. Жумамуратов).

ҲАСЫЛ, ҚЫМБАТ, БАҒАЛЫ, ҚӘДИРЛИ. Ҳасыл кийим ки-йиндим, Тәжим берип ийилдим («ҚҚ. х. к.»). Бизге ислеитүғын адам **қымбат** (С. Салийев). Директор комсомол шөлкеминин сек-ретарына, комсомол шөлкеминин жұмысының мектебимиз ушын **бағалы** екенлигин түсиндирди, оған айырып бир кабинет берди. Суў деген дийхан ушын қандай **қәдирли** (Қ. Досжанов).

ҲАУАЛАНЫУ, ҚОБАЛЖЫУ, АЙНЫУ. Қыз дәслеп келисим берсе де, телеграмманы алыўдан **ҲАУАЛАНА** баслады (А. Гайдар). Хош балаларым, не қып жүрсиз даўрығып, неге **қобалжып** жүр-сең сандалып алжыған ғарры,—деп Ержан Әдилге (С. Хожан-ниязов). Ярым жолда бирден айнысам, Адам денлер мени са-тылған (М. Сейтниязов).

ҲӘЗ, ПАЙЫЗ, РӘХӘТ. Шириген бай болып шалқыдың тас-тын, Тек қара басыңның Һәзине қаштың (С. Нурымбетов). Мол-ланың азанғы шайын ишип атырғанда келдик, тийреги қондыма әйтеўир дастығының үстінде **пайыз** етип шығанақлап мүлгин отырды (Ә. Шамуратов). Ата бабаларымыз «мийнеттин түби рә-хәт» деп дурыс айтады,—достым деди Айым Базаргүлге (Ж. Сейтназаров).

ҲӘЗИЛ, ДӘЛКЕК. Ал сен де Һәзилге үйренеди екенсең (С. Салийев). ...шын болса да дәллек болса да ўақхалап күлди («Әмиўдәрья» ж.).

ҲӘЗИЛЛЕСИУ, ДӘЛКЕКЛЕСИУ, БАСҚЫЛАСЫУ. Жоқ, оқыўшым, текте былайша, Һәзиллесип айтып отырман (М. Сейт-ниязов). Булар өз-ара дәллеклесип киятыр (Т. Қайыпбергенев). Зоотехник Жәмийлов жүдә кеўилли жигит еди,—ол **басқыласып** отырыўды жақсы көреді (Т. Нәжимов).

ҲӘЗИР, ТАЯР, ТАЙЫН, ЖӘМ. Егер сиз ондай ақшаға ямасаң басқа нәрсеге зәриу болсаңыз, мен сизге хызмет көрсетиўге **Һәзир**-мен (Н. В. Гоголь). Әне топырақты рашқа шығарыу ушын зәмбер-де **таяр** болды (Д. Назбергенев). Мырзалы ағаға машинада **тайын** болды (С. Салийев). Бәри бир жерге **жәм** болып «Шалыш» жа-ғысына кемеге минип өз аўылына қарай қайтты (К. Ирманов).

ХӘЗИРЛЕУ, ТАЯРЛАУ, ТАЙЫНЛАУ, ЖӘМЛЕУ. Бухгалтер келемен дегенше жәрдемшиси жұмыстарын **хәзирлеп** қойды (С. Салийев). Айтым менен Меңлибай қашқындардың изинен қууы үшін атларын **таярлап** қойды (Ж. Аймурзаев). Ошақтың иши тазартылып, төсек төселгеннен соң, чайды **тайынлап** Айтұар менен Балтабайдың алдына қойылды (К. Ирманов). Бай хәмменн бұрыннан **жәмлеп** қойса керек (Т. Қайыпбергенов).

ХӘЗЛЕСИУ, ЖАЗЫЛЫСЫУ, ТАРҚАТЫУ. Үш дийхан қойың жоралар сондай гәпти ұақыт-ұақыт келип **хәзлесип** турайық, депти (С. Мәжитов). Бул жолда жауынгерлер күтә жазылысып күлшти (К. Досанов). Орынланбай парман кетти, Шер тарқатар ұақлар қалды (К. Ирманов).

ХӘҚ, ӘЖЖЕ. Порлы таудың хәги бултсыз аспанның қуяшына шағылысып жарқырады (Т. Қайыпбергенов). **Әжже** менен ақланды, айна еснклер қойылды (Ж. Аймурзаев).

ХӘКИС, ҚАСЫМҚЕР, ӨЖЕТ, ГЕЖИР, ҚЫРСЫҚ, ҒЫРЫС, ТИРСЕК. Ертеректе Шортанбай тәрелте хеш бир айтқанға жүрмейтуғын хәкис жигит болған екен, олар бир-бирин көрмепти. Көкнарға мәс болып отырғанда, ойнап жүрген **қасымкер** Өмирбек келип үйге хәр—түрли ойқан салып көкнаршының мазасын ала берипти («ҚҚ. лег. хәм анекд.»). Ол өзиниң айтқанынан қайтпайтуғын **өжет** еди (Ж. Аймурзаев). Сөйтти өзіндеи баладан ақыл үйренгенине, **гежирлиги** тутып қалып қойған еди (Т. Қайыпбергенов). Хаяр адамнан усындай шығарма бай аға?—деп Қожан Қунназар байға **қырсықлана** түсти (С. Мәжитов). ...тулпарын зәртең-заберетең ертлеп, жолға шыққанда анасы Гежи баласының тырыс екенин, хеш кимниң сөзин тыңламайтуғынын билеп Қурбанбекке қарап зарланып турғаны («Қурбанбек»). Бир жасы үлкен ғарры қәхәр менен қарап кондукторға еситтирип, нағыз тирсек екен өзи мыңаның көзи барма я жоқпа? Ол еки қабат ғой... (Ә. Тәжимуратов).

ХӘҚИСИНЕ, ҚАСАҚАНА, ЖОРТА, ҚЕРИСИНЕ ТЕРИСИНЕ. —Хәкисине, Хожайын енди тамақ бергизбеймен дейди («сәл. окт т.»). Гүзде қасақанаға қырау ерте түсип ауылдың егинлери песпей, елде қыткершилик басланыуға қараған еди (Т. Қайыпбергенов). Жийренше бир кесе анар сууын әкелип береди, ертеңине **жорта** ярым кесе етип ханға әкелип береди. Келген қонақлар бұған хеш қандай итибар берместен, **керисине** тамақты жей берипти («ҚҚ. лег. хәм анекд.»). Октябрь революциясының дәслепки жылларында колхозда ислеуши айырым адамлар тапсырылған жұмысты **терисине** ислеп келетуғынларда болды («ҚҚ. ксм. атл.»).

ХӘҚИСИНШЕ, ҚЕРИСИНШЕ. Ләкет болса да оның көзи хәкисинше бирәз нәрсени аңғара алады (С. Салийев). **Керисинше** мұдамы әпиұайы халықты өлим шуқырына қарай сүйреди (А. Кадрий).

ХӘҚИСЛЕНИУ, ГЕЖИРЛЕНИУ, АЙНЫУ. Оның сөзине хәкисленип бирден жата кетти... (Қ. Айымбетов). Қаншама Үмит **гежирленген** менен атасы тәрәпинен Палұан ақсақалдың баласы-

на еркисиз узатылды (И. Юсупов). Әмет бул мәселе бойынша келисимге келмей дәрриу **айныды** («Қыз. муғ.» ж.).

ХӘЛЕКШИЛИК, БҮЛГИНШИЛИК, ӘУӘРЕШИЛИК. Оның үстинен қылмыслы ис қозғаған тергеуши хәр күни шақырып (алып) **хәлекшиликке** салды («Сов. ҚҚ» г.). ...**бүлгиншилик** еткен,—деп алтынды таслап кетип қалды («ҚҚ. х. е.»). Жыйналған халық порқанның ислеген қылұаларын **қуры-қуры әуәрешилик** екен ғой деп те қойды (С. Дмитриев).

ХӘЛЛИ, ҚУАТЛЫ ҚУРҒЫНЛЫ, ҚОҚТАСЫНЛЫ. Жолдасбайдың турмыс жағдайы басқаларға қарағанда хәлли,—деди Әсен отырғанларға («Сәл. окт.» т.). Гүлжанның турмысы еле **қууатлы** екенин, усы жазған хатының өзинен-ақ сезип отырды (С. Салийев). Жигиттиң тилеги артар қыялы, Хожалығын **қурғынлы**, еркли ис болса (К. Ирманов). Бул күнде Ережел жүдә **қоқтасынлы** болып кетти ғой, деп жууап берди Гүлшад (С. Хожаниязов).

ХӘММЕ, БАРЛЫҚ. Егерде баслағың келсе бир исти, Ойлап хәмме жағын барлап көр енди («Әмиүдәрья» ж.). Директордың көрсеткен ұақтында **барлық** оқушылар жыйналды (Т. Қайыпбергенов).

ХӘММЕ ҰАҚЫТ, БӘРХӘМА, МУДАМЫ, БИРДЕЙИНЕ, УДАЙЫНА, УДАЙЫ, МӘҢГИГЕ, БӘРҚУЛЛА, ХӘРДАЙЫМ, МӘҢГИ. Бирақ хәмме **ұақыт** көниуге туура келеди. Сөйлессен **бәрхәмә** келешек бизки дейди. Атамурат **мұдамы**, сабақ таярласа, алды менен Айшагүлдің ислегенни тексерип, оннан соң өзиникин ислеитүғын болып әдет алған (Т. Қайыпбергенов). Қылдыңыз **бирдейине** хәмир халды сорасыу болмады, Хайыт байрам күнлеринде де тынышым болмады (К. Ирманов). Қыз қалаға барып, **удайына** азық аұқат алып келетуғын болды. Сәлимжанның болса, мынау **удайы** жүриси, сизден де қарыздар болды («ҚҚ. х. е.»). ...жарқын образы бизниң жүрегимизде **мәңгиге** сақланып қалады («Сов. ҚҚ» г.). Хәм **бәрқулла** усыны жақлап, Тек әйтеуір жүрер едим мен («Әмиүдәрья» ж.). Амурзон порқан тауда жасаушы халықлардың арасына **хәрдайым** келип туратуғын еди (С. Дмитриев). Солай етип Жапбақлар мурат-мақсетлерине жетип, тууылып өскен ауылында **мәңги** өмир сүрипти (Б. Кербәбаев).

ХӘМИР, БУИРЫҚ, ПӘРМАН, ЖАРЛЫҚ, ПРИКАЗ. Деп мергенге жетеди, Былайынша хәмир етеди (И. Қурбанбаев). Болды **буйрық** сиз тәрәптен, урысқада мен барайын, Россияны өртеген немецке қарсы барайын (К. Ирманов). Айтпақшы ол таза патшаның **пәрманы** менен жарлыларға жер бөластирип береди деп жүр еди (Т. Қайыпбергенов). Командование әскерлери бөлимлердиң биреуине бул складты алыу ушын **приказ** берди («Сов. ҚҚ» г.). Қысқасы хаяллар хәққинда айрықша **буйрықлар** хәм жарлықлар шығаруға себеплер болды (Д. Фурманов).

ХӘРЕКЕТ, ҚЫЙМЫЛ, ҚОЗҒАЛЫС. Оны әкелген атлылар ауылға сингеннен кейин барып **хәрекетлер** басланды (Т. Қайып-

бергенов). Қожан—не жазығымыз бар бай аға, қыймылын берип, ислеп атырмыз ғой (С. Мәжитов). Бірақта ол ұақытта еле жүдә әжиз хәм жаңа тууылған Советлер аз да болса иске қозғалыс киргизип киятырған дәслепки күнлери (Т. Нәжимов).

ХӘРЕКЕТЛЕУ, АЙЛАНДЫРЫУ. Сизлерге хәзир тайын хеш нәрсе жоқ, енди хәрекетлеп атырмыз (Қ. Айымбетов). Ол хеш нәрсеге қарамастан, усы жумысты айландырып атыр,—деди Әмет («Қыз. муғ.» ж.).

ХӘРҚЫЙЛЫ, ХӘРТҮРЛИ. Оннан басқа да хәрқыйлы әсбап-лар: пионерлер барабаны, бир кишкене арша мүйешке жайластырылды (Т. Қайыпбергенев). Сондай-ақ лирикалық геройды теңлестирүүде адамның ой-сезиминиң хәр түрли болуында емес,... (К. Қудайбергенев).

ХӘУЕС, ҚУМАР, ҚУШТАР, ИНТА. Хәуесим күшли алдағы, Шайыршылық сынақ жолдағы («Әмиүдәрья.» ж.). Дийхан чай-пуршқа сениң менен бир отырып көкнар ишиүге қумар етип жүр-мен,—деди де жамбаслай кетти. Бул үй дийханлар бир қосылы-сып көкнар ишиүге қуштар еди (С. Мәжитов). Айымның атыз жумысында ислеүге интасы жақсы,—деди Камал аға Злийқаға (Ж. Сейтназаров).

ХӘУИЖЛЕНДИРИУ, РАҰАЖЛАНДЫРЫУ, ӨРКЕНЛЕТИУ. Усы күнлери саўдегерлер саўданы хәуижлендирип жиберди (Н. В. Гоголь). Пиллекешлик, мал шаруашылығы жумыслары да жақсы жолға қойылған, пахташылық жумысында рауажланды-рып жиберди (Ж. Сейтназаров). Қала хәкми жумысын хәзир өркенлетип жиберди,—деп судья дәлкек етти (Н. В. Гоголь).

ХӘУИЖЛЕНИУ, ӨРКЕНЛЕУ. Шаршадық мийнет қылдық, хәуижленип алға өрледик (Ж. Аймурзаев). ...арнасының тез өр-кенлеп кеткенине жүдә қууанышта еди, Тойдық апай (Б. Керб-баев).

ХӘУИР, ЛАП. Жалыны шаңыраққа тийип турған оттың хә-уиринен үйдің иши ысып кетти (Т. Қайыпбергенев). Ишке сууық самал лап берди (Ч. Айтматов).

ХӘУЛЕКИ, ҚЫЗБА.—Дурыс, шырағым, гилец хәўлекилерге қосылып не қыласаң (Т. Қайыпбергенев). Несиң сорайсаң дос-тым, Қанназар бай бир қызба адам, кеўлине не келсе соны ислей береди (С. Мәжитов).

ХӘУЛИГИУ, ҚЫЗЫУ. Әйтеуір нәрсеге хәўлигип, не болса соны сөйлей берме (Ж. Аймурзаев). Саған айтып отырман,—деди Атамурат қызыұлы сөйлеп (Т. Қайыпбергенев).

ХИЙЛЕКЕР, МӘҚҚАР, СУМЛЫҚЛЫ. Хийлекер түлки ол достың алдап, әуерешиликке салды. Сәлимжан далада хызмет етип жүре берсин, сөзди Сәлимжанның хаялының маккарлығынан еситиң («ҚҚ. х. е.»). Ол сумлықлы адам, хәр түрли ой ойлап шығара береди (К. Ирманов).

● **ХИЙЛЕСИЗ, ТӘСИЛСИЗ.** Бригадирдиң қыялына колхозшы-лардың хәммеси де хийлесиз ислеитүгіндай болды («Қыз. ҚҚ.» г.). Ол жақтағы атызда бир нешше атызда жүзим, алма, шаб-

дал, қәрели, анар, беҳий, басқада мийуели ағашлар камалға ке-лиуинде Мәмбетнияз аға хеш қандай тәсилсиз мийнет етти (Н. Дәуқараев).

ХУҚУҚ, ЕРҚ, ПРАВО, БИЙЛИК. Патша көп жерлерди аралап киятырса, хуқуқынан айрылған бир күнликши байдың намбарын аударып атырғанының үстинен шығады («ҚҚ. х. е.»). Малийка перийзатты ертип, жетегине бир атты берип, патша хеш кимге исеңбей, перийзаттың емин еркин жүриуине ерк берип, қаладан өзи шығарып жиберди («Қурбанбек»). Не-мец басқыншылары Совет хаял қызларының азатлықта жасау ушын правосын тартып алғысы келеди («Сов. ҚҚ.» г.). Мий-неткеш жарлы халық уллы Октябрь революциясының аударыс-пағынан кейин өз еркинше жасау бийлигине ерести («Қыз. муғ.» г.).

ХҰЖДАНЛЫ, ЖЕДЕЛЛИ. Байдың намбарын аударып атырған хұжданлы бир күнликшиниң үстинен шығады патша («ҚҚ. х. е.»). Енди бир жақсылық болар дегенге усаған жедел-ли сөзлер ауыл арасын аралап жүрди (К. Ирманов).

ХҰЖДАНСЫЗ, НАМЫССЫЗ. Хәй хұждансыз, усындай мә-дениятлы адам буган шыдап турма?! («Сәл. окт.» г.). Бир намыссыз, бәлким күйгенниң бақталасы атынан келген жаушы-лардан кеширим сорап, бәне излеп отырмады (С. Айний).

ХҰКИМ, ҚАРАР, ШЕШИМ. Жынаятшылардың исин қа-раған суд олар ушын тийнсли жаза беріуге хұким шығарды (А. Бекимбетов). Ол өзиниң экспедиция составына қабыл алын-ғаны хәққында қарарды тап усы ұақытта ғана түсинди (О. Бек-баулов). Жумагул қайдан шешим тапқан? (Т. Қайыпбергенев).

ХҰРМЕТ, ИЗЗЕТ. Оның бул ислеген ислери пахтакешлер ушын үлкен хұрмет болды, ... («Сов. ҚҚ.» г.). Қурбанбек ба-тырды атына миндирип, Ақылжан иззет пенен ярына бир сөз айтты («Қурбанбек»).

ХҰРМЕТЛЕУ, ИЗЗЕТЛЕУ, ҚӘДИРЛЕУ, ҚӘСТЕРЛЕУ, ӘДИУЛЕУ, ӘЛПЕШЛЕУ, СЫЙЛАУ. Оның үлгили ислерин есапқа алып, хәмме хұрметледи («Жас Ленинши» г.). Бригада-ның барлық колхозшы ағзалары Айымның бул пахта териуине хайран қалып, оны хәмме иззетлейтуғын болды (Ж. Сейтинзов). Мураптың хәр бир сөзин қәдирлеп, оны хәмме ұақытта хұрмет-лейтуғын болдым. Уламалар менен ауылдың кәтқудалары намазды қәстерлеп оқып саққа жүгннип отырар еди (Ө. Хожаниязов). Сениң мен хәққындағы әдиулеу көз қарасың, көк көзлерин кү-лимсиреуи маған йош берди (Ә. Кутый). Атамурат қарындасын қаншама әлпешлеген менен сабақ үстинде қатал тутыушылар-дың бири еди. Мени емес комсомол шөлкемин сыйлауың керек ғой! (Т. Қайыпбергенев).

ХҰРМЕТЛИ, ИЗЗЕТЛИ, ҚӘДИРЛИ, ӘДИУЛИ. Оннан соң мектеп директоры бул хұрметли иске исеңимли, уятты арды би-леди деген жетинши класстың оқыушылары да тартты (Т. Қайыпбергенев). Мәлийканы патша иззетли адам деп санап,

оны гэзийнеге ертип апарып, басына тажы, сәўкеле кийгизип жиберди («Қурбанбек»). Жарлы дийқанлар арасында Тарас жүдә қәдирли адам болып саналады (О. Бекбаўлов). Атабек келгенлерди әдиўли түрде қарсы алып, оларға жақсы хызмет етти (А. Кадрий).

ШШАБАН, ТОПАС. Атам берген байшубар, Жақсыма екен, жаман ба? Жүйрикле екен **шабан** ба? Бир қамшы урып көрейин деп, Басын иркпей Алпамыс, Бир қамшы урып жибереди («Алпамыс»). Бабахан **топас** зулым ермешилик, ақылсызлық қусаған қасийетлерге ийе («Мәспатша»).

ШАДЛАНЫУ, КЕҰИЛЛЕНИУ. Шадланып жигитлер сол жерде, Болды қызды сүйгендей (А. Бегимов). Душпан патшасының сулыу екенін көріп, оған **кеўилленип**, гүлистанлылардың патриотлық сырын ашып береді («ҚҚ. х. лег. хәм анекд.»).

ШАДЛЫ, ҚУУАНЫШЛЫ. Кең даланың қушағында көлденен жатқан пахтаға ынтығып қарап Гүлсәнемиң **шадлы** кеўлине йош ендирди (К. Бердимуратов). Жаңа жыл Советлер Союзында халықлар менен **қууанышлы** хәм хұрметли түрде ушырасты (Т. Нәжимов).

ШАЙҚАСЫУ, АЛЫСЫУ, АЙҚАСЫУ, АЙТЫСЫУ, ТИРЕСІУ. Қой мәселесі жөнінде Жапбақлар бир шешімге келе алмай бир-бири менен тәуір-ақ **шайқасып**, бираз жерге барды (Б. Кербабаев). Ұақыт келер болыстан өш **алысар**, Мийнеткешлер сол ұақытта шабысар (Қ. Ирманов). Халыңды шақламай илдің аяқтан, **Айқасқандай** батыр болдың қаяқтан (С. Нурымбетов). Айтымның үстине аўылдың бийлері менен кәтқудалары Айтымның қызының кетип қалғанығы туұралы Айтымның хаялы менен бираз **айтысып** хаялға көп азап берди (Ж. Аймурзаев). Ол сәл-пәл қозғалып бекинисіңкиреп отырып кондуктор менен **тирести** (Ә. Тәжимуратов).

ШАЙПАЛЫУ, ШАЙҚАЛЫУ. Ақ көбик **шайпалған** дәрья көнары, Боз думан артында таўлар минары (И. Юсупов). Тойдық апаның аўыз қабағындағы сүти қаттырақ жүргенликтен **шайқалып** төгилейин деди, бизлер әсте жүриўдің керек екенлигин жана ғана билдик (Б. Кербабаев).

ШАЙЫЛЫУ, СУЙЫЛЫУ. Түйек айдап атырған дийханларына Тойдық апай гүзеге қуйған жарма әкеліп, зеренлерге қуйып береді, жармасы зеренге қуйыўдан **шайылып** кетеди, сонда аш дийханлар ишиўге мәжбүр болады (Б. Кербабаев). Дәулен хаялына мына еки балаға айран бер, деп ишкері киргизди хаял дәрриў балаларға **суйылып** кеткен айранды әкеліп алдына қойды (А. Бегимов).

ШАҚА, ПУТАҚ. Мәжнүн тал **шақасын** суўларға малып, Сеңнің шашларыңды салар ойыма (И. Юсупов). Гүзде мектептің дөгергіндеги мийўе ағашлардың **путақлары** алынды («Жеткиншек» г.).

ШАҚАЛАҚЛАУ, КҰЛИУ. **Шақалақлап** баладай, Күле бердик екеўимиз (М. Сейтниязов). Жигит **күледи**, жасы үлкен оны сыйлағанлық деп түсінеди (Г. Есемуратов).

ШАҚАЛАУ, ПУТАҚЛАУ. Хәзир пионерлердің еккен тереклері **шақалап** атыр. Бағымызда мийўе ағашлары да тап хәзирдің өзінде-ақ **путақлап** кетти («Жеткиншек» г.).

ШАҚАЛЫ, ПУТАҚЛЫ. Пионерлер бизлердің дәслепки еккен тереклеримиз жүдә **шақалы** болып кетипти,—деп қуўанысып та қояды («Жеткиншек» г.). Иван Иванович кийинип ийттен сақланыу үшін қолына **путақлы** таяқ алды (Н. В. Гоголь).

ШАҚАЛЫУ, ҚАҚАЛЫУ, ТҮҒИЛИУ. Бираз ұақытқа шекем **шағалып** қалды (Т. Қайыпбергенев). Тараста қандай да бир сүйиўшилик оянып оның көз алдында Украинаның крепостной дийханлары елеслеп кеткендей,—деп бет орамалын алып **қақалып** қойды (О. Бекбаўлов). Аўа достым,—деп Бийбихан **түйилип** қала жазлады да және сөзин даўам етти («Әмиўдәрья» ж.).

ШАЛА, ҚАМ. Бизің Алламберген еле бала ғой, Баланың ислери бәрхә **шала** ғой (Қ. Ирманов). Буныңыз еле **қам** нәрсе екен ғой, азық излеймен деп жүрип қандай бәлеге шатылып қалыу мүмкин екенлигин ким билсин? (О. Бекбаўлов).

ШАЛҚАЙЫУ, ҚАЙҚАЙЫУ. Жоңышқалықта аўнап жатқан жигит, орнынан турды да **шалқайып** қатып қалды («Әмиўдәрья» ж.). Қәдир **қайқайып** жүрисин жаздырмай қамыслыққа кирди (К. Султанов).

ШАЛҚЫУ, МӘСИРИУ. Шириген бай болып **шалқыдың** тастың, Тек қарабасының хәзине қаштың (С. Нурымбетов). —Әй шабазым, бизлер буған **мәсиріп** кетпейик, буны жумсасақ қарнымыз тойғаннан кейин сәл жерде сырымызды ашып қоярмыз соның үшін буны хәзирше жумсамайық («ҚҚ. х. е.»).

ШАНДЫУ, ТЫРМЫШЛАУ, ТҮЙИУ. Кең көкиреги менен кең қурсағын былғары алтын таралғы қайыс пенен **шандып** байлаған (К. Султанов). Қыз **тырмышлап** байлаған отынын жерге қойып аз-маз дем алды («ҚҚ. х. лег. хәм анекд.»). Ғарры көрпе-төсеклерин **түйип** таярланды, ... («ҚҚ. х. е.»).

ШАНШЫЛЫУ, ҚАДАЛЫУ. Мылтығының найзасы жүрегине **шаншылды** (Қ. Айымбетов). —Ұақтында неге айтпадың,—деп Атамурат қабағын үйген түрінде Қалбайға **қадалды** (Т. Қайыпбергенев).

ШАНШЫУ, ҚАДАУ, ТҮЙРЕУ. Маған жолдас болған еди мынау деп, **Шанышты** жерге ғарш еткізип қанжарын (И. Юсупов). Ашыўымның келгени соншелли мылтығымның найзасын жерге қадап, бас демей, көз демей мушым менен ура бердим, ура бердим (Ә. Тәжимуратов). Тап «өлер жериң усы» деп, Көк желкеннің тусы деп, Шанышқыны мерген **түйрепти**, Жайынға салып қурықты (И. Қурбанбаев).

ШАПШЫУ, АТЛЫҒЫУ. Қасқырдың айбат еткеннен қорқып, үркіп ат бірден **шапшыды** (Ә. Тәжибаев). Кабинадан кийиктей **атлығып** шықты («Әмиўдәрья» ж.).

ШАРБАЯ, БИЙҲАЯ. Тилинди тарт ақылсыз **шарбая**, сүйгенди саған көрсетемен (А. Бекимбетов). Ҳе, **бийҲая** көп сөйлем. Өзиң сениң уўды берген (М. Дәрибаев).

ШАРҒА, АЛАСА, ПӘКЕНЕ, МЫҚЫР. Ау салсаң көлиңе балық түспейди. Тамағым аш **шарға** бойым өспейди (Өтеш). Балықшы:—тақсыр ханым қайда болатуғын едим, **аласа** теректиң астынан шығып кете алмадым,—деди («ҚҚ. х.лег. хәм анекд.»). Салманың ултанында **пәкинен** келген биреу қазуыды қызғын ислең атырғанда полиция келип Хожан деген ким,—деп еди бай Хожан деген мынау деп ушлап берди... (С. Мәжитов). Бала басына таз кебин кийди де үстине алба-далба шапан кийип, самайы агарған бир қуу таз, болып, нағыз **мықыры** болды да қалды («ҚҚ.х.е.»).

ШАРЛАТЫУ, ҚАЙРАТЫУ. Мектеп оқыушылары хәзирден баслап-ақ терек тигиуге таярлық көрип беллерин **шарлатып** барлық керек-жарақларын таярлады («Жеткиншек» г.). Сопақ қайрақ тасқа пышағын кесесине қойып **қайратып** алды (С. Айний).

ШАРЛАУ, ҚАЙРАУ, ЖАНЫУ, ӨТҚИРЛЕУ. Шың полатты **шарласаң**. Силтеген жерди кеседи («ҚҚ.х.и.м.»). Доктор дәриу пышақты **қайрап**, аяғындағы мәсини кесип таслаң,—деп буйрық берди (Ә. Тәжимуратов). Сатурн семсерин дискаға **жанып**, Тоғыз планета таласар саған (И. Юсупов). Қарағым Қууаныш жан мына мениң пышағымды **шарға** тутып, **өткерилип** берсең жақсы болар еди,—деп Нурадидийн пышағын созды (И. Юсупов).

ШАТАҚ, ПАТЫРАТ, ЖӘНЖЕЛ, ҒАУҒА. Атамурат үлкен **шатақтың** үстинен шықты (Т. Қайыпбергенов). Қара геумисти Жапбақлар айдап кеткеннен кейин Жапбақлардың кейиннен Келекбайдан қатынлары жууырысып шығып **патырат** шығарыпты (Б. Кербабаев). Аллангөр мал бақса қақысын бермей. Талай нәмәрт **жәнжел** салып бүлдирди (А. Дабылов). Күнде ханның үстине барып аламанлар,—я тамағымьяды бер, я урысқа жүр, болмаса рухсат ет,—деп **ғауға** шығаратуғын бәлеге ушырады («Бозуғлан»).

ШАТЫСЫУ, БЫЛҒАСЫУ, ИЛИНИСИУ. Абат күшеннің **шатысып** қалған жибиң көп уақта жаздырып болды («ҚҚ.КСМ. атл.»). Қорадағы **былғасып** жатырған жиплерди алды да жайылып жүрген қойларға қарай шопан шаққанлық пенен жүрип кетти (Т. Нәжимов). Көшедеги бир-бирине **илинисип** қалған радионың сымларын монтер жаздырды («Жеткиншек» г.).

ШАУҚЫМ, БАДАБАТ. Төбелес басланып кетип, үлкен **шауқым** бурқ ете түшти. Буны көрген мийримсиз душпан Қоразбек **бадабат** урып былай деди (Қ. Ирманов).

ШАШЫЛЫУ, ТӨГИЛИУ. Темеки салған қутысы түсип кетип, темеки **шашылып**, оны жыйнап чемоданына салып, көшениң шығыс тәрепке созылған жағына қарай жүрди (С. Салийев). Мектеп оқыушылары жол бойындағы **төгилип** атырған пахталарды хәр күни терип пахта қырманына әкелди («Жеткиншек» г.).

ШӘДДЕС, ШӘРТИМЕҚ. Оның **шәддеслиги** буйраланған

шашларының үрпейип уудар-дуудар болып турғанынан-ақ белгили. **Шәртимеқлеу** жуқа жүзлери, жүрегиндеги шалт хәрекетлери, қайсы жұмыс болса да тил қайтармай кете беретугыны, жеңил аяқлы, бүгин булардың хеш қайсысы оның нәзеринен биллибейди (С. Салийев).

ШЕБЕКЕИ, СОЛАҚАИ. Кабинетте орта бойлы қара пәрен бет алмасының түсерлигинде мен бар, ашық жүзли бир жигит хатты **шебекеи** жазса да жүдә сулуу хәм шаққан жазып отыр (Ө. Хожаниязов). Әметбек сүүретти **солақай** салса да жүдә жақсы етип ислеиди,—деди муғаллимге («Жеткиншек» г.).

ШЕБЕР, УСТА, ЖЕТИК. Рус ағамыз саған өнер үйретип, **Шебер** егер сени соған тапсырдым (Қ. Ирманов). Мен русларға ерип бирге жүрермен, Үйренип, олардан болсам **уста** мен (Қ. Ирманов). Ол кийим тигиуге жүдә **жетик** көринеди, көйлектиң қандай түри болса да тиге алады (С. Салийев).

ШЕЖИРЕ, ТАРИИХ. Дийханлардың күлгеннише бар еди, ауылда **шежиреге** айланған бул геуиш дурысында да көрген адамды таңырқатпай қоймайтугын дәрежеге жетискен еди (И. Юсупов). **Тарийхта** хәм оқылмаған, Дүньяны сел алып өтти (С. Мәжитов).

ШЕК, БӨЛИМ, БӨЛИК, ПАИ. ...қазыушылар өзлерине тийисли **шеклерин** жаптың ултанында терлеп-тепшип атып тур. Қазыушылар **бөликлерин** болыуға бар күши менен тырысып атыр (А. Бекимбетов). ...Колхозшылар өзлерине тийисли **бөликлерин** болып, атыз шертегине түсликке қайтты («Қыз. ҚҚ.» г.). Бир бешатар тийди **пайына**. Жұлдыз тақты, манлайына (И. Юсупов).

ШЕКЕР, ШЕЛЕК (ҒАУҒА). Сержан суу әкелген **шекерин** қасына қоя сала, уйқыға киристи. **Шелектиң** бос турғанын көрип (қәдимги актив), Сержанды шақырып алған (Т. Қайыпбергенов). Ашыуланған түри менен Қәнигүл **ғауғаны** алды да сууға қарай кетти (С. Мәжитов).

ШЕКИЙНЕ, ҚАЛТА, ДОРБА. Жаббар қолында кишкене **шеккиейне** менен асығыслық пенен ишке бирден кирип келди (Ө. Хожаниязов). Урылар бир жерге келип, **қалтасын** қараса, оның ишиндеги затлардың нәрсеси де қалмапты («ҚҚ.х.лег. хәм анекд.»). Және бир чайник гүмие ақшаны **дорбаға** салып, ердиң басына билдирмей қыстырып жибересиз (Қ. Ирманов).

ШЕККИЛЕИ, ДУСМАЛДАН, ШАМАДАН, ЯДТАН. Бадам маған жай-нараҳат отырып көп нәрселерди **шеккилей** болса да түсиндире баслады (Ө. Хожаниязов). Жолдың бағдарын билмесе де **дусмалдан** былай жүриу керек,—деп Серго айта салды (В. Смирнова). Қысқасын айтқанда бир нәрсени елестирмей жүрген болыуы керек деп **шамадан** айта салды (Т. Қайыпбергенов). Мен сени сондай сүйемен, бәлки бундай ықлас сенде де болмаған шығар, хәзир тойды баслап жибериуге мен де асығаман,—деп Ақбилекке **ядтан** айта салды (И. Юсупов).

ШЕКЛЕС, ПАЙЛАС. Ақылбек пенен Қыдыр деген салма қыршыуда **шеклес** еди. (С. Хожаниязов). Көкбулақты тазаладық ал,

канал қазыуда бизлер Бекбалта екеуимиздің бөлігіміз пайлас түсіп, тең қазып шықтық («Әмиүдәрья» ж.).

ШЕР I, МЕНМЕН, ТӨКАББИР. «Ер сөзінен, шер изинен қайтапады» (Т. Қайыпбергенов). ...Рас достым, сен жүде менмен болып баратырсаң.—деп Осип қала хакиміне ескертті (Н. В. Гоголь). Болыстың төкаббирлігіннен қорқып Сәйеке бұл сөзге келісім берді (С. Мәжитов).

ШЕР II, ҚУМАР. Орынланбай пәрман кетті, Шер тарқатар ұақлар қалды (Қ. Ирманов). Үш дийхан (езіп отырған көкнарын езіп қарап) берекет тап чайпурш жора, сениң менен бір көкнар ишип кумарымды тарқатайын.—деп келдім (С. Мәжитов).

ШЕР III, АРЫСЛАН. Сары қамыслықтың ишінде қарсылап жатқан аш шердің үстіннен шықты («Мәспатша»). Айбатына қарасаң, Адам түе досларым, Арыслан да қорыққандай («Қырқ қыз»).

ШЕРИК, ЖАРНАҚ, ОРТАҚ. Ол өзіннің сүйіп қосылған Өмир шерік жолдасына басынан кешкен ұақыяларды былай баян етті (Қ. Ирманов). Кемпірдің әкелген қыярларына бұл балаларда жарнақ болды. ... (А. Гайдар). Бұл жонышқаға хәмме ортақбыз, ораққа бәримізде теңдей шығып тез жыйып алыуымыз керек,—деді бригадир Әмет (Ә. Тәжимуратов).

ШЕРМЕНДЕШИЛІК, МАСҚАРАШЫЛЫҚ. —Не болатуғы еді. Қалмен байдың шермендешилигі, хайуаншылығы, баяғы дийқан жүрегіндегі қалған бір батпан тарының изи,—деді Ғайып (А. Бегимов). Мен мухаббаттың не екенін дүньяға келгелі билген емеспен бұл масқарашылық,—деді Марья Антоновна (Н. В. Гоголь).

ШЕШЕН, СӨЗШЕН, ДИЛУАР. Соннан кейін ханда, ханның ұәзірлері де бұл баланың душпанлығына, шешенлігіне, мәртлігіне хайран қалыпты. Тап Порлы тауға келгенше жаңағы шәкірти Қаражан көбікке сөз бермепті, ол шәкірти жүде бір сөзшен екен («ҚҚ.х.лег. хәм анекд.»). Шар китаптан тура қаштым, Науайыдан сауат аштым, Фызыұлыдан дүрлер шаштым, Дилуарларды ізлер едим (Бердақ).

ШЕШИНДИРИУ, ЖАЛАҢАШЛАУ. Шешиндиріп қараса рас екен, патша аңтаң қалады («ҚҚ.х.е.»). Арадан бес-алты күн өткеннен кейін, балаларды жалаңашлап моншаға түсірді, барлығына қара шолақ русна киім берді (Н. Дәуқараев).

ШЕШИУ, БОСАТЫУ, ЖАЗДЫРЫУ. Ол (Төренияз) қурашын алып, белбеуін шешіп Сәнемнің қасына барды. Қыз қорадағы қозыларды баспақларды байлаулы жиби босатып жиберді (Т. Қайыпбергенов). Бұл сапары Тойдық апа илажсыздан Қара геүмисти қазығынан жаздырып жиберіпті (Б. Кербабаев).

ШИДЕРЛЕУ, ТУСАУЛАУ. Жүрмеді Мапбақ отлақ жерге апарып шидерлеп қайтты (Б. Кербабаев). Жүрмисен бизлердің сен ойнау үшін бала етип, Кең тусаулап қойған едим, ғарғыймысаң ырғып кетіп (Қ. Ирманов).

ШИЙЕЛЕНИСИУ, ҚЫЙЫНЛАСЫУ, АУЫРЛАСЫУ. Не илаж бар исти айдаса сибирилікке бурып, Ырзаласқым келеді, ислер шийеленисипти бүгін (Қ. Ирманов). Күн өткен сайын суу алмадан суу тасыу да қыйынласты. Тамақ табыу күн сайын ауырласты (Т. Қайыпбергенов).

ШИЙКИ, ПИСПЕГЕН, ҚАМ. Гөшти шийки шайнап мәжбүрий түрде өрлі-ғурлы жутасаң. Писпеген жиликті қолына услаған Әмет ана сөзінің төркиніне түсінді (Т. Қайыпбергенов). Бұл екі бөденені қам болса да жеп қойды (Ә. Тәжимуратов).

ШИЙКИЛИК, ШАЛАЛЫҚ, ҚАМЛЫҚ. Сен бундай шийкилик исти ендігиден былай иследе,—деп өтінді дослары Омардан («Жеткиншек» г.)—Рахмет достым!—деп айтқанын сезбей қалған Әзіззов, енді шалалық қылғанын мойынлағандай түр билдирді («Әмиүдәрья» ж.). Ауа жигитлер! бунның тез питиуі үшін хәмме ат салысуымыз керек, жұмыста қамлық болмасын!—деп Рейимбай жолдасларына мақулласты (Ә. Тәжимуратов).

ШИРИҢКИНЕШИ, КЕЛИСТИРИУШИ, ДӘЛДАЛШИ. Ширинкешилер базардағы маллардың бахасын, алыушыларға қайымластырып береді екен («ҚҚ.эд. хәм иск.»). Ағалы-инилер қойларын сатыу үшін Хийуаға апарды, сөйтіп келистириушилер булардың қойларының бахасын шығарып, жүде арзан баха қояды («ҚҚ.х.е.»). Дәлдалшы сыйырды: өзі сүтлі сыйыр, сүтін оймаққа сауып, дәуетке уйтасаң,—деп мақтапты («ҚҚ.х.лег. хәм анекд.»).

ШИРИУ, САСЫУ, БУЗЫЛЫУ. Ферманың қорасындағы қойлардың дәріси ширіп хәзир колхоз атызына шығара беретуғын болып тұр,—деп Жәмийлов колхоз баслығына айтып киятыр (Т. Нәжимов). Шериптің балықтарын ұақтында қабыл алмағанлықтан сасып та кетті (Қ. Ирманов). Хаял жалғыз қалып, ашырқанлықтан бузылып кеткен қус төшлерін де жеуіге мәжбүр болды (С. Дмитриев).

ШОҚ, СОҚ. Мамут ағаның менің менен жаслы Якуб деген баласы болды, ол жүде шаққан жасынан-ақ шоқ жигит болатуғынны билініп тұр (Ө. Хожаниязов). Сүймен менен ислеп атырған жұмысын көріп, бұл сүйменді екі-үш мәртебе урып, пәтлі ислегеніне тапталып, сиз жүде соқ жигит екенсіз деп иженер жауырынан қақты (Д. Назбергенов).

ШОҚ-ШОҚ, ТОП-ТОП. ...Қапталындағы құмның үстінде шоқ-шоқ болып отлап жүрген қойларды көрді де, мен де ешегемді отлатып алайын деп ойладым («ҚҚ.х.е.»). **Топ-топ** болып жайылып жүрген жанлықлар алыстан көрінді, ... («ҚҚ.КСМ.атл.»).

ШОЛПЫ, СҮЗГИШ. Ертеңіне шолпы сүзсе ол күні үш балық түсіпті. Тоғай талдан сүзгіш соғып алып, хәр күні балық аулап беріпті («ҚҚ.х.лег. хәм анекд.»).

ШОМЫЛЫУ, ЖУУЫНЫУ. Марат жолда ушырасқан аухалды, Азаттың сууға шомылып қалғанын бирим-бирим қалдырмастан айтып берді (Ө. Хожаниязов). Азанда бет-қолын жууынды да мектепке кетті (Т. Қайыпбергенов).

ШОПАҚ, ТУҚЫМ, УРЫҚ. Оқыушылар ғауаша атызының басына келип, қауын жеп, **шопағын** пәллеге салып қойды да, сөйтіп пахта териуге киристи (Ө. Хожаниязов). ..егис басланарға шамалас **туқым** ушын бережақ едим (Т. Қайыпбергенов). Хәрбир **урықтан** көбейеді шырағым,—мына азғана жерге егип пайдалана ғой бирнемели боларсаң быйыл,—деди де ғарры Әметке түйиншигин узатты («ҚҚ.КСМ.атл.»).

ШОРШЫНЫУ, ҚОРҚЫУ, ХАУЛЫҒЫУ. Хеш нәрседен хабарсыз нәресте Назарбек **шоршынып** кетип, шырылдап келип жылады. Хәкимнің жайын басыпты. Пристав **қорқып** қашыпты. Шабазым неге жылайсан. **Хаулығып** хәм албырақлап (Қ. Ирманов).

ШОШҚА, ДОҢЫЗ. Патшадан басқасы **шошқа** болды да, патша бир хәнги ешек болып тура қалды («ҚҚ.х.е.»). Былшылдама, жибер қазанды **доңыздың** баласы деп Ақсулыұды ийтерип қазанды алып кетеді (А. Бегимов).

ШӨГИРМЕ, ҚУРАШ, ТЕЛПЕК. **Шөгимесин** қапталына қойған дәпелнен келген киши тақыяшаң отырып сөзин баслады. Нурым **қурашын** қолына услауы менен басына кийместен бир бүйирлеп қарап, хаялдың жөнли жууап бериуин күтиуде (Т. Қайыпбергенов). Меңлибай аттан ушып кетип, басындағы **телпеги** де сол жердеги оқпанға түсти (Ж. Аймурзаев).

ШӨЛЛЕУ, СУУСАУ (СУУСЫРАУ). **Шөллеп** өткен сахра замандарының, Ансаған сууының ағыулары бар (И. Юсупов). Хан әскерлери менен жететуғын жерине жете алмай шөлистанлықта **суусап**, өлдим-талдым дегенде бир дәрьяның үстинен шығады («ҚҚ.х.е.»). Атаң **суусырап** турғанда, Абы Қаусардан суу алып, Алдыма тайын болғайсаң («Алпамыс»).

ШӨЛИСТАН, САХРА. Сибирь далалары, Түркстан шөлистанлары, Жаңарсын темир жол, суу апарылсын (И. Юсупов). Сахра шөллеримиз дөнип дарайы, Хәм күтип алсын деп ұатанның жазын («Әмиүдәрья»ж.).

ШӨЛКЕМ, УЙЫМ. Директор комсомол **шөлкеминің** жұмысын бақалап, бир кабинетти босаттырып берди (Т. Қайыпбергенов). Хәр бир жас комсомол **уйымына** ағза болыу тийис,—деп искер топарлары усыныс көрсетти («ҚҚ.КСМ. атл.»).

ШӨПШЕК, ШӨГИРТЕК. Бийби оны ойлап жүрип, ара-тура баспақларға көз жиберип, **шөпшек** териуге киристи (Т. Қайыпбергенов). Бул жерлерге келгенде узақтан **шөгиртек** терип әкелип, оң жағайын деп атырған кемпирге көзи түсти... («ҚҚ.х.е.»).

ШУБАЛЫУ, ШИЙЕЛИУ, ТҮЙИЛИУ. Тәжиқал жеңгей баспақтың **шубалып** қалған жибин жаздырып, оны басқа жерге өзгертип байлады (С. Салийев). Печьтин қууысында **шийелип** қалған сабақтың ушын таба алмай Гүлсара аң-таң болып хайран қалып отыр (Ө. Хожаниязов). Арқанның түйилип қалған жерин жаздырып болып, оны шуумақлап илдирип қойды (Қ. Айымбетов).

ШУБЫРЫУ, ЫҒЫУ, ЫЗҒЫУ. Зулымның **жөбиринен** төгилед қанлар, ашырқан **шубырса** ул-кисе жауанлар. Қисе шығар, муз

ығар борасып таңлар, Көк шығып мал тойып бозға ел қонар (Қ. Ирманов). Қолларына қарыу-жарақ алып комсомолецлер де **ызғып** киятыр (Н. Островский).

ШУҒЫЛЛАНЫУ, МАШҚЫЛЛАНЫУ. Бундай қылық пенен ата-бабасы **шуғылланса** сирә (Т. Қайыпбергенов). Азаннан бери усы жұмыс пенен **машқыланып**, хеш нәрсеге кеуил бөлмеди Лука Лукич (Н. В. Гоголь).

ШҮҢГИЛ, ТЕРЕҢ, ТҮПСИЗ, ТҮҢҒЫЙЫҚ, ШҮҢҚЫР. Жолшы шопан менин менен үкемди талай-талай түпсиз **шүңгил** тик-жарының жағасынан өткерип Омар Өтениң алдына келди («Әмиүдәрья» ж.). Кеңескенлер истиң атын артын ойланар, Ойпикири ени жайып **тереңнен** бойлар (Қ. Ирманов). Шыпырласып балық болып, **Жүринлер түпсиз** теңизге толып (И. Қурбанбаев). Мине, енди нәлетий әжел, арсыз өлим усындай уллы адамды **түңғыйыққа** жоқ етип адамларды арамыздан алып кетти (Әмиүдәрья» ж.). Қасындағы суу тасыушы жолдаслары келемен дегенше, **шүңқыр** етип шүқанақ қазыуға кирисемиз (Т. Қайыпбергенов).

ШЫҒАНАҚЛАУ, ЖАМБАСЛАУ. Молла азанғы шайдың изин бизлер сәскеликтеп шығып келгенде ғана ишип болып, тирийеги қондыма әйтеуір дастығының үстінде **шығанақлап** мүлгип отыр (Ә. Шамуратов). Шала буурыл шашлы киши уй ийесиниң сөзине мардыйып шалғайақлай берип **жамбаслады** (Т. Қайыпбергенов).

ШЫҒЫН, ЗЫЯН. Бир жола қызыллар әдеуір-ақ **шығынға** ушырап көп адамлар жарадар болған (Т. Қайыпбергенов). Хәй бәле берман кел, бул бир қыңырлауын қоймаса мениң тарпыуыма ушырап **зыянда** қаласаң-ау (С. Мәжитов).

ШЫҒЫСЫУ, ШЫДАСЫУ. Жас шопан ызылдаған самалдың ызғырған боранның қандай қыйыншылықтары болса да, қойларды қыстан аман алып, **шығысыуды** мақсет етті. Мурат қызып сөйлеп Гүлсараға үстем болғысы келди, бирақ Гүлсара Мураттың қандай сөзи болса да **шыдасты** (Ө. Хожаниязов).

ШЫДАМ, ТӨТЕПКИ, ТӨЗИМ. Гүлсара қандай қыйыншылық болса да ол **шыдам** берип жүрди хәм хәр қандай иске көнди (Ө. Хожаниязов). Көпшиликке **төтепки** бере алмайтуғынын сезген Пристав, болыс ақсақалдар халықтан қашып, Құлмурат болыстың хәулисине барып тығылды (Қ. Ирманов). Меңлибай маңлайып жыйырып елдеп оң қолы менен бет ауызын жууды қалайда қолының ауырғанына **төзим** бере билди (Ж. Аймурзаев).

ШЫДАМЛЫ, ТӨЗИМЛИ, БЕРИК, БЕККЕМ. Уйқысы бөлинбеген қыз хәм уйқыға **шыдамлы** ойын күлки менен таңның атқанын билместен қалды (Қ. Айымбетов). Ерис жип пенен арқау жип жақсы исленсе, онда гилем **төзимли** болып шығады,—деди Палқан апай (С. Салийев). Бизлер үәдемизге **берик** болайық (Қ. Ирманов). Әдеп сол жағына **беккем** болыу керек (Т. Қайыпбергенов).

ШЫДАМСЫЗЛАНЫУ, ТЫНЫРШЫЛАНЫУ, ТЫНЫШСЫЗЛАНЫУ, ТӨЗИМСИЗЛЕНІУ. Ол **шыдамсызланып** ғарғын дий-ұалдың шетине асылды да, сақлық пенен жоқары көтериле бас-

лады. Кетпеймен, Парткомға бараман, арза бермен, жиберер болсаң жала жаппа, абройымды төкпе,—деп Бийбихан халық алдында **тыпыршылануға**. Уатандарлық урыс жылларында күйеуи Оразбай фронтқа кеткенінде, қашан келер екен,—деп сағынып, нитизар болып күткеніндей, сол күни-түни менен жүрегі шәу-қилдеп пахта атызына түскенше **тынышсызланды** («Әмиүдәрья»ж.). Балам қатал болып атыр, жәрдем көрсетипсиз,—деп докторды **төзимсизлену** менен күтип турды хаял (С. Салийев).

ШЫРАЙ I, СЫМБАТ, КЕЛБЕТ, ПОРЫМ, СЫҚЫЛ. Барса отаудың ишинде бир қыздың **шырайы** қашып отыр екен, оның менен аманласып болды да қапталына отыра кетти («ҚҚ.х.е.»). Қуры **сымбатқа** қарама. Денеси жоқ пуш болмасын (С. Мәжитов). Мүддетин айтайын десе және тартынып Турымбетнің **келбетине** қарады (Т. Қайыпбергенов). Атамурат ишинен қуғанған менен қапаланған **порымы** еле өзгере қойған жоқ (Т. Қайыпбергенов). Гүл-нигар сулыу мүшели ашығының **сықылын** көріп, урыстан жаралы болып қайтқанын билип, айтып турған сөзи (С. Нурымбетов).

ШЫРАЙ II, КӨРИК. ...Бау-бақшалықтардың қушағы, бағлар, гүлдер, Ильич шырағы жарқырап посёлкаға **шырай** береді. Жолдың екі бойы ағашлар егиліп, олар колхоз ауылына **көрик** беріп тур («Сов.ҚҚ.»г.)

ШЫРАЙЛЫ, СЫМБАТЛЫ, КЕЛБЕТЛИ. Тосаттан оның алдынан **шырайлы** бір перийзат қыз ушырапты («ҚҚ.х.е.»). Бердимбет ири денеліден келген **сымбатлы** жигит еді, ол урыста ауыр жаралы болып қалды,—деді Нурқасымов (С. Нурымбетов). **Келбетли** жәхәнда табылмас тәни, Зийғар тәрип етип айым келмеді (Әжинияз).

ШЫРАЙСЫЗ, СЫҚЫЛСЫЗ. Түри **шырайсыз** болғаны менен ақыл жағынан питип қалған,—деді гарры қыз бенен жигитке («Жас Ленинши» г.). Мен ишке кирип барсам үстине ақ кийім кийген доктор **сықылсыз** бир жигиттің қолын ақ шүберек пенен таңып атыр екен («Қыз. мур.» ж.).

ШЫРАМЫТЫУ, УҚСАТЫУ, (УСАТЫУ). Сол ұақытта қыз дауысып әлде кимге **шырамытып** жер астынан жоқарыға сығалап қарады да алға қарай жүрді (К. Султанов). ...Шәкирт порқаншың ойынаған ойынына **уқсатып**, шалт ойнайтуғын болды (С. Дмитриев). Сапаргүл жеңгей узақтан киятырған баланы, өзинің генже баласына **усатып**, оны күтип турды (С. Салийев).

ЫҒЫ, АЯҒЫ, АҚЫРЫ, ТӨМЕНИ. Қыс шығар, муз шығар **ыққа** қарай, Көк шығып, мал тойып, бозға ел қонар (Қ. Ирманов). Айдың жақтысы менен кәрұан жолға түсіп, жаптын **аяғына** қарай ғаздай қатарласып кетти. Жапбақлар жолдың **ақырына** шамаласқанда түйелерине дем беріуді ойласты (Б. Кербабаев). Әмиүдәрьяның **төменине** жайласқан Қарақалпақ халқы балықшылық, дийқаншылық хәм шаруашылық пенен шуғылланған... (С. Камалов).

ЫЗАЛАНЫУ, НАМЫСЛАНЫУ, АШЫУЛАНЫУ, АЗАРЛАНЫУ, АУЫРСЫНЫУ. Жумагүлдің шамалға желбиреген тулымылары астындағы қызғыш жалпақ жүзлери, қандай да бир **ызаланған** кейипке кирди. Үп-үлкен адамға Әметтің бирден **ашыулануы** оғада орынсыз болды. Сәнемнің жығырданы қайнап, **намысланып**, ашыуы бетине шықты (Т. Қайыпбергенов). Кишкенә қыз апасының сөзине **азарланып**, апасын жақтырмай тұрпайы түрде қарады (А. Гайдар). Бурын ислеп көрмеген исти ислеуді тапсырғанына Герц **ауырсынып** гүбирленди (С. Дмитриев).

ЫҚ, ТАСА, ПАНА. Бизлер **ықта** ойнауға тамның алдына шықтық («Жеткиншек» г.). Гүзги салқын самал жағымсыз ба, тумлы-тустан өтип баратыр, аз-маз дем алайын деп хаял жолдың бойындағы шоқ қамыстың **тасасына** барып отырды (Н. Дәуқараев). Егер алысырақтан **пана** излесе, баспағы түспегірлер бас-басына кетпей ме? (Т. Қайыпбергенов).

ЫҚТЫРМА, ЫЛАШЫҚ, ҚОС. Хәр тамның қасында я қара үй, я ылашық, я **ықтырма**, я қамыс **қос** бар. (Т. Қайыпбергенов). Тексеріудің көрсетуінше **ылашықта** жасап турғанлардың үшеуіннен биреуи жұмыссыз («Сов. ҚҚ.»г.). Жәнибек председателден рұхсат алғаннан кейін суудың жағасына барып, қолайлы жерден **қос** дүзетип алды (К. Султанов).

ЫҚТЫЯР, ЕРҚ, БИЙЛИК. Айтарымды айтпадым **ықтыяр** сизде, Сизден буйрық болса, илаж жоқ бизде (Қ. Ирманов). Арзыу-әрман менен өз **еркинше** жүре алмады,—дейди Сәмеке Қожан ағаға (С. Мәжитов). Мектепке берілгеннен кейін баланың тәғдири молланын **бийлигине** бериледи (Н. Дәуқараев).

ЫҚТЫЯРСЫЗ, ЕРКСИЗ. Сөйтип баланы аман алып қалғаннан кейін сыйлы болып жүр едим, бир күни баяғы адам келип мени **ықтыярсыз** қайтып алып кетти («ҚҚ.х.е.»). Қыздың сөзи **ерксиз** бузды, екі көзи асаққа толды, ырза болып қарындасын батыр өзін ирке алмады («Бозуғлан»).

ЫҚТЫЯР, ИТИЯТ. Ер жигит ел журтын сақлар, Нәмәрт қашар, жолын шақлар, Өзин билген тобын қорғап, Хәмме иске **ықтыят** болар (Қ. Ирманов). Меңлибайдың сыртта қандай жағдайда келип турғанын Бийбизада жеңгей иште турып-ақ **итият** пенен әлде қашан сезип тур еді (Ж. Аймурзаев).

ЫҚШАМЛАСТЫРЫУ, ЫҢҒАЙЛАСТЫРЫУ, БЕЙИМЛЕСТИРИУ, ҚОЛАЙЛАСТЫРЫУ, ҚАЙЫМЛАСТЫРЫУ, ИЙКЕМЛЕСТИРИУ. Ағалар мени шаммай тура турышызлар, мен мына шарқыпәлегимди **ықшамластырып** алайын, мен өлгенде басыма, шаншып кетерсиздер,—дейди. Кемпир сениң қыз екенінди билип астына көк пишенди **ыңғайластырып** салды, соны мениң алдыма салып, мениң алдымдағы қуурақ пишенди төсенип жат,—депти («ҚҚ.х.е.»). Қандай мәмлекет болса да өз жағдайына қарап **бейимлестиріп** тутқан жолына дийдилеп дүзилген бир нызамға сүйеніп ис жүргізеді (Қ. Ирманов). Таяр өнімлер сақлайтуғын складларды жұмсатып **ыңғайына қолайластырып** ислетти (К. Султанов). Ажар бул мәселени, хәмме нәрселерди өзинің ойлаған

ойына қайымластырып ислеп шықты, мақсетіне жетті (Ә. Тәжмуратов). ...кемпир ғаррысын алыстағы ағайынның үйіне жоллау үшін ийкемлестірді де, атына мингизип шығарып салды. (Т. Қайыпбергенов).

ЫҚШАМЛАУ, ИЙКЕМЛЕУ, ЫҢҒАЙЛАУ, ҚОЛАЙЛАУ, ҚАЙЫМЛАУ, БЕЙИМЛЕУ. Райкомға, исполкомға тапсырды. Иә мүддетін бір ықшамлап тықсырды. Пиллехана жайын ийкемлеп, Безелди көп сол күні (Т. Сейтжанов). Бала кеште келип, ханның қызын алып кетіп бір тоғайдан өзлеріне ыңғайлау жерді тауып, сол жерде түнейді («ҚҚ.х.е.»). Колхоздың пиллеханасын қолайлау жерден ислеуді бригадирге агроном тапсырды («Сов.ҚҚ.» г.). Бул мәдениет шерттеке дем алу үшін қайымлап ислеген екен деп хайран қалды Әмет (Ә. Тәжмуратов). Дүйшен оқушылардың өтуіне бейімлеу етіп екі ағаш таслап салмаға өткел иследи (Ч. Айтматов).

ЫЛАЙСАҢ, ҒАЛАУЫТ, УАРРА-УАРРА, ЖӘНЖЕЛ, ОЙҚАН, МӘЛЕЛ, ТАРТЫС. Қыз бағқа кеткен уақытта душпанлар шәхерге ылайсаң салып, тас-талқанын шығарған еді («ҚҚ.х.е.»). Хәттеки, Дәулетбай менен Жібемураттың арасында келіспеушілік басланып, екеуі таусылмастай ғалауытқа ушырады. Келгенлердің хәм-меси де усы уарра-уарра туұралы хеш нәрсе билмейтуғынын айтты да кете берді (Т. Қайыпбергенов). Хәқықатында да өз-ара таусылмас жәнжеллердің хаслы мәнісін ол жақсы түсініп, дұрыс баха берді (А. Қадрий) қорықты, үрикти. Хәмме буннан үрикти. Уу-шуу алды ойқанды салды (Т. Жумамуратов). Ол қайтып мәләл етпеске шәрт етті, ... («Әмиүдәрья» ж.). Айтымның үйінің алды ауылдың бийі менен кәтқудаларына толы, барлығының түсінде кек қайнап тасып бетіне шығып турғандай, өз-ара тартыс жәнжел (Ж. Аймурзаев).

ЫЛАҚ, ҚӨҚПАР (ҚӨҚМАР). Ашығым келип қудама, Алып қаштым ылағын, Қудасының қасына, көкпарын алып келеди («Алпамыс»). Көкмар шабылды, той болды, Кәтқудаларға сый болды (Бердақ).

ЫЛАҚТЫРЫУ, ТАСЛАУ, АТЫУ, ШЫҢҒЫТЫУ, ЗЫҢҒЫТЫУ. Мосыны қулағынан ұслап қостан шықты да, ылақтырып жиберді (К. Султанов). Енді белсап пенен урса өлемен-ау,—деп артына бурыла қарағаны белсапты таслап,—тоқта! изиде жетсем өлтиремен!—деген ашшы дауыс пенен қуып киятыр (С. Салиев). Қолыңды тез байла деп оған қарай қолыңдағы ақ шүберекти бірден атып жиберді доктор («ҚҚ.мұғ.» ж.). Жылымға түскен балықларды алып шыңғытты (А. Бегимов). Қолыңдағы қол орамалын Аппақ Қууатқа қарай зыңғытып жиберді де жууырып кетті (Ж. Аймурзаев).

ЫЛАҢ, ИЛЛЕТ. Хәзир қой-ешкилерде ылаң бар,—деп райондан келген зоотехник, жолдас Жәмийлов ескертті (Т. Нәжимов). Усы күнлері колхоздың фермасының қойларына иллет келип шетінен өлип атыр,—деді бригадир («ҚҚ.КСМ.атл.»).

ЫЛАС, ПАТАС, ИПЛАС, ҚИР. Жүнлері ылас қойларды жуып қырқыуға таярлау кереклигин Жәмийлов шопанға айтты да, атланып кетті (Т. Нәжимов). Бәри де қараңғы, патас, қурым басқан жайдың ишинде жатқан екен (Қ. Ирманов). Бийбизада жәнгейдің үстіндегі көйлегі жүдә ипласы шығып кеткенликтен, Мендибай үстіне кириуге тартынды (Ж. Аймурзаев). Оның есигінде хызмет иследим, бирақ тойып нан жемедим, үстимди кир басып, тиза кийим киймедим (Қ. Айымбетов).

ЫЛҒАЛ, ЕПКИН, ПӘТ. Егиске көлик, абзырайлар таярлауда ири табанлы жұмыс ерте бастан ылғал түрде рауаж алды («ҚҚ.КСМ.атл.»). Пахтаның жоқары зүрәәти ушын гүрести рауажландырып истиң епкиннің хәуижлендирип жиберді (Ж. Сейтназаров). Мектепнің комсомол жаслары атызда ислеуді үйреніп пахта тәрбиясын тез пәт ендирер деген үміттеміз («Жас Ленинші» г.).

ЫЛҒАЛЛЫ, ТЕПЕРИШ, ПӘТЛИ, АЛДАҒЫ, АЛДЫҢҒЫ, ЕПКІНЛИ, АКТИВ. Қараөзекке кеткен ылғаллы топарларымыздың хабарына қарағанда мынадай жұмыстар исленген («ҚҚ.КСМ.атл.»). Мен русларға ерип бирге жүрермен. Үйреніп олардан болсам тепериш мен. Гедейлердің тау жыққандай пәтлі күші бар. Уақтың билиу керек, истиң сәти бар (Қ. Ирманов). Орынту фермадағы ең алдағы сауыншыларымыздың бири (Ж. Сейтназаров). Ери-зайыплы екеуі совхоздағы алдыңғы қатардағы механизаторлардан есапланатуғын еді (С. Салиев). Жылқышылар, падашылар хәм шопанлар арасында епкинли бригадалар шәлкемлестирилди («Қыз.мұғ.» ж.). Ауыл активлері менен бригадирлері ғана шақырылған (К. Султанов).

ЫЛДЫЙ, ОЙПАТ, САЙ, АҢҒАР. Сөйтіп түн ишинде пәлен деген ылдыйдың ишинде ушырасайық,—деп үдәни бир жерге қойыпты («ҚҚ.х.е.»). Гөне сай Кегейли беттен шығып, сол үйдің арты менен өтеди екен (Т. Қайыпбергенов). Қызкеткеннің гөне иңгарынан хәуыз қазып, дөгерегине гүл егилген (С. Хожаниязов). Сол жақта жайып салған мақпалдай жап-жасыл болып Хорезмнің ойпаты жатыр (Н. Дәуқараев).

ЫМ, ИШӘРӘТ. Халық билмей ат үстінде шалқайып, Шомақ қызға бир ым қаққан ұсайсаң (С. Нурымбетов). Оннан кейін Бозуғлан, қарындасына ишәрәт пейен бир зат билдирип турған ұсайды («Бозуғлан»).

ЫНЖЫҚ, НАТЫҚ, ЖАСҚАНШАҚ, ТӨМЕНШИК, ЖИГЕР-СИЗ. Көзлеріме көзлеріңди қадап. «Ынжық жигит» дерсең-ау мені («Әмиүдәрья» ж.). Он еки он үш жаслардағы бул қызлардың бәри бәри натық уялшақ (Т. Қайыпбергенов). Жас баланың байдың үйінде жасқаншақ болып өсиуі Сараны ойландырды (С. Айни). Хатыйра менен Жумабай Гүлсимнің қолына қарап, жүдә төменшик болып өсті,—деді Сәйке (А. Бегимов). Мен тағы айтаман, сиз бундай жигерсиз бола берменіз, буннан былай менің аяғым сизің үйге қарай атлап баспайды (Ж. Аймурзаев).

ЫҢҚЫЛДАУ, ЫҢЫРСЫУ, ЫҢЫРАНЫУ, ГҮРСИЛДЕУ. Теректің түбінде биреудің ыақылдап жатырғанын сизди де оны

патша баласы деп ойлайды («ҚҚ.х.е»). Шопанлардың екеуі бұрынғы сабанхананың есигіне барған уақта ыңыранған бір сес шықты. Иштен адамның ыңырсыуы менен иттің ырылдысы еситилди (А. Бекимбетов). Таяққа шыдамаған Жумаштың гүрсилдеген сесті еситилди (Н. Дәуқараев).

ЫРАШ, ҚАШЫ, ҚАЙШЫ. Бала малларын ыраштан арман өткеріп болып, зағараны жеп алады... («ҚҚ.х.е»). Қашыны бәтү етіуі ушын хәмме аяқлары менен басқылап жүр.. (Ө. Хожаниязов). Айқыз ер адамлардың арасында жалғыз өзі қайшы шауып жүр (Ө. Хожаниязов).

ЫРҒАЛЫУ, ТЕҢСЕЛИУ, ТЕРБЕЛИУ, ШАЙҚАЛЫУ. Буұдай, тары, жүөери, қырмызы салы. Писип тур атызда бәри ырғалып (Ж. Аймурзаев). Пахталар тур теңселип, Хаяллар иске кунтыйып, Қыз келіндер күлкіп ойнап, Ықласланып ислеп атыр (М. Мәсәпаев). Жазлығы қурығыр да басына болғандай тербелип тура қалды (Н. Дәуқараев). Мала басқандай, шайқалып турған арпаны жер менен жексен етип түйени сүйреп шығарыпты (Б. Кербабаев).

ЫРҒЫУ, СЕКИРИУ, ҒАРҒЫУ, АТЛАУ. Жүрмисең сен биздерди ойнау ушын бала етип, Кең тусап қойған едим, ғарғыймысаң ырғып кетип. Өгеш батыр менен бирге жүрип, баспашыларға қарсы гүрес алып барған Муртазалар да усы кемеге секирип минип алған екен (Қ. Ирманов). ...Жылқышы салмадан ғарғып өтті де, атына минип жылқыларын қайтарып келди («Қыз, мұғ.» ж.). Енди қайин атаның босағасын биринши ирет атлап өтиу керек (Т. Қайыпбергенов).

ЫРЖАҚАЙ, ЖЫРТАҚАЙ. Сәнемнің ыржақай минези еле қалмапты,—деди пионер вожатый («Жеткиншек» г.). —Әлбетте, мени бир түрлі жыртақай адам деп те айта болады, бірақ минезим солай («Әмиүдәрья» ж.).

ЫРЖАҢЛАУ, ҚЫЙСАҢЛАУ. Оқушылар быылда жақсы оқуға тырысамыз,—деп мұғаллимне ыржаңлап күлшти (Ж. Сейтназаров). Гүләсел—арақты ишип басы айланып, подумаеш әуели өзи, енди какой то бир комсомол,—деп қыйсаңлап Шарафтың жанынан кетпейди (Ж. Аймурзаев).

ЫРЗА, РАЗЫ, ҚАЙЫЛ. Хәпте де ойланып бир сөз табасаң, Кеулим ырзаман деп жүрген усайсаң (С. Нурымбетов). Әне, Бозуғлан қарындасына пәсият айтып, кеулин алды, бир-бирине разы болды («Бозуғлан»). Гүлайшаны ертең жумысқа жиберіуге кемпир қайыл болған соң Қуғаншбай аға шығып баратыр еди, Атамуратта келди (Т. Қайыпбергенов).

ЫРЗАШЫЛЫҚ, ҚАЙЫЛШЫЛЫҚ, РАЗЫШЫЛЫҚ. Алдаулыққа ерип ырзашылық бердин. Сол исине балам ишим жанады. Ишинен «Алламберген мардикарлыққа барыу ушын қайылшылық берди» деп ойлады (Қ. Ирманов). Ал, ашылған бағда лалаға, еки жыл жети ай толғанда, разышылық пенен Шолпан ай ярын узапты, келди, дейди Бозуғлан Бабахан салған қалаға («Бозуғлан»).

ЫС, ҚУРЫМ. Көк ғазна мақпал тақыясының ернегинен ашыл-

ған көкнардың қызыл гүліндей пөпегинен қара үйдің өттей сары ме басқан маңлайшасы илип қалды (Т. Қайыпбергенов). ...Бұрын қурым басып турған жайлар, хәзир электр жарығында жарқырап тур (С. Салийев).

ЫСЛАУ, ДҮТЛЕУ, ҚУРЫМЛАУ. Мұғаллим мектептиң барлық классларының морларын ыслап, жаңа оқу жылына таярланды... (Ж. Сейтназаров). Қыз өжиресин дүтлеп атырса, өгей анасы келип оған баяғы шөжелерди тап,—деп зәулим салыпты («ҚҚ.х.е.»). Иниме қаратпай-ақ жайдың ишиндеги патты-сатты шығарып, қурымлап та тасладық бизлер (Ө. Тәжимуратов).

ЫССЫ, АПТАП. Қыздың кеули ыссы күннің әптабы, Нурлантар, күйдирер қызған шоқлары (И. Юсупов). Мың санлы садаға басқан изинен, Мисли аптап киби йүзлери бардур (Әжинияз).

ЫССЫЛАУ, ТЕРЛЕУ, ҚАБЫЗЛАУ. Ол ыссылап мылтығын керегеге илдирди (Т. Қайыпбергенов). Саратанның ыссысында терлеп Улбосын екеуі күнге күйіп жазлықты орып болды (Н. Дәуқараев). Етикти аяғына шулғау шылғанып кийип едим, аяғым қабызлап кетти,—деди де Серекте етигин жай отырып шеше баслады (Ө. Тәжимуратов).

ЫШҚЫРЫУ, ШЫҒЫРЫУ, ШЫРЛАУ, ШЫРЫЛДАУ. ...баланың ышқырып жылағанынан, қасындағылар бирден оянып кетти. Шыңғырған ашшы дауысқа қонсы-қобалар хә демей-ақ жыйналды (Т. Қайыпбергенов). Хожалепестин анасы палапаны алдырып қойған шымшықтай шырлап, көз жасын төгіп турып, баласына былай деди. Хәш нәрседен хабарсыз нәресте Назарбек шоршып кетти, шырылдап келип жылады (Қ. Ирманов).

Я ЯД, ОЙ, ЕС. Көп оқыдым тарийхыңызды хәм яд еттим тәсийпинцизди («Әмиүдәрья» ж.). Жол бойында оны еки ой бирден бийледі (Т. Қайыпбергенов). Есте тутсын, Буны хәр бир, Ул менен қыз, Хәр бир жас бала (В. Маяковский).

ЯДЛАУ, ОЙЛАУ, ЕСЛЕУ. Муриында әребек алтын дигиршик Көргенлерин ядлап көзлеринен бир ушып (С. Нурымбетов). Усы бир тып-тыныш меруерт ол шынында да мениң келешегимди ойлап турған тәризли болып көринди (Ч. Айтматов). Қосықларының пәзик ойлардан ибарат екенін еслесек, оларды төмен дауыс пенен оқу керек («Әмиүдәрья» ж.).

ЯҚШЫ, МАҚУЛ, БОЛАДЫ, ДУРЫС, ӘЖЕП, ҚУП, ҚУЛ-ЛЫҚ. «Яқшы, хәзир әперемен» деп кемпир орнынан турыпты да сөйлей баслапты («ҚҚ.х.лег. хәм анекд.»). —Зәрипжан, ...бәримиз кеште циркке барамыз бола ма?... мақул (С. Дәулеталиев). —Болады онда өзим ярым ақшамның мұғдарында келип, бир хабар аларман (Т. Қайыпбергенов). ...Дурыс Алтынай, ол нәрсе ни солай ислеу керек,—деди де Дүйшен сыртқары шығып кетти (Ч. Айтматов). —Әжеп,—деп сонда ол мерген, Балықты суўға жиберипти (И. Қурбанбаев). —Бул ойыңыз да қуп болады,—деди де Сәмеке Болысқа ўәде қылып изине ере берди. Мәтеке—Қуллық аға, Садағаң кетейин ағажан, Сондай ис таба гөр (С. Мәжитов).

ЯРДОС, ЖОЛДАС, ЖОРА, ДОС, ҚҰРДАС. Қурбанбектиң ятасы Қара бий молла менен ярдос болып, оның сөзине инанып алдауына ерип, Қурбанбекти сәхәр ұақта шақырып алып: Зулмам баба шәхәринде қарындасына Абыхаят, Абзамзем себепкер ем болыпты. Анда төрт батыр татыу жолдас болып, жол жүрди, аз ғана емес мол жүрди... («Қурбанбек»). Атабектиң қамалыуынан дәрек беріу жорасы Хәсенали ушын жүдә аұыр сезилип еди... (А. Қадрий). Базаргүл Айым менен дос болып, екеуи пахта териудің сыры қаққында бираз сөйлести (Ж. Сейтназаров).—Қойшы, құрдас дәлкегинди (Т. Қайыпбергенов).

ЯРЫМ, ЖАРПЫ, ЖАРЫМ, ЖАРТЫ. Ярым хан болып журт сорап, Айдос бий деген бабамыз (Бердақ). Оны көрип батырдың ұақты хош болып, ол шәхәрдин халқынын жарпы ашыр қатанына қапа болып, гош жигитке ғайрат енип, аұқат жеп... («Қурбанбек»). Жарты жолда талар болма, Өтириктен ық шалар болма (Қ. Ирманов). ...Жарым жылдай ұақыт даұран сүрипти... («ҚҚ. фолк.»).

ЯРЫМ АҚШАМ, ТҮН ЯРЫМ. Түн ярым ақшамнан аұып кетти, мүмкин енди таұық шақырар (Ө. Хожаниязов). Түн ярым болғанға шекем қорғаншаға хұжим жасалып, Баркатский баслаған жаұынгерлер душпанларды қыйратып, қорғанша алынды (С. Нурымбетов).

ЯРЫМЫ, ЖАРЫМЫ, ЖАРТЫСЫ. Түннің ярымы болғанда өзим келип, бир хабар аларман (Т. Қайыпбергенов). Нәтийжеде звеноның пахта планының жарымы орынланды... (Ж. Сейтназаров). Биизің бул ғаұашаларымыздың жартысы квадратлы уялы усылда егилди... (Ж. Сейтназаров).

А

абай —
аниясат
абайла —
байқа
аңда
аңғар
сез
агитациялау —
үгітлеу
түсіндіріу
таратыу
жайыу
ағза —
мүше
адам —
инси
инсан
адасыу —
шығыныу,
алжасыу
жаңылысыу
адым —
қөдем
аз —
кем
таң-туқ
аза —
қара
азайтуу
кемитиу
шегириу
қысқартыу
қайтарыу
азаптау —
жобирлеу,
езиу
азғын —
сатқын
азғыныу
бузылыу
айныу
азлау —
кемлеу

СИНОНИМЛИК ҚАТАРЛАР

азмаз —
азы-кем
азын-аулақ
азыныу —
назырқаныу,
кемиссиниу
азықландырыу —
тәрбиялау
өсириу
азыу —
арықлау,
жудеу
айбат —
қәхәр
ашыу
айланыш —
бурьу
айныған —
бузылған
айнытыу —
азғырыу
бузыу
айралық —
айрылысыу
ажырасыу
айрылыу,
ажырау
айтыс —
тартыс
талас
айығыу —
дүзелиу
жазылыу
айырым —
гейбир
базыбир
айырыу —
ажыратыу
бөлиу
бөлшеклеу
ақсақал —
отағасы
ақсау —
сылтау

ақыл —
ес
ақыллы —
если
саналы
ақылсыз —
жарымес
ақыры —
соңы
кейни
аяғы
изи
албырау —
албырақлау
сасыу
сасқалақлау
алға —
алдына
алғары —
илгери
алғыр —
қырағы
алданыш —
алданшық
жубаныш
ермек
алдастырыу —
жубатыу,
алдау
арбау
алдау —
пәнтлеу
алжыу —
айныу
бузылыу
алысыу —
жаныу
тутаныу
аман —
саламат
сау
есеп
аманлық
саламатлық
есеплик

саулық
анық —
айқын
ашық
анықлау —
тақыйықлау
аңқау —
мендиреу
ауыш
ауан
аңлау —
аңғару
баиқау
апару —
жеткизиу
жеткеру
қууыстыру
апаттай —
енепаттай
кенепаттай
апатшылық —
қырғыншылық
ар —
намыс
хүждап
уят
араластыру —
қарыстыру
былғастыру
араласыу —
қатнасыу
арашалау —
аныру
ажырату
арымақ —
жүйрек
арқайындық —
бийғамлық
бийпаруалық
арқаланыу —
тырмышланыу
арланыу —
намысланыу
артқа —
кейінге
изге
аршы —
намысшыл
арық —
азғын
жүдеу
көтерем
аспан —
өлем
көк
аспанлау —
шарықлау
астыртын —
жасырын

асығыс —
қыстау
асырау —
сақлау
тәрбиялау
осириу
ат —
исм
атақ —
дөреже
данқ
мәртебе
атақлы —
данқлы
атқару —
жайғастыру
атыз —
аңыз
ауқамласыу —
биргелесу
жәбдилесу
коллективлесу
ауқат —
тамақ
ас
тағам
ауыр —
лабыр
зил
ауыру —
науқас
сырқау
сырқас
бнитап
хәсте
несел
ауысыу —
сүйису
ашаршылық —
жоқшылық
қыткершиллик
ашқылтым —
қышқылтым
түршик
ашық —
сүйиу
мұхаббат
ашықлық —
сүйиушиллик
ашыныу —
күйиниу
қыйналыу
қынжылыу
ашыушақ —
тырысқақ
аэродром —
аэропорт

ә.
әбеший —
сықымсыз
әжелтеуір
пшимсиз
ат —
келіксиксиз
әбигерлену —
қорығыу
әделли —
тәртипли —
көргенли
ийбалы
икрамлы
әдет —
пеше
үрдис
әдетлену —
дәмиғиу
үрдислену
әдеттеғише —
қәдимғише
бурынғыша
әдил —
дурис
садық
әдиллик —
дурислық
әжим —
жыйрық
әззи —
әзиз
нәзик
қәлсиз
күшсиз
әлжууаз —
әззиллик
қәлсизлик
нәзиклик
күшсизлик
әлжууазлық
әйіемги —
алғашқы
әндамлы —
пәкизе
әнедей
әп-әнедей
әңгеме —
гүрраң
гәп
аңыз
сөз
әңгемелесу —
гүрриңлесу
гәплесу
сәйлесу
әңгемешил —
сөзшен
сәйлемшек

сөзшил
гәпшил
әпиуайы —
қарапайым
жай
жайдары
әскер —
жауынгер
әсте —
жай
тосаң
ақырын
әтирап —
дөгерек
айнала
жән-жақ
тум-тум
әуел —
дәслеп
озал
әуелден —
дәслептен
озалдан
озал бастан
бурыннан
әзелден
әулад —
зүряд
урпақ
әулийе —
мазар
әулийешлик —
қойымшылық
әхмийет —
маңыз
мәннс
тәсир
әхмийетли —
маңызлы
мәннели
нәзиклик
тәсирли
түйнәли
әширепи —
қәдирли
кымбатлы
бақалы
қунлы
әширептеу —
әлпештеу
қәдиртеу
әдиулеу
хүрметтеу
бақалау

Б

бағыныу —
бойсыныу
мойынсыныу
бағыт —

бағдар
бай —
қурғын
қотлы
байластыру
шатыстыру
байрақ! —
сыйлық
сый
сауға
байрақ II
жалау
туу
байыу —
қурғынласу
бала —
перзент
балалық —
жаслық
барлығы —
бәри
жәми
гүлләни
хәммеси
пүткил
пүтин
түуел
тегис
тамам
дуйым
ғалаба
бармақ —
саусақ
бас —
гелле
басқа —
бөтен
өзге
басқаша —
өзгеше
басқарыу —
бийлеу
меңгеру
басланыу —
анылыу
баспашы —
басқыншы
талаушы
басшы —
жетекши
басшылық —
басқарыушылық
меңгерушиллик
батнақ —
ылай
балшық
бақа —

пырқ
қун
баялау —
тәриплеу
бәне —
сылтау
бәхәр —
көклем
безгек —
ысытпа
қалтыратпа
безеу I —
бөртпеш
безеу II —
сәнлеу
көркемтеу
сулыулау
көркейтиу
безиу —
түңилиу
бекитиу —
жабыу
қаусыру
беккем —
бәнт
бет —
жүз
келбет
шырай
секил
бетпе-бет —
жүзбе-жүз
шаррайма-шаррай
бийик —
жоқары
бәлент
асқар
төбе
шын
хауалы
бийикте —
жоқарыда
бәлентте
аласпанда
әлхауада
шында
биймаза —
тентек
тынышсыз
биймәләл —
бийазар
жәнли
әндамлы
азарсыз
сыпайы
бийпайда —
бийхууда
пайдасыз

бийкар
билгир
алгыр
илгир
сезгир
билим —
сауат
билимлендириу —
сауатландырыу
агартыу
биямли —
сауатлы
илмли
оқымыслы
билимпаз —
илмпаз
алым
бираз —
өдеуір
бир талай
бир қанша
енепат
көнепат
бирден —
тосыннан
тосаттан
күтпегенде
көпелимде
аңсыздаи
биржөн
биргелки
бирсыпыра
бырыңғай
бирсара
биригиу —
жәмленуі,
бирлесуі
биргелесуі
уйымласыу
шөлкемлесуі
жөбдилесуі
бирим-бирим —
айырым-айырым
жекке-жекке
бозарыу —
көгериу
сурланыу
қубарыу
қууарыу
боласынлы —
болымлы
боран —
қақаман
ысырапыл
босаныу —
тууыу
көз жарыу
бөгөу —
бекитиу
байлау

бөлек —
аулақ
ерекше
бөлекленуі —
айырылыу
оңашаланыу
жеккеленуі
шетлеу
дараланыу
бөлим-бөлим —
бөлек-бөлек
бөлісиу —
үлесуі
алысыу
найласыу
бузау —
баспақ
бураулау —
бурғылау
буума —
байлам
бууат
бүкир —
қуныш
быжық —
пәтиұасыз
былықтырыу —
бүлдириу
былғастырыу
сурғылыстырыу
быршыу —
ашыу
қаңсыу

Г

гәрдийиу —
тәкәббирленуі
менменсиу
гезек —
ирет
тәртип
дизбек
нәубет
гезеклесуі —
ретлесуі
тәртиплесуі
дизбеклесуі
нәубетлесуі
қатарласыу
гезиу —
шолыу
аралау
анда-санда
гейде —
қәрдайым
сийрек
ара-тура
базда
нәганда

набада
генже —
кеш
генжелесуі —
кешлеу
герен —
саңырау
ауыр
гер
геүгим —
ымырт
иңир
геүде —
тулға
турқы
турпат
дене
жота
геүдели —
денели
турпатлы
тулғалы
жоталы
гәүмис —
нәхән
ири
ләузе
гешше —
мийлан
есауан
ауан
ауыш
шаймиді
юғниий
мийсиз
гириттар —
сазыуар
дуушар
гөдек —
сада
аңқау
надан
алаңғасыр
аңгөдек
гөззал —
сулыу
арыу
көркем
гөззаллық —
сулыулық
гөне —
ески
гөнериу —
ескерииу
тозыу
гөрқау
тамақсау
мешкей
ашкөз
гүбирли —

гүңкилди
гүзетиу —
қарау
бағыу
қарауыллау
гүна —
айып
гүнакар —
айыпкер
жазықлы
гүнасыз —
айыпсыз
жазықсыз
бийгүна
гүң —
гүнелек
тилсиз
гүресуі —
алысыу
айқасыу
тутысыу
гүуенлеу —
дизиу

Ғ

ғабырыстырыу —
алжастырыу
шатастырыу
жаңылыстырыу
ғыбырысыу —
жаңылысыу
алжасыу
шатасыу
қөтелесуі
ғайрат —
күш
қарыу
қууат
ғайраткер —
искер
ғайратлы —
күшли
қарыулы
мықлы
қууатлы
ғалаба —
пәтлі
хәмме
барлығы
улыұма
бәри
жұмыла
гүллен
баржұғы
жабыла
ғалауыт —
алағада
ғамланыу —
талапланыу
умтылыу

талпыныу
тырысыу
тырбаныу
қарманыу
күтиниу
таярланыу
ғамхор —
қайырқом
қәуендер
мәхрибан
мийрман
ғарры —
нексе
ғәзеп —
қәхәр
ғужыр
ғәзепленуі —
қәхәрленуі
ғужырланыу
ғәлле —
дөн
ғәрезли —
қараслы
бағынышлы
ғәрнип —
мүсәппир
жууас
бишара
дақыр
ғоддаслау —
шалжақлау
ұайрақлау
алжақлау
талтақлау
мардыйыу
шалқайыу
ғоза —
жаңғақ
ғырыстай —
дардай
сңгезердей

Д

далан —
тыс
сырт
майдан
дара —
жекке
айырым
дарауара
дара-дара —
сәдде-сәдде
дауқес —
шатақ
жөнжелпаз
урьсқақ
дауласыу —
жөнжеллесуі

айтысыу
дауыл —
дүбелей
қунын
дауыслау —
шақырыу
бақырыу
қышқырыу
ақырыу
дәл —
тап
нақ
дәлбиреу —
елшлдеу
елбиреу
дәнекерлеу —
кепсерлеу
дәпиниу —
умтылыу
жекириниу
дәреклесуі —
изертленуі
сорасыу
қуудаласыу
дәрис —
қый
дәрт —
әрман
күйик
дәртлесуі —
мұнласыу
дәртли —
әрманлы
дәслеп —
әуел
бурын
бастан
дәслепки —
әуелги
бурынғы
баслапқы
әдепки
әзелги
дәстан —
қысса
дәсте I —
пәтте
дәсте II —
сап
дәстелеу —
пәттелеу
дәстүр —
салт
үрп-әдет
дәулет —
мәртебе
байлық
бағ
бағ-дәулет
бағ-бақыт

демятиү —
тушшығыу
дене —
бедеп
төн
дизгиң —
жылау,
телбе
дизилисиү —
дизилиү
қатарласыу
тиркесиу
диидар —
жүз
диидилеу —
белгилеу
шөкелеу
дйиуана —
қаныршы
қақлаушы
қәлендер
дәруиш
дилгир —
сазыуар
сергиздан
сәрсеңкесек
дингек —
дүмпек
төбешик
дөң
төбе
динге —
димар
дәрман
дингесизлик —
димарсызлық
күшсизлик
қарыусызлық
хәлсизлик
доктор —
врач
домығыу —
қалғыу
иснү
домоық —
белги
домбықлау —
үйиү
қомлау
дөннү —
түрлениу
қубылыу
дөңгелек —
домалақ
доға
дөңгелениү —
домаланыу
дөретиү —
тууғызыу
шығарыу

дұғыжым —
нық
дөпең
дузланған —
қақланған
дузлау —
қақлау
ыслау
дуушәкерлеснү —
ушырасыу
жолығысыу
гезлеснү
душпан I —
жау
душпан II —
қас
дүбирли —
дүрсилди
дүсирли
дүзелнү —
қурылыу
дүгиснү —
соқлығысыу
қақлығысыу
дуканшы —
сатыушы
дүнья —
әлем
жөхән
дүнья II —
мүлик
зат
дүркиң —
топар
шоқ
лек
дүркиң-дүркиң —
топар-топар
лек-лек
дығырық
айланба
бурылыс
шығанақ
дыққат —
кеуил
птибар

Е

ебетей —
ийкем
еп
егиз —
жуп
пар
қос
егни —
егис
дақыз

егияшилик —
дийханшылық
егнү —
себиү
езнү —
мыжыу
елгезер —
елеуиш
елеслеу —
булдырау,
қараңлау,
ем —
шыпа
дауа
емлеу хана —
ауырыу хана
доктор хана
кесел хана
ен I —
белги
таңба
ен II —
кеңлик
ентигиү —
хаплығыу
хоппығыу
еңкейиү —
ийилиу
бүгилнү
иймейиү
еп —
қийле
епшил —
ийкемшил
ер —
батыр
қақарман
ергенек —
есик
қаны
ернәшек —
қайыр
жалқау
қошжақпас
исжақпас
еритнү —
балқытыу
еркинлик —
дарқанлық
бостанлық
азатлық
тенлик
ерлик —
мәртлик
батырлық
жауынгерлик
қырағылық
алғырлық
ермек —
мазақ

дәлкек
мысқыл
ермеклеу —
мазақлау
дәлкенлеу
мысқыллау
масқаралау
ерси —
уят
турпайы
қолайсыз
ерсиз —
жайдақ
ерсили-қарсылы —
келдилл-кетпели
есаплау —
санау
есапсыз —
сансыз
есейиү —
үлкейиү
еселеу —
үстемелеу
ескермеу —
байқамау
сезбеу
аңғармау
ешейин —
пұлсыз
босқа
тегин
мут

Ж

жабығыу —
зеригиү
жабыстырыу —
қыстырыу
илдирюу
жаға —
живек
ернек
қыр
шет
сырт
жағыппаз —
жарамсақ
жарымпазланыу
жарамсақланыу
жағыу —
жандырыу
тутандырыу
алыстырыу
жазалау —
айыплау
қаралау
гүналау

жынаятлау
жазалы —
жазықлы
айыплы
гүналы
қылмыслы
жынаятлы
жай —
там
жайласыу —
жайғасыу
орналасыу
жайлау —
өрис
жайлы —
жағдайлы
қолайлы
жайыу —
шал
шалша
алаша
жақ —
шеке
жала —
ғәремет
жаманат
дөхмет
жалғыз —
жеке
жалмауыз —
мәстан
сырқыя
қузғын
сумырай
жексурын
жалпылдақ —
шабарман
жамай —
төмен
пәс
нашар
жан —
руұх
жаңғақ —
жаңғырық
жара —
қотыр
жарастырыу —
татыуластырыу
келестирюу
досластырыу
мәмлестирюу
жарасыу —
татыуласыу
досласыу
мәмлеснү
жаратылыс —
тәбият
дүнья

жаратыу —
тутыныу
пайдаланыу,
жумсау
қолланыу
жарқырау —
жалтылдау
жалтырау
жармасыу —
жабысыу
алысыу
тырмасыу
жарық —
сәуле
жақты
нур
сағым
жарыс —
бәйги
байрақ
жасырын —
пинхамы
құпия
пұхта
сыр
жасырышыу —
тасаланыу,
көрінбеу
жасырыу —
құпияланыу
тасалау
көлегейлеу
қымтау
буйынтықлау,
жат —
бнитаныс
басқа
бетен
жауырынлы —
ийинли
еңсели
жәңжеллеснү —
шатақласыу
жәрдемлеснү —
қолласыу
бирлеснү
биргелеснү
көмеклеснү
болысыу
қарасыу
желімдей —
шәппиктей
жеңнү —
қаратыу
жеркеннү —
тиксиннү
жыйырылыу
түңилнү
жесир
тул

жетик —
алгыр
илгир
жетим —
панасыз
қәуендерсия
жигер —
гайрат
йош
инта
жигерленнү —
гайратланыу,
жеделленнү,
жонтыу —
жоғалтыу
жойыу
жолоасшы —
жетекши
сардар
жорыу —
жоспарлау
болжау
жөги —
жәдигөй
жууға
жүзгөй
жүзеки
жөнетиу —
атландырыу
жөнеу —
кетіу
жүриу
жөтеліу —
қақырыныу
жулқылау —
тартқылау,
жудыу —
сууырыу
үзінү
жумалау —
айналыу
жупласыу —
парласыу
қосақдасыу
жупкерлесіу,
журдай —
тып-тыйпыл
журтшылық —
елшилак
жууыу —
тазалау
жүдә —
күтө
дым
өбден
орада
ен
наятый
оғыры
орасан

жүклеу —
тинеу
артыу,
таңыу
жүрекли —
батыл
өткір
өжет
таймас
қайсар
өр
жығыу —
қулатыу
жыйнақлы —
жититтей
тақ-түйнақтай
жыйналыс —
мәжиліс
жылау —
бозлау
зарлау
сыңсылау
еңкилдеу
жылжыу —
жылысыу
жыртыу —
айырыу
пырымлау
жыртысыу

З

зады —
зуриды
туқымы
урпағы
қаслы
нөсили
теги
закон —
нызам
заман
дәуір —
Уақыт
заманлас —
теңлес
қурдас
зәбердес —
шаққан
шалт
шыйрақ
жалт
зәрүр —
нерек
хәжет
дәркар
мүтәж
зәхәр —
уу
запыран

зардап
зәхәрленнү —
уулануы,
зейиң —
ықлас
инта
зинрек —
зейинли
ықласлы
инталы
зордан —
зорға
еплеп
зорлау —
күшлеу
мәжбүрлеу
зулым —
залым
рейимсиз
қатал
зууалалау —
домалақлау
зүрәәт —
өним
зықна —
питне
путинше
зымырау —
зыңғыу
зымбернү
зытыу
зырлау —
зуулау
зууылдау
зырылдау
заулау
зәлел
зыян —
зақым
шнқес
зыянкеслик —
қаслық
зулымлық
өшпенлик
қастыянлық
душпанлық
опасызлық
қыянатшылық
залымлық
зыяланыу —
жараланыу
жарақатланыу,
хәрекетленнү,
зыяпат —
иеше
отырыспа
мейлис
гештек
зыят —
зыяда

артық ауысық артықмап

И

изей —
ызғар
ләрзем
изертлеу —
тексеріу
байқау
бақлау
тежестиріу
тергестиріу
барлау
иззет —
хұрмет
сыйласық
иззетлесіу —
хұрметлеу,
қадірлеу,
әдіулеу
өлнешлеу
изниен —
соңнан
кейиннен
аяғынан
ақырынан
артынан
изленнү —
қарастырыу
излеу —
қарау
сорау
ийелеу —
меншиклеу
ийнсленнү —
сасыу
аңқыу
мүджиу
порсыу
ийретилиу —
шыйратылыу
ийреңлеу,
илаж —
шара
хәмел
илгешек —
илгек
түйреуиш
илгир —
сезгир
зейинли
илдриу —
қыстырыу,
асыу
илиниу —
асылыу
илмийиу —
қылытыу

жиңишкеріу
иләнәзикленнү
қылжыйыу,
илтихан —
сынақ
экзамен
инабат —
итбар
салдам
инабатлы —
итноарлы
салдамлы
исенимли
абыройлы
авторитетли
қадірли
седелли
инсапсыз —
ойинсап
интизар
ынтық
шңқар
хәуес
күсеу
аңсау
ирге —
қоныс
журт
иргелес —
қоңсылас
сыбайлас
ирikleу —
екшеу
иркилиу —
тоқтау
гидриу,
егленнү
иркилместен —
тоқтамастан
гидирместен
иркнииш —
кесент
гидирги
кесапаты
кесири
бөгет
қарсы
тосқын
исендриу —
инандырыу,
исеним —
инаным
исенимли —
инанымлы
турақты
исениу —
инаныу
итимал —
мүмкин
бәлким

шығар
мәгар
шшмерез —
харамы
қызғаншақ
шшикрне
бүрис
тырыс
иштей —
мейил

К

камзол —
оешент
кәмбағал —
геден
жарлы
аш
қаллаш
өлтада
жушыны
кән —
байлық
кәрамат —
күдирет
кәшмиш —
жеңсиз
шолақ
кебиу —
қурғақ
қуу
қуурақ
кейиу —
урысыу
бақырыу
бәләәтлеу
келсим —
мауаса
мәмиле
питим
шешим
келте —
қысқа
келтелеу —
қысқалау
пәкенелеу —
келтертиу —
қысқартыу,
кестиртиу,
кемис —
мүки
жетпесин
кемиссиз —
мүлтиксиз
минсиз
кемсеңлеу —
қамығыу
қамсығыу

жыламырау
жапаланыу
кемшилик —
кемислик
жетиспеушлик
кеңес —
ақыл
носият
кеңислик —
далаңлық
бостанлық
кептириу —
құрғатыу
сорғытыу
кесиу —
қысқартыу
тұжырыу
кеўилшек —
райшыл
киши —
генже
кишкене —
тырбық
тапалтас
көбейиу —
өсп-өрбiу
жетилiу
көбиклесиу —
көпириу
нөбиклениу
көгериу —
шығыу
көк —
қам
шыршадай
көкиаршы —
нөшебент
гиябент
көлем —
қарам
көлеңке —
саяман
сая
көмек —
жәрдем
қолқабыс
қолғанат
көмекей —
жұтқыншақ
көмекши —
жәрдемши
қосшы
көниу —
шыдау
көнлигиу
төзниу
көп —
мол
көн

өдеуір
көс —
ен
көсем —
дана
данышпан
көтериліс —
қозғалыс
қозғалаң
күйгелек —
шыдамсыз
күйиниу —
қәхәрлениу
түтигиу
күнликши —
жалланыушы
талапкер
күншууақ —
қуяшлама
шууақ
жаймашууақ
күтиу —
тәрбиялау
қарау
бағыу
баплау
әлпешлеу
сейнслеу
күш —
қууғет
дәрман
қал (қәл)
мәдәт
ғайрат
күшейтиу —
асқыныу
күшли —
қарыулы
мықты

Қ

қабаған —
қабауық
қабат —
қос
қат
қатлам
қағыйда —
қәде
реже
қадағалау —
тексеріу
барлау
бақлау
қадәу —
тиклеу
қазыушы —
белдар

қайқы —
сәтең
қайтыу —
паң
қайрақ —
шартас
қайтыу
алланыу
бурылыу
қанысқақ —
майысқақ
қайысыу —
майысыу
нймеиу
ийилиу
қақсау —
сызлау
сырқырау
солқылдау
қала —
шәхәр
қалғыу —
мүлгиу
қалың —
жиий
тығыз
қанаатсыз —
тойымсыз
ашкөз
қансырау —
хәлсиреу
әззилеу
қаңғыртыу —
тентиретиу
қаплау —
тыслау
қараңғы —
тастүнек
қарау I —
тигилиу
уңқиліу
қарау II —
тинтиу
тексеріу
ақтарыу
қарсыласыу —
тикленісиу
бетлесиу
қарын —
қурсақ
нш
қасқыр —
бөри
қатал —
қатты
қатқалақ —
тоңғалақ
тоң

қатнас —
байланыс
қатнасыу —
байланысыу
қақарманлық
жигерлилик
батырлық
геронлық
ерлик
қәбир —
гөр
ләт
қәдди —
бойы
қәлбир —
елек
қәлиплесиу —
жатлығыу
ысылыу
қәниге —
маман
қәте —
надурис
қәтелик —
надурислық
қәтерели —
абыройлы
беделли
қәуип —
қорқыныш
қәхәр —
ашыу
қозғау —
тәшүиш
қоқым —
қалдық
қонақ —
мийман
қоныу I —
қонақлау
қоныу II —
қонақ болыу
ақшамласыу
түвеу
қоңсылас —
иргелес
сыбайлас
қопарыу —
аударыу
қора —
шалдыар
қорған —
бекниис
қорқақ —
жүрексіз
қоянжүрек
қоршау —
қамал
қорыу —
қорғау

қарауыллау
қостар —
жубай
жұпты
жолдас
зайып
қосылысыу —
биргелесиу
биригиу
жәмлесиу
қосымша —
үстеме
қотыр —
шешек
бужыр
қошаметлеу —
көтермелеу
көдирең —
жабайы
қудық —
қуы
қулақландырыу —
билдириу
жөриялау
хасарлау
қулама —
жар
қулатыу —
жығыу
сулайтыу
құлқы —
нәпсi
қум —
шеге
қумарпаз —
ойынпаз
ойыншыл
қунтыйыу —
шұқшыйыу
қурал —
әспап
жарақ
сайман
қоле-қуле
қуралланыу —
жарақланыу
қарыуланыу
қурбан —
пидә
қуртыу —
тауысыу
адалау
қурысыу —
тырысыу
бүрисиу
қууғыншы —
жаушы
қууыу I —
қууалау
қууыу II —

шығарыу
оосатыу
қуштар —
қумар
қардар
қарыдағ
қуштарланыу —
қумарланыу
қызықсыныу
сүйиниу
сүйсиниу
қумартыу
қуштарлық —
инталық
қумарлық
қардарлық
қарыдарлық
қызғаншақ —
бақыл
күншил
қызғынлы —
қәуирли
қызығыу —
ынтығыу
қызық —
тамаша
зауық
ойын
қызықлы —
зауықлы
қыймылдау —
қыбырлау
жыбырлау
қыйын —
ауыр
қыйынлатыу —
ауырлатыу
қылмыс —
айып
жинаят
қылыш —
семсер
қымбатлы —
қодирли
зәиз
қын —
қынап
қырылыу —
өлиу
қыспақ —
қысвақ
қуғыс
тар
қысыр —
туу

Л

ладап —
сада

лазым —
шөрт
керек
тийис
лақы
қуу —
басқышыл
ланғой —
қопсыту
лапыз —
хауаз
ләззет —
маза
хәз
ләм —
хөл
ығал
жас
ләмлі —
ызғарлы
ығаллы
хөллі
ләмсер —
сылбыр
сумир
ләң —
майып
ләтте —
патас
гөне
ески
ширин
дебиз —
үөде
ықрап
леп —
дем
леписқау
нәписқау

М

маза —
дәм
шийрин
мазалы —
дәмлі
татлы
мап-мазалы
мазасыз —
дәмсіз
бидәм
майда —
унтақ
қыйқым
усақ
шайдалау —
унтақлау
усақлау
қыйқымлау

ууатыу
майдан —
алаң
далаң
маймақлау —
шойнақлау
шойнақлау
ақсаңлау
мамырлау
майырылыу
мертиліу
маһып —
ақсақ
майырыу —
мертилдириу
мақсет —
арман
мурат
мақуллау —
дурыслау
уйғарыу
малақай —
тумақ
ушқулақ
дулақшын
битқулақ
малыу —
батырыу
суғыу
маңқылыу —
мардылыу
маңдай —
пешена
талай
масқаралау —
мазақлау
сықақлау
мауасасыз —
нәлісімсіз
машақат —
қыамет
машақатланыу —
хөлекленіу
бүллініу
әуереленіу
мәжгүн —
самсам
жарымес
мәкан —
қоныс
орын
мәккар —
тәкабир
мәлим —
белғили
аян
түсінникли
мәлимлеу —
жәриялау
белғилеу

мәһили —
мағызлы
мазмунлы
мағаналы
мәсриу —
тойыу
қутырыу
мәсләхәт —
неңес
ойласық
мәслик —
кәуиллилик
қууанышлылық
қууанышлық
шадлық
мәнмен —
тәкабир
әзимшил
мәнменлик —
тәкабирлик
жәхитлик
мийзамкеш —
әлпайым
мийманхана —
жатақхана
қонақхана
мийнеткеш —
малакеш
мийүселеу —
түйнеклеу
нәушелеу
мирғтай —
ширттай
құрттай
муғдар —
шама
мөлшер
музлау —
қатыу
тоңыу
муқабә —
қап
тыс
муқам —
қыял
муң —
қапа
қайғы
қайғы-уғайым
хәспрет
матам
муңланыу —
қапаланыу
қайғыланыу
уғайымланыу
муңлы —
қайғылы
уғайымлы
азалы

муш —
жудырық
мушласыу —
жудырықласыу
түйнишлесу
мушлау —
дүмнишлеу
жудырықлау
мүмкиншилик —
имканият
мыйық —
шеге

Н

набыт —
қырау
опат
нагуман —
нәмәлим
гуманлы
надурис —
қәте
наз —
кербаз
назланыу —
сызылыу
най —
түтик
найза —
ништер
найсап —
сум
найша —
түйнек
науқасланыу —
биитапланыу
сырқасланыу
шүкейтленіу
қәстеленіу
кеселленіу
нәзик —
әлжууаз
жиңишке
нәментай —
кишкентай
нәренжан —
хөлсәз
қараусыз
күшсіз
ғайратсыз
нәресте —
бөбек
бөпе
сағыйра
жас
нәтийже —
жуумақ

нәтийжелі —
пайдалы
тәсирли
нәуһир —
тасқын
тасыу
нәуше —
жас
нәше —
қумар
кеһип
нәшеленну —
кеһипленну
қумарланыу
неғиз —
тейкар
төркин
неғизги —
тейкаргы
түпкиликли
немқуранды —
итибарсыз
парықсыз
неметти
несийбе —
ығбал
ырысқы
нешше —
талай
бирнеше
бирталай
нийет —
тилек
нийетлеу —
арнау
бағышлау
нобай —
көп
нуқыу —
тарпыу
нығайтыу
нығарлау
қатайтыу
беккемлеу
сыналау
нығайыу —
қатайыу
бекиныу
бекинисиу
беккемлеу
нығызлау —
нығырлау
нықлау
тығызлау
тығыу
сынарлау
нықыртыу —
жас
ғажау
қазбарлау

һышан —
белғи
таңба
көрсеткиш

О

ой I —
пикир
қыял
сана
ой II —
шұқыр
ойпат
шұқанақ
шұңқыр
онлау —
пикирлеу
қыяллау
пәмлеу
ойлы —
ойшыл
ойшаң
ойлы-қырлы —
ойлы-пәсли
пәсли-бәлетли
ойсыз —
жөнсіз
жағдайсыз
гүдибузар
ойыншыл —
хәзилкеш
әбжил
ойыу —
шұқлау
қазыу
оқытыушы —
муғаллим
ол —
сол
анау
олақ —
шорқақ
сәлекет
уқыпсыз
ебетейсіз
олжа —
байлық
кырис
табыс
олқылық —
кемшиллик
кемислик
жетіспегенлик
омырау —
көкирек
өңір
оңай —
аңсат

жеңил
оңалыу —
дүзелиу
дүзлесиу
жазылыу
сауалыу
оңатайсыз —
қолайсыз
ыңғайсыз
оңаша —
аулақ
қолай
оңыстырыу —
келістіриу
оңысыу —
келісиу
еплесиу
жайласыу
орай I —
орда
ун
орай II —
лайтах
орайлық —
орталық
оратылыу —
шырматылыу
орау —
айналдырыу
шырмау
орталаныу —
кемиу
азайыу
орынлаушы —
питкериуши
атқарыушы
орынлы —
иретли
отақ —
қарам шөп
жабайы шөп
отар —
жайлау
өрис
отлау —
жайылыу
отырыспақ —
кеше
отырысыу —
хөзлеснү
жазылысыу
отырыу —
тартылыу
Ө
өгей —
өршең
өгейсиу —
жатырқау

бөтенсиу
өжет —
ор
қайтпас
өжетлеснү —
ерегисиу
өжире —
бөлме
өзгернү —
түрленнү
өзгешелик —
айырмашылық
өлим —
өжел
қаза
муғаллақ
паймана
мүснйбет
өлимсиреу —
сүмнрейнү
өлиу —
қазаланыу
өлшем —
өлшеу
шенеу
әмир —
тиришилик
дүнья
әмирлик —
мәңгилік
қыяметлік
өңдириу —
төлетнү
өнер —
кәсип
ұқып
өниу I —
муртлау
көгериу
өсиу
өзгериу
өниу II —
өзгериу
өңкей —
ылғый
гилкий
гилең
жалаң
өңшең
гял
өр —
саға
өрислик —
жайылым
өрмелеу —
тырмасыу
өрнек —
үлги
усыл
өрт —
от

өртениу —
жаныу
өртең —
күйик
өртеу —
жандырыу
өсимлик —
шөп
гия
от
өсириуши —
тәрбиялаушы
асыраушы
бағыушы
сақлаушы
өсиу —
өрбиу
рауаңланыу
өршиу
өтімлі —
бақалы
қунлы
өтиннү —
сораныу
жалыныу
жалбыраныу
өтирик —
жалған
өтирикса —
өсекши
иуғыл
өткинши —
уақытша
өнер —
кескир
алғыр
өлгір
өш —
кек
ыза
ашыу
өшириу —
сөңдириу
өшкенли —
кенли
аразлы
ызалы
ашыулы
П
пада —
жайлау
падашы —
шопан
пайда —
түсим
түсирим
пайдакүнем —
дүньяхор

пайдасыз —
паянсыз
қайырсыз
палкер —
палшы
қоррандоз
палауан
күшли
гайратлы
парахат —
тыныш
парахатшылық —
тынышлық
пардозланыу —
сыланыу
доланыу
безениу
жасаныу
партау —
тың
парықсыз —
салақ
итибарсыз
паспанда —
патас
паян —
қайыр
пайда
паяпыл —
өткел
басқалдақ
пәкизе —
пәп-пәкизе
өңдамлы
өң-өңдей
ағла
пәмсіз —
пәтнүасыз
бийпәм
пәнтлеу —
алдау
пәнтлеуши —
алдаушы
пәс —
төмен
пәтик —
төбе
педагог —
тәрбияшы
пейил
пығыл
пейвт —
табыт
зәңги
перийзат —
арыу
печать —
мөр
пикиримше —
пәнимше

ойымша
мениңше
питик —
қолық
зор
питкериу —
питириу
тамамланыу
аяқланыу
питкериуши —
тамамлаушы
аяқлаушы
пияда —
жаюу
посыу —
шоқыу
көшиу
председатель —
баслық
басқарма
пул —
ақша
пұхта —
пысық
муқыят
пұхталау —
пысықлау
муқыятлау
пүтн I —
толық
пүтн II —
сау
пысықу —
сасыу
түтеу
пысық —
пүтнше
пытыраңды —
пытырау
ыдырау
пыяда —
жалу

Р

рауажландырыу —
гүллендириу
жанландырыу
хәуижлендириу
ылғалландырыу
удетнү
рауажланыу —
хәуижленнү
гүлленнү
жанланыу
рәмәуиз —
ығбал
бағдар
жөн

ирет
рәсиуа —
масқара
рәхәт —
хөзлик
рәхәтленнү —
хөзленнү
режим —
тәртип
рәхимли —
қайырхөмлы
мийримли
мийриманлы
ғамхорлы
рәхимсіз —
мийримсіз
рет I —
тәртип
нәубет
гезек
қатар
рет II —
утыр
ийн
пайыт
қыйтық
ретлестириу —
әмеллестириу —
ретлеу —
тәртиплеу
жөнлеу
еплеу
руўзыгершилик —
пухарашылық
күнелтиушилик
руўх —
дух
йош
руўхланыу —
йошланыу
жеделленнү

С

сабалақ —
уйпалақ
қуықалақ
сабыр —
тақат
шыдам
сабырлы —
тақатлы
шыдамлы
саға —
қулақ
саз —
таяр
сазлау —
дүзеу

оңлау
дурыслау
таярлау
туурылау
сайыл
гезенде
сақау —
шүлжиң
сақшы —
қорықшы
гүзетші
салмақ —
ауырлық
салық
алым
самал —
жел
самар —
керсен
самсам
самасау
салғырт
маубас
сандырақлау —
сөйленіу
сапар —
жол
сарпай
сыбаға
саудагер —
алып-сатар
саудырау —
геудиреу
жалбырақлау
саумалау —
өткермелеу
сауыр —
бөксе
саяқ —
қаңғымай
сандырақ
саяхат —
қыдырыу
сәдделеу —
тебиу
теуіу
сәдеп —
илгек
сәлемлесіу
вманласыу
қолаласыу
керісіу
себелеу —
себиу
бүркіу
шашыу
зебеп —
дәлил
селик —
гүмад

гүдик
сезикленіу —
гүдикленіу
гүманланыу
селпи —
бос
серли —
сергек
сес —
дауыс
үн
сийрек I —
алағат
бирең-сараң
анда-санда
сийрек II —
шашау
силкниіу —
жұлқыныу
сиңісіу —
орнасыу
бекінісіу
склад —
гәллекхана
дәнхана
телек
сойдырыу —
бауызлатыу
шалдырыу
сойыу —
шалыу
бауызлау
соқыр —
көзлі
көр
гөр
көзсіз
солқылдақ —
былқылдақ
соңғы —
кейінги
артқы
ақырғы
ізги
сорғытылған —
келтірилген
сорғыш —
суұтарқыш
сөгилиу —
сөтилиу
суғанақ —
жалатай
суық
суұдыр
сулық —
бийхуш
суұдырау —
дөлбіреу

суұлық
ауызлық
сууық —
аяз
сууырыу —
атыу
тазалау
сүзіу —
дүгнү
сүйеу —
демеу
жәрдемлесіу
сүйір —
ушлы
сүмpek
сопақ
сүйіу —
обиу
сүйкімлі —
ысық
сүлдер —
көрінис
сүмбелеу —
сойқау
собалау
сүмірейіу —
сылбырау
сүңгіу —
шүміу
сүргілеу —
жоныу
сүргін —
дәхмет
айдау
сүрдеу —
бағдар
аңғар
сүрнііу —
сүрнігіу
абыныу
сүрніу —
айдау
сүтхор —
сықмар
бақыл
сараң
шығымсыз
сүурет —
урей
сыбаныу —
тайылданыу
түрнііу
сығалау —
уңилиу
сыйдам —
дутақсыз
шақасыз
шығыныу
табыныу
жүгиніу

сыйыу —
орнығыу
сылау —
майлау
сылбырақ —
сүмірек
сын I —
мин
сын II —
Баха
сынау —
минсеу
тексеріу
сылдырыу —
қыйратыу
сыншы —
минши
сынныу —
қыйралыу
бузылыу
сыңар —
жубай
сышырыу —
тазалау
сыйырыу
сырғанау —
тайғанау
тайыу
сырласыу —
кеңесіу
ойласыу
мунласыу
сыртқы —
тысқы
сырық —
сырғауыл
бақан
қада
сырыу —
жүрніу
тигіу

Т

табжылмау —
қозғалмау
жылжымау
таза —
азада
дуупияз
тазартыу —
артыу
тайналыр —
гидидам
үлкең
өйдін
нөхөн
нөп-нөхөн
нөмнаған
үп-үлкең
тайсалмау —

қаймыңпау
жасырынбау
таймау
қайтнау
тайсалыу —
қаймығыу
тайыу —
өзгеріу
айныу
таныу
тақшийін —
дусмал
шама
болжау
талабан —
таламан
талапкер
талант —
уқып
зейін
инта
талантлы —
уқыплы
зейінли
инталы
қумарлы
талантсыз —
интасыз
зейінсиз
уқыпсыз
талау —
тонау
тамамланыу —
таусылыу
қурыу
пیتیу
түуесилиу
тарасыу
тарқау
танысыу —
билисіу
таныу
биліу
таңлау —
сайлау
прикляу
таңылыу —
байланыу
тапсырыу —
жүкпеу
артыу
миннетлеу
тапылдау —
тарсылдау
тарқалыу —
тарау
таралыу

тарқатыу —
сөтіу
тарнау —
тоғыртқа
тартыу —
сүйреу
тарығыу —
ашырқау
қысыныу
таяныш —
сүйениш
қыйналыу
тирек
тирениш
сүйеу
таярлық I —
төтөррик
дәбдебе
сөүселе
таярлық II —
әнжам
ғам
тажирийбели —
ысылған
тәкирарлау —
қайталау
ежелеу
тәмбилеу —
тиреу
құндар —
қуұатлы
қуұнақ
тәпсн —
тәсири
тәрбия —
тәлим
тәрбиялау —
өспіріу
пәрүәришлеу
тәрбиясыз —
қараусыз
бағыусыз
тәуекел —
бақтыбай
тез —
жылдам
шаққан
дәрриу
шалт
жалт
замат
тезлик —
шалтлық
шаққанлық
жылдамлық
тез-тез —
жылдам-жылдам
шаққан-шаққан
дәрриу-дәрриу

шалт-шалт
тексерилмеу —
қаралмау
изертленбеу
қадағаланбау
тексеріу —
изертлеу
қалағалау
тексеріліу
телетін —
былғары
гентириу —
гезиу
ылағыу
қанғырыу
сандалыу
генеу —
дүзеу
теңгеріу
теңлестіріу
теңлеу
теңлес —
жубайлас
тербетіу —
шайқау
тергеу —
сорау
тексеріу
тергеуші —
сораушы
тексеріуші
терек —
ағаш
дарақ
тереклік —
ағашлық
тери —
көп
териу —
жыйыу
тигіу I —
көккелу
тигіу II —
егіу
отырғызыу
шаншыу
тик —
дүзіу
тууры
тикке
тип-тик
тикеш —
шанышқы
тил —
зибан
тилемсек —
сорамсақ
алымсақ
тилеу —
сорау

гилиу I —
жарыу
кесіу
гилиу II —
тесіу
сырғалау
кесіу
белгілеу
танбалау
тоғай —
тоғайлық —
орман
тоғайлық —
орманлық
тоғанақ —
илмешек
тозған —
ескерген
гөнерген
тойлау —
мерекелеу
байрамлау
тойыныу —
қалдениу
тоқпақ —
майгүп
толық —
тутас
пүтин
тоныу —
қалтырау
зирілдеу
дирілдеу
топалан —
астан-кестен
топар —
топ
сүриу
топылыу —
топылыс
хүжим
тор —
ау
торлау —
кестелеу
төгин —
намбар
төлеу —
өтеу
төккеріу —
аударыу
төр —
жоқары
төрлетіу —
жоқарылатыу
төсеу —
жайыу
салыу
туқыл —
түбір

туңғыш —
алдыңғы
биринші
тутандырыу —
алыстырыу
тутастырыу —
байланыстырыу
қосыу
жалғау
тууарыу —
тоқтау
иркиу
тууры I —
төте
тикке
тууры II —
дурис
тууысқан —
қаналас
түбір —
төмар
түйдек —
бұйым
түн —
ақшам
түнеріу —
тунжырау
түр —
түр-түс
түс
өң
көрик
ажар
пишин
топар —
раб
сайық
әпшер
ысқын
ғыйқы
түршигиу —
титиркениу
титиреу
жуулау
түтин —
дүт
тыйылыу —
тоқтау
иркиліу
тымсырайыу —
тымырайыу
тын —
жана
тынық —
мөддир
тыңлау —
еситіу
тыянақлы —
орнықты
тийкарлы

У

уғыныу —
түсиніу
уғыу
узайыу —
созылыу
узақ —
алыс
шалғай
жырақ
қашық
қыйыр
узақлау —
алыслау
қашықлау
узын —
бойшаң
уйғарыу —
болжау
шамалау
уйқысырау —
манаусырау
манаурау —
уйлығысыу —
үймелесіу
топланыу
топарланыу
уйма —
уық
уйытқытыу —
шаңғытыу
бурқытыу
уйытқыу —
шаңғыу
бурқыу
уқсас —
мегәес
такабил
ялды
улғайтыу —
қоздырыу
күшейтіу
қопсытыу
улғайыу I —
қопсыу
күшейіу
улғайыу II —
үлкейіу
кепейіу
қозыу
зорайыу
асқыныу
ултан —
түп
дөмеп
унатпау —
жаратпау
жақтырмау
қәлемей

унатыу —
жаратыу
жақтырыу
қәлеу
сүйіу
унау —
жарау
унтау —
женшиу
урыс I —
сауаш
соғыс
фронт
урыс II —
жәнжел
тәбелес
тартыс
кейс
урыссыз —
жәнжелсіз
талассыз
даусыз
урысыу —
жәнжеллесіу
кейсініу
ашшыласыу
урыу —
сабау
урып-соғыу
қондырыу
усағыу —
усақлау
майдалау
ушлау —
тутыу
устахана —
дукән
устаз —
үйретіуші
усыл —
әдис
тәсил
хәмел
жол
утылыу —
жеңіліу
утыу —
жениу
айыу
ууайымлау
қайғырыу
ууайымсыз —
қайғысыз
бийдәрт
бийғам
дәртсіз
ууайымшылық —
қапашылық
қайғышылық

уу-шуу' —
ызық-ызық
ууыс —
қамтым
қысым
қосыуыс
ууыслау —
қамтылау
қысымлау
ууыу —
араластырыу
былғау
езіу
женшиу
ушқалақ —
жеңіл
дәлбір
пәпелек
уялыу —
қысыныу
қызарыу
қысылыу
уялақ —
тартыпшақ
қысыпшақ
уятсыз —
пйбесіз
бетсіз
тәртіпсіз
көргенсіз
арсыз

У

үзилис —
тыныс
үзилиспе —
тыныспа
белүзди
үзінди —
бөлім
тарау
тармақ
бөлшек
бап
бөлек
үйдириу —
жыйнау
топлау
үйлиіу —
топланыу
жыйналыу
жыйылыу
үйлендириу —
аяқландырыу
үйленіу —
аяқланыу
хожалық болыу

үйлестіріу —
орналастырыу
жайластырыу
сыйдырыу
сыйыстырыу
үйли —
жайлы
семьялы
бала-шағалы
үйретиу —
бойсындырыу
үйсиз —
жайсыз
мәкансыз
үлес —
пай
үлесиу —
бөлісиу
үлестіриу —
бөлістириу
бөліу
үлкен —
кексе
егеде
жасаған
үлкейген
көйіуаны
үмит —
дәме
үмитгөй —
дәмегөй
үмитлениу —
дәмелениу
үмитсиз —
дәмесиз
үндемеу —
сөйлемей
үнемлей —
еплей
үнсиз —
селтенсиз
үплей —
үрлей
үриу —
шабаланыу
үркитиу —
шоршытыу
қорқытыу
үскене —
мүлік
дәске
үстем —
басым
бий
мәгибия
үсти I —
беті
жүзи
үсти II —
жоқарысы

төбеси
үстиртин —
женіл-желпі
үстиртлік —
төбелік
бийіклік
төбешік
үшлей —
бирлей
сийрекетей

У

Ұағырлы —
ғауырлы
шауқымлы
Ұаз —
үгіт
сөз
Ұазыйпа —
миннет
Ұайран —
Ұайқан
сойқан
жәнжел
Ұақыт —
мәусим
мәулет
мүддет
мезгіл
маҳал
Ұақытсыз —
мезгілсиз
мүддетсиз
биймезгіл
бийуақыт
бийуақ
Ұақыя —
хәдйісе
әндйіше
аўселе
Ұанқылдау —
қайсылау
сынсылау
Ұасуас —
пәтйуасыз
Ұатан —
мәкән
Ұатанлас —
мәканлас
Ұахақаласыу —
ғарқылдасыу
шақалақдасыу
Ұәде —
әнт
серт
Ұәж —
зәт
буйым
нәрсе
дүнья

Ұалий —
билгіш
ақыллы
тапқыш
болжағыш
көзи ашық
Ұәсият —
нәсият

Х

Хабарландырыу —
билдириу
Хабарланыу —
қулақланыу
Хабарсыз —
дәрексиз
белгисиз
бийдәрек
биймәлим
неғайбыл
Хабаршы —
билдириуші
Халық —
халайық
ел
журт
Характер —
минез
қулық
пейіл
сыпат
Характерлей —
минезлей
сыпатлау
Харап —
опа
апат
ойқан
бүлінген
қыйралған
қарабақана
ойран
бүлгін
Хожайыншылық —
басқарыушылық
үстемшилік
Хәкимшилік
Бийлеушилік
бийшлік
Хожалық —
үй
Хорланыу —
азайланыу
Жәбирлениу
Қыйланыу
Хорлау —
азайлау
Жәбирлеу
Қыйнау
Ызалау

Хорлық —
азап
Ақырет
Жәбир
азар
Захмет
жапа
Хошамет —
марапат
мақтаныш
Хошийс —
жупарийс
Хызмет —
жумыс
талап
ис
Кәсіп
мийнет
Хызметкер —
жумыскер
талапкер
Хызметсиз —
талапсыз
жумыссыз
бийталап
Үбийхууда
ойнәрға
бос
Қуры
мәзи
өйтеуір
бийләулет
Хыянетлік —
опа
жаманлық
қастыянлық
Харамылық

Х

Хадал —
хақ
Хақжүрек
дурыс
тууры
Хадал —
пәк
таза
Хайран —
тан
Хайран қалыу —
танланыу
тан қалыу
танырқау
тәслим қалыу
Хақланыу —
тиленіу
сораныу
Хақлау —
тилей
сорау

Хақы —
аласы
қарызы
Хақыйқат —
шын
Ырас
дурыс
Хақыйқатында
Әбзелінде
шынында
тийкарында
дурысында
расында
Хал —
турмыс
жағдай
ауҳал
күнелтіу
тиришилік
Хамиян —
шыжлан
Харам —
мәкириу
Харыу —
шаршау
болдырыу
Халықлау
Хасыл —
қымбат
бақалы
қәдірлі
Хауаланыу —
қобалжыу
айныу
Хәз —
пайыз
рәхәт
Хәзил —
дәлкек
Хәзиллесиу —
дәлкеклесиу
басқыласыу
Хәзир —
таяр
тайын
жәм
Хәзирлей —
Хәзирлей —
таярлау
тайынлау
жәмлей —
Хәзлесиу —
жазылысыу
тарқатыу
Хәк —
әжіке
Хәкіс —
өжет
гежир
қырсық

Ғырыс
қасымкер
тирсек
Хәкісине —
қасақана
жорта
керисине
терисине
Хәкісінше —
керисінше
Хәкіслениу —
гежирлениу
айныу
Хәленшилік —
бүлгіншилік
өйерешілік
Хәлли —
қууатлы
қурғынлы
қоқтасынлы
Хәмме —
барлық
Хәммеуақыт —
бирдейине
удайына
мәңгиге
Бәрхәма
Бәрқулла
мудамы
удайы
Хәрдайым
мәңги
Хәмир —
буйрық
пәрман
приказ
жарлық
Хәрекет —
қыймыл
қәзғалыс
Хәрескетей —
айландырыу
Хәр қыйлы —
Хәр түрлі
Хәуес —
қумар
қуштар
инта
Хәуиңлендириу —
рауажландырыу
өркенлетіу
Хәуиңлениу —
өркенлей
Хәуир —
лап
Хәулеки —
қызба
Хәулиғиу —
қызыу
Хәйлекер —

сумлықлы
мәкпар
хийлесіз —
тәсилсиз
хуқық —
бийлик
ерк
право
хұжданлы —
жеделли
хұждансыз —
намыссыз
хүким —
қарар
шешим
хұрмет —
иззет
хұрметлеу —
иззетлеу
қәдірлеу
әдіулеу
әлпешлеу
сыйлау
қәстерлеу
хұрметли —
иззетли
қәдірли
әдіули

Ш

шабан —
топас
шадланыу —
кеүйленіу
шадлы —
қуғаншылы
шайқасыу —
алысыу
айқасыу
айтысыу
тиресіу
шайналыу —
шайқалыу
шайылыу —
суйылыу
шақа —
пұтақ
шақалақтау —
күліу
шақалау
пұтақтау
шақалы —
пұтақлы
шақалыу —
иқаалыу
түйиліу
шала —
қам

шалғайыу —
қайқайыу
шалқыу —
мәсириу
шандыу —
тырмышлау
түйіу
шаншылыу —
қадалыу
шаншыу —
қадау
түйреу
шаншыу —
әтлығыу
шарбая —
бийхая
шарға —
аласа
пәкене
мықыр
шарлатыу —
қайратыу
шарлау —
қайрау
жаныу
өткірлеу
шатақ —
латырат
жәнжел
ғауға
шатысыу —
былғасыу
илинисиу
шауқым —
бадабат
шашылыу —
тгөилиу
шәддес —
шәртимек
шебекей —
салақай
шебер —
уста
жетик
шөпшек —
шөгиртек
шежире —
тарийх
текер —
шедек
ғауға
шекйие —
қалта
дорба
шеккелей —
дусмалдан
шамадан
ядтан
шек —
пай

бөлим
бөлик
шеклес —
пайлас
шер/ —
менмен
тәкаббир
шер// —
қумар
шер/// —
арыслан
шерик —
жарнақ
ортақ
шермендешилтиқ —
масқарашылық
шешен —
сөзшең
дилұар
шешиндириу —
жаланаңшлау
шешиу —
босатыу
жаздырыу
шидерлеу —
тусаулау
шнйеленисиу —
қыйынласыу
ауырласыу
шнйки —
писпеген
қам
шнйкилик —
шалалық
қамлық
бадабат
ширикиннети —
келестіриуши
дәлделши
шириу —
сасыу
бузылыу
шоқ —
соқ
шоқ-шоқ —
топ-топ
шолпы —
сүзгінш
шомылыу —
жууыныу
шопақ —
туқым
урық
шоршыныу —
қорқыу
хаулығыу
шошқа —
доңыз
шөгирме —
қураш
теллек

шөллеу —
суусау
суусырау
шөлистан —
сахра
шөлкем —
уйым
шубалыу —
шнйелиу
түйиліу
шубырыу —
ызғыу
ығыу
шуғылланыу —
машқыланыу
шүңгил —
терең
түпсиз
туңғыық
шүңқыр
шығанақлау —
жамбаслау
шығын —
зыян
шығысыу —
шыдасы
шыдам —
төгелки
төзим
шыдамлы —
төзимли
берик
беккем
шыдамсызланыу
тыпыршыланыу
тынышсызланыу
төзимсизлениу
шырай/ —
сымбат
келбет
порым
сықыл
шырай II —
көрик
шырайлы —
сымбатлы
келбетли
шырайсыз —
сықылсыз
шырамытыу —
уқсатыу
усатыу

Ы

ығы —
аяғы
ақыры
төмени

13—256

ызаланыу —
ашыуларыу
азарланыу
ауырсыныу
намысланыу
ық —
таса
пана
ықтырма —
ылашық
қос
ықтыяр —
ерк
бийлик
ықтыярсыз —
ерксиз
ықтыят —
итият
ықшамластырыу —
ыңғайластырыу
беймлестіриу
қолайластырыу
қайымластырыу
ийкемлестіриу
ықшамлау —
ийкемлеу
ыңғайлау
қолайлау
қайымлау
беймлеу
ылайсаң —
ғалаұйт
Ұарра-Ұарра
жөнжел
ойқан
мәдел
тартыс
ылақ —
көкпар
көкмар
ылақтырыу —
таслау
атыу
шыңғытыу
зыңғытыу
ылақ —
яллет
ылас —
патас
иплас
кир
ылғал —
епкин
пәт
ылғаллы —
теперинш
пәтли
алдағы
алдыңғы
епкинли

актив
ылдың —
ойпат
сай
аңғар
ым —
ишәрат
ыпжық —
патық
жасқаншақ
төменшиқ
жигерсиз
ыңқылдау —
ыңырысу
ыныраныу
гүрсилдеу
ыраш —
қашы
қайшы
ыргалыу —
теңселиу
гербелиу
шайқалыу
ыргыу —
секириу
ғарғыу
атлау
ыржақай —
жыртақай
ыржаңлау —
қыйсаңлау
ырза —
разы
қайыл
ырзанылық —
қайылшылық
разышылық
ыс —
қурым
ыслау —
дүтлеу
қурымлау
ыссы —
аптап
ыссылау —
терлеу
қабызлау
ышқырыу —
шырлау
шыңғырыу
шырылдау
ыштан —
дамбал
дизгийнм

Я

яд —
ой
ес

ядлау
ойлау
еслеу
яқшы —
мақул
болады
дурыс
өжеп
қуп

құллық
ярдос —
жолдас
жора
дос
қурдас
ярым —
жарты

жарпы
жарым
ярым ақшам —
түн ярым
ярымы —
жарымы
жартысы

СИНОНИМЛЕРДИҢ АЛФАВИТ ТӘРТИБИ

А

абай
абайла
абыройлы (д. инабатлы)
абыныу (д. сүриниу)
авторитетли (д. инабатлы)
агитациялау
ағартыу (д. билимлендириу)
ағаш (д. терек)
ағашлық (д. тереклик)
ағза
ағла (д. пәкизе)
адалау (д. қуртыу)
адам
адасыу
адым
ажар (д. түр)
ажырасыу (д. айралық)
ажыратыу (д. айырыу)
ажыратыу (д. арашалау)
ажырау (д. айралық)
аз
аза
азада (д. таза)
азайтыу
азайыу (д. орталаныу)
азалы (д. муңлы)
азап (д. хорлық)
азапланыу (д. хорланыу)
азаплау (д. хорлау)
азар (д. хорлық)
азарсыз (д. биймәдел)
азатлық (д. еркинлик)
азғын
азғын (д. арық)
азғыныу
азғыртыу (д. айнытыу)
азлау
аз-маз
азсыныу
азы-кем (д. аз маз)

азықландырыу
азын-аулақ (д. аз маз)
азыу
айбат
айдау (д. сүриу)
айқасыу (д. шайқасыу)
айқын (д. анық)
айланыу (д. қайтыу)
айланба (д. дығырық)
айландырыу (д. қәрекетлеу)
айланыш
айлана (д. әтирап)
айландырыу (д. орау)
айныған
айнытыу
айныу (д. тайыу)
айныу (д. азғыныу)
айныу (д. қауаланыу)
айныу (д. хәкислениу)
айралық
айрылысыу (д. айралық)
айрылыу (д. айралық)
айтыс
айтысыу (д. дауласыу)
айтысыу (д. шайқасыу)
айығыу
айып (д. гүна)
айып (д. қылмыс)
айыпкер (д. гүнакар)
айыплау (д. жазалау)
айыплы (д. жазалы)
айыпсыз (д. жазасыз)
айырмашылық (д. өзгешелік)
айырылыу (д. бөлекленіу)
айырым (д. дара)
айырым-айырым (д. бирим бирим)
айырыу
айырыу (д. арашалау)
айырыу (д. жырттыу)
актив (д. ылғаллы)
ақсақ (д. майып)
ақсақал

ақсаңлау (д. маймақлау)
ақсау
ақтарыу (д. қарау)
ақша (д. пул)
ақшам (д. түн)
ақшамласыу (д. қоңыу)
ақыл
ақыл (д. кеңес)
ақыллы
ақыллы (д. ұәлий)
ақылсыз
ақырет (д. хорлық)
ақырын (д. әсте)
ақыры (д. ығы)
ақырынан (д. изинен)
ақырыу (д. дауыслау)
алағада (д. галауыт)
алағат (д. сийрек)
аламан (д. халық)
алаң (д. майдан)
алаңғасар (д. гөдек)
аласа (д. шарға)
аласы (д. қақы)
алаша (д. жайыу)
албырақлау (д. әйіемги)
албырақлау (д. албырау)
албырау
алға
алғашқы (д. әйіемги)
алғыр (д. билгир)
алғыр (д. жегик)
алғыр (д. өткир)
алғырлық (д. ерлик)
алдағы (д. ылғаллы)
алданшық (д. алданыш)
алданыш
алдастырыу
алдау (д. алдастырыу)
алдау
алдау (д. пәнтлеу)
алдаушы (д. пәнтлеуши)
алдыңғы (д. туңғыш)
алдыңғы (д. ылғаллы)
алжастырыу (д. ғабырыстырыу)
алжасыу (д. адасыу)
алжасыу (д. ғабырысыу)
алжыу
алшаңлау (д. годдаслау)
алым (д. салық)
алымсақ (д. тилемсек)
алыпсатар (д. сәудегер)
алыс (д. узак)
алыслау (д. узақлау)
алыстырыу (д. жағыу)
алыстырыу (д. тутандырыу)
алысыу
алысыу (д. бөлисиу)
алысыу (д. гүресиу)
алысыу (д. шайқасыу)
аман

аманласыу (д. сәлемлесіу)
аманлық
анау (д. ол)
анда-санда (д. сийрек)
анда-санда (д. гейде)
ант (д. ұәде)
анықлау
ангөдек (д. гөдек)
анғар (д. ылдый)
анғар (д. сүрдеу)
анғармау (д. ескермеу)
анғарыу (д. аңлау)
аңқау
аңқау (д. гөдек)
аңла (д. абайла)
аңлау
аңқыу (д. ийисленіу)
ансат (д. оңай)
аңсау (д. интизар)
аңсыздан (д. бирден)
аңыз (д. атыз)
аңыз (д. әңгеме)
апарыу
апат (д. харап)
апаттай
апатшылық
апат (д. ыссы)
ар
аразлы (д. өшпенли)
араластырыу
араластырыу (д. ууыу)
араласыу
аралау (д. гезиу)
арашалау
арбау (д. алдастырыу)
арғымақ
арқайынлық
арқаланыу
арланыу
арнау (д. ниетлеу)
арсыз (д. уятсыз)
артқа
артқы (д. соңғы)
артық (д. зыят)
артықмаш (д. зыят)
артынан (д. изинен)
артыу (д. жүкпеу)
артыу (д. тазартыу)
азшыл
арық
арықлау (д. азыу)
арыу (д. гөззал)
арыу (д. перийзат)
ас (д. ауқат)
асқар (д. бийик)
асқыныу (д. улғайыу)
асқыныу (д. күшейиу)
аспан
аспанлау

¹ Қара хәрип пенен жазылғанлар бас сөз доминант болады да, қалған-лары қайсы бас сөзге доминантаға тийіс екендігін табыу үшін хәр бир синонимнен кейін скобка ишінде бас сөзи (д.) доминанта көрсетілген.

А тап-кестен (д. топалаң)
астыргын
асығыс
асылыу (д. илиниу)
асылыу (д. жармасыу)
асыраушы (д. осирюуши)
асыу (д. илдириу)
ат
атак
атакты
ақтарыу
атқарыушы (д. орынлаушы)
атландыруу (д. жөнелтиу)
атлау (д. ырғыу)
атлығыу (д. шапшыу)
атыз
атыу (д. ылақтыруу)
атыу (д. сууыруу)
ау (д. тор)
ауан (д. гешше)
аударыу (д. қопарыу)
аударыу (д. төңкеріу)
ауқамласыу
ауқат
аулақ (д. оңаша)
аулақ (д. бөлек)
ауқал (д. қал)
ауызлық (д. суулық)
ауыр
ауыр (д. қыйын)
ауырласыу (д. шийеленисуу)
ауырлатыу (д. қыйынлатыу)
ауырлық (д. салмақ)
ауырсыныу (д. ызаланыу)
ауысық (д. зият)
ауысыу
ауыш (д. гешше)
аш (д. кәмбағал)
ашаршылық
ашкөз (д. қанаатсыз)
ашкөз (д. гөрқау)
анқылтым
ашық
ашық (д. анық)
ашықтық
ашшыласыу (д. ұрысыу)
ашшылыу (д. басланыу)
ашыныу
ашырқау (д. тарығыу)
ашыу (д. айбат)
ашыу (д. қәхәр)
ашыу (д. өш)
ашыу (д. быршыу)
ашыулануу (д. ызаланыу)
ашыулы (д. өшпенли)
ашыушақ
аэродром

Ә

әбден (д. жүдә)
әбеший
әбжил (д. ойыншыл)
әбзелінде (д. қақыйқатыпда)
әбигерлениу
әдепкі (д. дәслепкі)
әдепли
әдет
әдетлениу
әдеттегише
әдеуір (д. бираз)
әдеуір (д. көп)
әдил
әдиллик
әдис (д. усыл)
әдиулеу (д. әширепилеу)
әдиулеу (д. иззетлеу)
әдиулеу (д. құрметлеу)
әдиули (д. құрметли)
әжел (д. өлим)
әжеп (д. яқшы)
әжептәуір (д. әбеший)
әжже (д. хәк)
әзиз (д. өззи)
әжим
әзелги (д. дәслепкі)
әзелден (д. әуелден)
әззи
әззиллик
әззилеу (д. қансырау)
әзийиз (д. қымбатлы)
әйтеуір (д. хызметсиз)
әласпанда (д. бийикте)
әлем (д. дунья)
әлем (д. аспан)
әлжууаз (д. өззи)
әлжууаз (д. нәзик)
әлжууазлық (д. өззиллик)
әлпайым (д. мийзамкеш)
әлпешлеу (д. күтиу)
әлпешлеу (д. иззетлеу)
әлпешлеу (д. құрметлеу)
әлпешлеу (д. әширепилеу)
әлхағада (д. бийикте)
әмеллестиріу (д. ретлестиріу)
әндамлы
әндамлы (д. биймәлеле)
әндамлы (д. пәкизе)
әндийше (д. Ұақыя)
әнедей (д. әндамлы)
әнжам (д. таярлық)
әнгиме
әңгемелесіу
әңгемешил
әп-әнедей (д. пәкизе)
әп-әнедей (д. әндамлы)
әпәуайы
әптада (д. кәмбағал)

әшшер (д. түр)
әрман (д. дәрт)
әрман (д. мақсет)
әрманлы (д. дәртли)
әсбап (д. курал)
әскер
әсте
әтирап
әуел
әуел (д. дәслеп)
әуелги (д. дәслепкі)
әуелден
әуерелениу (д. машақатланыу)
әуерешилик (д. хәлекшилик)
әулад
әулийе
әулийешилик
әүселе (д. ұақыя)
әхмийет
әхмийетли
әширепи
әширепилеу

Б

бағ (д. дәулет)
бағ-бахыт (д. дәулет)
бағдар (д. бағыт)
бағдар (д. рәмәуиз)
бағдар (д. сүрдеу)
бағ-дәулет (д. дәулет)
бағғызыу
бағғынышлы (д. гәрезли)
бағыт
бағыу (д. күтиу)
бағғысыз (д. тәрбиясыз)
бағғышы (д. осирюуши)
бағғышлау (д. ниетлеу)
бадабат (д. шауқым)
базда (д. гейде)
базыбир (д. айырым)
бай
байқа (д. абайла)
байқамау (д. ескермеу)
байқау (д. изертлеу)
байқау (д. қадағалау)
байқау (д. аңлыу)
байлам (д. бұйма)
байланыс (д. қатнас)
байланыстырыу
байланыстырыу (д. тутастырыу)
байланысыу (д. қатнасыу)
байланыу (д. таңылыу)
байлау (д. бөгәу)
байлық (д. кән)
байлық (д. дәулет)
байлық (д. олжа)
байрақ
байрақ (д. жарыс)
байрамлау (д. тойлау)
байыу

бақан (д. сырық)
бақлау (д. изертлеу)
бақтыбай (д. тәуекел)
бақыл (д. қызғаншақ)
бақыл (д. сүтхор)
бақырыу (д. дәуласыу)
бала
балалық
бала-шағалы (д. үйли)
балқытыу (д. еритиу)
балшық (д. батпақ)
бап (д. үзинди)
баплау (д. күтиу)
баржуғы (д. ғалаба)
барлау (д. изертлеу)
барлау (д. қадағалау)
барлығы
барлығы (д. ғалаба)
барлық (д. хәмме)
барлық
бас
басқа
басқалдақ (д. паяпыл)
басқарма (д. председатель)
басқарыу
басқарыушылық (д. басшылық)
басқарыушылық (д. хожайыншылық)
басқаша
басқыласыу (д. хәзиллесіу)
басқышыл (д. лаққы)
басланыу
баслапқы (д. дәслепкі)
баслық (д. председатель)
баспақ (д. бузау)
баспаны
бастан (д. дәслеп)
басшы
басшылық
басым (д. үстем)
батпақ
батыл (д. жүрекли)
батырлық (д. қахарманлық)
батырлық (д. ерлик)
батырыу (д. малыу)
бауызлатыу (д. сойдырыу)
бауызлау (д. сойыу)
бақа
бахалау (әширепилеу)
бахалы (д. әширепи)
бахалы (д. өтмилі)
бахалы (д. хасыл)
баянлау
бәйги (д. жарыс)
бәләтлеу (д. кейиу)
бәлент (д. бийиқ)
бәлентте (д. бийикте)
бәлким (д. итмал)
бәне
бәнт (д. беккем)

бәри (д. барлығы)
бәри (д. галаба)
бәрқулла (д. хәммә уақыт)
бәрхәма (д. хәммә уақыт)
бәхәр
беделли (д. инабатлы)
беделли (д. қәтерели)
безгек
безениў (д. пардозланыў)
безеў
безеў
беймлестириў (д. ықшамластырыў)
беймлеў (д. ықшамлаў)
бекниис (д. қорған)
бекниисиў (д. синисиў)
бекниисиў (д. нығайыў)
бекниий (д. нығайыў)
бекитиў
бекитиў (д. бөгәў)
беккем
беккем (д. шыдамлы)
беккемлеў (д. нығайыў)
беккемлеў (д. нығайтыў) белги
белги (д. домбық)
белги (д. ен)
белги (д. нышан)
белгилеў (д. дийдилеў)
белгилеў (д. мәлимлеў)
белгилеў (д. тилиў)
белгили (д. мәлим)
белгисиз (д. хабарсыз)
белдар (д. қазыўшы)
белүзди (д. үзилиспе)
берик (д. шыдамлы)
бет
бети (д. үсти)
бетлесиў (д. қарсыласыў)
бетпе-бет
бетсиз (д. уятсыз)
бешпент (д. кәмзол)
бий (д. үстем)
бийазар (д. биймәләл)
бийғуна (д. гүнасыз)
бийғамлық (д. арқайынлық)
бийдәрәк (д. хабарсыз)
бийдәрт (д. уғайымсыз)
бийдәўлет (д. хызметсиз)
бийик
бийиклик (д. үстиртлик)
бийикте
бийиксап (д. инсалсыз)
бийикар (д. бийпайда)
бийлеў (д. басқарыў)
бийикар (д. хызметсиз)
бийлеў (д. басқарыў)
бийлеўшилик (д. хожайыншылық)
бийлик (д. хуқық)
биймәләл
биймаза

биймәләл
биймәлим (д. хабарсыз)
биймезгил (д. уақытсыз)
бийпайда
бийпаруальц (д. арқайынлық)
бийпам (пәмсиз)
бийпаруа (д. хызметсиз)
бийгәләп (д. хызметсиз)
бийтаныс (д. жат)
бийтаппланыў (д. ваўқасланыў)
бийуак (д. уақытсыз)
бийхәя (д. шарбая)
бийхуўда (д. бийпайда)
бийхуўда (д. хызметсиз)
бийхуш (д. сулық)
бийшара (д. гәрип)
бийшиллик (д. хожайыншылық)
билгир
билгир (д. үәлий)
билдириў (д. қулақландырыў)
билдириўши (д. хабаршы)
биллим
биллимлендириў
биллими
биллимаз
биллисиў (д. танысыў)
билиў (д. таныў)
бираз
биргелесиў (д. аўқамласыў)
биргелесиў (д. биригиў)
биргелесиў (д. жәрдемлесиў)
биргелесиў (д. қосылыў)
биргелки (д. биржөн)
бирен-саран (д. сийре-)
бирейине (д. хәммә уақыт)
бирден
биржөн
бирнигү
бирнигү (д. қосылысыў)
бирим бирим
биринши (д. туңғыш)
бирқанша (д. бираз)
бирлесиў (д. жәрдемлесиў)
бирлесиў (д. биригиў)
бирлеў (д. үшлеў)
бир нешше (д. нешше)
бирсара (д. биржөн)
бирсыпыра (д. биржөн)
бир талай (д. бираз)
бир талай (д. нешше)
бирынғай (д. биржөн)
бозарыў
бозлаў (д. жылаў)
бойсындырыў (д. үйретиў)
бойшаң (д. взын)
бойы (д. қәдди)
бойсыныў (д. бағыныў)
болады (д. яқшы)
боласынлы
болдырыў (д. ҳарыў)

болжағыш (д. үәлий)
Солжаў (д. жорыў)
болжаў (д. тақмиин)
болжаў (д. үйғарыў)
болық (д. патик)
болымлы (д. боласынлы)
болысыў (д. жәрдемлесиў)
боран
бос (д. хызметсиз)
бос (д. селпи)
босаныў
босатыў (д. шешиў)
босқа (д. ешейин)
бостанлық (д. кеңислик)
бостанлық (д. еркинлик)
бөбек (д. нәресте)
бөгет (д. иркиниш)
бөгәў
бөксе (д. саўыр)
бөлек
бөлек (д. үзинди)
бөлек-бөлек (д. бөдим-бөлим)
бөлекленнү
бөлик (д. шек)
бөлим (д. үзинди)
бөлим (д. шек)
бөлим-бөлим
бөлисиў (д. үлеснү)
бөлисиў
бөлистириў (д. үлестириў)
бөлиў (д. айырыў)
бөлиў (д. үлестириў)
бөлме (д. өжире)
бөлшек (д. үзини)
бөлшеклеў (д. айырыў)
бөпе (д. нәресте)
бәри (д. қасқыр)
бөтен (д. басқа)
бөтен (д. жат)
бөтенсиў (д. өгейсиў)
бужыр (д. қотыр)
бузаў
бузылған (д. айныған)
бузылыў (д. сыныў)
бузылыў (д. азғыныў)
бузылыў (д. шириў)
бузылыў (д. алжыў)
бузыў (д. айнытыў)
буйрық (д. ҳәмир)
буйым (д. ван)
буйынтықлаў (д. жасырыў)
булдыраў (д. елеслеў)
бураўлаў
бурылаў (д. бураўлаў)
бурылыс (д. дығырық)
бурылыў (д. қайтыў)
бурын (д. дәслеп)
бурынғы (д. дәслепки)
бурынғыша (д. әдеттегише)

бурыннан (д. әўелден)
бурыў (д. айлану)
буўат (д. буўма)
буўма
буўым (д. түйдек)
бүгилиў (д. елкейиў)
бүкир
бүлгин (д. харап)
бүлгиншилик (д. хәлекшилик)
бүлдириў (д. былықтырыў)
бүлинген (д. харап)
бүлиниў (д. машақатланыў)
бүрис (д. ишмерез)
бүрисиў (д. қурысыў)
бүркиў (д. себелеў)
быжық
былғары (д. телетин)
былғастырыў (д. былықтырыў)
былғастырыў (д. араластырыў)
былғасыў (д. шатысыў)
былғаў (д. уўыў)
былқылдақ (д. солқылдақ)
былықтырыў
быршыў
В
врач (д. доктор)
Г
гәп (д. әңгиме)
гәп (д. әңгимелесиў)
гәшил (д. әңгимешил)
гәрдийиў
гәдей (д. кәмбағал)
гәжир (д. хәкис)
гәжирлениў (д. хәкислениў)
гезек
гезек (д. рет)
гезеклесиў
гезенде (д. сайыл)
гезиў (д. тентиреў)
гезлесиў (д. дуўшакерлесиў)
гәйбир (д. айырым)
гейде
гелле (д. бас)
генже
генже (д. киши)
генжелеў
гер (д. гереп)
гереп
геройлық (д. қаҳарманлық)
геўгим
геўде
геўдели
геўдиреў (д. саўдыраў)
геўнис
гешше
гештек (д. зыяпат)
гидирги (д. иркиниш)
гидирместен (д. иркилместе)
гидиман (д. тайнапыр)

гидриў (д. иркилиў)
гил (д. оңкей)
гириттар
гия (д. осимлик)
гиябент (д. көкинаршы)
гөлек
гөзал
гөзаллық
гөне
гөне (д. ләтте)
гөнерген (д. тозған)
гөнериў
гөр (д. қабир)
гөрәў
гүбирли

гүлибузар (д. ойсыз)
гүдик (д. сезик)
гүдиклениў (д. сезиклениў)
гүзетши (д. сақшы)
гүзетнү
гүллән (д. галаба)
гүллән (д. барлығы)
гүллендириў (д. раўажландырыў)
гүллениў (д. раўажланыў)
гүман (д. сезик)
гүманланыў (д. сезиклениў)
гүманлы (д. нагүман)
гүна
гүнакар
гүналаў (д. жазалаў)
гүналы (д. жазалы)
гүнасыз
гүн
гүнелек (д. гүн)
гүнилли (д. гүбирли)
гүреснү
гүрриң (д. әнгиме)
гүрриңлесиў (д. әнгимелесиў)
гүрсилдеў (д. ыңқылдаў)
гүўенлеў

Ғ

Ғабырыстырыў
Ғабырысыў
Ғайрат (д. жигер)
Ғайрат (д. күш)
Ғайрат
Ғайраткер
Ғайратланыў (д. жигерлениў)
Ғайратлы
Ғайратлы ((д. палўан)
Ғайратсыз (д. нәренжан)
Ғалба
Ғалаба (д. барлығы)
Ғалаўыт
Ғалаўыт (д. ылайсаң)
Ғамланыў
Ғамхор
Ғамхорлы (д. раҳимли)
Ғарғыў (д. ыргыў)

Ғарқылдасыў (д. ўақақаласыў)
Ғарры
Ғауға (д. шатақ)
Ғаўға (д. шекер)
Ғаўығыз (д. ўағырлы)
Ғәзеллениў
Ғәзел
Ғәлле
Ғәллехана (д. склад)
Ғәрезли
Ғәремет (д. жала)
Ғоддаслаў
Ғәрни
Ғоза
Ғырыс (д. хәкис)
Ғырыстай

Д

дақыл (д. егин)
далан
далан (д. майдан)
даланлық (д. кеңислик)
дамбал (д. ыштан)
данышпан (д. көсем)
даңқ (д. атақ)
даңқлы (д. атақлы)
дара
дара-дара
дарақ (д. терек)
дараланыў (д. бөлеклениў)
дараўара (д. дара)
дардай (д. ғырыстай)
дарқанлық (д. еркинлик)
даўкес
даўласыў
даўыл
даўыс (д. сес)
даўыслаў
дәбеле (д. таярлық)
дәл
дәлбир (д. ушқалақ)
дәлбиреў (д. суўдыраў)
дәлдалшы (д. ширинкинеи)
дәлбиреў
дәлли (д. себеп)
дәлнек (д. ермек)
дәлнеклесиў (хәзиллесиў)
дәлнек (д. хәзил)
дәлнеклеў (д. ермеклеў)
дем (д. маза)
дәме (д. үмит)
дәмегөй (д. үмитгөй)
дәмелениў (д. үмитлениў)
дәмесиз (д. үмитлениў)
дәмигиў (д. әдетлениў)
дәмли (д. мазалы)
дәмсиз (д. мазасыз)
дән (д. гәле)
дәнекерлеў
дәнхана (склад)

депең (д. дуғыжым)
дәинни
дәреклесиў
дәресиз (хабарсыз)
дәрис
дәркар (д. зәрүр)
дәрман (д. диңке)
дәрман (д. күш)
дәрриў (д. тез)
дәрт
дәртлесиў
дәртли
дәртсиз (д. уўайымсыз)
дәруиш (д. дийўана)
дәске (д. үскене)
дәслеп (д. әўел)
дәслепки
дәслеп
дәслепки
дәслептен (д. әўелден)
дәстан
дәсте I
дәсте II
дәстелеў
дәстүр
дәўлет
дем (д. леп)
дәмеў (д. сүйеў)
дәмигиў
дәне
дәне (д. геўде)
дәне (д. геўдели)
дизбек (д. гезек)
дизбеклесиў (д. гезеклесиў)
дизгин
дизигийим (д. ыштан)
дизилесиў
дизилиў (д. дизилисиў)
дизиў (д. гүўенлеў)
дийдар
дийдилеў
дийўана
дийханшылық (д. егиншилик)
дилгир
дилиўар (д. шешен)
димар (д. диңке)
димарсызлық (д. диңкесизлик)
дингек
диңке
диңкесизлик
дирилдеў (д. тоңыў)
доға (д. дөңгелек)
доктор
доланыў (д. пордозланыў)
домалақ (д. дөңгелек)
домалақлаў (д. зуўалалаў)
домаланыў (д. дөңгелениў)
домбырыў
домбық
домбықлаў

доңыз (д. шошқа)
дорба (д. шекийне)
дос (д. ярдос)
досластырыў (д. жарастырыў)
досласыў (д. жарасыў)
дөгерек (д. әтирап)
дөниў
дөн (дингек)
дөңгелек
дөңгелениў
дөретиў
дөҳмет (д. жала)
дөҳмет (д. сүргин)
дуғыжым
дузланған
дузлаў
дуғыжым
дузланған
дузлаў
дуйым (д. барлығы)
дурыс (д. әдил)
дурыс (д. ҳадал)
дурыс (д. хақыйқат)
дурыс (д. яқшы)
дурыслаў (д. мақуллаў)
дурыслаў (д. сазлаў)
дурыстық (д. әдиллик)
дурысында (д. хақыйқатында)
дусласыў (д. дуўшакерлесиў)
дусмал (д. тақмиийин)
дусмалдан (д. шеккилей)
дуўпияз (д. таза)
дуўшакерлесиў
дуўшар (д. гириптар)
дух (д. руўх)
душпан I
душпан II
душпанлық (д. зыянкеслик)
дүбелей (д. даўыл)
дүбирли
дүгисиў
дүгиў (д. сүзиў)
дүзелнү
дүзелиў (д. айығыў)
дүзелиў (д. оңалыў)
дүзеў (д. сазлаў)
дүзеў (д. теңеў)
дүзиў (д. тик)
дүзлесиў (д. оңалыў)
дүкөн (д. устахана)
дүкөншы
дүмбек (д. диңгек)
дүнья I
дүнья II
дүмпишлеў (д. мушлаў)
дүнья (д. өмир)
дүнья (д. ўәж)
дүньяхор (д. пайдакүнем)
дүркин
дүркин-дүркин

дүрсилди (д. дүбирли)
дүсирли (д. дүбирли)
дүтлеу (д. ыслау)
дығырық
дыққат
дым (д. жүдә)

Е

ебетей
ебетейсиз (д. олан)
егеде (д. үлкен)
егиз
егин
егиншилик
егнү
еглениу (д. иркилиу)
егнү (д. тигнү II)
еглениу (д. иркилиу)
еглениу (д. тақирарлау)
езнү
езнү (д. уыу)
ел (д. халық)
елбиреу (д. дәлбиреу)
елгезер
елек (д. қалбир)
елеслеу
елеуиш (д. елгезер)
елпилдеу (д. дәлбиреу)
елшилик (д. жұртшылық)
ем
емнзиу
емлеухана
ен I
ен II
ен (д. қос)
еналат (д. бираз)
еналаттай (д. апаттай)
ентигнү
ен (д. жүдә)
енгезердей (д. ғырыстай)
еңкейнү
еңкилдеу (д. жылау)
енсела (д. жауырынлы)
еп
еп (д. ебетей)
епкин (д. ылғал)
епкинли (д. ылғаллы)
еплеп (д. зордан)
еплестирнү (д. оңыстырыу)
еплеснү (д. оңысу)
еплеу (д. ретлеу)
епшил
ер
ергенек
ерегисиу (д. өжетлениу)
ерекше (д. бөлек)
ержеткен
ериншек
ериннү
ерк (д. хуқық)

ерк (д. ықтыяр)
еркинлик
ерксиз (д. ықтыарсыз)
ерлик
ерлик (д. қахарманлық)
ермек
ермек (д. алданыш)
ермеклеу
ернек (д. жаға)
ерси
ерсиз
ерсилн-қарсылы
ершендогой
ес (д. яд)
ес (д. ақыл)
есапалау
есапсыз
есауан (д. гешше)
есейнү
еселеу
есен (д. аман)
есенлик (д. аманлық)
есик (д. ергенек)
еситнү (д. тыңлау)
ескерген (д. тозған)
ескериу (д. гүнериу)
ескермеу
ески (д. ләтте)
ески (д. гөне)
еслеу (д. ядлау)
если (д. ақыллы)
ешейин
ешки

Ж

жабайы (д. қодирең)
жабайы шөп (д. отақ)
жабығыу
жабыла (д. ғалаба)
жабыстырыу
жабысыу (д. жармасыу)
жабыу (д. бекитнү)
жаға
жағдай (д. хал)
жағдайлы (д. жайлы)
жағдайсыз (д. ойсыз)
жағымпаз
жағымпазланыу
жағыу
жазалау
жазалы
жаздырыу (д. шешнү)
жазықсыз (д. гүнасыз)
жазықлы (д. жазалы)
жазылысу (д. хәзлеснү)
жазылысыу (д. отырлысыу)
жазылыу (д. айығыу)
жазылыу (д. оңалыу)
жазыу (д. тарқатыу)

Жай

жай (д. әниұайы)
жай (д. әсте)
жайғастырыу (д. атқарыу)
жайғастырыу (д. жерлеу)
жайдақ (д. ерсиз)
жайдары (д. әниұайы)
жайластырыу (д. үйлестирнү)
жайласыу
жайласыу (д. көмилиу)
жайлау
жайлау (д. отар)
жайлау (д. пада)
жайлы
жайлы (д. үйли)
жаймашууақ (д. қуншууақ)
жайсыз (д. үйсиз)
жайылым (өрнслик)
жайылыу (д. отлау)
жайыу
жайыу (д. агитациялау)
жайыу (д. төсеу)
жақ
жақты (д. жарық)
жақтырмау (д. унатпау)
жақтырыу (д. унатыу)
жала
жалаң (д. оңкей)
жаланашлау (д. шешиндириу)
жалау (д. байрақ)
жалатай (д. сугаңақ)
жалау (д. байрақ)
жалбарыныу (д. өтиннү)
жалбырықлау (д. саудырау)
жалған (д. өтирик)
жалғау (д. тутастырыу)
жалғыз
жалқау (д. ериншек)
жалланыушы (д. күнликши)
жалмауыз
жалт (д. тез)
жалпылдақ
жалт (д. зәбердес)
жалтылдау (д. жарқырау)
жалтырау (д. жарқырау)
жалығыу (д. зеригнү)
жалыныу (д. өтиннү)
жаман
жаманат (д. жала)
жаманлық (д. қыянетлик)
жамбаслау (д. шығанақлау)
жамғыр (д. жауын)
жамыратыу (д. емнзиу)
жан
жандырыу (д. жағыу)
жандырыу (д. өртеу)
жанландырыу (д. өртеу)
жанландырыу (д. рауажландырыу)
жанланыу (д. рауажланыу)

жанлық (д. ешки)
жаныу (д. алыслау)
жаныу (д. шарлау)
жаныу (д. өртениу)
жаңа (д. тын)
жаңғақ
жаңғақ (д. роза)
жаңғыз (д. жалғыз)
жаңғырық (д. жарғақ)
жаңылыстырыу (д. ғабырыстырыу)
жаңылысыу (д. адасыу)
жаңылысыу (д. ғабырысыу)
жапа (д. хорлық)
жапакеш (д. мийнеткеш)
жапсар (д. қаптал)
жар (д. қулама)
жара
жарақ (д. қурал)
жарақатланыу (д. зыянланыу)
жарақланыу (д. қуралланыу)
жарақланыу (д. қуралланыу)
жарамсақ (д. жағымпаз)
жарамсақланыу (д. жағымпазла-
ныу)
жарастырыу
жарасыу
жаратпау (д. унатпау)
жаратылыс
жарантыу (д. унатыу)
жаратыу
жарау (д. унау)
жариялау (д. дағазалау)
жарқырау
жарлы (д. көмбағал)
жарлық (д. хәмир)
жармасыу
жарнақ (д. шерик)
жарпы (д. ярым)
жартысы (д. ярымы)
жарық
жарым (д. ярым)
жарымес (д. ақылсыз)
жарымес (д. мәжгүн)
жарымы (д. ярымы)
жарыс
жарыу (д. тилнү)
жас (д. нәуше)
жас (д. ләм)
жас (д. нәресте)
жасаған (д. үлкен)
жасаныу (д. пардозланыу)
жасқаншақ (д. ынжық)
жаслық (д. балалық)
жасырын
жасырынбау (д. тайсалмау)
жасырыныу
жасырыу
жат
жатақхана (д. мийманхана)
жатлығыу (д. қәлиплеснү)

жатырқау (д. өгейсиу)
жау (д. душпан)
жаушы (д. қуғыншы)
жауыз (д. душпан)
жауынгер (д. әскер)
жауынгерлік (д. ерлік)
жауырынлы
жаяу (д. шаяда)
жәрдемлесіу (д. аұқамласыу)
жәбдилесіу (д. биригіу)
жәбир (д. хорлық)
жәбирлениу (д. хорланыу)
жәбирлеу (д. хорлау)
жәдигөй (д. жөги)
жәм (д. хәзир)
жәми (д. барлығы)
жәмлесіу (д. қосылысыу)
жәмлесіу (д. биригіу)
жәмлеу (д. хәзирлеу)
жән-жақ (д. әтирап)
жәнжел (д. урыс)
жәнжел (д. ұайрап)
жәнжел (д. шатақ)
жәнжел (д. ылайсаң)
жәнжеллесіу (д. дауласыу)
жәнжеллесіу (д. урысыу)
жәнжеллесіу
жәнжелпаз (д. даўкес)
жәнжелсиз (д. урыссыз)
жәрдем (д. көмен)
жәрдемлесіу
жәрдемлесіу (д. сүйеу)
жәрдемши (д. көмекши)
жәриялау (д. қулақландырыу)
жәриялау (д. мәлимлеу)
жәхән (д. дунья)
жәделлениу (д. жигерлениу)
жәделлениу (д. руўхланыу)
жәделли (д. хұжданлы)
жәкке (д. дара)
жәкке (д. жалғыз)
жәккелениу (д. бөлекленіу)
жәккирниу (д. дәпиниу)
жәксурин (д. жалмауыз)
жәл (д. самал)
жәлимдей
жәмис (д. мийе)
жәншиу (д. унтау)
жәнил (д. оңай)
жәнил (д. ушқалақ)
жәнил-жәлли (д. үстиртин)
жәнилиу (д. утылыу)
жәниу
жәниу (д. утыу)
жәнсиз (д. кәшминш)
жәркениу
жәсир
жәтекиши (д. басши)
жәтекиши (д. жолбасшы)

жәтик
жәтилиу (д. көбейіу)
жәтин
жәтиспегенлик (д. олқылық)
жәтиспәушилик (д. кемшилсиз)
жәткизіу (д. аларыу)
жәтлесин (д. кемис)
жәгир
жәгирлениу
жәгирлилик (д. қақарманлық)
жәгирсиз (д. ынжық)
жәйин (д. қалың)
жәинаят (д. қылмыс)
жәиңишке (д. нәзик)
жәиңишкеріу (д. илмийіу)
жәиптиктей (д. жәйинақлы)
жәғалтыу (д. жәйтыу)
жәйтыу
жәйыу (д. жәйтыу)
жәқары (д. бийик)
жәқары (д. тор)
жәқарыда (д. бийикте)
жәқарылатыу (д. төрлетіу)
жәқарысы (д. үсти)
жәқшылық (д. ашаршылық)
жәл (д. сапар)
жәл (д. усыл)
жәлбасшы
жәлдас (д. қостар)
жәлдас (д. ярдос)
жәлығысыу (д. дуўшакерлесіу)
жәныу (д. сүргилеу)
жәра (д. ярдос)
жәрта (д. хәкисинә)
жәрыу
жәспарлау (д. жәрыу)
жәта (д. геўде)
жәталы (д. геўделә)
жәги
жәг (д. рәмәуиз)
жәветиу
жәнеу
жәнлеу (д. ретлеу)
жәнли (д. биймәлел)
жәнсиз (д. ойсыз)
жәтелиу
жәхәтлик (д. менменлик)
жәубай (д. қостар)
жәубайлас (д. теңлес)
жәубаныш (д. алданыш)
жәубатыу (д. алдастырыу)
жәудырық (д. муш)
жәудырықласыу (д. мушласыу)
жәудырықлау (д. мушлау)
жәлқылау
жәлқыныу (д. силкиниу)
жәлыу
жәумалау
жәумсау (д. жаратыу)
жәумыла (д. галаба)

жәумыс (д. хызмет)
жәумыскер (д. хызметкер)
жәумыссыз (д. хызметкерсиз)
жәуп (д. егиз)
жәупар ийис (д. хошиийс)
жәупласыу
жәупкерлесіу (д. жәупласыу)
жәупты (д. қостар)
жәурдай
жәурт (д. ирге)
жәурт (д. халық)
жәуртшылық
жәуртқыншақ (д. көмекей)
жәуғас (д. гәрип)
жәуғамы (д. құлласы)
жәуғалау (д. түршигиу)
жәуғмақ (д. нәтийже)
жәуғха (д. жәги)
жәуғық (д. жақын)
жәуғыныу (д. шомылыу)
жәуғыу
жәүгиниу (д. сыйыныу)
жәудә
жәудеу (д. азыу)
жәүз (д. бет)
жәүзбе-жәүз (д. бетпе-бет)
жәүзгөй (д. жәги)
жәүзеки (д. жәги)
жәүзи (д. үсти)
жәүйрик (д. арғымақ)
жәүклеу
жәүклеу (д. тапсырыу)
жәүрекли
жәүресиз (д. қорқақ)
жәүриу (д. жәнеу)
жәүриу (д. сырыу)
жәбырлау (д. қыймылдау)
жәғыу (д. қулатыу)
жәғыу
жәғыу (д. қулатыу)
жәйиналыс (д. мәжилис)
жәйинақлы
жәйиналыс
жәйиналыу (д. үйилиу)
жәйинатыу (д. үйдириу)
жәййрық (д. әжим)
жәййрылыу (д. жәркениу)
жәййылыу (д. үйилиу)
жәййын (д. жәйиналыс)
жәййыу (д. териу)
жәламсырау (д. кемсеңлеу)
жәлау
жәлау (д. дизигин)
жәлдам (д. тез)
жәлдам-жәлдам (д. тез-тез)
жәлдамлық (д. тезлик)
жәлжәмау (д. табжәлмау)
жәлжәу
жәлысыу (д. жәлжәу)

жәнаятлау (д. жәзалау)
жәнаятлы (д. жәзалы)
жәрақ (д. узақ)
жәртақай (д. ыржақай)
жәртыу
жәртыс (д. жәртыу)

3

жәды
жәдып (д. қостар)
жәзак
жәқым (д. зыян)
жәзым (д. зулым)
жәзымлық (д. зыянкеслик)
жәзаман
жәзаманлас
жәзамат (д. тез)
жәзыран (д. зәхәр)
жәздап (д. зәхәр)
жәрлау (д. жылау)
жәт (д. дунья)
жәт (д. үжәк)
жәулатыу (д. зуулатыу)
жәулау (д. зырлау)
жәуық (жәыпат)
жәуық (д. қызық)
жәуықлы (д. қызықлы)
жәхмет (д. хорлық)
жәбәрдес
жәлел (жәян)
жәңги (д. пейит)
жәзәрүр
жәзәр
жәзәрлениу
жәзин
жәзин (д. талант)
жәзинли
жәзинли (д. талантлы)
жәзор (д. питик)
жәзәрайыу (д. улғайыу)
жәзрдан
жәзрға (д. зордан)
жәзрлау
жәзбан (д. тил)
жәзирек (д. жәзин)
жәзиреклик (д. талант)
жәзил (д. аұыр)
жәзилдеу (д. тоңыу)
жәзулым
жәзулымлық (д. зыянкеслик)
жәзуғалалау
жәзуғалалау (д. думалақлау)
жәзуғалау (д. зырлау)
жәзуғылдау (д. зырлау)
жәзуғылдау (д. зырлау)
жәзүрәт
жәзүрад (д. әулад)
жәзүрады (д. жәды)

зықна
зымырау
зыңғытыу (д. ылақтырыу)
зыңғыу (д. зымырау)
зырлау
зырылдау (д. зырлау)
зытыу (д. зымырау)
зыяда (д. зыят)
зыян (д. шығын)
зыян
зыянкеслик
зыянланыу
зыяпат
зыят

И

изге (д. артқа)
изги (д. соңғы)
изей
изертленбеу (д. тексерилмеу)
изертлесу (д. дәреклесу)
изертлеу
изертлеу (д. тексеру)
иззет
иззет (д. құрмет)
иззетлеу
иззетлеу (д. құрметлеу)
иззетли (д. құрметли)
изи (д. ақыры)
изинен
излену
излеу
ийба (әдеп)
ийбалы (д. әдепли)
ийбесиз (д. уятсыз)
ийелеу
ийилу (д. еңкейу)
ийин (д. рет II)
ийинли (д. жауырынлы)
ийислену
ийкес (д. ебетей)
ийкемлестиру (д. ықшамласты-
ру)
ийкемлеу (д. ықшамлау)
ийкемшил (д. епшил)
иймейу (д. қайысу)
иймейу (д. еңкейу)
ийренлей (д. ийретилу)
ийретилу
иiramлы (д. әдепли)
илаж
иләнәзиклениу (д. илмийу)
илгек
илгек (д. илгешек)
илгешек
илгир
илгир (д. билгир)
илгир (д. жетик)

илгир (д. өткир)
илдириу
илдириу (д. жабыстыру)
илимли (д. билимли)
илимпаз (д. билимпаз)
илинисиу (д. шатасыу)
илиниу
иллет (д. ылаң)
илмешек (д. тоғанақ)
илмийиу
илманият (д. мүмкиншилик)
илтихан
инабат
инабатлы
инандыру (д. исендириу)
инаным (д. исеним)
инаныу (д. исениу)
инкар (д. интизар)
инсан (д. адам)
инсапсыз
инта (д. жигер)
инта (д. талант)
инта (д. зейин)
инта (д. хәүес)
инталы (д. зейинли)
инталы (д. талантлы)
инталық (д. құштарлық)
интасыз (д. талантсыз)
интизар
иңир (д. геүгим)
иплас (д. ылас)
ирге
иргелес
ири (д. геүмис)
ириклиу
ириклеу (д. таңлау)
иркилиу (д. тыйылыу)
иркилместен
иркинши
иркиу (д. тууарыу)
ис (д. хызмет)
иркилиу
исендириу
исеним
исенимли
исенимли (д. инабатлы)
исениу
исжақпас (д. ериншек)
исиу (д. домбығыу)
искер (д. ғайраткер)
исм (д. ат)
итибар (д. инабат)
итибарлы (д. инабатлы)
итибар (д. дыққат)
итибарсыз (д. парықсыз)
итимал
итият (д. ықтыят)
иш (д. қарын)
ишарат (д. ым)

ишкирне (д. ишмерез)
ишмерез
иштей

И

йош (д. жигер),
йош (д. руу́х),
йошланыу (д. руу́хланыу)

К

камзол
кайуаны (д. үлкен)
кәмбағал
кән
кән (д. көп)
кәнепат (д. бираз)
кәрамат
кәсип (д. өнер)
кәсип (д. хызмет)
кәшмиш
кебиу
кейинге (д. артқа)
кейинги (д. соңғы)
кейип (д. нәше)
кейиплену (д. нәшелену)
кейис (д. урыс)
кейисиу (д. урысу)
кейни (д. ақыры)
кейну
кейнинен (д. изинен)
кек (д. өш)
кекли (д. өшпенли)
кексе (д. ғарры)
кексе (д. үлкен)
келбет (д. бет)
келдили-кетпели (д. ерсли-қар-
сылы)
келисисиз (д. әбеший)
келсим
келсимсиз (д. мауасасыз)
келестириу (д. жарастыру)
келестириу (д. оңыстыру)
келестириуши (д. ширіккешши)
келисиу (д. оңысу)
келте
келтелеу
келтерну
келтертиу
кем (д. аз)
кемис
кемислик (д. қемшилик)
кемислик (д. олқылық)
кемиссиз
кемиссиниу (д. азсыну)
кемитиу (д. азайту)
кемиу (д. орталаныу)
қемлеу (д. азлау)
кемсеңлеу
кемшилик

кемшилик (д. олқылық)
кенепаттай (д. апаттай)
кенейтиу (д. ұлғайту)
кеңес
кеңес (д. мәсләхәт)
кеңесу (д. сырласу)
кеңислик
кеңлик (д. ен II)
кәсерлеу (д. дәнекерлеу)
кәптирилген (д. сорғытылған)
кәптириу
кербаз (д. наз)
керек (д. зәрүр)
керек (д. лазым)
керисине (д. хәкисине)
керисинше (д. хәкисинше)
керсең (д. самар)
кесепаты (д. иркиниш)
кеселлениу (д. науқасланыу)
кесит (д. иркиниш)
кесири (д. иркиниши)
кесу
кесу (д. тилиу)
кесиу (д. тилиу II)
кескир (д. өткир)
кестелеу (д. торлау)
кетну (д. жөнеу)
кеуил (д. дыққат)
кеуиллениу (д. шадланыу)
кеуиллилик (д. мәслик)
кеуилшек
кеуиу (д. кебиу)
кеш (д. генже)
кеше (д. зыяпат)
кеше (д. отырыспа)
кешлеу (д. генжелеу)
кир (д. ылас)
кириу (д. олжа)
кисаныр (д. қалтаман)
киси (д. адаман)
киши
кишкене
кишкентай (д. азғантай)
кишкентай (д. нәментай)
коллективлесу (д. аўқамласу)
көбейу
көбик (д. быжық)
көбиклениу (д. көбиклесу)
көбиклесу
көгериу
көгериу (д. бозару)
көгериу (д. өңиу)
көзжарыу (д. босану)
көзашық (д. үәлий)
көзли (д. соқыр)
көзсиз (д. соқыр)
көк
көк (д. аспан)

көкирек (д. омырау)
көклем (д. бөхәр)
көкпеу (д. тигиу)
көкмий (д. гешше)
көкнаршы
көкнар (д. ылақ)
көлегейлеу (д. жасырыу)
көлем
көлеңке
көмек
көмекей
көмеклесіу (д. жәрдемлесіу)
көмекши
көмиу (д. жерлеу)
көн (д. тери)
көниу
көниу (д. мойынлау)
көнлигиу (д. көниу)
көп
көпириу (д. көбиклениу)
көр (д. соқыр)
көргенли (д. әдепли)
көргенсиз (д. уятсыз)
көрик (д. түр)
көринбеу (д. жасырыныу)
көрисіу (д. сәлемлесіу)
көрисіу (д. қолалысыу)
көркейтиу (д. безеу)
көркем (д. гөззал)
көркемлеу (д. безеу)
көрсеткиш (д. нышан)
көс
көтерем (д. арық)
көсем
көтерилис
көтермелеу (д. қошаметлеу)
көшиу (д. посылу)
күйгелек
күйик (д. өртен)
күйик (д. дәрт)
күйиниу
күйиниу (д. ашыныу)
күнелтиушилик (д. рузгершилик)
күнликши
күншил (д. қызғаншақ)
күншууақ
күтә (д. жүдә)
күтиниу (д. ғамланыу)
күтиу
күш
күш (д. ғайрат)
күшейиу (д. улғайиу)
күшейиу
күшлеу (д. зорлау)
күшли
күшли (д. ғайратлы)
күшли (д. палуан)
күшсиз (д. әззи)
күшсиз (д. нәренжан)
күшсизлик (д. диңқесизлик)

Қ

қабаған
қабат
қабауық (д. қабаған)
қабызлау (д. ыссылау)
қағыйда
қада (д. сырық)
қадағаланбау (д. тексерилмеу)
қадағалау
қадағалау (д. тексеріу)
қадалыу (д. шаншылыу)
қадау
қадау (д. шаншыу)
қаза (д. өлим)
қазаланыу (д. өлиу)
қазыу (д. ойыу)
қазыушы
қайғыланыу (д. муңланыу)
қайғылы (д. муңлы)
қайғырыу (д. уғайымлау)
қайғы уғайым (д. мун)
қайғысыз (д. уғайымсыз)
қайғышылық (д. уғайымшылық)
қайқайиу (д. шалқайиу)
қайқы
қаймықшау (д. тайсалмау)
қайрақ
қайратыу (д. шарлатыу)
қайрау (д. шарлау)
қайсар (д. жүрекли)
қайталау (д. тақирарлау)
қайтарыу (д. азайғыу)
қайтпас (д. өжет)
қайтау (д. тайсалмау)
қайтыу
қайшы (д. ыраш)
қайыл (д. ырза)
қайылылық (д. ырзашылық)
қайымластырыу (д. ыңшамластырыу)
қайымлау (д. ыңшамлау)
қайыр (д. паян)
қайырсыз (д. пайдасыз)
қайырхомлы (д. рейимли)
қайыршы (д. дийұана)
қайысқақ
қайысыу
қақалыу (д. шақалыу)
қақаман (д. боран)
қақлау (д. дузлау)
қақлығысыу (д. дүгисіу)
қаксау
қала
қалайық (д. халық)
қалғыу
қалдық (д. қоқым)
қалғыу (д. домбығыу)
қаллаш (д. көмбағал)
қалта (д. шекийце)

қалтыратпа (д. безгек)
қалтырау (д. тоңыу)
қалың
қам (д. шийки)
қам (д. көк)
қам (д. шала)
қамал (д. қоршау)
қамлық (д. шийкилик)
қамсығыу (д. кемсеңлеу)
қанаатсыз
қаналас (д. тууысқан)
қансырау
қанғыма (д. саяқ)
қаңғыртыу
қаңсылау (д. ұаңғылдау)
қансыу (д. быршыу)
қап (д. муқабат)
қапа (д. мун)
қапаланыу (д. кемсеңлеу)
қапалау
қапы (д. ергенек)
қарабахана (д. харап)
қарам (д. көлем)
қаралау (д. жазалау)
қараңғы
қараңлау (д. елеслеу)
қарар (д. хұким)
қараслы (д. гөрезли)
қарастырыу (д. излениу)
қарасыу (д. жәрдемлесіу)
қаратыу (д. жеңиу)
қарау I
қарау II
қарау (д. излеу)
қарау (д. күтиу)
қараусыз (д. тәрбиясыз)
қарауыллау (д. гүзетиу)
қарауыллау (д. қорыу)
қардар (д. қуштар)
қардарлық (д. қуштарлық)
қарманыу (д. ғамланыу)
қарсы (д. иркиниш)
қарсыласыу
қарыйдар (д. қуштар)
қарыйдарлық (д. қуштарлық)
қарызы (д. қақы)
қарын
қарыстырыу (д. араластырыу)
қарыу (д. ғайрат)
қарыулану (д. қуралланыу)
қарыулы (д. күшли)
қарыулы (д. ғайратлы)
қарыусыз (д. нәренжан)
қарыусызлық (д. диңқесизлик)
қасақана (д. хәкисине)
қасқыр
қаслық (д. зыянкеслик)
қастыянлық (д. қыянетлик)
қастыяншылық (д. қыянетшилик)
қасымкер (хәкис)

қат (д. қабат)
қатайтыу (д. нығайтыу)
қатал
қатал (д. аулым)
қатар (д. рет)
қатарласыу (д. дизилисиу)
қатқалақ
қатлам (д. қабат)
қатнас
қатнасыу
қатнасыу (д. араласыу)
қатты (д. қатал)
қатыу (д. музлау)
қажарман (д. ер)
қажарманлық
қашы (д. ыраш)
қашық (д. узақ)
қашықлау (д. узақлау)
қабир
қәде (д. қағыйда)
қәдди
қәдимгеше (д. әдеттегеше)
қәдирлеу (д. әширепилеу)
қәдирлеу (д. иззетлеу)
қәдирли (д. қымбатлы)
қәдирли (д. әширепи)
қәдирли (д. инабатлы)
қәдирли (д. хасыл)
қәдирли (д. хұрметли)
қәдир
қәле-күле (д. қурал)
қәлемлеу (д. унатпау)
қәлендер (дийұана)
қәлеу (д. унатыу)
қәлпелесіу
қәниге
қәпелимде (д. бирден)
қәстелениу (д. наұқасланыу)
қәстерлеу (д. хұрметлеу)
қәте
қәте (д. надурис)
қәтелик
қәтерели
қәуендерсиз (д. жетим)
қәўип
қәхәр
қәхәр (д. айбат)
қәхәр (д. гөзеп)
қәхәрлениу (д. күйиниу)
қәхәрлениу (д. гөзеплениу)
қобалтыу (д. қауаланыу)
қозғалаң (д. көтерилис)
қозғалмау (д. табжылмау)
қозғалыс (д. көтерилис)
қозғалыс (д. хәрекет)
қозғау
қоздырыу (д. улғайтыу)
қозыу (д. улғайтыу)
қойымшылық (д. әулийешилик)

қоқтасынлы (д. хәлли)
қоқым
қолай (д. оңаша)
қолайластырыу (д. ықшамластырыу)
қолайлау (д. ықшамлау)
қолайлы (д. жайлы)
қолайсыз (д. ерси)
қолайсыз (д. оңағайсыз)
қодалысыу (д. сәлемлесіу)
қолғабыс (д. көмек)
қолғанат (д. көмек)
қолланыу (д. жаратуу)
қолласыу (д. жәрдемлесіу)
қомлау (д. домбықлау)
қонақ
қонақ болыу (д. қоныу II)
қонақлау (д. қоныу I)
қонақхана (д. мийманхана)
қондырыу (д. ұрыу)
қоныс (д. мекен)
қоныс (д. ирге)
қоныу I
қоныу II
қоңсылас
қоңсылас (д. иргелес)
қопарыу
қоңсығыу (д. лапғөй)
қопсытыу (д. ұлғайтыу)
қопсыу (д. ұлғайыу)
қора
қорған
қорғау (д. қорыу)
қорқақ
қорқытыу (д. үркітіу)
қоркыу (д. шоршыныу)
қоррандоз (д. палкер)
қоршау
қорығыу (д. әбигерленіу)
қорықшы (д. сақшы)
қорыу
қос (д. қабат)
қос (д. ықтырма)
қос (д. егіз)
қосақласыу (д. жупласыу)
қосжақпас (д. ериншек)
қостар
қосшы (д. көменши)
қосылысыу
қосымша
қотлы (д. бай)
қотыр
қотыр (д. жара)
қошаметлеу
қоян жүрек (д. қорқақ)
қөдирең
қубарыу (д. бозарыу)
қубылыу (д. дониу)
қудық
қузғын (д. жалмауыз)

қуйқалақ (д. сабалақ)
қуйы (д. құдық)
қулақ (д. саға)
қулақландырыу
қулақланыу (д. хабарланыу)
қулақшын (д. малақай)
қулама
қулқын
қуллық (д. яқшы)
қулық (д. характер)
қум
қумар (д. хәуес)
қумар (д. шер II)
қумар (д. нәше)
қумар (д. қуштар)
қумарланыу (д. ышеленіу)
қумарланыу (д. қуштарланыу)
қумарлық (д. қуштарлық)
қумарпаз
қумартыу (д. қуштарланыу)
қун (д. баға)
қунлы (д. әширепи)
қунлы (д. өтімлі)
қунтығыу
қуныш (д. бүкір)
қун (д. яқшы)
қунья (д. жасырын)
қуньялау (д. жасырыу)
қурал
қуралланыу
қурал (д. шөгирме)
қурбан
қурғақ (д. кебіу)
қурағыу (д. кепіриу)
қурғынласыу (д. байыу)
қурғын (д. бай)
қурғынлы (д. хәлли)
қурдас (д. заманлас)
қурдас (д. ярдос)
қурсақ (д. қарын)
қуртай (д. мирттай)
қуртыу
қуры (д. хызметсиз)
қурылыу (д. дүзилиу)
қурым (д. ыс)
қурымлау (д. ыслау)
қурысыу
қурыу (д. тамаланыу)
қутырыу (д. мәсириу)
қуу (д. кебіу)
қуу (д. лаққы)
қууалау (д. қууыу I)
қууанышлық (д. мәслик)
қууарыу (д. бозарыу)
қууат (д. ғайрат)
қууат (д. күш)
қууатлы (д. тәндар)
қууатлы (д. хәлли)
қууатлы (д. ғайратлы)
қууғыншы

қуудаласыу (д. дәреклесіу)
қуунақ (д. тәндар)
қуурақ (д. кебіу)
қууыс (д. қыспақ)
қууыстырыу (д. апарыу)
қууыу I
қууыу II
қуштар
қуштар (д. хәуес)
қуштарланыу
қуштарлық
қуяшлама (д. күншуақ)
қудирет (д. көрамат)
қутиниу (д. ғамланыу)
қыбырлау (д. қыймылдау)
қыдырыу (д. саяхат)
қызарыу (д. уялыу)
қызба (д. хәулеки)
қызығыншақ
қызығаншақ (д. ишмерез)
қызығынлы
қызығыу
қызық
қызықлы
қызығысыныу (д. қуштарланыу)
қызыу (д. хәулириу)
қый (д. дәрис)
қыйқым (д. майда)
қыйқымлау (д. майдалау)
қыйланыу (д. ашыныу)
қыйланыу (д. хорланыу)
қыймыл (д. хәрекет)
қыймылдау
қыйналыу (д. тарығыу)
қыйнау (д. хорлау)
қыйралған (д. харап)
қыйралыу (д. сыныу)
қыйрағыу (д. сындырыу)
қыйрау (д. набыт)
қыйсаңлау (д. ысқынлау)
қыйтық (д. рет II)
қыйын
қыйынласыу (д. шийеленісиу)
қыйынлатыу
қыйыр (д. узақ)
қылмыс
қылмыслы (д. жазады)
қылтыйыу (д. илмийиу)
қылыш
қымбат (д. қасыл)
қымбатлы
қымбатлы (д. әширепи)
қымтау (д. жасырыу)
қын
қынап (д. қын)
қыр (д. жаға)
қырағылық (д. ерлик)
қырғыншылық (д. апатшылық)
қырсық (д. хәкіс)
қырылыу

қысқа (д. келте)
қысқалау (д. келтелеу)
қысқартыу (д. азайтыу)
қысқартыу (д. келтертиу)
қысқартыу (д. кесіу)
қысқартыу (д. келтеріу)
қыспақ
қысса (д. дәстан)
қыстау (д. асығыс)
қыстырыу (д. жабыстырыу)
қыстырыу (д. илдириу)
қысылыу (д. тарығыу)
қысылыу (д. уялыу)
қысым (д. ууыс)
қысыныу (д. уялыу)
қысыр
қыткершилик (д. ашаршылық)
қышқылтым (д. ашқылтым)
қышқырыу (д. дауыслау)
қыял (д. ой I)
қыял (д. муқам)
қыяллау (д. ойлау)
қыямет (д. машақат)
қыяметлик (д. өмірлик)
қыяматшылық (д. зыянкеслик)

Л

лабыр (д. ауыр)
ладан
лазым
лаққы
лап (д. хәуір)
лапғөй
лапыз
ләззет
ләм
ләмлі
ләмсер
ләң
ләрзем (д. ізей)
ләт (д. қәбир)
ләтте
ләўзе (д. гәумис)
лебиз
лек (д. дүркін)
лек-лек (д. дүркін-дүркін)
леп
леписқау

М

мағаналы (д. мәнли)
маза (д. ләззет)
маза
мазақ (д. ермек)
мазақлау (д. масқарадау)
мазақлау (д. ермеклеу)
мазалы
мазар (д. әулийе)

мазасыз
мазмунлы (д. мәнили)
майгун (д. томпақ)
майда
майдалау (д. усатыу)
майдалау
майдан
майдан (д. далан)
майлау (д. сылау)
маймақлау
майып
майып (д. лән)
майырылыу
майырыу
майысыу (д. қайысыу)
майысқақ (д. қайысқақ)
мақсет
мақтаныш (д. хошамет)
мақул (д. яқшы)
мақуллау
малақай
малыу
маман (д. қәннге)
мамырлау (д. маймаңлау)
манаурау (д. уйқысырау)
манаусырау (д. уйқысырау)
маңқыйыу
маңдай
маңыз (д. әхмийет)
маңызлы (д. әхмийетли)
маңызлы (д. мәнили)
ман-мазалы (д. мазалы)
марпат (д. хошамет)
мардыйыу (д. маңқыйыу)
мардыйыу (д. годдаслау)
масқара (д. расиуа)
масқаралау
масқарашылық (д. шермендени-
лик)
матам (д. муң)
маўаса (д. келисим)
маўасасыз
маўбас (д. самсам)
машайық (д. ўәлий)
машақат
машақатланыу
мәгар (д. итимал)
мәдет (д. күш)
мәжбүрлеу (д. зорлау)
мәжгүн
мәжилис (д. жыйналыс)
мәзи (д. хызметсиз)
мәкан (д. ўатан)
мәканлас (д. ўатанлас)
мәкансыз (д. үйсиз)
мәквар (д. хийлектәр)
мәквар
мәлел (д. ылайсан)
мәкириу (д. қарам)
мәлим

мәлимлеу
мәмле (д. келисим)
мәмлесир (д. жарасыу)
мәмлестиріу (д. жарастырыу)
мәнили
мәнис (д. әхмийет)
мәнисли (д. әхмийетли)
мәңги (д. хәмме ўақыт)
мәңгиге (д. хәмме ўақыт)
мәңгилик (д. өмирлик)
мәртебе (д. дәўлет)
мәртлик (д. ерлик)
мәсириу
мәсириу (д. шалқыу)
мәсләхәт
мәслик
мәстан (д. жалмаўыз)
мәтибай (д. үстем)
мәўлет (д. ўақыт)
мәўсим (д. ўақыт)
мәхәл (д. ўақыт)
мәгзәс (д. уқсас)
мәзгил (д. ўақыт)
мәзгилсиз (д. ўақытсыз)
мәйил (д. иштей)
мәйлис (д. зыяпат)
мәниңше (д. пикиримше)
мәнмен
мәнмен (д. шер I)
мәнменлик
мәнменсиу (д. гәрдийиу)
мәншиклеу (д. ийелеу)
мәңгеріу (д. басқарыу)
мәңиреу (д. аңқау)
мерекелеу (д. тойлау)
мертилдириу (д. майырыу)
мертилиу (д. майырылыу)
мешкей (д. гөрқау)
мийзамкеш
мийирманлы (д. реймли)
мийлан (д. гешше)
мийман (д. қонақ)
мийманхана
мийнет (д. хызмет)
мийнеткеш
мийримли (д. реймли)
мийримсиз (д. реймсиз)
мийсиз (д. гешше)
мийўелеу
мни (д. сын I)
минез (д. характер)
минезлеу (д. характерлеу)
миннеу (д. сынау)
мийнет (д. ўазыйпа)
миннетлеу (д. тапсырыу)
минсиз (д. кемиссиз)
минши (д. сыншы)
мирттай
моийынсынуу (д. бағыныу)
мөмнер (д. муғдар)

муғаллақ (д. өлим)
муғаллим (д. оқытыушы)
муғдар
мудамы (д. хәмме ўақыт)
музлау
муқабә
муқам
муқыят (д. пухта)
муқыятлау (д. пухталау)
мун
муңланыу
муңласыу (д. дәртлесіу)
муңласыу (д. сырласыу)
муңлы
мурат (д. мақсет)
муртлау (д. өниу)
муҳаббат (д. ашық)
муш
мушласыу
мушлау
мутқа (д. ешейин)
мүки (д. кемис)
мүддет (д. ўақыт)
мүддетсиз (д. ўақытсыз)
мүлгиу (д. қалғыу)
мүлик (д. дүнья II)
мүлтиксиз (д. кемиссиз)
мүмкин (д. итимал)
мүмкиншилик
мүниң (д. ийислениу)
мүсәпир (д. гәрип)
мүсийбет (д. өлим)
мүтәж (д. зөрүр)
мүше (д. ағза)
мыжыу (д. нықыртыу)
мыжыу (д. езиу)
мыйық
мықлы (д. ғайратлы)
мықлы (д. күшли)
мықыр (д. шарға)
мысқыл (д. ермек)
мысқыллау (д. ермеклеу)

Н

набада (д. гейде)
набыт
нағуман
надан (д. гөдек)
надурис
надурис (д. қөте)
надурислық (д. қәтелик)
наз
назланыу
назырқаныу (д. азсыныу)
нағи
найза
найсап
найша
нақ (д. дәл)

нағәлим (д. нағуман)
нағбар (д. төгин)
намыс (д. ар)
намысланыу (д. ызаланыу)
намысланыу (д. арланыу)
намысшыл (д. аршыл)
наўқасланыу
наўтық (д. жүде)
нағәнда (д. гейдз)
нәзик
нәзик (д. әззи)
нәмнаған (д. тайнапыр)
нәпсиқау (д. лепсиқау)
нәренжан
нәресте
нәрсе (д. ўәж)
нәсили (д. зады)
нәсият (д. кеңес)
нәсият (д. ўәсият)
нәтийже
нәтийжели
нәўбет (д. рет I)
нәўбет (д. гезек)
нәўбетлесіу (д. гезеклесіу)
нәўпир
нәўше
нәўшеләу (д. мийўелеу)
нәҳән (д. тайнапыр)
нәше
нәшелениу
негиз
негизги
неғайбыл (д. хабарсыз)
негметти (д. немқурайды)
немқурайды
нәсийбе
нешше
нийет
нийетлеу
ништер (д. найза)
нобай
нуқыу
нығайтыу
нығайыу
нығарлау (д. нығайтыу)
нығызлау
нығырлау (д. нығызлау)
нызам (д. вакон)
нық (д. дуғызжым)
нықлау (д. нығызлау)
нықыртыу
нырқ (д. бақа)
нышан

О

оғада (д. жүде)
оғыры (д. жүде)
озал (д. әўел)

озалбастан (д. әуелден)
озалдан (д. әуелден)
ой I
ой II
өй (д. яд)
өйқан (д. харап)
өйқан (д. ылайсан)
өйласық (д. мәсләхәт)
өйласыу (д. сырласыу)
өйлау
өйлау (д. ядлау)
өйлы
өйлы-қырлы
өйлы-пәсли (д. ойлы-қырлы)
өйпат (д. ой II)
өйран (д. харап)
өйсыз
өйшан (д. ойлы)
өйшыл (д. ойлы)
өйшыл (д. омырлым)
өйымша (д. пикиримше)
өйын (д. қызық)
өйынпаз (д. құмарпаз)
өйыншыл
өйыншыл (д. құмарпаз)
өйыу
өқымсылы (д. билимли)
өқытыушы
өқыу
өл
өлақ
өлжа
өлқылық
өмырау
өнай
өналыу
өнатайсыз
өнаша
өнашаланыу (д. бөлеклениу)
өллау (д. сазлау)
өныстырыу
өнысыу
өпа (д. харап)
өпасызлық (д. вяянкеслик)
өпат (д. набыт)
өрналастырыу (д. үйлестириу)
өрнасыу (д. синису)
өрнығыу (д. сыйыу)
өрнықты (д. тыянақты)
өртақ (д. шерик)
өрталаныу
өрталық (д. орайлық)
өрын (д. мөкан)
өрнласыу (д. жайласыу)
өрнлаушы
өтақ
өтар
өтлау
өтырғызыу (д. тигиу II)

орынлы
от (д. өрт)
от (д. өсімлик)
орай I
орай II
орайлық
орасан (д. жүдә)
оратылыу
орау
орда (д. орай I)
орман (д. тоғай)
орманлық (д. тоғайлық)
отырыспа (д. зыпат)
отырыспақ
отырысыу
отырыу

Ө

өбиу (д. сүйиу)
өгей
өгейсиу
өжет (д. жүрекли)
өжет (д. хәкис)
өжет
өжетлесу
өжире
өзгеру
өзгеру (д. өниу)
өзгеру (д. тайыу)
өзгеше (д. басқаша)
өзгешелик
өзимшил (д. менмен)
өлим
өлимсиреу
өлиу
өлиу (д. қырылыу)
өлшем
өмир
өмирлик
өндириу
өнер
өним (д. бүрәәт)
өниу I
өниу II
өн (д. түр)
өңир (д. омырау)
өңкей
өңшен (д. өңкей)
өр (д. өжет)
өр
өр (д. жүрекли)
өрбиу (д. өсиу)
өрис (д. отар)
өрислик
өркенлеу (д. хәуижлениу)
өркенлетиу (д. хәуижлендириу)
өркенлеу (д. хәуижлениу)

өрмелеу
өрнек
өрт
өртениу
өртен
өртеу
өршиу (д. өсиу)
өбекши (д. өтирикши)
өсімлик
өсин-өрбиу (д. көбейиу)
өсириу (д. тәрбиялау)
өсириу (д. азықландырыу)
өсириуши
өсиу
өсиу (өниу)
отағасы (д. ақсақал)
өтеу (д. төлеу)
өтимли
өтиниу
өтирик
өтирикши
өткел (д. паяпыл)
өткермелеу (д. саумалау)
өткинши
өткир (д. жүрекли)
өткир
өткирлеу (д. шарлау)
өш
өшириу
өшпенли
өшпенлик (д. вяянкеслик)

П

пада
падашы
пай (д. үлес)
пай (д. шек)
пайда
пайда (д. паян)
пайдакүнем
пайдаланыу (д. жаратыу)
пайдалы (д. нәтижелі)
пайдасыз
пайдасыз (д. бийпайда)
пайлас (д. шеклес)
паймана (д. өлим)
пайтах (д. орай)
пайыз (д. хәз)
пайыт (д. рет II)
пақыр (д. гәрн)
палкер
палуан
пана (д. ық)
панасыз (д. жетим)
пан (д. қайқы)
пар (д. егиз)
парахат
парахатшылық

пардозланыу
парласыу (д. жупласыу)
паргау
парықсыз
парықсыз (д. немқурайды)
паспанда
патас (д. ләтте)
патас (д. паспанда)
патырат (д. шатақ)
паян
паянсыз (д. пайдасыз)
паяпыл
пәк (д. хадал II)
пәкене (д. шарға)
пәкинелеу (д. келтелеу)
пәкизе
пәкизе (д. әндамлы)
пәнимше (д. пикиримше)
пәмлеу (д. ойлау)
пәмсиз
пәнтлеу
пәнтлеу (д. алдау)
пәнтлеуши
пәпелек (д. ушқалақ)
пәп-пәкизе (д. пәкизе)
пәрман (д. хәмир)
пәрүәришлеу (д. тәрбиялау)
пәс
пәс (д. жаман)
пәсли-бәлентли (д. ойлы-қырлы)
пәт (д. ылғал)
пәтик
пәтиұасыз (д. пәмсиз)
пәтиұасыз (д. быжық)
пәтиұасыз (д. ұасұас)
пәтли (д. ғайрағлы)
пәтли (д. ылғаллы)
пәтте (д. дәсте)
пәттелеу (д. дәстелеу)
педагог
пейил
пейит
перзент (д. бала)
перийзат
печать
пеше (д. әдет)
пешена (д. маңлай)
пидә (д. құрбан)
пикир (д. ой)
пикиримше
пинхамы (д. жасырын)
пикирлеу (д. ойлау)
писик (д. пухта)
писпеген (д. шийки)
питик
питим (д. келсим)
питириу (д. питкериу)
питкериу (д. тамамлау)
питкериу

питкериўши
питкериўши (д. орынлаушы)
питне (д. вықна)
пишимсиз (д. әбеший)
пишин (д. түр)
пища
порсыў (д. ийнслениў)
посыў
право (д. ҳуқық)
председатель
приказ (д. ҳәмир)
пул
пулсыз (д. ешейин)
пулақ (д. шақа)
пулақлаў (д. шақалаў)
пулақлы (д. шақалы)
пулақсыз (д. сыйдам)
пухарашылық (руўзыгершилк)
пухта
пухта (д. жасырын)
пухталаў
пүтин I
пүтин II
пүтин (д. барлығы)
пүтин (д. толық)
пүтинше (д. пысық)
пүтинше (д. зықна)
пүткил (д. барлығы)
пығыл (д. пейил)
пырымлаў (д. жыртғыў)
пысық
пысық
пысық (д. пухта)
пысықлаў (д. пухталаў)
пытыраңқы
пытыраў (д. пытыраңқы)
пыяда

Р

разы (д. ырза)
разышылық (д. ырзашылық)
райшыл (д. кеўилшек)
рас (д. ҳақыйқат)
раўажландырыў
раўажландырыў (д. ҳәўижлендириў)
раўажланыў
раўажланыў (д. өсиў)
рәҳәт (д. ҳәз)
рәмәўиз
рәсиуа
рәҳәт
рәҳәтлениў
рәҳимли
рәҳимсиз
реже (д. қағыйда)
режим
рейимсиз (д. зулым)

рен (д. түр)
рет I
рет II
рет (д. гезек)
ретлестириў
ретлесиў (д. гезеклесиў)
ретлеў
ретли (д. орынлы)
рай (д. түр)
руўзыгершилк
руўх
руўхланыў
руўх (д. жан)

С

сабалақ
сабау (д. урыў)
сабыр
сабырлы
сага
саға (д. өр)
сағыйра (д. нәресте)
сағым (д. жарық)
сада (д. ладан)
сада (д. гөдек)
сადық (д. әдил)
саз
саз (д. нама)
сазлаў
сазыуар (д. гиринтар)
сазыуар (д. дилгир)
сай (д. ылдай)
сайлаў (д. таңлаў)
сайман (д. курал)
сайыл
сақаў
сақлаў (д. өсириў)
сақлаўшы (д. өсириўши)
сақшы
салақ (д. парықсыз)
саламат (д. аман)
саламатлық (д. аманлық)
салғырт (д. салық)
салдам (д. инабат)
салдамлы (д. инабатлы)
салмақ
салт (д. дәстүр)
салық
салыў (д. төсеў)
самал
самар
самасаў (д. самсам)
самсам
самсам (д. мәжгүн)
сана (д. ой I)
саналы (д. ақыллы)
санаў (д. есаплаў)

сандалыў (д. теңтиреў)
сандырақ (д. гаяқ)
сандырақлаў
сансыз (д. есансыз)
саңыраў (д. герен)
сап (д. дәсте II)
сапар
саран (д. сүтхор)
сардар (д. жолбасшы)
сарпай
сасқалаўлаў (д. албыраў)
сасыў (д. албыраў)
сасыў (д. пысық)
сасыў (д. ийнслениў)
сатқын (д. азғын)
сатыўшы (д. дүкәнши)
саў (д. аман)
саў (д. пүгин II)
саўалыў (д. оналыў)
саўат (д. билли)
саўатландырыў (д. биллилендириў)
саўатлы (д. биллили)
саўаш (д. урыс I)
саўғи (д. байрақ I)
саўдагер
саўдыраў
саўлық (д. аманлық)
саўмалаў
саўсақ (д. бармақ)
саўыр
саўра (д. шәлистан)
сая (д. көлеңке)
саяқ
саяман (д. колеңке)
саяхат
сәдделеў
сәдде-сәдде (д. дара-дара)
сәден
сәлемлесиў
сәргиздан (д. дилгир)
сәрсенкесек (д. дилгир)
сәтен (д. қайың)
сәўле (д. жарық)
сәўселе (д. тәриптік)
себелеў
гебеп
себиў (д. себелеў)
сез (д. абайла)
сезгир (д. биллир)
сезгир (д. илгир)
сезик
сезиклениў
сейнсләў (д. күтиў)
секил (д. бет)
секириў (д. ыргыў)
селли
семсер (д. қылыш)
семьялы (үйли)
сергек (д. серли)

серли
серт (д. ўәде)
тес
снирек I
снирек II
снирек (д. гейде)
сниреклетиў (д. үшлеў)
силкиниў
синиссиў
сиясат (д. абай)
склад
собалаў (д. сүмбелеў)
соғыс (д. урыс I)
созылыў (д. узайыў)
сойдырыў
сойқау (д. сүмбелеў)
сойыў
соқлығысыў (д. дүгиссиў)
соқыр
сел (д. ол)
солақай (д. шебекей)
солекет (д. олақ)
солқылдақ
солқылдау (д. қақсаў)
сонғы
соны (д. ақыры)
соңынан (д. изинен)
сопақ (д. сүйир)
сорамсақ (д. тилемсек)
сораныў (д. ҳақланыў)
сораў (д. тергеў)
сораў (д. тилеў)
сораў (д. излеў)
сораўшы (д. тергеўши)
сорғытылған
сорғытыў (д. кептириў)
сорғыш
сөгилиў
сөз (д. ўаз)
сөз (д. әнгиме)
сөзшен (д. шешен)
сөзшен (д. әни мешил)
сөйлемшек (д. әнгимешил)
сөйлениў (д. сандырақлаў)
сөйлесиў (д. әнгимелесиў)
сөндириў (д. өшириў)
сөтилиў (д. сөгилиў)
сөтиў (д. тарқатыў)
суғанақ
суғылыстырыў (д. былықтырыў)
суғыў (д. малыў)
суйық
суйылыў (д. шайылыў)
сулайтыў (д. қулатыў)
сулық
сулыў (д. гөззал)
сулыўлаў (д. безеў II)
сулыўлық (д. гөззаллық)
сум (д. найсан)

сумлықлы (д. хийлекер)
сумырай (д. жалмауыз)
сурланыу (д. бозарыу)
суудыр (д. суйык)
суудырау
суулық
суусау
суусырау (д. шөллеу)
сууырыу (д. жулыу)
суутартқыш (д. сорғыш)
сууык
сууырыу
сүзиу
сүвениш (д. таяныш)
сүйеу
сүйиниу (д. қуштарланыу)
сүйир
сүйисиу (д. ауысыу)
сүйиу
сүйиу (д. ашық)
сүйиу (д. унатыу)
сүйиушилк (д. ашықлық)
сүйкимли
сүйреу (д. тартыу)
сүйснниу (д. қуштарланыу)
сүлдер
сүмбелеу
сүмир (д. ләмсер)
сүмирейиу
сүмирейиу (д. өлимсиреу)
сүмирек (д. салбырак)
сүмнек (д. сүйир)
сүнгиу
сүргилеу
сүргин
сүрдеу
сүриниу
сүриу
сүрритиу (д. сүрниниу)
сүткер
сүўрег
сыбаға (д. сарпай)
сыбайлас (д. иргелес)
сыбаныу
сығалау
сызлау (д. қақсау)
сызылыу (д. қазаланыу)
сый (д. байрақ I)
сыйдам
сыйдырыу (д. үйлестиреу)
сыйқы (д. итүр)
сыйласық (д. иззет)
сыйлау (д. құрметлеу)
сыйлық (д. байрақ I)
сыйқы (д. түри)
сыйыныу
сыйырыу (д. сыпырыу)
сыйыстырыу (д. үйлестиреу)
сыйыу

сықақлау (д. масқаралау)
сықмар (д. сүтхор)
сықылыз (д. шырайсыз)
сыйырыу (д. семириу)
сыланыу (д. пардозланыу)
сылау
сылбыр (д. ләмсер)
сылбырак
сылбырау (д. сүмирейиу)
сылтау (д. бөне)
сылтау (д. ақсау)
сымбатлы (д. шырайлы)
сын I
сын II
сынақ
сыналау (д. нығайтыу)
сынарлау (д. нығызлау)
сынау
сынау (д. сынақ)
сындырыу
сыншы
сыныу
сынар
сынсылау (д. ұаңқылдау)
сынсылау (д. жылау)
сыпайы (д. биймәлел)
сыпат (д. характер)
сыпатлау (д. характерлеу)
сыпырыу
сыр (д. жасырын)
сыргалау (д. тилиу)
сырганау
сырғауыл (д. сырық)
сырқасланыу (д. наўқасланыу)
сырқырау (д. қақсау)
сырқыя (д. жалмауыз)
сырласыу
сырт (д. далан)
сырт (д. жаға)
сыртқы
сырық
сырыу

Т

табжылмау
табыныу (д. сыйыныу)
табыт (д. пейнт)
тағам (д. аўқат)
таза
таза (д. халық II)
тазалау (д. сууырыу)
тазалау (д. сыпырыу)
тазалау (д. жууыу)
тазаргыу
тайғанау (д. сырғанау)
таймас (д. жүрекли)
таймау (д. тайсалмау)
тайнапыр
тайсалмау

тайсалыу
тайын (д. хәзир)
тайынланыу (д. сыбаныу)
тайынлау (д. хәзирлеу)
тайыу
тайыу (д. сырғанау)
тақат (д. сабыр)
тақатлы (д. сабырлы)
тақмийин
тақ-туйнақтай (д. жыйнақлы)
тақ-туқ (д. аз)
тақыйықлау (д. анықлау)
талабан
талай (д. маңлай)
талай (д. неше)
талант
талантлы
талантсыз
талап (д. хызмет)
талапкер (д. хызметкер)
талапкер (д. күнликши)
талапкер (д. талабан)
талапланыу (д. ғамланыу)
талапсыз (д. хызметсиз)
талас (д. айтыс)
талассыз (д. урыссыз)
талау
талпыныу (д. ғамланыу)
талтақлау (д. годдаслау)
тамақ (д. аўқат)
тамақсау (д. гөрқау)
тамам (д. барлығы)
тамамлау
тамамлау (д. питкериу)
тамамлаушы (д. питкериуши)
танысыу
таныу
таныу (д. тайыу)
таң (д. хайран)
таңба (д. ен)
таңба (д. нышан)
таңбалау (д. тилиу II)
таңланыу (д. хайран қалыу)
таңлау
таңылыу
таңырқау (д. хайран қалыу)
таңыу (д. жүклеу)
тап (д. дәл)
тапалтас (д. кишкене)
тапқыш (д. ўәлий)
тапсырыу
тапылдау
тар (д. қыспақ)
таралыу (д. тарқалыу)
тарасыу (д. тарқалыу)
таратыу (д. агитациялау)
тарау (д. узинди)
тарау (д. тарқалыу)
тарийх (д. шежире)
тарқалыу

тарқатыу
тарқатыу (д. хәзлесиу)
тарқау (д. тарқалыу)
тармақ (д. узинди)
тарнау
тарпыу (д. нуқыу)
тарсылдау (д. тапылдау)
тартқылыу (д. жулқыныу)
тартылыу (д. отырыу)
тартыншақ (д. уялшақ)
тартыс (д. урыс II)
тартыс (д. ылайсан)
тартыс (д. айгыс)
тартыу
тарығыу
таса (ық)
тасалау (д. жасырыу)
тасқаранғы (д. қаранғы)
тасқын (д. нәўпир)
таслау (д. ылақтырыу)
тастүнек (д. қаранғы)
тасыу (д. нәўпир)
тағлы (д. мазалы)
татыўластырыу (д. жарастырыу)
татыўласыу (д. жарасыу)
таўсылыу (д. тамамланыу)
таяныш
таяр (д. хәзир)
таяр (д. саз)
таярланыу (д. ғамланыу)
таярлау (д. хәзирлеу)
таярлау (д. сазлау)
таярлық I
таярлық II
табият (д. жаратылыс)
тажирийбелли
тәкабил (д. уқсас)
тәкабилрениу (д. гәрдийиу)
тәкабир (д. шер)
тәкабир (д. мәккар)
тәкабир (д. менмен)
тәкабирлик (д. менменлик)
тәкирарлау
тәлим (д. тәрбия)
тәмбилеу
тәндар
тәпси
тәрбия
тәрбиялау
тәрбиялау (д. күтиу)
тәрбиялау (д. азықландырыу)
тәрбиялаушы (д. өсириуши)
тәрбиясыз
тәрбияшы (д. педагог)
тәриплеу (д. баянлау)
тәртип (д. режим)
тәртип (д. рет)
тәртип (гезек)

тәртиплеснү (д. гезеклеснү)
тәртіпши (д. әдепли)
тәрипсиз (д. уятсыз)
тәсил (д. усыл)
тәсилсиз (д. хийлесиз)
тәсир (д. әхмийет)
тәсири (д. тәпси)
тәсирли (д. әхмийетли)
тәсирли (д. нәтийжели)
тәслимқалыу (д. хайран қалыу)
тәтирррик (д. таярлық I)
тәуекел
тәшүниш (д. қозғау)
тебиу (д. сәлделеу)
теги (д. вады)
тегин (д. ешейин)
тегис (д. барлығы)
тежестириу (д. изертлеу)
тез
тезлик
тез-тез
тексерилнү (д. тексернү)
тексерилмеу
тексернү
тексернү (д. изертлеу)
тексернү (д. сынау)
тексернү (д. қарау II)
тексернү (д. тергеу)
тексернү (д. қадағалау)
тежсернүши (д. тергеуши)
телбе (д. дызгин)
телек (д. склад)
телетин
телпек (д. шәгирме)
тевтек (д. биймаза)
тентиретиу (д. қаңғыртыу)
тенгиреу
тенгернү (д. тенеу)
тенеу
тенлес
тенлес (д. заманлас)
тенлестириу (д. тенеу)
тенлеу (д. тенеу)
тенлик (д. еркинлик)
тенселнү (д. ыргалыу)
теперип (д. ылғаллы)
тербелиу (д. ыргалыу)
тербетнү
тергестириу (д. изертлеу)
тергеу
тергеуши
терек
тереклик
терек (д. шүңгил)
тери
терисине (д. хәкисине)
териу
терлеу (д. ыссылау)
тесиу (д. тилнү II)

теуниу (д. сәлделеу)
тигилнү (д. қарау I)
тигиу I
тигиу II
тигнү (д. сырыу)
тийеу (д. жүкпеу)
тийкар (д. негыз)
тийкарғы (д. негизги)
тийкарлы (д. тыянақлы)
тийкарында (д. қақыпқатында)
тик
тикеш
тикке (д. тик)
тикек (д. тууры)
тиклениснү (д. қарсыласыу)
тиклеу (д. қадау)
тиксиннү (д. жеркениу)
тил
тилек (д. нийет)
тилемсек
тиленнү (д. хақланыу)
тилеу I
тиленнү II
тиленнү (д. хақланыу)
тилсиз (д. гүн)
тиштнү (д. қарау II)
тип-тик (д. тик)
тирек (д. таяныш)
тиреснү (д. шайқасыу)
тиришилк (д. өмир)
тиришилк (д. хал)
тиркеснү (д. дизилнеснү)
тирсек (д. хәкис)
титиреу (д. түршигиу)
титиркеннү (д. түршигиу)
тоғай
тоғайлық
тоғанақ
тоғартқа (д. тарнау)
тозған
тойлау
тойымсыз (д. қанаатсыз)
тойыныу
тойыу (д. мәсирнү)
тоқпақ
тоқтамастан (д. иркилместен)
тоқтагыу (д. тууарыу)
тоқтау (д. тыйылыу)
тоқтау (д. иркилиу)
толық
толық (д. пүтин)
томар (д. түбир)
тонау (д. талау)
топ (д. қағқалақ)
топғалақ (д. қағқалақ)
тоңыу
тоңыу (д. музлау)
топ (д. топар)
топалаң

топар
топар (д. дүркин)
топар-топар (д. дүркин-дүркин)
топарланыу (уйлағысыу)
топас (д. шабан)
топланыу (д. үйдириу)
топлау (д. үйдириу)
топ-топ (д. шоқ шоқ)
топылыс (д. топылыу)
топылыу
тор
торлау
тосаң (д. әсте)
тосаңтан (д. бирден)
тосқан (д. иркиннн)
тосыппан (д. бирден)
төбе (д. пәтик)
төбе (д. бийик)
төбе (д. дингек)
төбелес (д. урыс II)
төбелик (д. үстирлик)
төбеси (д. үсти II)
төбешик (д. дингек)
төбешик (д. үстирлик)
төгилнү (д. шашылыу)
төгин
төзим (д. шыдам)
төзимли (д. шыдамлы)
төзимсизленнү (д. шыдамсызланыу)
төзінү (д. көниу)
төлеу
төмен (д. пәс)
төмен (д. жаман)
төмен (д. ултан)
төмени (д. ығы)
төменшик (д. ынжық)
төнкернү
төр
төркин (д. негиз)
төрлетнү
төсеу
төте (д. тууры)
төтепки (д. шыдам)
тужырыу (д. кеснү)
туқыл
туқым (д. шопақ)
туқым (д. зады)
тул (д. жесир)
тулга (д. геуде)
тулғалы (д. геудели)
тумақ (д. малақай)
түм-түс (д. әтирап)
түнжырау (д. түнернү)
түншыгыу (д. демнигнү)
түнғыйық (д. шүңгил)
түнғыш
турмыс (д. хал)
турпайы (д. ерснү)
турпат (д. геуде)
турпатлы (д. геудели)

тусаулау (д. шидерлеу)
тутандырыу
тутыныу (д. жаратыу)
тутаныу (д. алысыу)
тутас (д. толық)
тутастырыу
тутыныу (д. жаратыу)
тутысыу (д. гүреснү)
тутыу (д. услау)
туу (д. қысыр)
туу (д. байрақ II)
тууарыу
тууғызыу (д. дәретиу)
тууры I
тууры II
тууры (д. тик)
тууры (д. хадал)
туурылау (д. сазлау)
тууысқан
тууыу (д. босаныу)
түбир
түйгншлеснү (д. мүшласыу)
түйдек
түйилнү (д. шақалыу)
түйилнү (д. шубалыу)
түйирли (д. әхмийетли)
түйиу (д. шандыу)
түйнек (д. найша)
түйнеклеу (д. мийәелеу)
түйреу (д. шандыу)
түйреуиш (д. илгешек)
түн
түнериу
түн ярым (д. ярым ақшам)
түнчилиу (д. жеркениу)
түнчилиу (д. безиу)
түп (д. ұлтан)
түпшиликли (д. негизги)
түпсиз (д. шүңгил)
түр
түриннү (д. сыбаныу)
түрленнү (д. дөниу)
түрленнү (д. өзгернү)
түр-түс (түр)
түршигиу
түршик (д. ашқылтым)
түс (д. түр)
түсим (д. пайда)
түсиндириу (д. агитациялау)
түсинникли (д. мәлим)
түсиннү (д. уғыныу)
түсирим (д. пайда)
түтеу (д. пысқыу)
түтигиу (д. күйиннү)
түтик (д. най)
түтин
түуел (д. барлығы)
түуесилиу (д. тамамланыу)
тығыз (д. қалың)

тығызлау (д. нағызлау),
тығу (д. нығызлау)
тыйылым
тымсырайу
тымсырайу (д. тымсырайу)
тын
тынық
тыныс (д. үзиліс)
тыныспа (д. үзиліспе)
тыныш (д. паракхат)
тынышлық (д. паракхатшылық)
тынышсыз (д. биймаза)
тынышсызланыу (д. шыдамсызланыу)
тын (д. партау)
тыңлау
тып-тыйпыл (д. журдай)
тыпыршыланыу (д. шыдамсызланыу)
тырбаныу (д. ғамланыу)
тырбық (д. кишкене)
тырмасыу (д. жармасыу)
тырмасыу (д. өрмелеу)
тырмышлау (д. шандыу)
тырмышланыу (д. арқаланыу)
тырыс (д. ишмерез)
тырысқақ (д. ашыушақ)
тырысыу (д. қурысыу)
тырысыу (д. ғамланыу)
тыс (д. муқаба)
тыс (д. далан)
тысқы (д. сыртқы)
тыслау (д. қаплау)
тыянақлы

У

уғыныу
уғыу (д. уғыныу)
удайы (д. хэммеуақыт)
удайына (д. хэммеуақыт)
узайыу
узақ
узақлау
узын
уйғарыу
уйғарыу (д. мақуллау)
уйқысырау
уйлығысу
уйма
уйпалақ (д. сабалақ)
уйық (д. уйма)
уйым (д. шөлкем)
уйымласыу (д. биригю)
уйытқытыу
уйытқытыу
уйытқыу
уқсас
уқып (д. өнер)
уқып (д. талант)
уқыплы (д. талантлы)
уқыпсыз (д. олақ)
ултан

уқыпсыз (д. талантсыз)
улғайыу I
улғайыу II
улғайтыу
улыума (д. ғалаба)
умтылыу (д. ғамланыу)
умтылыу (д. дәпиниу)
унатпау
унатыу
унау
унтақ (д. майда)
унтақлау (д. майдалау)
унтау
урпағы (д. зады)
урпақ (д. әулад)
урық (д. шапақ)
урыс I
урыс II
урысқақ (д. дәукес)
урыссыз
урысыу
урысыу (д. кейиу)
урыу
усақ (д. майда)
усақлау (д. усатыу)
усақлау (д. майдалау)
усас (д. яцлы)
усатыу
ушлау
уста (д. шебер)
устаз
устахан
усыл
усыл (д. өрнек)
утылыу
утыр (д. рет II)
утыу
уу (д. зәхәр)
ууайымланыу (д. муцланыу)
ууайымлау
ууайымлы (д. муцлы)
ууайымсыз
ууайымшылық
ууатыу (д. майдалау)
уулану (д. зәхәрлениу)
уу-шуу (д. ууайымшылық)
уу-шуу
ууыс
ууыслау
ууыу
ушқалақ
ушлы (д. сүйір)
уя (д. орай I)
ушырасыу (д. дуушакерлениу)
уялыу
уялшақ
уят (д. ар)
уят (д. ерси)
уятсыз

Ү

үгит (д. үаз)
үгитлеу (д. агитациялау)
үдетиу (д. рауажландырыу)
үзиліс
үзиліспе
үзинди
үи (д. халық)
үйдириу
үйилиу
үйиу (д. домбықлау)
үйлендириу
үйлениу
үйлестирю
үйли
үймелесю (д. уйлығысу)
үйретю
үйретюши (д. устаз)
үйсиз
үйи (д. өрнек)
үлес
үлесю
үлесю (д. бөлісиу)
үлестирю
үлкейю (д. есейю)
үлкейю (д. улғайю II)
үлкен
үлкен (д. тайнапыр)
үмит
үмитгөй
үмитлениу
үмитсиз
үй (д. сес)
үндемеу
үнемлеу
үнсиз
үнилю (д. қарау I)
үнилю (д. сығалау)
үплеу
үп-үлкен (д. тайнапыр)
үрдис (д. әдет)
үрдислениу (д. әдетлениу)
үрей (д. сүүрет)
үриу
үрkitю
үрлеу (д. үпләу)
үрип-әдет (д. дәстүр)
үскене
үстем
үстеме (д. қосымша)
үстемелеу (д. еселеу)
үстемшилик (д. хожайыншылық)
үсти I
үсти II
үстиртин
үстиртлик
үшқулақ (д. малақай)
үшлеу

Ү

үағырлы
үаз
үазыйпа
үайран
үайраилау (д. годдаслау)
үақыт
үақыт (д. заман)
үақытсыз
үақытша (д. өткінши)
үақыя
үаңқылдау
үарра-үарра (д. ылайсаң)
үасуас
үатан
үатанлас
үахахаласыу
үәде
үәж
үәлий
үәсият

Х

хабарландырыу
хабарланыу
хабарлау (д. қулақландырыу)
хабарсыз
хабаршы
халық
характер
характерлеу
харап
хожайыншылық
хожалық
хорланыу
хорлау
хорлық
хошийис
хошамет
хызмет
хызметкер
хызметсиз
хыянатлық
хыянатшылық

Х

хадал I
хадал II
хайран
хайран қалыу
хайяр (д. ериншек)
хақ (д. хадал)
хақжүрек (д. хадал)
хақланыу
хақлау
хақлаушы (д. дийүана)
хақы
хақықат
хақықатында
хал

ҳал, ҳөл (д. кӯш)
ҳалықлау (д. ҳарыу)
ҳамиян
ҳанлығыу (д. ентигиу)
ҳарам
ҳарам шеп (д. отак)
ҳарамы (д. ишмерез)
ҳарамылық (д. ҳыянетлик)
ҳарыу
ҳаслы (д. зады)
ҳасыл
ҳауаз (д. лапыз)
ҳауаланыу
ҳауалы (д. бийик)
ҳаулығыу (д. шоршыныу)
ҳадийсе (д. ўақия)
ҳажет (д. зэрүр)
ҳаз
ҳаз (д. ләззет)
ҳазил
ҳазилкеш (д. ойыншыл)
ҳазиллесниу
ҳазир
ҳазирлеу
ҳазлесиу
ҳазлесиу (д. отырысыу)
ҳазлесиу (д. рәхәтлениу)
ҳазлик (д. рәхәт)
ҳәк
ҳәкимшлик (д. хожайыншылық)
ҳәкис
ҳәкисине
ҳәкисинше
ҳәкислениу
ҳәлеклениу (д. машақатланыу)
ҳәлекшилик
ҳәллениу (д. тойыныу)
ҳәлли
ҳәлсиз (д. эззи)
ҳәлсиз (д. нәренжан)
ҳәлсизлик (д. динкесизлик)
ҳәлсиреу (д. қансырау)
ҳәмел (д. илаж)
ҳәмир
ҳәмме
ҳәмме (д. ғалаба)
ҳәммеси (д. барлығы)
ҳәммеўақыт
ҳәрдайым (д. гейде)
ҳәрдайым (д. хәммеўақыт)
ҳәрекет
ҳәрекетлеу
ҳәрқыйлы
ҳәртүрли (д. хәрқыйлы)
хәуес
хәуижлендириу
хәуижлендириу (д. раўажландырыу)
хәуижлениу (д. раўажланыу)
хәуижлениу
хәуижлеу

хәуир
хәуирли (д. қызғынлы)
хәулеки
хәулигиу
хийле (д. еп)
хийлекер
хийлесиз
хәплығыу (д. ентигиу)
хөл (д. ләм)
хөлли (д. ләмли)
хуқық
хүждан (д. ар)
хүжданлы
хүждансыз
хүжим (д. топылыу)
хүким
хүрмет
хүрметлеу
хүрметлеу (д. иззетлеу)
хүрметли

Ш

шабаланыу (д. үриу)
шабан
шабәрман (д. жалпылдақ)
шадланыу
шадлы
шадлық (д. мәслик)
шайқалыу (д. шайпалыу)
шайқалыу (ығғалыу)
шайқасыу
шайқау (д. тербетиу)
шаймий (д. гешше)
шайпалыу
шайылыу
шақа
шақалақлау
шақалақласыу (д. ўақхахаласыу)
шақалау
шақалы
шақалыу
шақасыу (д. сыйдам)
шаққан (д. зәбердес)
шаққан (д. тез)
шаққанлық (д. тезлик)
шаққаншаққан (д. тез-тез)
шақырыу (д. даўыслау)
шал (д. жайыу)
шала
шалалық (д. шийкилик)
шалғай (д. узақ)
шалдырыу (д. сойдырыу)
шалдыуар (д. қора)
шалжанлау (д. годдаслау)
шалқайыу
шалқайыу (д. годдаслау)
шалқыу

шалт (д. зәбердес)
шалт (д. тез)
шалтлық (д. тез-тез)
шалша (д. жайыу)
шалыу (д. сойыу)
шама (д. муғдар)
шама (д. такмийин)
шамадан (д. шеккилей)
шамалау (д. уйғарыу)
шандыу
шаншылыу
шаншыу (д. тигиу II)
шанышқы (д. тикеш)
шанғытыу (д. ұйтқытыу)
шапшыу
шара (д. илаж)
шарбая
шарға
шарлатыу
шарлау
шаррайма—шаррай (д. бетпе-бет)
шәрт (д. лазым)
шаршау (д. ҳарыу)
шарықлау (д. аспаилау)
шатақ (д. даўкес)
шатақласыу (д. жәижеллесниу)
шатастырыу (д. ғабырыстырыу)
шатасыу (д. ғабырысыу)
шатыстырыу (д. байланыстырыу)
шатысыу
шаўқым
шаўқымлы (д. ўағырлы)
шашау (д. сийрек II)
шашылыу
шашыу (д. себелеу)
шәддес
шәппиктек (д. желимдей)
шәртимек (д. шәддес)
шәхәр (д. қала)
шебекей
шебер
шеге (д. мыйық)
шеге (д. қум)
шегириу (д. азайтыу)
шежире
шек
шеке (д. жақ)
шекер
шекиине
шекилей
шеклес
шелек (д. шекер)
шенеу (д. әлшем)
шер I
шер II
шер III
шерик
шермендешилик
шет (д. жаға)

шетлеу (д. бөлеклениу)
шешек (д. қотыр)
шешен
шешим (д. келисим)
шешим (д. хуким)
шешиндириу
шешиу
шидерлеу
шийеленисиу
шийелниу (д. шубалау)
шийки
шийкилик
шиирин (д. маза)
шикас (д. зыян)
ширик (д. ләтте)
шириқкинеши
шириу
ширттай (д. мирттай)
шожыу (д. посыу)
шойнақ (д. майин)
шойнақлау (д. маймақлау)
шоқ
шоқ-шоқ
шоқ (д. дүркин)
шоқ-шоқ (д. дүркин-дүркин)
шолақ (д. кәшминш)
шолпы
шолыу (д. гезиу)
шомылыу
шопан (д. падашы)
шопақ
шорқақ (д. олақ)
шоршыныу
шоршытыу (д. үркитиу)
шошқа
шөгирме
шөлистан
шөлкес
шөлсеу
шөп (д. өсимлик)
шөпшек
шубалыу
шубырыу
шугыл (д. өтириқши)
шугылланыу
шұқанақ (д. ой II)
шұқлау (д. ойыу)
шұқшыйыу (д. қунтыыйыу)
шұқыр (д. ой II)
шұңқыр (д. шүңгил)
шұңқыр (д. ой II)
шуўақ (д. күншуўақ)
шүкейтлениу (д. наўқасланыу)
шүлжин (д. сақау)
шүмиу (д. сүңгиу)
шүңгил
шығанақ (д. дығырық)
шығанақлау

шығар (д. итмал)
 шығарыу (д. дөретиу)
 шығарыу (д. қууыу II)
 шығымсыз (д. сүтхор)
 шығын
 шығыныу (д. адасыу)
 шығысыу
 шығыу (д. көгеріу)
 шыдам
 шыдам (д. сабыр)
 шыдамлы
 шүнгил
 шыдамлы (д. сабырлы)
 шыдамсызланыу
 шыдасыу (д. шығысыу)
 шыдау (д. көниу)
 шыжлан (д. ҳамиян)
 шыйрақ (д. зәберлес)
 шыйратылыу (д. ийретилиу)
 шын (д. қақыйқат)
 шынында (д. қақыйқатында)
 шын (д. бийик)
 шыңғырыу (д. ышқырыу)
 шыңғытыу (д. ылақтырыу)
 шында (д. бийикте)
 шыпа (д. ем)
 шырай I
 шырай II
 шырай (д. бет)
 шырайлы
 шырайсыз
 шырамытыу
 шырлау (д. ышқырыу)
 шыматылыу (д. оратылыу)
 шырмау (д. орау)
 шырадай (д. көк)
 шыдасыу (д. шығысыу)

Ы

ығал (д. ләм)
 ығбал (д. рәмәуиз)
 ығбал (д. несийбе)
 ығы
 ығыу (д. шубырыу)
 ыза (д. өш)
 ызаланыу
 ызалау (д. хорлау)
 ызалы (д. өшпенли)
 ызғар (д. изей)
 ызғарлы (д. ләмли)
 ызғыу (д. шубырыу)
 ызық-ызық (д. уу-шуу)
 ық
 ықлас (д. зейин)
 ықласлы (д. зейинли)
 ықрар (д. лебиз)
 ықтырма
 ықтыяр
 ықтыярсыз

ықтыят
 ықшамластырыу
 ықшамлау
 ылағыу (д. тентиреу)
 ылай (д. батпақ)
 ылайсаң
 ылақ
 ылақтырыу
 ылақ
 ылас
 ылашық (д. ықтырма)
 ылғал
 ылғаллы
 ылғый (д. өңкей)
 ылдый
 ым
 ымырт (д. геүгим)
 ынжық
 ынтығыу (д. қызығыу)
 ыңғайластырыу (д. ықшамластырыу)
 ыңғайлау (д. ықшамлау)
 ыңғайсыз (д. оңатайсыз)
 ыңқылдау
 ыңыраныу (д. ыңқылдау)
 ыңырсыу (д. ыңқылдау)
 ыраш
 ыргалыу
 ырғыу
 ыржақай
 ыржаңлау
 ырза
 ырзашылық
 ырысқы (д. несийбе)
 ыс
 ысқын (д. түр)
 ыслау
 ыслау (д. дузлау)
 ыссы
 ыссылау
 ысық (д. сүйкимли)
 ысылған (д. тәжирийбели)
 ысылыу (д. қәлиппесіу)
 ысырапыл (д. боран)
 ысытпа (д. безгек)
 ышқырыу I
 штан

Я

яд
 ядлау
 ядтан (д. шеккилей)
 яқшы
 яңлы (д. усас)
 ярдос
 ярым
 ярымақшам
 ярымы

ШӘРТЛИ ҚЫСҚАРТЫУЛАР

а.д.д.
 а.к.д.
 аұыс.
 әд. аль.
 әд.
 «Әмиүдәрья» ж.
 гөн. с.
 грамм.
 диал.
 дин. с.
 д.д.
 д.ф.н.
 ел. с.
 «Жас Ленинши» г.
 Жерг. с.
 «Жеткиншек» г.
 к.д.
 к.ф.н.
 к.с.
 «ҚҚ.КСМ.атл».
 «ҚҚ.поз.ант»
 «ҚҚ.фольк.»
 «ҚҚ.х.е.»
 «ҚҚ.х.е.»
 «ҚҚ.х.қ.қ.»
 «ҚҚ.х.лег.х.анекд.»
 «ҚҚ.х.с.ж.»
 қ.
 қ.с.
 «Қыз.ҚҚ» г.
 «Қыз.муг», ж.
 мәс.
 м.с.
 мыс.
 «ӨзССР И. а.ҚҚ.ф.х.» ж.
 «Сов.ҚҚ» г.
 сөйл. т.
 т.с.
 тар.с.

докторлық диссертацияның авторефераты
 кандидатлық диссертацияның авторефераты
 аұыспалы
 әдебий альманах
 әдебиат
 «Әмиүдәрья» журналы
 гөнерген сөз
 грамматика
 диалектология
 диний сөз
 докторлық диссертация
 филология илимлериннің докторы
 еликлеуіш сөз
 «Жас Ленинши» газетасы
 жергиликли сөз
 «Жеткиншек» газетасы
 кандидатлық диссертация
 филология илимлериннің кандидаты
 көмекши сөз.
 «Қарақалпақ комсомоллары атланыста»
 «Қарақалпақ поэзиясының антологиясы»
 Қарақалпақ фольклоры
 Қарақалпақ халық ертеклери
 «Қарақалпақ халық қосықлары»
 «Қарақалпақ халық қосықлары; қызлар қо-
 сықлары»
 «Қарақалпақ халық легендалары хәм
 анекдотлары».
 «Қарақалпақ халық салт жырлары»
 қараң
 қаратпа сөз
 «Қызыл Қарақалпақстан» газетасы
 «Қызыл мугаллим» журналы
 мәселен
 модаль сөз
 мысалы
 «Өзбекстан ССР Илимлер академиясы
 Қарақалпақстан филиалының хабаршысы»
 журналы
 «Совет Қарақалпақстаны» газетасы
 сөйлеу тили
 таңлақ сөз
 тарийхий сөз

МАЗМУНЫ

Қарақалпақ тилинің синонимлер сөзлігі туу- ралы қысқаша түсінік	3
А	7
Ә	15
Б	20
Г	29
Ғ	33
Д	36
Е	43
Ж	48
З	57
И	61
К	66
Қ	72
Л	82
М	84
Н	90
О	94
Ө	99
П	103
Р	107
С	110
Т	120
У	133
Ү	139
Ұ	143
Х	145
Х	149
Ш	156
Ы	164
Я	169
Синонимлердің алфавит тәртібі	171
Шәртлі қысқартулар	227

На каракалпакском языке

М. Календеров

КРАТКОГО СЛОВАРЯ СИНОНИМОВ КАРАКАЛПАКСКОГО ЯЗЫКА

Нукус «Каракалпакстан» 1990

Редактор **Е. Ерекеев**
Худ. редактор **А. Аметов**
Тех. редактор **О. Жумабаев**
Корректор **З. Жуманова**

ИБ № 3855

Теріуіге берілген уақты 31/1—1990-ж. Басыўға рұхсат етилген уақты 10/IV—1990-ж. форматы 60x90^{1/16} Типографиялық қағаз № 2. Әдебиі гарнитура кегль 10. Жоқары баспа усылында басылды, көлемі 14,25 баспа табақ 15,8 есап баспа табақ. Тиражы 5000, Заказ 256. Баҳасы 1 м. 10 т.

«Қарақалпақстан» баспасы 742000 Нөкіс қаласы, К. Маркс, 9.

ҚҰАССР баспа полиграфия хәм китап саўдасы ислери босыныша Мәмлекетлик комитетиниң «Правда» газетасының 50 жылдыгы атындағы Нөкіс полиграфкомбинаты.

742000 Нөкіс қаласы, К. Маркс кешеси, № 9.